Hetés
Tibor

STROMFELD AURÉL

Zrínyi

Megjelent
Stromfeld Aurél születésének
100. évfordulójára

Hetés Tibor

STROMFELD AURÉL

E 83

1230/78

Tudományos Szocializmus Alapjai Tanszék

Zrínyi Katonai Kiadó
Budapest, 1978

Lektorálta

LIPTAI ERVIN

ISBN 963 326 053 1

1

„Az egyén egy magasabb cél, a 'köz' részére született…" (1878—1914)

Kiegyensúlyozott, jó körülmények között, illúziókat keltő világban élt Stromfeld János, a Schlick-Nicholson gyár mérnöke. 1878. szeptember 19-én, Ottó és Elza után, megszületett a harmadik gyermek, Aurél. Egy év múlva érkezett Margit, majd ismét egy fiú, Ferenc. Volt még egy féltestvérük, Tercsi, Stromfeld János első házasságából. A családdal lakott a nagymama is.

A gondtalan éveket az apa gyógyíthatatlan betegsége zavarta meg, amelynek következtében látását is elvesztette. „Megismertem a ‚lelki fájdalmat' és a ‚szánalmat'… – emlékezett vissza Aurél a tragikus eseményre. – Az öntudatlan gyermeköstön első sejtése: ez az ember, ki engem mindig csókolt, ki szeretetével halmozott el, nem lát. Felfogni sem tudtam a borzasztóságot, csak egy különös nyilallást éreztem, szinte fájt valami. Jó ideig gondolkoztam, majd megcsókoltam édesatyám kezét s ezt mondtam: ‚Ne búsulj papa, majd én vezetlek, és amit látok, azt elmondom'."

Ekkor hatéves volt. A következő évben a család elvesztette szilárd támaszát.

Stromfeld Jánosné nem kapott nyugdíjat. A háromezer forint végkielégítésből Újpesten, az Erzsébet és Virág utca sarkán kis kertes családi házat vásároltak. Szűkös megélhetésüket a nagymama nyugdíja és a mama bátyja, Táborszky Ottó, a Technológiai Múzeum igazgatója biztosította.

Aurél tízéves korától a Markó utcai gimnáziumba járt. A matematika és történelem voltak kedvenc tantárgyai. Szabad idejében sokat olvasott, érdekelték az útleírások, vonzódott az 1848-as forradalom és szabadságharc romantikus eseményeihez és alakjaihoz. Nagyon szerette a természetet. Bebarangolta a budai hegyeket, ahol ugyanúgy kiismerte magát, mint az újpesti földes vagy macskaköves utcákon.

Jó eszű, de nem rendkívüli gyerek volt. Konoksággal párosult akaraterejére korán felfigyeltek. Szerette társait, de a vele szemben elkövetett pajkosságot nem hagyta megtorlatlanul. A „hétköznapi" igazságtalanságokra rendkívül érzékenyen reagált, s évek múlva sem felejtette el.

1892 nyarán történt. Tüntetés volt Újpesten, és Aurél a tüntetők közé keveredett. A kivezényelt rendőrök gumibottal és kardlappal oszlatták szét a tömeget. Mindenki menekült, még a lóvasút kocsijait is megrohanták. Aurél az egyik ablakon keresztül akart a kocsiba ugrani, de egy rendőr utolérte és a kardjával végigvágott rajta. Az igazságtalanság, ami akkor nem jelenthetett többet „fájdalmas" valóságnál, csak évtizedek múltán vált tudatos politikai élménnyé.

Az életerős, önálló gondolkodású ifjú előtt anyja örökké derűs arca sem rejtette el a valóságot: egyre sanyarúbb anyagi helyzetüket. „Csak én láttam a mosolygó anyai arc mögött a bánatot – emlékezett vissza –, a reszkető kezű nagyanya arcán a gondot, a jövő aggodalmát." De tudásszomja mérhetetlenül nagy volt, és gyötörte a félelem, hogy tanulmányait abba kell hagynia. Kiderítette, hogy ingyen tanulhat tovább, ha a Ludovika Akadémia valamelyik alapítványi helyére felveszik. Erre azonban a Táborszky család vétót mondott. Hazafias érzésükkel összeegyeztethetetlennek tartották, hogy valaki hivatásos tiszt legyen abban a hadseregben, amelyben osztrákok parancsolnak.

Érdekes jelenség ez, ha arra gondolunk, hogy mind a Táborszky család, mind az anyai nagyszülők a Sopron környéki „poncichterek" (német eredetű gazdálkodó polgárok) közé tartoztak. Aurél apai dédapja pedig a bajorországi Fekete-erdőből menekült Napóleon seregei elől, és Ausztriában telepedett le. Aurél nagyapja Milánóban katonás-

kodott, s mint rokkant pattantyús káplár került Budapestre, a Rokkantak Otthonába. Itt kitanulta a szabómesterséget, megnősült és ebből a házasságból született Aurél apja, János és fivére Ferenc. A családban erősen élt a 48-as szellem, a nemzeti függetlenség gondolata, ezért kavart nagy szelet Aurél elhatározása.

Végül is kelletlenül, de mindenki belenyugodott a tizennégy éves fiú kívánságába. 1892. szeptember 26-án jelent meg az Akadémia felvételi bizottsága előtt. A harminchét magánalapítványi hely egyikét pályázta meg, amelyet a sikeres felvételi vizsga után elfoglalhatott.

A növendékek túlnyomó többsége katonacsaládból és az egyre jobban deklasszálódó dzsentrik soraiból került ki, de az alapítványi helyek néhány szegény sorsú fiatal továbbtanulását is lehetővé tették.

A Ludovika Akadémia első három évfolyamán vegyesen szerepeltek humán és katonai elméleti tantárgyak, míg a negyedik év 90 százalékban gyakorlati kiképzést jelentett. Sokoldalú, művelt csapattisztek kiképzését szorgalmazták, ami elé azonban korlátot állított az akadémikusok fiatal életkora. A nevelőtisztek közül Stadler István főhadnagy és a kiemelkedő tudású Hadfy Imre százados különös előszeretettel foglalkozott a tehetséges Stromfeld Auréllal.

Az uralkodóház iránti feltétlen hűség és tisztelet jegyében nevelkedett társaival együtt. Az odaadásért a kiváltságosak közé kerülés volt a jutalom, de a jövendő tisztikar mesterségesen létrehozott kasztját nem tudták hermetikusan elzárni a néptől.

Aurélban is volt ösztönös szembenállás, de gondosan vigyázott, hogy összhangban tartsa az otthoni és az akadémiai szellemet. Az Akadémia falain belül eltöltött évek hatását a gyakori hazatérés napjai ellensúlyozták, és az uralkodóház iránti tiszteleténél erősebbnek bizonyult a család, az anyja és a testvérei iránti szeretete. A családi és akadémiai nevelés közti eltérés nem okozott belső konfliktust. A gazdagok és a szegények közötti különbséget ugyan a saját bőrén tapasztalta – ő „kincstári zsebpénzt" kapott, míg jómódú társainak bőkezűen érkezett „hazai dugpénz" –, de ez a felismerés még nem nyert osztálytartalmat. Ez érthető, hisz a család szűkös anyagi körülményei ellenére sem tartozott a proletárok közé.

Az Akadémia művelt tisztek kiképzésére törekedett, de ez a műveltség többek között nélkülözte a társadalomtudományokban való jártasságot. Világnézeti problémákkal egyáltalán nem foglalkoztak. Ennek hátrányát a későbbi években nagyon érezte.

A millenniumi év utolsó akadémiai esztendeje volt. A fárasztó befejező nyári gyakorlatokat még nehezítette, hogy az osztályelsőségért, s ami ezzel együtt járt, a hadnagyi kinevezésért küzdött. Ekkor már elismerten első volt évfolyamtársai között, de a végső osztályzatba az előző évek jegyeit is beszámították. Márpedig a második év eredményeit erősen lerontotta, hogy abban az időben, mint ő hitte, végzetes szerelembe esett. A szerelem azonban csak a vizsgajegyekre bizonyult végzetesnek, ő elég hamar kiheverte. A zárógyakorlatokon a „döntő összecsapás" alkalmával fényesen megállta helyét, mégis kénytelen volt megelégedni a hadapród tiszthelyettesi rendfokozattal.

Hatheti szabadsága gyorsan tovaröppent. Szinte még gyerekfővel, friss munkakedvvel, zsebében kinevezési okmányaival, magabiztosan érkezett első vezénylési helyére Sopronba, a 18. honvéd gyalogezredhez. Századszolgálat, majd altisztképző iskola következett. Ez volt pedagógusi működésének első állomása. Hadnagyi kinevezését is itt nyerte 1897. november elsején. Egy hónappal később új szolgálati helyre, Munkácsra vezényelték a 11. honvéd gyalogezredhez. Kezdetben az ezredirodán dolgozott, majd zászlóalj-segédtisztként látta el feladatát.

Szerette a csapattiszti életet, egyszerű katonáit, akikbe ő csepegtetett tudást. Talán éppen itt éledt fel s formálódott tovább benne az anyai ágból öröklött pedagógushajlam. A szórakozást sem vetette meg, de kerülte léha tiszttársai barátságát, életmódját. Hetven forint fizetését megosztotta édesanyjával.

Kétéves szolgálat után elfogadták jelentkezését a Ludovika Akadémia felső tiszti tanfolyamára. Amolyan első lépés volt ez azon az úton, amely a Monarchia legmagasabb iskolájához, a bécsi Kriegsschuléhoz vezetett. Kitűnőre sikerült felvételi vizsga után, harminc honvédtiszt társával együtt – köztük három volt évfolyamtársával – kezdte meg a tanulást. Az első tíz bejuthatott a Kriegsschuléba. Tökéletes német nyelvtudást kívántak, emellett a francia és a rutén nyelvet is elsajátította. Háttérbe szorult a szórakozás, csak a hétvége jelentett pihenést, amelyet édesanyja társaságában töltött.

Az egyéves tanfolyam befejezése előtt – 1900 júliusában – nagyszabású „harcászati utazáson" vettek részt, amelynek során megismerkedtek Alsó- és Felső-Ausztriával, Kelet-Tirollal és Stájerországgal. Tehetsége és szorgalma meghozta gyümölcsét: elsőként végzett, és megnyílt előtte a Kriegsschule kapuja. 1900. október 15-én jelentkezett Bécsben az iskola parancsnokságán, s ezzel teljesült a vágya: a

Monarchia legmagasabb katonai iskoláján folytathatta tanulmányait, magasabb színvonalon foglalkozhatott a katonai tudományokkal.

Az iskola vezérkari szolgálat ellátására, magasabb katonai egységek vezetésére képezte a tiszteket, épp ezért a felvételre jelentkezőknek elmélyült tudásról kellett számot adniuk.

A kriegsschulei években Stromfeld még az eddigieknél is rendszeresebben és fegyelmezettebben tanult. Tehetsége és szorgalma révén tudása mindinkább elmélyült. Műveltsége, ítélőképessége csiszolódott, látóköre bővült. A különböző tantárgyakban elért első évi eredményei után csupa dicsérő szó került minősítési lapjára: „Elhatározásában önálló és biztos; igen jól intézkedik. Helyzeteket nagyon jól adja vissza. Telve érdeklődéssel és temperamentummal, nagyon kitartó és szívós. Előző iskolázottság nagyon észlelhető. Egy mindenképp disztingvált tiszt." A felvett 131 hallgatóból Stromfeld 48 pontjával a 15. lett.

A második évfolyamon tovább folytatódott a nagyobb tudásért, jobb eredményért folyó küzdelem. Osztályában félévkor ketten megelőzték, ő és egy társa 56 ponttal tartották a harmadik és negyedik helyet. Év végére 92-en maradtak. Stromfeld a honvédtisztek közül az első, osztályában 66 ponttal a második és az évfolyamon a kilencedik lett. Minősítési lapjára az eddigiek mellé Max von Csicserics alezredes és Cvitkovics vezérőrnagy, a parancsnok csupán ennyit jegyzett: „A vezérkarhoz különösen alkalmas."

Bécs lehetőséget teremtett tudásszomja kielégítésére, az iskola azonban mégiscsak része, ha még oly fontos része is volt életének. A csillogó császárváros levegője nem kábította és nem idegenítette el hazájától. Az első hónapok magánya természetesen később oldódott, mind nagyobb szerepet játszott a honvédtisztek kis csoportjának összetartó ereje. Az idegen környezetben magyarságuk összekötő kapocs volt, növelte és erősítette nemzeti érzésüket. Az anyai búcsúszó: „fiam, sohase felejtsd el, hogy magyar vagy" – ebben a környezetben sokszor fülébe csengett.

Társadalmi nézetei tudatosabbá váltak. Egyelőre szubjektív érzések és tapasztalatok révén felszínre tört a szociális igazságtalanságok miatti elégedetlensége. Húga, Margit, aki tanítónőként dolgozott az északmagyarországi Verbón, 22 éves korában tüdőbajban meghalt. Halála mélyen megrendítette Stromfeldet. A temetés előtti éjszakát halott húga mellett töltötte. „Lelkesen, nyomorult életstandardért vitted szent szíved ebbe a faluba, hogy tudást és magyaros szeretetet csepegtess egy

új nemzedék lelkébe – emlékezett erre az éjszakára. – Küzdelmeid a halál szakította meg, melynek könnyű volt az ifjú virágszálat leszakítani, hisz nem védte a jómód; az élet, az egészség nem a miénk, hanem az arra véletlenül megszületett heréké."

Ugyanezen az éjszakán felderengett a lét–nemlét problémája, s határozottabb formát öltött az életcélról alkotott elképzelése. „Láttam azt – folytatódik az emlékezés –, hogy egy pillanat mindent kiegyenlít. Átéreztem, hogy nem lehet az a földi élet célja, hogy önmagunknak, önmagunkért éljünk, hanem az egyén egy magasabb cél, ‚a köz' részére született . . ."

Bár az előkelő házak kapui kitárultak előtte, ha tehette, kerülte azokat. Ő, aki nagyon szerény körülmények között nőtt fel, s pillanatnyi anyagi helyzete sem volt különb, távol tartotta magát attól a társasági élettől, amely megkövetelte, hogy erején felül költekezzék. Hasonló sorsú társai, akik vállalták a „Glänzendes Elend", a cifra nyomorúság diktálta életmódot, kissé különcnek tartották. Kétségtelen, hogy a maga körül teremtett légkör nem a Kriegsschule megszokott légköre volt. Később azt írták róla, hogy „Stromfeld már a vezérkari iskolában is kacérkodott a szocializmussal . . ." Természetesen erről szó sem volt. Nem a szocializmussal kacérkodott, hanem a tisztességes életfelfogást kereste.

A hadiiskolai évek alatt változás történt magánéletében is. 1901. február 4-én – a bécsi Hotel Central farsangi estjén – megismerkedett a nála öt évvel fiatalabb Urbány Adrienne-nel. A bált követő vasárnap látogatást tett Adrienne szüleinél, s ezek a látogatások mind sűrűbbé váltak. Adrienne édesanyja tiroli nő volt, apja, Eduárd Urbány, horvát származású osztrák tábornok. Visszavonultan éltek. A szép és kedves mosolyú Adrienne hamar meghódította Stromfeld főhadnagy szívét. Egyévi ismeretség után, bensőséges családi hangulatban tartották meg az eljegyzést.

A fiatal, jó megjelenésű, megnyerő modorú honvédtisztet Adrienne családja nagyon megkedvelte. Ő pedig hálás volt a szeretetteljes fogadtatásért. „Én igen sokat köszönhetek Nektek – írta egy alkalommal Adrienne édesanyjának születésnapi gratulációjában –, Adrienne által Ti adtátok nekem életem szerencséjét, Ti általatok újra vannak valóságos szüleim, otthonom. De légy meggyőződve, hogy mindezt becsülöm és nagyon tudom méltatni . . ."

A házasságkötést azonban egyelőre meggátolta az a miniszteri ren-

delet, amely a vezérkari tiszteket századosi kinevezésük előtt eltiltotta a házasságkötéstől. További problémát jelentett a kaució, az a 90 000 korona, amelyet Urbány tábornok nem tudott letétbe helyezni. A fiatalok boldogságát Stromfeld édesanyjának váratlan halála is megzavarta.

A Kriegsschulét követő egyéves bécsi szolgálatidő letöltése után a magyar királyi honvédséghez, a pozsonyi IV. Honvéd Kerületi Parancsnokságra vezényelték vezérkari szolgálatra.

Pozsony inkább magánéletének, semmint katonai pályafutásának emlékezetes állomása. Amit életében eddig elért, kemény munkával szerezte meg. Családi boldogságához sem könnyűszerrel jutott. A szükséges kaució most sem állt rendelkezésére, és a királyhoz benyújtott csökkentés iránti kérelmet is elutasították. Ez azt jelentette, hogy ha ragaszkodik jegyeséhez, le kell mondania a vezérkari tisztek „zöld kabátjáról", s vállalnia kell a csapattiszti életet. Adrienne önként visszaküldte a jegygyűrűt, hogy vőlegénye karrierjét derékba ne törje. Stromfeld azonban semmiképpen sem akarta felbontani a jegyességet. A kritikus időszakban egyik levelében így írt menyasszonyának: „Sajnos soraidból nyomott kedély beszél... Igyekezz mindazt, ami a borús gondolatokat előidézi, elriasztani, és azt ápolni – úgy most, mint az életben mindenkor –, ami a világ szebbik oldalát mutatja. Alig van vigasztalhatatlan helyzet az életben, amikor ne lett volna a múltban, vagy a jövőben néhány fénysugár, amelyek a legsötétebb időnek is csillogást adnak."

A sors hadtestparancsnoka személyében szólt közbe. Az erősen magyar érzelmű tábornok nem akarta elveszíteni fehérhollószámba menő magyar vezérkari tisztjét. Közbenjárására a kaució – és a rendfokozati akadály elhárult. Stromfeld 1905. április 15-én, két héttel próbaidős századosi kinevezése előtt, amely „rangsoron kívül" történt, feleségül vette Adrienne-t.

Nászútra a Semmeringre mentek. Azután Iglóra a 9. honvéd gyalogezredhez kerül mint századparancsnok, majd egy ideig zászlóaljparancsnok-helyettes. Az idő távlatából is szeretettel gondolt vissza ezekre az évekre: „Évek múlnak ismét; az ifjúból férfi és férj lesz. Az élet itt-ott egy szellőt bocsát az emberre, de nagyjában virágos mezőn, napfénnyel telített időket élek át... Belső harmónia ül lelkemben. A kötelességnek örömteljes végrehajtása és az a tudat, hogy azt a nőt, akit élettársul választottam, minden igyekezetemmel boldoggá

akarom tenni, a belső megelégedés karácsonyi ünnepét adja osztályrészemül. Hálás vagyok ezekért a sorsnak!"

Új lakóhelyüket hamar megszerették. Egy kicsit mindketten otthon érezték magukat, hisz Stromfeld a budai hegyek szerelmese volt, felesége pedig tiroli lány. Sokszor kirándultak. A festői környezet, a Tátra csúcsai, néhány jóbarát tette élménydússá az itt töltött másfél esztendőt.

Stromfeld szigorú fegyelmet tartott katonái közt, de a lélektelen drillt megvetette. Munkáját a kiképzési idő leteltével soha nem tekintette befejezettnek. Jól tudta, hogy a katona fárasztó gyakorlatok végeztével fájó szívvel gondol szeretteire, vágyódik a hazai levegő után. Barátian elbeszélgetett az újoncokkal, s ezekben az órákban közelebb kerültek egymáshoz.

Egykori tiszttársa mondta el az iglói évekről: „Fáradhatatlan volt hivatása ellátásában. Mindenkor ott volt, ahol a szolgálat és a legénység érdeke megkívánta, s ötletességével mindenre megtalálta a helyes megoldást. Százada csakhamar az ezred valamennyi alosztályának mintaképül szolgált, amihez jelentékenyen hozzájárult katonáinak ragaszkodása, akik igyekeztek viszonozni parancsnokuk velük szemben tanúsított emberséges, gondos magatartását... Stromfeld Aurél Igló és Kassa város társadalmában is megbecsülést és elismerést váltott ki szívélyes modorával, kiváló szellemiségével."

Az 1907-es év Kassán találta. A kerületi tiszti iskolába vezényelték; a taktika, a hadtörténelem és a földrajz tanárává nevezték ki. Örült a megbízatásnak, amely váratlanul érte. A működését tárgyaló kitüntetési felterjesztésben többek között ezeket olvashatjuk: „Kiváló szorgalma és kitartása, valamint kitűnő tanári érzéke és személyes példaadása által feladatait és hivatását mintaszerűen töltötte be, s az iskola hallgatóinál minden irányban a legjobb eredményt érte el."

Stromfeldet azonban nem elégítette ki ez a feladat. Még ebben az évben kérte, hogy helyezzék a Ludovika Akadémiára. 1907 őszén eleget tettek kérésének és kinevezték a taktika és hadügy tanárává. Ez háromévi vezérkari szolgálatot jelentett. Közben próbaideje is letelt, és 1907. november 1-én vezérkari századossá lépett elő.

Az eltelt évtized alatt az Akadémia jelentős változáson ment át, főiskolai rangra emelkedett, az akadémikusok érettségizett fiatalemberek. Parancsnokai modernebb s liberálisabb szellemet igyekeztek meghonosítani. Az új alapelvek természetesen végső soron a tisztikar, a

tiszti kaszt helyzetét, egységét kívánták megerősíteni. „A legkülönbözőbb irányeszmékből jövő ellentéteket – mondotta az Akadémia parancsnoka az 1908. évi december 18-i tanári főértekezleten – nevelő befolyásunkkal nemcsak hogy el kell simítanunk és kiegyenlítenünk, hanem a szív nemesítésére, az erkölcsre ható felemelő befolyásunkkal, mindent tegyünk meg, hogy a reánk bízottakat már az intézetben jövendő állásuk és hivatásuk etikai magaslatára emeljük, bennük az igazi katonai szellemet felébresszük, a helyes katonás felfogást mindegyikük természetévé tegyük."

A korszerűség a jövő háborújára való felkészítést jelentette, amihez többek között le kellett gyűrni az utóbbi években megerősödött antimilitarista hatásokat. „A sajtóban, röpiratokban itt-ott – mondotta az iskolaparancsnok az 1910. évi szeptember 28-i évnyitó tanári főértekezleten – antimilitáris és antidinasztikus szellemű cikkek jelennek meg, melyeket az akadémikusok is olvasnak." Felszólította a tisztikart a „ferde nézetek" leküzdésére.

Stromfeld ebben a szellemben és politikai légkörben dolgozott négy éven keresztül. Közben volt döntnök a nyugat-magyarországi hadgyakorlatokon, többször tett kisvezérkari utazást, gyakorlati munkát végzett a hadtest vezérkari osztályán.

Nevelőmunkáját megszakítva külföldre küldték. Miután megfelelő utasításokkal ellátták, Török- és Görögországba, majd Romániába és Bulgáriába indult. Utazási élményeit Balkáni naplójában rögzítette.

„Bármennyire igyekeztem – írja naplójában – azon elhatározásommal, hogy legalább Konstantinápolyig a katonát magamból kizárom, ez nem megy – megszoktam mint kutya a verést –, s így mindig elsősorban katonai szemmel nézek mindent." Feltehetően felettesei is ezt kívánták tőle! Mindent egybevetve – már ami e kisvezérkari utazás papírra vetett benyomásaiból kiderül – nem valami felemelő érzésekkel tért vissza az útjáról.

A naplóban lapozgatva kiderül, hogy olykor mégis sikerült a katonát „kizárni önmagából". Elragadtatással szemlélte a táj változatosságát, szépségét és helyenkénti vadságát, de a karsztvidéken átrobogó vonat ablakából kitekintve nem hagyta megjegyzés nélkül: „Először egy kedves hegy- és dombvidék között haladtunk, mely mindinkább karsztba ment át. Mily nehezek itt a megélhetési viszonyok, mily csekélyek lehetnek az igények! S mégis élnek ott emberek, talán boldogabban

mint mi! Hogy magyarázzuk meg a különbséget pl. egy Rotschild élete és ezek küzdelme között. Hát ez nem predesztináció?"

Az élményekben gazdag utazást pedagógiai és tudományos munkálkodásban gazdag évek követték. Ez a tevékenység lehetővé tette az eddig alvó tudományos ambíciók feltámadását. Szembetűnő, hogy témaválasztásában mennyire a hadsereg és a társadalom közös vagy egymást érintő problémái izgatták. Érződik ezeken az írásokon valamilyen belső feszültség, amelynek mélyenfekvő gyökerei Stromfeld életútjából, családi-társadalmi helyzetéből, a csapatszolgálat alatt szerzett élettapasztalataiból táplálkoznak, és főleg abból, hogy ő mégiscsak vezérkari tiszt. De bármennyire rajong is hivatásáért, nem kerüli ki a társadalmi problémákat. Hatásuk többféle formában jelentkezik. Persze erősen körülhatárolva, szűkebb szakmáján keresztül és mindig úgy, hogy a lehetőségeken belül, tehát az adott társadalmi renden belül keresi a megoldás, az előrehaladás módozatait. Írásaiból világosan és egyértelműen kicseng az a meggyőződés, hogy a társadalom fejlődésével javulnak és megoldódnak a társadalmi problémák, amelyeknek előbbrevitelében a hadsereg fontos és pozitív feladatot tölt be.

Sajnos, a megjelent vagy kéziratban fennmaradt munkái kevés alapot nyújtanak ahhoz, hogy kerek „világnézeti" képet alkossunk belőlük. Félő, hogy egy ilyen kísérlet erőszakolttá is válna, de három írásából mégis levonhatunk következtetéseket.

A csapattiszti szolgálat kiválóan alkalmas arra, hogy a tiszt – amennyiben egyáltalán érdeklődik – közelebbről tanulmányozza a katonák lelkivilágát, és különösen alkalmas arra, hogy megismerje az altiszti réteg életét, egzisztenciális problémáit. Ezek összegezésére, várható alakulására, az altisztprobléma megoldására tesznek javaslatot Stromfeld és szerzőtársa, dr. Végh Kálmán „A továbbszolgáló altiszti kérdés" című tanulmányukban.

A tanulmány középpontjában az a két kérdés áll: hogyan lehet minél több és jobb altisztet nyerni a hadsereg részére, és hogyan lehet megoldani a felmerülő szociális problémákat. Több állam példáját vizsgálva kutatják a megoldást.

A tanulmányban felvetik annak a gondolatát is, hogy a tiszti- és altiszti kart mereven elválasztó vonalat áttörve, az altisztből is lehessen tiszt. Ez a kérdés azonban egy nagyobb gondolatkörnek a része, mégpedig annak, hogy a tényleges tisztikar tagjai „csak az állam egy bizonyos társadalmi osztályából kerüljenek-e ki vagy az egész nép minden

rétegéből" – ahogy ezt Stromfeld egy másik munkájában megfogalmazta. Visszatekint arra az időre, amikor a hadsereg még „nem az általános védkötelezettség" alapján épült fel, és a „tiszti állás alapfeltételét az abban az időben fennállott eszméknek megfelelően a nemesi uralkodó osztályból való származás képezte". Amióta azonban a véderőben „az egész nép részt vesz – ami az osztálykülönbségek megszűntével úgyszólván együtt járt –, nem a születés és valamely társadalmi osztályba való tartozás, hanem kizárólag az egyéni rátermettség képezi a tiszti állás alapját."

Tanúságtétel ez egy bizonyos ponton a polgári demokratikus eszmeideálok mellett. Persze elvileg könnyebb állást foglalni, mintsem ennek gyakorlatát keresztülvinni. Stromfeld számára is problémát jelentett – legalábbis abban az előadássorozatnak szánt anyagban, amelyből idézetünket vettük.

Magyarországon – leszámítva az ingyenes és alapítványi helyeket, amelyek a létszámnak csupán törtrészét tették ki – kizárólag olyan fiatalok kerülhettek tiszti iskolára, akiknek szülei vagyoni helyzete ezt lehetővé tette. A tisztikart sem a legénység, sem az altisztikar soraiból nem egészítették ki. Stromfeld fejtegetései tehát a kérdésnek messzemenően demokratikusabb megoldására irányultak.

A honvédelmi miniszter pályázatot hirdetett hadseregszervezési tankönyv megírására. Stromfeld részt vett e pályázaton és az „Ismerd meg önmagadat" jeligével beküldött tankönyvvázlata alapján ő kapta a megbízást. A munka 1909 decemberében készült el, és 1910-ben jelent meg az első kiadás.

Ebből a könyvből tanítottak az Akadémián, a Honvéd Hadapródiskolán, és még a későbbi évtizedekben is használták. Összehasonlítva más, ugyancsak ez idő tájt megjelent hadseregszervezési munkákkal, szembetűnik rövid, szabatos fogalmazása, gyakorlati előadásmódja. Nem tartalmaz azonban olyan alaposabb, igényesebb, történelmi és közelmúltbeli eseményekre vonatkozó fejtegetéseket, mint más hasonló munkák, de erre nem is volt mód.

A tankönyv kötöttséget jelentett a mondanivaló eszmei tartalmára vonatkozóan is, egészében véve tükröznie kellett a már elfogadott, hivatalos felfogást. Eszerint kellett értékelnie mind a történelmi eseményeket, mind a közvetlen hadseregszervezési problémákat. Stromfeld szemlélete, alapvető történelmi és szakmai-katonai nézetei a kor-

társaiéhoz hasonlók voltak, de könyvében többnyire mégis a korszerűbb, demokratikusabb álláspont jut kifejezésre.

Megbízói azonban – amint az a pályázatra küldött kézirat és a megjelent tankönyv összehasonlítása alapján megállapítható – nem méltányolták törekvését. Teljesen mellőzték például a magyar történelmi vonatkozású anyagot. Jellemző a felfogásukra, hogy a kéziratból – így a megjelent könyvből is – törölték „Az 1848–1849. események után" című részt.

Stromfeld tankönyvében felhasználta a közelmúlt háborúinak, az 1904–1905-ös orosz–japán és a Balkán-háború hadseregszervezésre kiható tapasztalatait is. Az egyes fegyvernemek jelentőségét méltatva, a gyalogságról a következőket szögezi le: „A gyalogság a kézi lőfegyverek fejlődése óta egyaránt képesítve van a közeli és távoli harcra, a támadásra éppúgy, mint a védelemre használható . . . Minden ellenség ellen, minden terepen éjjel és ködben eredményesen képes – más fegyvernem támogatása nélkül – harcolni, és az elért eredményt meg tudja tartani. Az említett tulajdonságok folytán a gyalogság a fegyveres erő zöme és a fő fegyvernem . . ."

Pontos és helytálló magyarázatát az orosz–japán háború statisztikai példáival támasztja alá. A gyalogság elsőrendű, megnövekedett szerepének szemléltetésére elmondja, hogy az orosz sebesültek 86 százaléka a gyalogsági fegyverektől sebesült meg és csak 11 százaléka a tüzérségi tűztől. 1905-ben a mukdeni csatában a gyalogság elvesztette tisztjeinek 60 százalékát, legénységének 55 százalékát. Ugyanakkor a lovasság és tüzérség vesztesége ennek csak mintegy negyede vagy harmada volt.

Stromfeld, egy kéziratban fennmaradt munkájában – amelyet a tiszti pedagógiai tanfolyam hallgatói számára írt – szociális problémákat is érint.

Ebben írja, hogy az általános hadkötelezettség miatt a hadkiegészítés valamennyi társadalmi osztályt és réteget érinti, de a „családban uralkodó viszonyok" jelentősen befolyásolják a hadsereg emberanyag utánpótlásának minőségét. Statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy a „városokban tömörült munkásság gyermekei, kik sem elegendő, sem megfelelő táplálékot nem kaptak, kik tömeglakásokban laktak, hol a tisztaság eleve kizárt dolog, nagy részükben jó módban levő falvakban és ugyanily kisvárosokban felnőtt ifjakkal szemben testileg hátramaradtak, katonai szolgálatra kisebb részük alkalmas". A szociális

helyzetben keresi a magyarázatot, mint mondja: „okát főképpen abban találom, hogy előbbiek sok oly foglalkozásra kényszeríttetnek gyermekkorukban, melyek a testi fejlődést megakadályozzák, még megfelelő levegő, sőt napfény is hiányzik". Néhány sorral lejjebb: „A gyermek szociális helyzetét az idevágó törvények – sajnos még nem mindig kellően – azáltal akarják biztosítani, hogy a tizennégy éven aluli ifjak munkáját megszorítják."

Mi történjék akkor, amikor a családból a kenyérkereső bevonul? „Azoknál az osztályoknál, melyek családfenntartóik közvetlen keresetéből úgyszólván máról holnapra élnek, a kenyérkereső családtag eltávozván, a nyomor, a szükség áll be. Házbért nem tudnak fizetni, élelmicikkek beszerzésére nincs pénz. Ezek a családtagok a proletárok százezrei, méltán követelhetik, hogy az állam nyújtson addig, míg a családfő vissza nem tér, annyit, hogy megélhessenek."

Súlyos szavak, első hallásra talán még túlértékelésükre is hajlamosak vagyunk, de később, hogy a véderő társadalmi szükségességét elismertesse, a problémákat a fejük tetejére állítja. Ha egyes iparágak a véderő létezésének köszönhetik életüket, fejlődésüket, akkor mi lenne, ha a véderő megszűnnék? „Mennyire csodálkoznának a munkások ezrei és családjaik – írja –, ha a népgyűléseken hangoztatott véderőeltörlés beállana, és ők munka nélkül, kereset nélkül állanának . . ."

Érdeklődve olvassa azokat a szerzőket, akik az ember és a társadalom kapcsolatát, egymáshoz való viszonyát fejtegetik. Ő, aki tudatosan vallja a köz szolgálatát, mert csupán az teljes értékű ember, aki a köz érdekeit szolgálja, tudatosan készül arra is, hogy mint egész ember szolgálja hazáját. Érthető, hogy a tiszt, a hadvezér – általában a történelmi személyiség – közel áll hozzá, és szerepét kimagaslóan értékeli. Talán az sem egészen véletlen, hogy érdeklődéssel tanulmányozza – széljegyzetekkel látja el, és több helyen aláhúzza – az angol Thomas Carlyle ez idő tájt magyarul megjelenő művét. Carlyle a hőselmélet szélsőséges formájának egyik szülőatyja, aki szerint a zseni meghatározza a történelmi fejlődést, és a tömegembernek nincs más kötelessége, mint engedelmeskedni. Sokat foglalkozik Napóleon személyével is, aki pályája kezdetén „igazi demokrata volt", de aki „lelke mélyéből gyűlölte az anarchiát". „Mindaz, amit a világon megvalósulva látunk – írja Carlyle –, tulajdonképpen nem egyéb, mint külső eredménye, gyakorlati megvalósulása, megtestesülése azoknak a gondolatoknak,

amelyek a világba küldött nagy emberekben éltek: az egész világtörténelem lelke, méltán mondhatjuk, az ő történetük."

Stromfeld előadásainak irodalomjegyzékében, kritikai megjegyzésekkel ellátva, olyan könyvet ajánl elolvasásra, mint pl. von Mikoss „Der Sozialismus und das Heer" című műve.

Ez – a marxizmus ellen írt rendkívül primitív tanulmány, amelyben a szerző néhány oldalon „cáfolja" a történelmi materializmust – egyrészt azért érdekes, mert más fokon és formában ugyan, de szintén a hőselméletet hirdeti („A gazdasági változásokat a nagy hadvezérek, államférfiak és hódítók hozták létre: a nagy néptömegek akkor is, éppúgy mint most, továbbra is elnyomottak maradtak és néma megadással tűrték magukon az igát..."), másrészt viszont szép számban idéz alapvető marxista megállapításokat, tételeket, mint alap és felépítmény viszonya, osztályharc, értékelmélet, értéktöbblet, személyiség szerepe stb. Ha korábban és más forrás nem is, de ez a munka felkelthette Stromfeld figyelmét a marxizmus néhány alaptétele iránt.

Stromfeld nézetei a személyiség társadalmi szerepéről mégsem váltak szélsőséges hőselméletté. Helyes érzékkel felismerte az ember, a „közkatona" megbecsülésének fontosságát, a történelemben játszott (nem „történelemformáló"!) szerepét – ami meghatározó jelentőségű, hisz enélkül demokratikus nézetek nem létezhetnek. Lehetne ez frázis, csupán demokratikus máz – ha például csak a „Hadseregszervezés" című tankönyvében olvasnánk –, de Stromfeldben meggyőződéssé vált, hisz minden megnyilvánulása ezt tükrözte.

A nevelő- és alkotó munkában eltöltött négy esztendő nagyon termékeny időszak volt életében. Harminchárom éves, ambíciói továbbra is a pedagógiai pálya felé vonzzák. Az Akadémia parancsnoka „nagy képességű" és alapos katonai tudású vezérkari tisztnek jellemzi, aki „nagyon jó és hathatós előadói tehetséggel rendelkező tanár..." A honvédelmi miniszter rendeletére azonban 1911. november 1-től a minisztériumba hívták szolgálattételre. Fogalmazó tisztté és az 1. osztály vezetőjének helyettesévé nevezték ki.

Új beosztása lehetővé tette, hogy közvetlen közelről ismerje meg a véderő belső problémáit, a hadsereg ütőképességét. Osztálya széles körű tevékenységet fejtett ki, legfőképp a hadseregszervezés, kiképzés, szabályzatszerkesztés területén, de foglalkoztak hadműveleti, hírszerzési, közlekedési, karhatalmi, fegyelmi ügyekkel is.

Ezek az évek a háborús felkészülés miatt döntő jelentőségűek vol-

tak. A megoldásra váró problémák középpontjában a hadseregfejlesztés és kiképzés állt. A honvédelmi miniszter – Hazai Samu – 1911 májusában terjesztette elő a képviselőházban az új véderőtörvényjavaslatot, amelyet heves vita után, erőszakos rendszabályok és rendőri karhatalom segítségével 1912. június 4-én elfogadtak. Az új véderőtörvény az önálló magyar hadsereg problémáját nem oldotta meg. Az 1912. XXX. törvénycikk csupán annyiban módosította az eddigi helyzetet, hogy „háború idején a honvédség, illetőleg annak igénybe vett része" került a király által kinevezett katonai parancsnok alá, míg eddig az összes honvéderők odatartoztak. Az újonclétszámot viszont tetemesen felemelték, ami a háborús előkészületek miatt elsőrangú fontosságú volt.

A hadseregszervezés iránya nem állt összhangban a korszerű követelményekkel. Stromfeld érezte és tapasztalta ezt. Valamennyi nagyhatalom tüzérsége közül a Monarchiáé volt a leggyengébb. Ezen belül még gyatrább volt a magyar honvédségé, mert amíg például a német hadosztályok 72 ágyúval rendelkeztek, addig a magyar hadosztályoknak mindössze 6 rendszeresített ágyúja volt. Stromfeld nemegyszer hangoztatta, hogy ezen változtatni kell, mert az elkövetkező háború legfontosabb fegyverneme – a gyalogság után – a tüzérség lesz.

Lépések történtek az új kiképzési és harcászati tapasztalatok bevezetésére, szabályzatbeli rögzítésére. E munkában jelentős szerepet vállalt ő is, különösen a „Gyakorlati Szabályzat" kidolgozásában. Az új szabályzat majdnem szó szerinti fogalmazásban vette át Stromfeld hadseregszervezési könyvének meghatározását a gyalogságról. Erősítette az alacsonyabb – szakasz, század – parancsnokok helyzetét, fokozta önálló tevékenységük lehetőségét – például a roham végrehajtásában. Míg a korábbi szabályzat csak akkor engedélyezte a rohamot, ha „az ellenfél ellenállóereje szemmel láthatólag megtöretett", addig az új hangsúlyozta: „Gyakran azonban szükséges lesz, hogy a megrendített, de még helytálló ellenség állásába elszánt futammal behatoljunk, és őt szuronnyal megsemmisítsük."

Stromfeld a Honvédelmi Minisztériumban eltöltött idő alatt honvéd törzsorvosi tanfolyamot és honvédorvosi tájékoztató tanfolyamot is vezetett. Ismét tanulmányútra ment Franciaországba, ahol felkereste az 1870–1871-es háború csatatereit. Bécsben 1912-ben vezérkari törzstiszti vizsgát tett. Őrnaggyá nevezték ki, és a vezérkari testületi őrnagyi rendfokozatra pályázó tisztek bizottságának elnöke, Conrad gya-

logsági tábornok a vezérkarba ajánlotta. A következő évben három hónapig hadosztály vezérkari főnök, s „minden tekintetben kiváló eredménnyel működik". A magyar honvédelmi miniszter, Belitska, olyan jellemzést írt róla, amely révén ismét kitárult előtte a bécsi Kriegsschule kapuja: „Minden vezérkari szolgálatra – különösen mint tanár, szakképző intézeteknél – kiválóan alkalmas."

1913 az utolsó, de már feszült hangulatú békeesztendő volt. A Törökország ellen viselt úgynevezett első Balkán-háború szövetségesei a nyár folyamán háborút indítottak egymás ellen, mivel a törököktől elhódított területeken nem tudtak megegyezni. Augusztusban ugyan békét kötöttek, de tulajdonképpen egyetlen vitás kérdést sem oldottak meg. Az antanthatalmak a Balkán Szövetség szétesése felett keseregtek, a központi hatalmak nem akartak belenyugodni Törökország meggyengülésébe, a Monarchia vezető körei féltékenyen szemlélték Szerbia megerősödését. A helyzet elmérgesedett, a feszültség fokozódott, a háború lehetősége a levegőben lógott. Kiéleződött a viszony Ausztria és Magyarország uralkodó körei között is, ugyanakkor a sérelmes és megoldatlan közös ügyek, Ausztria–Magyarország jogi viszonya háború esetén óriási veszélyeket rejtett magába.

Természetes, hogy az osztrák–magyar finánctőke mind agresszívabb balkáni előretörése maga után vonta a katonai körök befolyásának erősödését. A legreakciósabb katonai klikk Ferenc Ferdinánd trónörökös körül csoportosult, akinek neve még a magyar uralkodó osztály tagjai, sőt a tisztikar egy része előtt is gyűlöltté vált. Trialista tervei a magyar uralkodó osztály gyengítését, a szláv nemzetiségi mozgalmak megosztását célozták, s ennek szükségszerű reakciója volt az önálló magyar hadsereg megteremtéséért fellángolt küzdelem is.

Ilyen politikai atmoszférában kezdte meg Stromfeld Bécsben tanári működését. Ez a hangulat az iskola falai közé is bejutott. A háború lehetősége, a Monarchia katonai helyzetének értékelése, az új és konzervatív hadművészeti elvek feletti összecsapás, a magyar–osztrák ellentét mindjobban feszítette a vasfegyelemmel összetartott és homogénnek vélt tisztikart – tanárokat és tanítványokat.

A kinevezés – katedra a Monarchia legmagasabb katonai iskoláján – kétségkívül a szakmai rátermettség elismerése volt Stromfeld számára, aki a pedagógiai pályát életcéljául választotta. Sokan, nem ok nélkül, gesztust láttak benne a magyar honvédség irányába, hisz Stromfeld az egyetlen honvédtiszt-tanár volt a Kriegsschulén.

Az iskola ekkor már három évfolyamos volt, és a tantervben elsőrangú szerepet játszott a vezérkari vezetési, módszertani és a gyakorlati oktatás, ezek töltötték ki az óraszámok egyharmadát-felét. Az egyes tantárgyakra fordított óraszám évfolyamonként változott. Stromfeld az első évfolyamon hetenként négy és fél órában tanított taktikát, de a következő két évfolyamon már csak másfél-másfél órában folyt taktikai kiképzés.

Stromfeld kitűnően érezte magát a kriegsschulei beosztásában. A legmagasabb fokon taníthatott, megbecsülték, és szemmel láthatóan úgy tekintettek rá, mint aki nagy karrier előtt áll, s itt minden lehetősége megvolt ahhoz, hogy a hadtudomány kiváló ismerője, jelentős szakértője legyen. Nagyon jó előadó volt, de távol állt tőle mindenfajta professzori allűr. Szenvedéllyel foglalkozott gyöngébb növendékeivel is. „Kiváló tanár, aki kiváló eredményeket is ér el" – mondották róla.

Közvetlenségét itt is megőrizte. Hallgatói rajongtak érte. Nemcsak kitűnő előadásai miatt szerették, hanem mint embert is példaképnek tekintették. „A vezérkari tiszt mintaképe" – hangzott el róla számtalanszor. Igazságossága és gerincessége csak fokozta a felé irányuló szeretetet. Közismertté vált Karl Albrecht főherceggel történt esete – a főherceg ugyanis elsőévfolyambeli tanítványa volt.

Stromfeld szokása szerint a frissen elkészített dolgozatok közül óra végén találomra kiválasztott egyet, átnézte, értékelte és osztályozta. A nevet előre soha nem nézte meg. Egy ízben a főherceg dolgozata jutott erre a sorsra. Történetesen gyalázatosan sikerült – bár a főherceg különben sem tartozott a kiváló hallgatók közé. Miután kiderült, hogy a dolgozat az övé, Stromfeld ráírta: „Trotz Erzherzog – ungenügend." (Főhercegsége ellenére – elégtelen.)

Nehéz lenne mindenre kiterjedő képet alkotni az iskolán uralkodó közszellemről, de Krauss tábornok, az iskolaparancsnok kétségkívül figyelemre méltó ember volt, széles látókörű tudóskatona, művelt szakember, aki alapvető politikai nézeteiben egy jottányit sem különbözött ugyan a társaitól, de hidegen hagyták a születési előjogok, a munkát becsülte elsősorban, korszerű és helyes meglátásai voltak fontos hadtudományi kérdésekben. Az általa kiválasztott tanárok egy része nemcsak szűken vett szakmai kiválóság, hanem „nyitott fejű", mélyenlátó liberális-demokratikus gondolkodású ember volt, mint például Wilhelm Wachtel őrnagy, a progresszív-pozitivista történész Kerchnave, a felvidéki születésű, ugyancsak történész Bayer, aki a háború után

hátat fordított a hadseregnek. Stromfeld régi évfolyamtársa, Körner is itt tanított. (Körner a háború után részt vett a munkásmozgalomban, míg Stromfeld a magyar szociáldemokrata R-gárda, Körner az osztrák szociáldemokrata Schutzbund lelke volt.)

A hadseregben tilos volt politizálni, mégis gyakran kellett állást foglalni politikai kérdésekben. Stromfeld kezdettől nem értett egyet a Ferenc Ferdinánd-i trialista koncepcióval. Elvetése nála is a magyar vezető szerep féltéséből fakadt, de közrejátszhatott az is, hogy a trializmus hatására az önálló magyar hadsereg még távolabbi délibábbá vált volna. A polgári hazafiság talaján is lehetett helyes és becsületes álláspontra jutni. A magyar honvédtisztek Stromfelddel együtt külön magyar és külön osztrák hadsereg mellett kardoskodtak, s e téma meglehetősen nagy helyet foglalt el a vitákban.

Krauss tábornok Stromfeld utolsó minősítésében a tudományos érdeklődést is kiemelte, amit eddig még senki nem méltányolt: „Katonailag nagyon jól képzett, írói tevékenységgel is foglalkozik (magyar nyelven); felhasználja magának a Kriegsschuléra való vezénylését, Lehotayval (taktika tanára) együttműködve a hadtudomány minden ágában továbbképezi magát. Ízig-vérig katona (Soldat durch und durch), tele hivatástudattal, kötelességtudással, munkaszeretettel; kitűnő vezérkari tiszt, aki teljes bizalmat érdemel és magasabb vezérkari beosztásba, különösen hadtest vezérkari főnöknek kiválóan alkalmas." – A minősítésnek ez a része a későbbiekben nagy szerepet játszik Stromfeld életében.

Az iskolaév befejezését harcászati utazás követte Przemyslbe és környékére, majd a gyakorlatról visszatérő Stromfeldet parancs várta. Civilként ismét a Balkánra küldték, üzleti utazás címén. Útitársa Wilhelm Wachtel. Az útvonal világosan beszélt az „üzleti utazás" céljáról: „Trieszt–Fiume–Zágráb–Belgrád–Turnu Severin–Pleven–Trnava–Sipka-szoros–Kazanlak–Stara és Nova Zagora–Edirne.

Estéik jegyzetkészítéssel, vázlatok rajzolásával teltek. Idejük jelentős részét a szerb–bolgár háború főhadszínterén, Pleven környékén és a Sipka-szorosnál töltötték, ahol 32 kilométeres gyalogutat tettek, majd később 14 kilométerest. A kitűzött határnapon, július 23-án elérték Edirnét. Itt szereztek tudomást arról, hogy a Monarchia kormánya ultimátumot intézett Szerbiához. Stromfeld még aznap délután táviratot küldött Deutschlandsbergben nyaraló feleségének: „Parancsra szombat délben Bécsbe bevonulok, légy szintén ott." Hiába várták

őket! Később Stromfeldné ismét táviratot kapott, amelyet már a bécsi honvéd állomásparancsnokság közvetített: „Távirat Orsovából, feladva 25-én este 10.15 órakor. Wachtel, Stromfeld megérkeztek 26-án délután 7 órakor. Kérem Wachtel szolgáját szabadságról visszahívni, Stromfeldnét Wienben értesíteni."

Az izgalommal teli huszonnégy óra történetét ezután Stromfeld mesélte el feleségének: Edirnéből továbbutaztak Szófia felé, ahol megpróbáltak tájékozódni az eseményekről, majd folytatták útjukat. Szerbia határánál azonban a vonatról leugorva, kerülő úton, Orsovánál lépték át a határt. Conrad tábornok, a vezérkar főnöke nyomban fogadta őket, s érdeklődött úti élményeikről. Conrad azt is elmondotta, hogy az Ausztriában nyaraló Putnik vajdát, a szerb vezérkar főnökét, mindaddig feltartóztatták hazautazásában, amíg nem értesültek arról, hogy a két vezérkari tiszt átlépte a magyar határt.

Stromfeld számára tehát már megkezdődött a háború.

2

„Por és hamu lett a hadsereg, amelynek évtizedeken át tagja voltam" (1914—1918)

Vészterhes előjátékok után kitört a világháború. A Monarchia Szerbiának szóló hadüzenetét Németország és Oroszország hadbalépése követte, majd a láncreakció folytatódott: Franciaország és Anglia lépett háborúba. A nagyhatalmak államférfiai mosták kezeiket. Ők a békéért küzdöttek, meg akarták menteni népüket a háború borzalmaitól – mondták, de az „ellenség üzelmei" és a „gondviselés másképp határozott"! Az egyetlen erő, amely a háborúval szembefordulhatott volna, a nemzetközi munkásmozgalom volt: opportunista vezérei azonban megszavazták a „hon védelmét".

Stromfeld, az „ízig-vérig katona", titokban és talán egy kicsit naivul bízott a háború elkerülhetőségében. Nem pacifista érzelmei, hanem humanista gondolkodása akadályozta a való helyzet alakulásának felismerésében. Figyelemmel kísérte a nemzetközi helyzetet, tisztában volt a gazdasági érdekellentétekkel, tudta, hogy a háború előkészítése folyik, de a kényszerítő erők és törvényszerűségek meghatározó szerepénél többre értékelte az

„államférfiúi bölcsességet", amelyet ő így fogalmazott meg: „tudatában vannak a vezető körök, hogy milyen megrázkódtatásoknak teszik ki államaikat egy háború esetén". Saját emberi humanitásából indult ki – s tévedett! De nem is lehetett másként. Aki a háborút elvileg a társadalom egésze, a „köz" érdekeként látta, annak a gyakorlatban, a háború kitörésének pillanatában csupán annyi magyarázata lehetett: a haza érdeke így kívánta. Nem tehetett mást, minthogy teljesítette kötelességét a „közzel" szemben.

Stromfeld azonban nemcsak reménykedett a háború elkerülhetőségében, hanem ellenezte is azt. Nem elvi-politikai alapon, nem a hódító, imperialista háborút ítélte el, hanem kifejezetten gazdasági, katonai természetű ellenvetései voltak. Éveken keresztül közel állt a boszorkánykonyha üstjéhez: tisztában volt az erőviszonyokkal, s a megelőző évek tapasztalatai alapján tisztán látta, hogy az antanthatalmak gazdasági ereje jóval nagyobb a központi hatalmakénál. A Monarchia hadserege számban, felszerelésben és kiképzésben is mélyen alatta maradt a helyzet követelte mértéknek.

Kezdettől kétséges volt előtte a háború kimenetele. Eleinte a gyors befejezésben látta a potenciális gyengeség ellenszerét. Amikor ennek lehetetlensége előtte is nyilvánvalóvá vált, hamar felmérte az új helyzetet, kétségei hazája sorsa iránti aggódássá alakultak. A háborúba induló Stromfeld lelkivilága merőben ellentétes érzésekkel volt tele.

A szerbiai hadszíntérre az 5. és 6. hadsereg vonult fel – illetőleg a 2. is, amelyet azonban két héttel az oroszországi mozgósítás után kivontak és északra szállítottak.

A hadműveleti tervből kiviláglik, hogy a hadjárat súlya a 5. hadseregre hárult. Ezzel Frank tábornok, a hadsereg parancsnoka nem értett egyet, túl kockázatosnak tartotta. Emellett a hadseregnek olyan erdős-hegyes területen kellett harcba lépnie, ahol kellő hegyi felszerelés híján csökkent a mozgékonysága, és tüzérségét is csak részben tudta használni.

Stromfeld hadibeosztása a XIII. (zágrábi) hadtesthez szólt, amely az 5. hadsereg kötelékébe tartozott. Egy nappal azután, hogy visszatért kalandos balkáni útjáról, jelentkezett a hadtestparancsnokságon, ahol megbízták a hadtest vezérkari hivatalának vezetésével (kanzleidirektor), valamint az első offenzíva idején mint az anyagi ellátás vezetőjét a szállásmesteri (quartiermeister) teendők ellátásával. A máso-

dik offenzíva alatt a vezérkari főnök helyetteseként dolgozott. A támadás megkezdéséig energiát nem kímélve végezte elsősorban a szállásmesteri, az anyagi és ellátási teendőit. Kiderült, hogy az évek óta tartó készülődés ellenére a legtöbb helyen elégtelen, mondhatni silány az anyagi helyzet, a csapatok számos problémával küzdenek. A hadszíntér újabb és újabb megoldásra váró feladatokat rótt nemcsak a hadműveleti, hanem az anyagi ellátás vezetőire is. A folyamakadályok, a kevés és korszerűtlen átkelési eszközök miatt nehezen leküzdhetőnek bizonyultak. Az északnyugat–délkeleti irányú hegyláncok, a szinte áthatolhatatlan erdők, az oly sokszor átkozódva emlegetett kukoricások, amelyekben a katonák „elvesztek", a gyér lakosság, a ritka és apró falvak, a gyatra útviszonyok, a túlnyomórészt keskeny vágányú vasutak, a vízszegény karsztos területek nehéz hadműveleti és még nehezebb hadtápviszonyokat teremtettek.

A támadásra és a Drinán való átkelésre augusztus 11-én hajnalban jelent meg a XIII. hadtest parancsnokának parancsa: „A XIII. hadtest (36. ho., 13. gy. dd., 11. hgy. dd.) VIII. 12-én Batarnál a Drinán át fog kelni... Szándékom VIII. 12-én hajnalban mindenekelőtt a hídépítés helyét biztosítani, hidat veretni... a csapatok csupán a lőszer- és egészségügyi málhásállatokat vigyék magukkal... VIII. 11-én a csapatok még indulás előtt étkezzenek. Pótlékként minden ember sült húst vigyen magával. VIII. 12-én egy tartalékadag fogyasztandó el..."

A XIII. hadtest csapatai 12-én hajnalban átkeltek a Drinán, de csak 15-én, kétnapi tétlenség után folytatták a támadásukat. Ám máris nehézségek mutatkoztak a lőszer- és élelem-utánpótlásban, a csapatok vízhiánnyal küzdöttek. A XIII. hadtest alá rendelt 42. hadosztály 17-i jelentéséből ez a kép bontakozott ki: „Csapatok három nap óta kenyér nélkül. Ma fogyasztjuk az utolsó konzervet. Tiszt és legénység vízből és éretlen szilvából él."

A XIII. hadtest 16-án és 17-én ezek ellenére is folytatta támadását, 18-án pedig, elszakadva a többi erőtől, ék alakban messze előretört. Ez azonban mitsem változtatott az általános helyzeten. A szerb haderő zöme támadásának kitéve a XIII. hadtest sem maradhatott a Drina keleti partján. Frank a Drina és Száva mögé való visszavonulás mellett döntött.

Bekövetkezett az első vereség, amelynek okait a haditerv elhibázott voltában, a vezetésben, és nem utolsósorban az utánpótlás csődjében kell keresni. Amint arról a jelentések is beszámoltak, ez alól a XIII.

hadtest sem volt teljesen kivétel. „Most a szilva és kukorica megmentettek, de nemsokára már az sem lesz. Mit csináljunk akkor?" – írta a 42. hadosztály parancsnoka jelentésében a visszavonulás után.

Milyen tapasztalatokat nyújtott Stromfeld számára az első támadás és kudarc? A veszteség igen nagy volt: a harcoló erők 25 százaléka, vagyis 100 000 gyalogosból 25 000 pusztult el, és ebből kb. 15 000 magyar volt. Stromfeldet mérhetetlenül lehangolta a veszteség, hiszen még nem sok idő telt el a háború kezdete óta. Ez a nagy vérveszteség elsősorban a vezetés hibáiból következett be. A gyalogságnak a megerősített állásokban levő ellenséget rendszerint arcban kellett támadnia, és nem volt megfelelő a tüzérségi támogatás sem. (Vajon mit gondolhatott erről Stromfeld, aki részt vett az 1912-ben kiadott gyalogsági szabályzat megírásában?) Ezek a harcászati tapasztalatok pedig éppen a legnagyobb teljesítményt felmutató XIII. hadtestnél jelentkeztek a legkirívóbban!

A központi hatalmak legfelső vezetésének figyelme ezután elsősorban az orosz hadszíntérre irányult, ahol a hadműveletek ugyancsak kedvezőtlenül alakultak. A Balkánon elszenvedett vereség nyomán egymást érték a vádaskodások, amelytől a külügy sem maradt távol. Érthető, hiszen a szerbiai hadművelettől várt külpolitikai siker elmaradt. Potiorek, aki a kudarcból nem vonta le a kellő következtetést, valósággal bombázta elképzeléseivel a hadsereg-főparancsnokságot, míg végül is értesítették, hogy a hadsereg-főparancsnokság az általa javasolt támadáshoz hozzájárul. Teljesült a „csapatok kívánsága", melyek „attól a forró óhajtól vannak áthatva, hogy előrevezettessenek" (Potiorek). Az új tervben az 5. hadseregre az a feladat hárult, hogy szeptember 8-án átkelve a Drinán és a Száván, támadó előnyomulását délkeleti irányban megkezdje.

Tüzérségi előkészítő tűz után a XIII. hadtest 8-án kísérletet tett az átkelésre, de a szerb hadsereg a hadműveleti szünetet jól kihasználta. Kiépítve védelmi rendszerét, fedezékből, gyalogsági és tüzérségi tűzzel minden átkelési kísérletet el tudott hárítani. A medasi fő átkelési helynél – a hadtest legészakibb pontján – a 36. hadosztály 79. gyalogezredének áthajózott öt százada vérzett el közelharcban.

A hadtest – különösen a 42. és 36. hadosztály – emberfeletti küzdelmet vívott, hogy az átkelési parancsot végrehajtsa, a részleges kudarc mégis bekövetkezett.

Stromfeld a szó szoros értelmében végignézte ezt a pokoli színjáté-

kot. A nap „legnagyobb részét egy minaret legmagasabb pontján megfigyelésen töltöttem" – írta szeptember 15-i levelében feleségének. – „Nem tudom, hogy tegnap írtam-e neked, szerelmem, hogy nagyon nehéz nap volt... Mi az események olyan időszakát éljük újra, amely a felőrlődésnél is több. Itt majdnem »lét vagy nemlét«-ről van szó. A honvédek hősök és állíthatom a hadsereg magja! Amit itt teljesítenek, hihetetlen... a sok vér ellenében, amely itt elfolyt, (remélem) végleges eredményünk lesz. É. (É = orosz front. – H. T.) úgyis roszszul áll!"

Tizennegyedike valóban nehéz nap volt, és az új támadás sikerétől is sok függött, ha az nem is a „lét vagy nemlét" kérdéseként merült fel. A katonák zöme ekkor még kitartóan harcolt, de az 5. hadsereg alárendeltségébe tartozó 21. Landwehr hadosztálynál már jelentkeztek különféle problémák. A hadosztály cseh katonái közül sokan felismerték a szörnyű öldöklés hátterét, és nem akartak szláv testvéreikre tüzelni. A végleges eredmény is váratott magára. Egyelőre a szerb hadsereg ellentámadásba ment át, majd a szeptember végi kisebb fellángolástól eltekintve a hadműveletek súlya áttolódott a 6. hadsereg arcvonalára.

Egy hónapon keresztül állóharc fejlődött ki a Drina mentén. A véres küzdelem tovább folyt, de mégis több idő jutott a töprengésre. Stromfeld gondolatvilágában, érzésvilágában is megjelentek az első háborúszülte válságtünetek. Sok mindent elárul október 10-i levele, amelynek bevezetőjében lírai hangulatú sorokban sűrítette érzéseit: „Őszi eső, nedves hideg – írja feleségének –, a hegyek, hol annyi vér folyt, látszólag már nem bírják: ormuk, a legfelső rész megőszült, hótól födve, s így talán mindnyájan el lesznek takarva, akik ott most már kibékülten egymás mellett feküsznek... Parancsnokságunk egy iskolában székel, mi egy helyiségben, ahol háromnak volna helye, kilencen! És mégis, mi ez ahhoz képest, akik előttünk 1000–2000 lépésre feküsznek és harcolnak! De hogy fog ez végződni? Mikor lesz végre döntés?" – kérdezi inkább önmagától, semmint feleségétől, majd a német nyelvről magyarra vált, s így folytatja: „Előre, előre akarok jutni! Miért nem vezethetek én; ezekkel a csapatokkal mindent meg lehet oldani, csak vezetni kell." A felső vezetés hibái miatti mélységes csalódottságát elárulló megjegyzés után így folytatja: „Abban bízom, hogy erről veled egyszer kibeszélhetem magam. Mikor lesz ez? Efelől az áttekintést elvesztettem; e hadjáratban hivatalosan és nem hivatalo-

san több valótlanságot mondanak minden oldalról, mint békeidőben száz év alatt, és ezért lehetetlen tiszta képet alkotni a jövőről. Lehetséges, hogy ez a módszer helyes, én nem tenném . . ." Aztán hangot vált, s mint mindig, úgy ebben a levelében is rajongó szerelemmel búcsúzik: „Mindenekelőtt: a távolban még jobban szeretlek – ha ez lehetséges –, mint azelőtt. Gondolataim – ha csak lehet – Nálad időznek, Kincsem, és akkor, ha – nem egyszer – egész életemet áttekintem, akkor érzem igazán, hogy Te mit jelentesz nekem."

Október végén a harctevékenység felelénkült, sőt a szerb haderőt sikerült a Drina menti állásaiból kivetni. November 16-ra a csapatok túlhaladták Valjevót és elérték a Kolubarát. Valjevo az egyik legfontosabb közlekedési csomópont volt, ahonnan vasútvonal vezetett a Kolubara völgyében a Száváig. Ennek birtokbavétele elengedhetetlen volt az utánpótlás fenntartásához.

Abban, hogy a Kolubara mentén hadműveleti siker született, a szerb haderőt visszanyomták Arangjelovac körzetébe és kikényszerítették Belgrád kiürítését, fontos szerepe volt Stromfeldnek, aki a körülményekhez mérten biztosítani tudta csapatai ellátását. A III. osztályú Vaskoronarend hadiékítményes fokozatát kapta tevékenységének elismeréséül. „Igen jelentős szerepe volt – olvasható kitüntetési felterjesztésében – a trén újjászervezésében, a XIII. hadtest anyagi ellátásában, a kolubarai, rendkívül körülményes trénmozdulatoknál . . . Kiváló vezérkari tiszt, akinek fáradhatatlan alkotókedve a hadtest hadműveleteit eredményesen megalapozta."

A hóborította hegyek, a téli időjárás, a fokozódó utánpótlási nehézségek, az egyre hosszabban elnyúló arcvonal nem befolyásolta Potioreket. Tovább hajszolta csapatait, holott már ő is tudta, hogy a szerb hadsereg szétverésére irányuló terve nem járt döntő eredménnyel, és a további üldözés anyagi feltételei sem voltak biztosítva. A december 7-i jelentések tragikus képet nyújtottak: „legénység nagyon fáradt . . . az erők elégtelenek . . . a XIII. hadtest . . . kénytelen lesz a Kolubara mögé visszavonulni . . . a zlj-ak állományai ijesztőek". Potiorek ennek ellenére sem változtatott álláspontján: egyetlen hadosztályt kért a hadműveletek sorsának megfordítására! Conrad erre emlékirataiban így reagált: „Potiorek táborszernagy a saját helyzetével annyira nem volt tisztában, hogy ezt komolyan lehetségesnek tartotta!"

A túlfeszített húr elpattant! Potiorek december 6-án 11 órakor kénytelen volt elrendelni a 6. hadsereg visszavonulását a Kolubara

mögé. A szerb hadsereg, amely a visszavonulásban nem szenvedett jelentős veszteséget, ellentámadásba ment át.

Stromfeldnak, mint a vezérkari főnök helyettesének „igen jelentős szerepe volt... a XIII. hadtestnek a belgrádi állásokba történő körülményes visszavonulásnál, a Száván történő átvonulás szervezésénél, ahol a visszavonulás vezetőjeként ritka körültekintésről tett tanúságot". Végre vezethetett, bár ezt nem így képzelte el.

December 14-én Belgrád kiürítése elkerülhetetlenné vált. Frank tábornok parancsában közölte, hogy az átszállításra rendelkezésre áll „a VIII. és XIII. hadtestnek a hadihíd és a vasúti híd. Az utóbbi a gyalogság részére..." A visszavonulás közelebbi szabályozását, valamint a hídrobbantást Rhemen tábornokra, az pedig Stromfeldre bízta.

Stromfeld a zavartalan átvonulás érdekében tiszteket és lovas járőröket állított a hidakhoz. Mindez azonban nem sokat használt, mert a hidak és pontonok áteresztőképessége kicsi volt. Tizenegy órakor a környező magaslatokon már megjelent a szerb gyalogság. Az átkelést gyorsítani kellett. A gyalogosztagokat utasította, hogy az emberek megmentése érdekében minden felesleges terhet, vonatot állítsanak félre.

Késő délután a hadtestparancsnokság elrendelte a hadihíd lebontását és a vasúti híd felrobbantását. (A hidat egyébként Stromfeld sógora, Bauer mérnökkari őrnagy építette.)

A polgári hadtörténetírás az alábbi mérleget készítette a szerbiai hadjáratról: „Ez a második szerbiai hadjárat sok veszteséggel járt. Vesztettünk elsősorban betegekben, azután halottakban és sebesültekben összesen 200 000 főt. Ezenkívül 70 000 emberünk fogságba került. Mintegy 80 ágyút és 120 lőszeres kocsit kellett a feneketlen utakon elhagynunk, minthogy azokat a kimerült lovak nem bírták elvonszolni. Nem csekélyebb jelentőségű volt az erkölcsi veszteség. A Monarchia tekintélye a Balkánon a legmélyebbre csökkent. Bulgáriának elment a kedve az oldalunkon való beavatkozástól. A két bűnbak, Potiorek és Frank a vezetéstől elmozdíttatott."

A karácsonyt Stromfeld a horvátországi Ruma községben töltötte. Letört volt, de ezt csak naplójának vallotta be. A háború tartamáról alaposan megváltozott a nézete. „Mikor lesz végre döntés?" – kérdezte türelmetlenül október közepén. Az új év részint megfelelt a kérdésére. Barátjának, Franz Beyernek már azt írta, hogy 1918-ban, a barát így válaszolt: „... ha 1918-ig tart – ahogy Te gondolod –, akkorra már csak egy brigáddal játszogathatunk."

Az elégtelen felkészülés jelei is mindinkább megmutatkoztak: a ruházat és fegyverzet nem felelt meg a követelményeknek, gyenge volt a tüzérség is, kiderült az is, hogy a tisztek és a legénység kiképzettsége nem felel meg a háború követelményeinek. A kiábrándult Stromfeld 1915. február 3-án így ír a cs. és kir. vezérkar főnökének címzett levelében: „Kérem beosztásomat csapatszolgálatra mint zászlóaljparancsnok, oly csapattesthez, melynek legénysége német vagy magyar nemzetiségű, mert az a meggyőződésem, hogy az osztály- vagy csapatparancsnok csak akkor tudja a csapattestre a szükséges erkölcsi befolyást gyakorolni, ha a legénység anyanyelvét tökéletesen bírja." Irónia nélkül arra hivatkozott, hogy mint beosztott törzstiszt „eléggé megismerte a szolgálatot", és amíg az ambícióit nem elégítette ki – mert most erről is szó volt –, addig egész beállítottságával ellenkezőnek érzett sok mindent, ami és ahogyan ott történt.

A kérés végighaladt a maga útján, egészen Pflanzer-Baltin hadseregcsoport-parancsnokig. Volt, aki egyetértett vele, és volt, aki elutasította, de alapjában véve nem tudtak mit kezdeni vele. Ismét aláhúzták Stromfeld „különös teljesítőképességét", az „erélyt" és másokat „befolyásolni tudó" képességét. Úgy tekintették, mint akiben „egy jövendőbeli magasabb vezető tulajdonságai is megvannak". A hadseregcsoport vezérkari főnöke, Soós ezredes pedig kívánatosnak tartotta, hogy „kimagasló tulajdonságait vezető állásban, a vezérkarban" értékesítse. Az ügy „evidenciában" maradt . . .

A szerbiai hadműveletekből kivont XIII. hadtest újjászervezése, kiegészítése gyors ütemben folyt, és másfél hónap alatt be is fejeződött. A hadtestre a továbbiakban Conrad tartott igényt. Számításba vette az északi hadszíntér új hadműveleti tervében. 1915-ben ugyanis a hadvezetés a háború súlypontját keletre akarta áthelyezni, hogy az orosz hadsereget térdrekényszerítse. Ehhez Conrad hosszas huzavona után, Falkenhayn tiltakozása ellenére, a németek közreműködését is megnyerte, és a támadás tervét ennek figyelembevételével dolgozta ki.

A Kárpátokban álló Boroevic, Pflanzer-Baltin és Linsingen hadseseregcsoportja előtt az a feladat állt, hogy a szemben álló orosz haderő szárnyára mért csapással Przemysl, illetve ettől keletre irányuló hadműveletekkel törjenek előre. A jobbszárnyon a Pflanzer-Baltin csoportnak kellett a támadást a Tisza völgyéből a Tatár-hágón keresztül Stanislau felé és Bukovinán át észak felé támogatni. A XIII. hadtestet a Pflanzer-Baltin hadseregcsoportnak rendelték alá.

Stromfeld, a véletlen közrejátszása folytán, hatáskörén és beosztásán felüli szerephez jutott. A hadtest törzse ugyanis az átcsoportosítás közben lemaradt. Őt szállásmesterként előreküldték, s az anyagi előkészületeken kívül az első operatív rendelkezéseket is neki kellett kiadnia. Éppen e kiválóan végrehajtott feladatok miatt nem járult hozzá áthelyezéséhez Soós ezredes, a hadseregcsoport vezérkari főnöke.

1915. január 23-án kezdődött a világháború egyik legnagyobb, rettenetes szenvedésekkel teli hadjárata, amely végül is a pusztulás szélére sodorta a Monarchia haderejét. E támadás összetalálkozott az orosz haderő Bruszilov vezette 8. seregének és kiegészítő részeinek ugyancsak január végére tervezett támadásával. Az egyetlen jelentős katonai sikert a jobbszárnyon harcoló Pflanzer-Baltin hadseregcsoport érte el, amely átkelt a Kárpátokon, elfoglalta Bukovinát, Kolomeát és Stanislaut. Stanislaut ugyan később feladni kényszerült, de az arcvonal kelet felé elérte a Dnyesztert. E hadműveletek során Stromfeld ismét tanúságot tett kitűnő szervezőkészségéről. „Nem ismer akadályt – írták róla –, példa erre a terep legyőzése a hadtápvonal kiépítésekor... A vezérkari főnök helyetteseként állandóan a helyén van..."

Stromfeld 1915 júliusában ment először szabadságra. Egy év után viszontlátta feleségét, akinek mindeddig – egy eset kivételével – megtiltotta, hogy meglátogassa a fronton, holott a feleségek látogatása a tisztek között bevett szokás volt. „Ha a baka nem hozhatja, akkor én sem" – mondotta, amikor felesége szemrehányással illette. Adrienne egyébként a Vöröskereszt hadifogoly-irodáján dolgozott, ahol sok megható és szomorú élményben volt része. Nyári viszontlátásuk rövid ideje bensőséges beszélgetésekkel, rég nem látott kedvelt kiránduló- és szórakozóhelyek látogatásával telt el.

Amikorra Stromfeld visszatért a frontra, már kinevezték a von Henriquez-csoportparancsnokság (hadtest) vezérkari főnökévé. A hadtest „felállításánál gyors és energikus tényked ésével elérte, hogy 48 óra után a szolgálat akadálytalanul működött". A tervezés alatt álló rovnói hadjáratban az ő hadteste is szerepet kapott. A meginduló hadműveletek eleinte sikerrel jártak, de szeptemberben a helyzet válságosra fordult, majd bekövetkezett a visszavonulás.

Stromfeld a sikeresen vezetett előnyomulás után a visszavonulás vezetésében és a megmerevedett front állásharcaiban is csillogtatta képességeit. Zaleszczyki, Uscieczko neve először került a jelentésekbe, újsághírekbe, hogy azután hónapokon keresztül szerepeljen. A csoport

parancsnoka Stromfeldet kiemelkedő teljesítményéért a Lipót-rend lovagkeresztjére terjesztette fel..., ám a kitüntetés egyelőre váratott magára! Pedig Henriquez áradozott vezérkari főnökéről: „A Szeretvonal és Zaleszczyki térségében lezajlott csatákban nyugodtsággal, hidegvérűséggel és bátorsággal tűnt ki; kritikus helyzetekben sem vesztette el bátorságát, világos és érthető tanácsokat adott, rendkívül gyorsan juttatta el parancsait valamennyi csapathoz, és ezeknek anyagi szükségleteiről is gondoskodott. Valamennyi javaslatát tapintatosan és szerényen adja elő, és a csapatokkal is igen tapintatosan érintkezik."

1915. szeptember 25-én a csoportparancsnokságot Hadfy altábornagy, Stromfeld egykori kedvelt ludovikai tanára vette át. Egészen 1918 januárjáig együttműködtek, tehát mindaddig, amíg Stromfeld az orosz harctéren tartózkodott. Kapcsolatukat, közös tevékenységüket rögtön az első tél próbára tette. A korán beköszöntött hideg maximális erőfeszítéseket követelt, majd december elején fellángolt az uscieczkói hídfő körüli harc is. Kegyetlen és embertelen presztízs-cirkusz volt...

Stromfeld még az augusztus végi előnyomuláskor jelentette: „Személyes felderítésem alapján jelenthetem, hogy Uscieczkónál a helyi viszonyok rendkívül nehezek ahhoz, hogy viszonylag kis erőkkel forszírozni lehessen" (ti. az átkelést – H. T.).

December elején az oroszok tervszerűen körülzárták a hídsáncot, majd a hó végétől szünet nélküli éjjel-nappali támadások sorozata következett. Január elején – okulva a véres veszteségeken – kezdetét vette a várharc, árkásztámadások, majd később az aknaharc. Egyes helyen az orosz árkászok harminc méterre (!) közelítették meg a magyar állásokat. A magyar hadvezetés mélyen és konokul hallgatott azonban arról, hogy Hadfy és elsősorban vezérkari főnöke Stromfeld, céltalannak, hiábavalónak tartotta a harcot, és ezt többször, nyomatékosan jelentette. Lassan, de biztosan őrlődött fel a védelem.

Egy újságíró látogatást tett a csoportparancsnokságon, majd megtekintette a hídfőt. „Horodenka alatt – írja tudósításában – másfél métert süpped alattunk a hófúvás és szánkóstól, lovastól szakadékba zuhanunk. Amikor eszméletre térek, két férfit látok az ágyam előtt. Az egyik magas, karcsú, sugárzóan elegáns altábornagy, panyókára vetett piros bélésű bundában; a másik egy óriás, közlegény-uniformisban, a vállán karabély. Hadfy altábornagy vezérkari főnökével, Stromfeld alezredessel." Cikkét így folytatja: „Alattunk a Dnyeszter zajlik... A túlsó parton, a tél ártatlanságába öltözve Uscieczko. Vagy

nyolcvan viskó, a hadvezetőség jelentései folytán világhíres Uscieczko... Stromfeld a földön fekszik és fülét szinte bevájja a fogas göröngyökbe. Egészen jól hallani az orosz árkászokat... Hajnalban térünk vissza Horodenkára. A négyórás úton egy szót sem szóltunk. Stromfeld dörmögött olykor, és zseblámpája fényénél vázlatokat rajzolt... bakasapkáját gyulladt szemére húzta, óriás válla megrándult, azután gépiesen ismételte: céltalan, tarthatatlan... A déli szakasz alá van aknázva..."

Az előre látott befejezésről azután a március 20-i hadijelentés számolt be: „Hősies védelmezés után kivonultunk az Uscieczkótól északnyugatra levő romhalmazzá összelőtt hídsáncból... Az uscieczkói hídsáncok körüli harcok emléke véderőnk történetének egyik dicső lapján fog örök időkig élni." Nyilatkozott a császár is: „Szívből jövő szükségét érzem annak, hogy a hevesen támadott létesítmény védőrségének... tudomására adjam, mennyire méltányolom teljesítményüket..."

Végül a „Pesti Napló" 1916. március 28-i száma közölte, hogy a király elrendelte, tudassák legfelsőbb elismerését Stromfeld alezredessel, akit egyébként a cikk az „osztrák–magyar hadsereg legképzettebb és legtehetségesebb tisztjei" egyikének nevez.

Stromfeld az uscieczkói katasztrófát követően a 20. népfölkelő gyalogezrednél pihente ki fáradalmait. Április 20. és május 25. között mint ezredparancsnok „az ezredparancsnokság körültekintő és erélyes gyakorlásában" tűnt ki, amelyért az 51. hadosztály parancsnoka teljes elismerését fejezte ki.

Május 25-e után Stromfeld visszatért a csoportparancsnokságra. Ekkor a szemben álló orosz arcvonalszakaszon már befejeződött az újabb támadó hadműveletek előkészítése. Bruszilov, aki március óta átvette az egész arcvonalszakasz felett a parancsnokságot, félmilliós hadseregével június 4-én indította meg hadműveleteit. Kezdetét vette a Monarchia számára legtöbb veszteséggel járó, és az orosz haderő legnagyobb győzelmét jelentő csatája. Bruszilov négy ponton támadott: Luck, Lemberg, Buczacz és délen Oknán át Stanislau felé. Ez utóbbi ponton állt Pflanzer-Baltin serege, s a legkritikusabb pontok egyikén Hadfy csoportja. Bruszilov a tervezett pontokon, Pflanzer-Baltin előtt Buczacznál és Oknánál június 8-án és 9-én áttörte az állásokat. Elkerülhetetlenné vált a visszavonulás.

A Hadfy csoport a balszárnyon Stanislau irányában vonult vissza. „Stanislaunál – mondotta Stromfeld – igen súlyos vereséget szenvedett a hadtest; valószínűleg hibáztam én is – rá is jöttem hol –, hanem van-e valaki, aki künn volt, hogy egy csatát el nem veszített?" E visszavonulás, az általános vereség ellenére, fontos harcászati tapasztalatokat jelentett.

Valójában, a német segítség ellenére, Bruszilov támadása több mint félmilliós (!) veszteséget okozott. Az északon vezénylő főherceg és Pflanzer-Baltin hadseregcsoportjából csak roncsok maradtak, az egész arcvonalat vissza kellett vonni. Puhallo és Pflanzer-Baltin, akiket Conrad bűnbakká tett, távoztak, s ő is megnyirbált hatáskörrel került ki a csatából.

Ennek ellenére is történtek előléptetések és kitüntetések, Stromfeld is ezredes lett, s ezúttal valóban megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét is. Dicsérték kiváló hadvezéri tulajdonságait, s ő kétségkívül a legteljesebb mértékben meg akart felelni a beléje helyezett bizalomnak. De hogy belül milyen gondolatok kínozták, arról csak az tudott, akit bizalmával megajándékozott. Mindenekelőtt felesége, akivel – mint írta – levélben „kicseveghette" magát, s akinek házasságuk 12. évében is meghatóan kedves, szerelmes sorokat küldött. A sorok közül azután kibuggyantak a fájó gondolatok, a félmondatba sűrített hangulatképek „a júniusi hónap eseményei"-ről, amelyek „lidércként fekszenek az összes, harcképes lelkeken". És nem ez volt az egyetlen! „Ehhez társul az a tény, hogy mi már teljesen német védelem és parancs alá lettünk helyezve, és ha a nagy dolgot szem előtt tartjuk és ezt helyesnek találjuk, úgy mégis 20 évi szolgálati idő után csapás az érzelmekre, amelyeket nem szabad mindig teljesen figyelmen kívül hagyni. Itt és ott ezen »érzelmi momentumok« összegeződnek olyannyira, hogy alig lehet őket leküzdeni". Levelét így folytatja: „Ameddig lehet, addig csinálom; ha érzem, hogy már nem tudom magam összeszedni, úgy innen lelépek és átadom valakinek, aki talán nagyobb bizalommal tudja a dolgot megfogni."

Körülbelül ettől az időponttól figyelemmel kísérhetjük a Stromfeld szemléletében bekövetkezett további változást. Élesebben látta a hibákat, s kereste az összefüggést a békeévek és a háborúban tapasztalt jelenségek között. A szörnyű nehézségek közt nyilvánvalóbbá váltak a takargatott ellentmondások, amelyek ebben a miliőben politikai színe-

zetet nyertek. Felismerte, hogy a háború terhe a milliókra nehezedik, s érezte, hogy ez nem múlhat el nyomtalanul.

Az 1916–1917-es tél „a kétségek tele volt" – ahogy Stromfeld megfogalmazta. A hónapokig tartó állásharcok ideg- és anyagőrlő csatározásaiban kifáradt katonákat és tiszteket azután az oroszországi februári forradalom hírei és tapasztalatai rázták fel. A hadvezetés új problémákkal találta magát szemben: a politika „kötelező tantárgy" lett, a politikai eszméket, a gondolkodó katonát mindjobban számításba kellett venni. A katonák más szemmel, más érzésekkel nézték a háborút, és ennek mindinkább hangot is adtak. Az osztrák–magyar hadvezetés természetesen szerette volna megakadályozni a „romboló eszmék" terjedését, és ennek érdekében drákói rendelkezéseket bocsátott ki. E rendelkezések közt olyanok is találhatók, amelyek kémek, szökevények, hadifoglyok, röplapok, sajtótermékek és más források felhasználásával az oroszországi események katonai hatását reálisan elemzik, s arra is rávilágítanak, hogy milyen aspektusból szemlélte Hadfy és Stromfeld a forradalmi eseményeket. Így például egy május 22-i tájékoztató, amelynek „Az ellenséges gyalogság harci értéke" címet adták, többek közt az alábbiakat tartalmazta: „Az a remény, hogy az orosz forradalom romboló hatással lesz a hadseregre, nem teljesült be. Bármennyire radikális és internacionális szocialista lett az orosz katona . . . fegyelmezetlenségről nem lehet beszélni az orosz hadseregben. Ez a következtetés nem abból a körülményből származik, hogy a hozzánk átfutó szökevények száma jelentékenyen megkisebbedett; emellett még megnövekedhetett volna a hátországba dezertálók száma, ilyesmiről azonban ez idő szerint nincs értesülésünk." Értékelték a határozathozatal rendszerét: „Mármost, hogy az orosz katona az így létrejött határozatokat nagyobb ambícióval és energiával fogja-e végrehajtani, mint korábban a parancsokat, azt majd a jövő fogja megmutatni . . . Az önrendelkezésnek ez a módja nagyban emelte az orosz katonák öntudatát, s ezt nem lehet a forradalomnak a hadsereget érintő hátrányos következményei közé számítani."

Stromfeld június elején összefoglaló tájékoztatóban értékelte a haderő helyzetét, majd június 29-én, tekintettel az orosz előmunkálatokra, meghatározta az aktív védelem feladatait.

A Tersztyánszky-hadseregcsoport kötelékébe tartozó XXVI. haderő a Kerenszkij-offenzíva centrumába, az orosz haderő fő csapásának irányába került. Az orosz erőket Kornyilov vezényelte, és háromnapos

csatában áttörte az osztrák–magyar hadsereg állásait, elfoglalta Stanislaut és Kaluszt. E sikerek után azonban ereje megtört, további támadásai nem jártak eredménnyel. Néhány nappal később az osztrák–magyar erők a feladott területek egy részét visszafoglalták. Stromfeld 1920. évi perében az egyik tanú megemlítette Kornyilov vereségét (ti. ha az egész Kerenszkij-offenzíva sikertelenségét és Kornyilov részleges visszavonulását vesszük alapul), és azt állította, hogy „ezt a vereséget a hadtest vezérkari főnökének tulajdonítják".

Az év utolsó hónapjaiban ismét az oroszországi forradalom eseményei tartották izgalomban a katonákat, majd a novemberben aláírt fegyverszünet teremtett termékeny talajt a politizáláshoz.

Stromfeld élénken érdeklődött mindenfajta politikai kérdés iránt, főként, amelyek a háborút és békét, az orosz forradalom eseményeit érintették. Szorgalmazta azt a propagandatevékenységet, amellyel az orosz katonákra kívánt hatást gyakorolni. Az Armija i Flot című lap december 15-i száma például cikket közölt arról a problémáról, hogy a hazájukba visszatérő hadifoglyok milyen kultúrbefolyást gyakorolnak az oroszországi viszonyokra annak révén, hogy idegenben fejlett mezőgazdasággal és technikával ismerkedtek meg. Stromfeld felhívta a figyelmet arra, hogy a cikk tartalmát az „érintkezésnél értékesíteni kell". Leninnek a genfi Nation című lapban közölt nyílt levelét ugyancsak azzal a megjegyzéssel ajánlotta a tisztek figyelmébe, hogy azt az orosz katonákkal való találkozásoknál használják fel.

Ezekben és a hasonló esetekben felismerhető a háború befejezésének gondolata, egy ösztönös törekvés, amely végső soron sürgető hatással volt a tisztekre is. 1917–1918 elején egyféle „belső összeomlás" következett be Stromfeldnél, amelynek az a lényege, hogy ő, aki eddig vezetett, irányítója volt eseményeknek, most az erők vad sodrába került. Visszatekintve később erre az időszakra, ezeket írta: „Ilyen kétségek között természetes is, hogy azok a vezetők, akiket a hosszú háború szintén évek óta őrölt, az események tétlen szemlélőivé váltak, nem vezettek, hanem vezettettek."

Stromfeld decemberben karácsonyi szabadságra ment. Felesége erre a karácsonyra visszaemlékezve elmondta, hogy férje ekkor már megmásíthatatlan tényként közölte vele: „Menthetetlenül elvesztettük a háborút."

Az új s egyben a Stromfeld megjósolta utolsó esztendő mind a hadtest, mind Stromfeld életében jelentős változással köszöntött be. A leg-

felső hadvezetés igyekezett gyorsan kihasználni az orosz összeomlás katonai előnyeit, s ezért erről a frontról kivonta nélkülözhető erőit. A XXVI. hadtestet is az olasz frontra szállították. A hadtest vezérkari főnöke továbbra is Stromfeld maradt, míg parancsnokká Ernst Horsetzky gyalogsági tábornokot nevezték ki, akivel együttműködése mindvégig kifogástalan volt.

A hadtest Bukovinából történt átszállítása után Olaszországban a Brenta folyó két oldalán és a Monte Grappától nyugatra húzódó hegyláncon, valamint a mögöttes részeken vonult állásba. Hadtápterülete messze hátra, Fonzasón túl nyúlt, ahol a hadtestparancsnokság is székelt. Hónapokon keresztül megfeszített munka folyt azért, hogy a hadtest a júniusra tervezett újabb támadó hadműveletek megkezdéséig felkészüljön. E munka szervezője elsősorban Stromfeld volt. Furcsa, de a háborúnak ebben a szakaszában, ezen a terepen nagyobb és legyőzhetetlenebb feladatot jelentett a természeti erők elleni küzdelem, mint az olasz hadsereggel folytatott állásharc.

A hadtest fő állásai az Asolonen és Bassanóban voltak. Előbbihez egy ellenséges tüzérség által belőtt és felszaggatott út vezetett, míg az utóbbi helyre egy gyalogösvény. Naponta 1300 métert kellett megmászni embernek, állatnak, hogy az első vonalba jusson.

Stromfeld megpróbálta drótkötélpálya kiépítését, legalább a muníciószállítás megkönnyítésére. A pálya működött is, de naponta tüzérségi tűz érte. Pedig a hadtest lőszerigénye egyetlen harci napra 2 200 000 kg volt. Ugyanakkor az élelem- és vízszükséglet személyenként 2 kg, tüzelő- és erődítési anyag mennyisége 10 kg-ot tett ki; egy ember 25 kg-ot, egy ló 75 kg-ot tudott naponta egyszer felvinni! A júniusi offenzíva előtt két héten keresztül egész dandárok hordták éjjel-nappal az anyagi eszközöket.

A katonák elhelyezése, pihentetése még ennél is nagyobb nehézséget jelentett. Őszig 5300 m^2 tűzbiztos sziklabarlang – kaverna – készült el, amelyből 4000 m^2 állt a legénység rendelkezésére. Ez azt jelentette, hogy naponta állva 12 000 ember, fekve pedig kb. 3000 pihenhetett néhány órát.

Az utánpótlás Vaniniből történt. „Itt – Horsetzky szavaival – a vezérkari főnök (Stromfeld ezredes) . . . a Cismon torkolattól feljebb a szakadékban egész várost alakított ki sziklabarlangokból, amelyekben az élelmiszert és a lőszert gyűjtötték össze, kenyeret sütöttek és a frontcsapatok számára való szállítmányok berakodása folyt."

Horsetzky tábornok állapította meg kitüntetési javaslatában: „Az előkészítésben részt vevő parancsnokságokra, szervezetekre és alakulatokra gyakorolt megszakítás nélküli erőteljes és személyes hatásának köszönhető elsősorban az a senkitől nem várt eredmény, hogy a XXVI. hadtest, az elgondolható legkedvezőtlenebb utánpótlási és megközelítési körülmények ellenére, június 15-én hadműveletileg teljesen készen állott, hogy a támadást megkezdje."

A valóban óriási erőfeszítések mögött az utolsó kétségbeesett hadműveleti terv állt. A támadás gondolatát Conrad vetette fel, de a hadászati jelentőségű fellépést a német vezérkar kezdeményezte. A szükséges emberi és anyagi fedezet azonban már nem állt rendelkezésre, a haditerv eleve magában hordta a kudarc lehetőségét. A Monarchiának az olasz fronton végrehajtott utolsó támadását sem kísérte szerencse, és a vereség lényegében már az első napon bekövetkezett.

Az ezt követő állapotot Stromfeld jogosan nevezte „agonizációnak". Felszínre törtek az erőszakkal elnyomott szociális és nemzetiségi ellentétek is.

Az anyagi összeomlás nagy példái helyett inkább néhány olyan adatot idézek a XXVI. hadtest kötelékében harcoló 40. hadosztály életéből, amely talán még tragikusabb mélységben tárja fel a való helyzetet: „Honvédek! Lombszénát gyűjtsetek... Egy métermázsáért 14 korona 50 fillér jutalomdíj kézre lesz fizetve... Minthogy szalma csak állattápul használható fel és a fagyapot más célra szükséges, fekszalmául az alábbi pótszerek gyűjtendők: falomb, amennyiben állattápul nem használható, fűrészpor stb... A lószőr célszerű és gazdaságos felhasználása végett a lovak sörényét és farkszőrzetét csakis a hadsereg-parancsnokság külön rendelkezésére szabad lenyírni" – olvashatók a különböző hadosztályparancsokban.

Stromfeld több ízben kiújult fül- és torokbántalmaival a nyár folyamán hazautazott. Operációja nagyon elhúzódott, és utána négy hétig betegszabadságon volt.

Keserű hangulatban tért vissza a hadtesthez. Otthon a helyzet ziláltságát, a mérhetetlen nyomorúságot tapasztalta, amely saját katonáinak családját is sújtotta, és egyidejűleg érezte a gazdasági-politikai feszültséget. „Mikor néha-néha a harctérről hazajöttem – emlékezett vissza –, csodálkoztam azon, mennyire romlott fél évről fél évre vagy évről évre az emberiség. Önzés és önzés, a pénz után való vágy, ez töltötte el az embereket... Mi, kik a harctéren voltunk, ezt megérteni

nem tudtuk . . ." A katonáktól is csak panaszt hallott, a hadtestparancsnokságon pedig végrehajtásra váró parancsok vártak. Érezte, hogy malomkövek közé került. Hol az igazság, mit kell tenni, mit kíván a becsület? Kérdések szakadatlan áradata, családi bajokkal tetézve, miközben Monte Grappa felől vésztjóslóan meredtek feléjük az ágyúk csövei. „Most e pillanatban nem tudok elmenni – írta feleségének október 20-án –, mi talán e háború utolsó csatamenete előtt állunk, és legalább a becsületet akarjuk megmenteni." Majd egy sorral lejjebb: „A kötelességérzet kényszerít engem, hogy magamat összeszedjem; mint egy álomban végeztem munkámat délután 8 óráig. Kellemetlen érzés, hogy mindent előre látni. Ami most bekövetkezett – emlékezz, Szerelmem –, évekkel ezelőtt megjósoltam. Naponta egy újabb erkölcsi vereség. Nem mondtam, hogy a második békeajánlatot egy harmadik fogja követni és a »ferde sík« elmélete igaznak bizonyul . . . A legközelebbi, ami következik, a N . . .-tól (Németországtól. – H. T.) való leválás; mi nem húzzuk ki náluk a talyigát a sárból."

A háború elvesztését tehát ekkor már befejezett ténynek tekintette. A „háború utolsó csatamenete" négy nappal később bekövetkezett, s nem sokkal később a németektől való „leválás" is. A „ferde sík", a gyors hanyatlás elmélete „igaznak bizonyult"! Stromfeld levele egyértelmű volt a tekintetben is, hogy őt valóban a „kötelességérzet kényszere" hajtotta feladata teljesítésében: „akinek egy evezőn húznia kell, annak az utolsó pillanatig a hajón kell kitartania, ha el is süllyed avval. Akkor mint férfi merült el! Én mint férfi, mint becsületes férfi akarok cselekedni és élni, vagy ha szükséges, meghalni" – írja.

Ez egyben erkölcsi állásfoglalás is volt, amelyet a kötelességérzet kényszere alatt ugyan, de vállalnia kellett. Nehéz körülmények közt született vallomás, amelynek szubjektív, morális értéke is nagy, de nem ugyanarról a tőről fakadt, mint azoké a katonatömegeké, akik épp ezekben a napokban sokféle módon nyilvánították ki akaratukat. Stromfeld kiábrándultsága, felháborodása nem változott szembefordulássá, de a katonatömegek hasonló érzései – különböző erővel és az öntudat különböző fokán – lángra lobbantották a lázadás szellemét. „Wir wollen nicht mehr an die Front!", „Mi nem akarunk többé a frontra menni!" – terjedt futótűzként a jelszó, amint arról Horsetzky is beszámol idézett könyvében.

Stromfeld mint katona elítélte a háború befejezésének ezt a módját. Mint ember megértette azokat, akik már csak egyet akartak: haza-

menni. A haza iránti szeretet a katonák tudatában azzá zsugorodott, amit valójában jelentett: a családi tűzhely szeretetévé, az érte való aggódássá, legjobb esetben Magyarország határainak védelmévé. Az osztrák Horsetzky értetlenül állt ezzel szemben: „Az ember képtelen volt elhinni, hogy ez lehetséges" – jelenti ki könyvében. Stromfeld megértette, hisz néhány nap múlva ő maga is azzal indokolta távozását, hogy „ő köteles erőit, veszedelemben forgó, szűkebb hazája rendelkezésére bocsátani". De közben az Osztrák–Magyar Monarchia szétesett és Stromfeld a legyőzöttek között maradt! Ami elválasztotta Horsetzkytől, az közelebb hozta katonáihoz; ami Horsetzky szemében szűklátókörűség volt, az Stromfeld előtt már egy újabb összefüggésként jelentkezett. Keresztüllépni a kimúlt Monarchián és a jövendő Magyarország felé tekinteni!

A helyzet azonban igen bonyolult volt: Stromfeld az első vonalban állt 70 000 emberrel. Időközben véget értek a fegyverszüneti tárgyalások. „November 3-án 8 óra 20 perckor jelentette nekem vezérkari főnököm, Stromfeld Aurél ezredes – említi Horsetzky –, hogy a fegyverszüneti tárgyalás befejezést nyert, és az ellenségeskedés azonnal megszűnik." Nem várt tragikus fordulat következett: Az olaszok nem biztosították a szabad elvonulást. Senki sem akart fogságba jutni. Stromfeld parancsot adott, hogy a hadosztályok folytassák a visszavonulást, és érjék el a november 5-ére kitűzött vonalat. Gyors és erélyes fellépésével sikerült tisztáznia a helyzetet, s ezáltal több tízezer ember kerülte el a fogságot. November 4-én azonban újabb rendkívüli események zavarták meg a visszavonulást, ugyanis a „primerói lakosság, amely eddig csendesen viselkedett, hirtelen szembefordult" a csapatokkal.

A problémák a továbbiakban még sokasodtak az éhség, a szállítás nehézségei miatt. Mindezen úrrá lenni eltökélten és céltudatosan végigcsinálni, nem volt könnyű. Stromfeld „erőteljes, fáradhatatlan, kitartó munkájával a XXVI. hadtestet a visszavonulás közben Asolonétól Fonzasón, Primierón, a Rolle-hágón és a Pordoj-nyergen át Bruneckbe vezette, és ezzel katonai képességeinek és tehetségének legragyogóbb emlékét állította. Az ő célszerű és átfogó rendelkezéseinek sok ezer ember köszönheti a fogságból vagy a biztos pusztulásból való megmenekülést. Ezeknek a nehéz heteknek zűrzavarában szilárd bástya volt."

A háborút egy nagyszabású visszavonulás vezetésével befejezni nem

volt dicsőség. De ebben a háborúban éppoly dicstelen lett volna, ha győztes katonák élén az ellenfél fővárosába vonul be. Ebben a háborúban erénnyé vált a szembefordulás. Ami még elbírja az utókor ítéletét: Stromfeld humanitásból, emberségből mindvégig jól vizsgázott, és utolsó háromheti tevékenységével csak megerősítette azt.

Amikor a csapatok Lienzbe értek, biztonságba jutottak. Stromfeld és magyar katonái számára még egy lépés hátravolt: Magyarországra jutni!

3

„Érzem, hogy a romok helyébe egy új épület emelkedik...” (1918—1919)

A háború utolsó évei hihetetlenül gyors ütemben érlelték Stromfeldben a szociális igazságtalanságok iránti felháborodást. Igaz, a gazdagok és az uralkodó osztály közé nem tett egyenlőségjelet. Ehhez arra volt szükség, hogy a szociális problémák mélyebb okaival megismerkedjék. Felháborodása első lépés volt az aktív cselekvés útján. A háborús vereség, a fronton és a hátországban tapasztalt mérhetetlen nyomorúság, a magyar nemzet sorsáért való aggódás, az elnyomott és kisemmizett néprétegek iránti rokonszenv, a csalódottság a katonai és politikai vezetésben a legteljesebb zűrzavart okozták Stromfeldben. Csupán egyetlen reményt keltő fénysugár maradt: a Monarchia összeomlása, a rég várt nemzeti függetlenség visszanyerése. Csalódott a múltban, de még csak mérsékelten reménykedett a jövőben. Csak ezután erősödött meg benne a felismerés, hogy egy romlott világ omlott össze, csak ezután kezdett tapogatózni az új vezérlő eszmék után. De hogy az „új épület” milyen legyen, és hogyan kell felépíteni, azt 1918 novemberében még nem látta.

Amikor Stromfeld 1918. november 15-én az olasz frontról hazaindult, azzal búcsúzott el Horsetzky tábornoktól, hogy hazáját a szövetséges hatalmak haderői közvetlenül fenyegetik, és ezért reá otthon van szükség. „November 15-én este arra kért ezredesem, aki magyar állampolgár volt – írja Horsetzky tábornok –, hogy engedélyezzem, hogy két másik tiszttel Magyarországra utazhassék, amelyet a szövetségesek minden oldalról szorongatnak. Ő köteles erőit veszedelemben forgó (szűkebb) hazája rendelkezésére bocsátani . . ."

Cselekvésének első számú mozgatórugója a hazafias érzés volt: a magyar nép vélt érdekeinek féltése. Hazájának szüksége van rá!

Négynapos keserves utazás után Stromfeld és az 5. honvéd hadosztály november 20-ra virradó éjjel érkezett magyar földre. Még aznap délelőtt tíz órakor kihallgatáson jelentkezett Bartha Albert hadügyminiszternél, aki kinevezte őt a Ludovika Akadémia parancsnokává. Másnap Bécsbe utazott családi ügyeinek elintézésére, ahonnan 23-án tért vissza feleségével együtt.

Ismételt visszatérése az Akadémiára – immár a legmagasabb beosztásban – nem a legkedvezőbb időpontban és körülmények között történt. A vesztett háború, a forradalom szele nem rekedt a falakon kívül. Zűrzavar uralkodott mindenütt, belül az emberekben is. Mindez Stromfeldet nem hangolta le, nem keserítette el. Teljes kedvvel foglalta el beosztását, amelyről azt tartotta, hogy ez a „hadsereg legszebb állása . . . ennél szebb állást, mint a jövő tisztikar nevelését irányítani, nem tudok elképzelni".

A távolabbi célkitűzések megvalósítása előtt a gazdasági ügyeket kellett rendeznie. „Ott, ahol rendet, tisztaságot kell fiatal emberbe nevelni, annak módját is meg kell adni" – írta jelentésében. Az egyik legnehezebb feladatot a növendékek elhelyezése jelentette, mivel számuk 270-ről hamarosan 460-ra emelkedett. E tetemes létszámemelkedés onnan adódott, hogy az elszakadt területeken levő katonai nevelőintézetek növendékei is Budapestre jöttek.

Az igazi kérdőjel azonban minden növendék és tanár előtt az volt, hogy szükség van-e egyáltalán a jövőben tisztikarra? Sem a páduai, sem a belgrádi fegyverszüneti egyezmény nem intézkedett a tiszti iskolákról.

A kérdés eldöntése a békeszerződés aláírásáig a hadügyminiszterre, illetőleg a minisztertanácsra tartozott. A minisztertanács azonban

nem foglalkozott az üggyel, s így azt a gyorsan változó hadügyminiszterek egymástól örökölték. Mivel a fegyverszüneti egyezmény végrehajtása, az evakuáció, a közös ügyek likvidációja, a leszerelés és a szervezés mind sürgetőbb probléma volt, a Ludovika Akadémia jövője háttérbe szorult, legfeljebb gazdasági jellegű intézkedésekre került sor.

Stromfeld személyében tettre kész, koncepciózus, a szervezéshez értő ember került az Akadémia élére, aki minden meggondolás mellett is természetesnek tartotta, hogy a tisztikar utánpótlására a független Magyarországnak szüksége van. Rendbe hozta az Akadémia gazdasági ügyeit, és a változott viszonyoknak megfelelően megkezdte az oktatómunka előkészítését. Első helyen a reformterv elkészítése állt.

A Monarchia idején a Ludovika Akadémia csupán egyike volt azoknak a tiszti iskoláknak, ahol a csapattiszteket nevelték. A végzett növendékek a hadsereg közös vagy honvéd alakulataihoz kerültek beosztásra. Stromfeld a Ludovika Akadémia jövőbeni feladatát reformjavaslatában így fogalmazta meg: „A magyar Ludovika Akadémia feladata a magyar néphadsereg összes fegyvernemei részére tiszteket képezni." Ebben az egyetlen mondatban, a Monarchia összeomlásával és a polgári demokratikus forradalom győzelmével megváltozott helyzet, sok évtizedes törekvés megoldása jutott kifejezésre: az Akadémia a jövőben az önálló magyar hadsereg részére neveli a tisztikart.

A reformtervezetet korszerű, reális törekvés jellemzi. A tanulmányi idő két évről háromra történő felemelését Stromfeld azzal indokolta, hogy a „kétévi kiképzés felületesen megszilárdult jellemet, felületes tudású egyént bocsát ki az életbe, ki egész életében ezen felületes kiképzésnek megfelelően felületesen fog dolgozni". A tervezet lényeges kiegészítője az a javaslat, hogy a jelenlegi első és második évfolyambeli növendékek is hároméves kiképzést nyerjenek. Így azok, akiket egy évig visszatartottak, bizonyos szakismereti továbbképzést nyerhettek, és a forradalmi átalakulások miatt szükségessé vált alapismereteket is elsajátíthatják.

A mindenkori katonai kiképzés alapkövetelménye, hogy a legközelebbi múlt ismereteire épülve, a legfrissebb tapasztalatokat felhasználja. „Az akadémia tanterve, az egyes tantárgyak tancélja, a háború tapasztalatainak ma már nem felelhet meg" – írta Stromfeld, és az új tanterv összeállításánál, az egyes tantárgyak célkitűzéseinek kijelölésénél a világháború tapasztalatait vette alapul.

Figyelemre méltó, amit a hadseregszervezés és a hadtörténelem oktatási céljairól ír.

A hadseregszervezés mint tantárgy a konkrét szervezési tananyagon kívül elméleti részleteket is tartalmaz. Ezek a hadsereg funkciójára, történetére, a hadsereg és az állam viszonyára vonatkoznak. A Monarchia idején használt hadseregszervezési tankönyvet Stromfeld írta, és ezeket a kérdéseket megválaszolta, de abban a könyvben még sehol sem esett szó – külön és hangsúlyozottan – integritásról, annak védelméről, különösképp „kierőszakolásáról". Ez a probléma a Monarchia összeomlásával, a forradalommal került előtérbe és vált élő, mindennapi kérdéssé olyannyira, hogy még egy iskolai tervezetbe is belekerült. A tervezet követelményként állította a hadsereg céljait szolgáló gazdasági és politikai tényezők ismeretét, s ezeknek felhasználását „békében és háborúban a magyar állam belső rendjének megóvására és integritásának megvédésére vagy kierőszakolására". Állásfoglalásában olyan politikai nézet tükröződött, amelynek megvalósítása minden reális alapot nélkülözött.

A hadtörténelem tanításában évtizedek óta két irányvonal jelentkezett. Az egyik szerint áttekintést kell nyújtani a múlt hadtörténelméről, jelentős részében a közelmúltról, és ezen belül megismertetni a hadművészeti problémákat. A másik szerint szigorúan a legújabbkor hadtörténelmére kell helyezni a hangsúlyt úgy, hogy ez is csak kerete legyen a hadművészeti kérdések megtárgyalásának. Stromfeld az utóbbihoz állt közelebb, amint ez tervezetéből megállapítható: „Az 1914–1918. évi világháború általános ismerete. A magyar állam szerepe és munkája ebben a háborúban. Epizódok a világháborúból, melyekben a magyar csapatok kiváló szerepet vittek, ezeknek a keretében a fizikai és pszichikai teljesítmények megítélése és a háború pszichológiája."

Mindent összevetve: Stromfeld a megváltozott viszonyok figyelembevétele alapján korszerűbb szervezési és kiképzési reformokat javasolt. Reformjai keresztülvitelének azonban nem lebecsülhető akadályok álltak útját, mert a tanári kar és a növendékek zöme egyaránt elutasított minden olyan törekvést, amely valamilyen demokratikus fejlődéssel kapcsolódott össze.

A növendékek jelentős része osztályhelyzete folytán, valamint szüleik és tanáraik hatására, eleve szemben állt mindenfajta demokratikus törekvéssel.

Több mint egyharmaduk nemzetiségi területről származott, és sorsuk a nemzetiségi területek elszakadása következtében bonyolulttá vált.

Sokan részt vettek a háborúban, ahonnan ők is erősen demoralizált hangulatban tértek vissza. Ha csak arra gondoltak, hogy a háború alatt óriásira duzzadt tisztikar egy részének távoznia kell, rájuk esetleg már nem lesz szükség, erőt vett rajtuk a bizonytalanság. Ezt senki, semmivel nem tudta ellensúlyozni. Stromfeld, a körülményeket figyelembe véve, a minisztérium engedélye alapján december 6-tól a növendékeket hosszabb szabadságra küldte szüleikhez, hogy további elképzeléseiket megbeszélhessék.

A Ludovika Akadémia lassanként az egész tisztikart érintő és befolyásoló viták színhelye lett. Politikai harc folyt itt. A viták a nézetek kikristályosodásához vezettek, s ez többek között abban is kifejezésre jutott, hogy míg decemberben a tanári kar és a hallgatók politikai nézetkülönbségeik ellenére is egyértelműen Stromfeld mellett álltak, addig januárban már szembefordultak parancsnokukkal.

Stromfeld helye és szerepe csak annak a politikai harcnak ismeretében határozható meg, amely a tisztikar egyes rétegei között folyt. E politikai harc természetesen része az egész hadseregben végbemenő forradalmi változásoknak, mint ahogy a hadsereg is csak egyik színtere a forradalom nyomán országosan kibontakozó sokrétű osztályharcnak.

Amikor Stromfeld a harctérről hazatért, a háború már befejeződött, a kormány aláírta a belgrádi fegyverszüneti egyezményt. Európa majd minden részéből özönlöttek a hazatérő katonák, köztük a tényleges és a tartalékos tisztek, altisztek, akik számára egzisztenciális problémát jelentett a háború befejezése és a fegyverszüneti egyezmény aláírása. Egyes adatok szerint mintegy 110 000 tényleges és tartalékos tiszt, valamint altiszt tartozott az érintettek közé. Ebből 8000 volt a tényleges, illetve 40 000 a tartalékos tisztek száma. Magyarország a vesztett háború után ennyi tisztet még akkor sem tudott volna fegyverben tartani, ha egyáltalán akart volna, de azt a belgrádi fegyverszüneti egyezmény is lehetetlenné tette, mert előírta: „A magyar hadsereg leszerelése szárazon és vízen, kivéve hat gyalog- és két lovashadosztályt, melynek feladata a rend fenntartása . . .”

Optimális számítás mellett is ez legfeljebb 70 000 főből álló hadsereget jelent, amelyhez mindössze 3–4000 tiszt szükséges. Ugyanakkor a polgári demokratikus rendszer sem tartott igényt a volt hadsereg tisztikarának legfelső rétegére. A kormányban kezdettől helyet foglaló és

erős politikai befolyással rendelkező Szociáldemokrata Párt jogos, és lassanként valóra vált követelése volt, hogy ezt a legjobban kompromittált, háborús felelősséggel tartozó, reakciós és konzervatív réteget – az ezredeseket és a tábornoki kart – el kell távolítani a hadseregből, ki kell kapcsolni a politikai életből. A tisztikar, amely hozzászokott a Monarchia militarista légköréhez, és amely eddig különböző kiváltságokat élvezett, elviselhetetlennek érezte a köztársaság pacifista légkörét. Egzisztenciális problémáiért is a köztársaságot okolta, és nem a háborút, nem azt a rendszert, amelyet kiszolgált, amely valóban felelős volt gazdasági és társadalmi helyzetének megrendüléséért.

E tényezők – számos járulékukkal együtt – kiélezték a viszonyt a tisztek és a polgári demokratikus forradalom között. Ennek következményei hamarosan jelentkeztek, mindenekelőtt abban a politikai erjedési folyamatban, amely nyomban 1918. október 31-e után megindult. A tisztek eleinte gazdasági célokkal, gazdasági érdekeik védelmére szervezkedtek. Megerősödésük után mindjobban kidomborodott e szervezetek politikai arculata, s nézeteiknek megfelelően elkülönültek egymástól. Ez a folyamat a reakciós és demokratikus erők összeütközését jelentette, és felfedte a forradalomhoz való viszonyukat.

Az akadémiai reformtervezet kidolgozása már Stromfeld politikai fejlődésének eredménye volt. A tervezetet ugyanis majdnem egy hónappal a parancsnokság átvétele után nyújtotta be. Ez alatt az egy hónap alatt több olyan összejövetelt tartottak, amelyen a tanári kart érintő politikai kérdéseket vitatták meg. E viták központi kérdése az volt, hogy az ország sorsa érdekében milyen politikai erőt támogassanak.

Stromfeld hazaérkezése után nemcsak tiszttársai között, hanem a polgári életben is tájékozódott. „Eleinte az Ezredes Úr nem mutatott határozott irányt – állapították meg róla –, a következő héten azt a kijelentést tette, hogy az országot ebből a szomorú helyzetből csak egységes erővel tudjuk megmenteni, kénytelenek vagyunk tehát a munkások erejéhez fordulni."

Ő maga így nyilatkozott akkori magatartásáról: „1918. december elején a tisztikar egyik része hozzám is fordult – hiszen sokan ismertek –, mit tegyünk? . . . Akkor egy csomó párt volt, talán több, mint ma, és mi vizsgáltuk, hogy melyik az a párt, amelyik erőt képvisel, éspedig olyan erőt, amely az országnak hasznára van . . ." Ahogyan a pártokat értékelte, abból kitűnik, hogy – 1918. november–december elején – jól látta a belső erőviszonyok alakulását, hiszen akkoriban a

Szociáldemokrata Párt volt az egyetlen, jól szervezett, tömegbázissal rendelkező párt. A Kommunisták Magyarországi Pártja csak néhány nappal azután alakult, hogy Stromfeld hazaérkezett, lapjának, a Vörös Újságnak első száma pedig csak december 7-én jelent meg. S bár a párt mögött álló erők már tömörülőben voltak, ennek kézzelfogható eredményei még nem látszottak. Mindez nem jelentette azt, hogy Stromfeld és a köréje csoportosulók ne figyeltek volna fel a kommunisták fellépésére a politikai életben. „A Károlyi-pártnak nem volt programja, és különben is teljes szétzüllésben volt; a Keresztény Szocialista Párt egy 35 pontos programot közölt, amelynek minden egyes pontja már akkor túlhaladott álláspont volt. A Szociáldemokrata Párttal az érintkezés rögtön nem sikerült, később azonban egy bizottság útján megindult . . ." – mondotta Stromfeld, majd egy más alkalommal hozzáfűzte: „Az egyetlen párt, amelyik szervezettséget mutatott, tényleg ereje volt, az a Szociáldemokrata Párt volt."

Stromfeld tehát Magyarország – bizonyos általa vélt – nemzeti érdekvédelme révén jutott a munkásmozgalommal kapcsolatba. Nem a Szociáldemokrata Párt képviselte elvekhez és politikához csatlakozott, hanem kereste azt a szervezett erőt, pártot, amelyik leginkább tudja biztosítani az ország függetlenségét és demokratikus fejlődését. A „szocialistákhoz való csatlakozásom is a jobbra fordulás eszköze volt" – mondotta, s ezt az „eszközt" a Szociáldemokrata Pártban vélte megtalálni. A „jobbra fordulás" nála kétségkívül a belső burzsoá-demokratikus konszolidációt és a független Magyar Köztársaság fegyveres védelmét jelentette.

Weltner Jakab, a szociáldemokraták jobbszárnyának egyik vezetője, a Népszava 1918-as főszerkesztője írta emlékirataiban: „Balgaság volna azt hinni, hogy a katonai tradíciókban nevelt tisztek többsége a megváltozott viszonyok között egyik napról a másikra szociáldemokratává vált, de bizonyos, hogy nagyon sokan közülük becsületes meggyőződéssel álltak a demokratikus fejlődés szolgálatába . . . Stromfeld elvtársunk sohasem mondta egyetlen szóval sem, hogy ő szociáldemokrata, hanem kifejtette, hogy az ország katasztrofális összeomlása alkalmával minden becsületes, gondolkodó férfinak arra kell törekednie, hogy a demokratikus átalakulás nagyobb rázkódtatások nélkül történhessék meg."

A magyar függetlenség és demokratikus fejlődés gondolatát, melyet Stromfeld magáénak érzett, a szocialista elvekkel, a Szociáldemokrata

Párt szervezettségével és erejével kellett összeegyeztetni neki is, és a köréje csoportosulóknak is. Az még eldöntésre várt, hogy vajon lehet-e összhangot és együttműködést találni.

A Szociáldemokrata Párt is kereste a Stromfeld köré csoportosuló tisztek támogatását, hiszen a kormánykoalícióban részt vevő szociáldemokraták tisztában voltak a tisztikar megnyerésének fontosságával, s a nyíltan restaurációs érzelmű tiszti csoportok elfogadhatatlanok voltak számukra.

1918. december 6-án a Ludovikán rendezett vacsorán Stromfeld határozott elképzelésekkel és azzal az eltökélt szándékkal jelent meg, hogy a tiszteket a Szociáldemokrata Párt támogatására szólítja fel. A jelenlevőket rövid bevezetőben tájékoztatta. Utalt a tisztek nehéz politikai helyzetére, eddigi politikai passzivitásukra, és ezt mondotta: „Egy világáramlat előtt állunk, amely, mint az orosz forradalomban látható volt, mindenkit elsodor, aki útjában áll". Később még több ízben felszólalt, és kijelentette, hogy „az ördöggel is hajlandó szövetkezni az ország területi integritása megvédéséért . . . a tisztikarnak ki kell lépni passzivitásából, és csatlakozni kell a párthoz, amely a belbékét és a területi integritást biztosítja . . ."

A Szociáldemokrata Párt félhivatalos küldötte, egy főhadnagy beszélt a szocialista elvekről, és beszámolt a Szociáldemokrata Párttal folytatott tárgyalásokról. A „bolsevizmus rémét" erőteljes érvként használta. Stromfeld is hangsúlyozta, csatlakozásuk a szociáldemokratákhoz nemcsak azt jelenti, hogy erősítik a pártot, segítik a demokratikus fejlődést, az ország védelmének szervezését, hanem azt is, hogy balfelé – értsd: a kommunisták irányában – akadályoznak minden továbbfejlődést, illetőleg ahogy Stromfeld mondotta: „. . . arra az elhatározásra jutottunk, hogy igenis a Szociáldemokrata Pártot erősítjük, ha mi hozzájuk csatlakozunk, és egy baloldali kilengést meg tudunk akadályozni". Saját perében erről így beszélt: „Segíteni sokféleképpen lehet. Én azt az utat választottam, hogy a szociáldemokratákat támogatva a forradalom balra való kilengését megakadályozom."

Eddigi kijelentéseit összevetve kétségkívül legfontosabb annak felismerése, hogy az ország további sorsának alakításában a munkásság erejével, akaratával már feltétlenül számol. Ekkor még úgy látta, hogy ezt a politikai erőt és akaratot a Szociáldemokrata Párt testesíti meg. Két politikai kérdés megoldását vélte döntőnek: A belbéke biztosítását – a polgári demokratikus konszolidációt – és az ország védelmét.

Előbbi a restauráció elvetését, a demokratikus fejlődést, az utóbbi a területi integritás védelmét jelentette. Ezek megvalósítását az említett erőre támaszkodva képzelte el. E politikai koncepció megvalósítása feltételének a Szociáldemokrata Párttal való mielőbbi együttműködés megteremtését tartotta.

Elképzelése az akkori körülmények között nem volt különös, hiszen a demokratikusan gondolkodó középrétegek előtt többé-kevésbé ugyanez az elképzelés lebegett. Ez a törekvés a nemzeti és népi erők egyesítését a nemzeti célok előtérbe állításával akarta megvalósítani. Ez volt Stromfeld politikai álláspontja is. Gondolatának vezérlő elve, hogy az ország és a magyar nép további sorsában döntő szerepet játszanak a munkásosztály törekvései, céljai és erői. Ettől a felfogástól többé már nem lépett vissza. A legfőbb erőt a munkásosztályban látta. Ezt az erőt kereste, erre a szövetségre akart építeni, ezen keresztül vált, egyelőre, „feltételes szocialistává".

A szocialistákkal való szövetség realizálásának azonban még mindig létező és vélt elvi ellentétek álltak útját. Sem ő, sem környezete nem ismerte a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ideológiáját, összefüggéseiben pedig még gyakorlati politikáját sem. Az együttműködéshez szükséges volt bizonyos alapelvek tisztázása, s ezt Stromfeld nap nap után szorgalmazta.

A hadseregnél már korábban megindult, a háború befejezésekor szélesen kibontakozott forradalmi mozgalmak legcéltudatosabb, legtevékenyebb harcosai az Oroszországból hazatért, a szocialista forradalomban részt vett katonák voltak. De szép számmal akadtak olyanok, akik idehaza folytattak forradalmi tevékenységet – köztük tisztek is, főként tartalékos tisztek. A csupán hazafias, demokratikus gondolkodásúaktól a szocialistákhoz tartozó tartalékos tisztekig valamennyi árnyalat képviselve volt a polgári demokratikus forradalom győzelme előtt létrehozott Katonatanácsban. Ez volt a hadseregben megalakított első forradalmi szervezet, amely kapcsolatot keresett és talált a baloldali szocialistákkal. A Katonatanács célul tűzte ki egy esetleges fegyveres felkelés támogatását, amely Magyarország számára a függetlenséget, demokratikus átalakulást, de mindenekelőtt a békét volt hivatott megteremteni. A Katonatanácsnak a budapesti csapatokhoz intézett felhívását nyomon követte ezek csatlakozása és a bizalmi testületek megalakítása, ami a hadsereg erősödő forradalmi hangulatát jelezte.

A forradalom győzelmével a kormány feloszlatta ezt a Katonataná-

csot, majd az újjászervezett Katonatanács élére, kormánybiztosi minőségben, Pogány József újságírót, a Szociáldemokrata Párt tagját nevezték ki. Ezzel a kormány részéről is már elismert – vagy inkább megtűrt – politikai szervezettel kívánták a hadsereg átalakítását biztosítani, illetőleg ennek segítségével akartak gátat vetni minden ellenforradalmi tevékenységnek. A Katonatanácsnak tehát felülről irányított reorganizációs szerepet szántak, amelynek a feladata, hogy a polgári demokratikus rend védelmére szervezett hadsereget a rendszer biztos támaszává tegye.

Egészen más jellegűek voltak a különböző – katonákat és tiszteket tömörítő – érdekképviseleti szervek, amelyek a forradalom győzelme után alakultak. Elsőként 1918. november 15-én a régi Országház épületében „A tényleges tisztek, tisztviselők, rangosztályba nem sorolt havidíjasok és továbbszolgáló altisztek szövetsége" alakult meg. E szervezet – amint nevéből is megállapítható – heterogén elemeket egyesített, akiket csupán a hadsereg kötelékei tartottak össze.

A reakciós gondolkodású tisztikar zömének azonban még az a demokratikus színezet is soknak bizonyult, amelyet e szervezet megalakítása jelentett. „A szövetségnek semmi köze nem volt a Szociáldemokrata Párthoz, a párt nem is ismerte el, de a szövetségnek okos taktikával kellett élnie, nem volt szabad nyíltan hangoztatnia, hogy ellensége a forradalomnak" – állapította meg Gömbös Gyula életrajzírója. Gömbös – akinek sikerült a forradalmi kormányt félrevezetve rövid ideig külügyi szolgálatot teljesítenie – itt vélte megtalálni igazi működési területét. Hamarosan e szervezet élharcosai közt találjuk.

Rajta és a szélsőjobboldali csoporton kívül itt tömörültek a Stromfeldéhez hasonló gondolkodásúak, köztük azok, akiket Tombor Jenő képviselt. Beléptek olyanok is, akik egzisztenciális problémáik megoldásához kerestek támogatást, s mindazok, akik karrierista törekvéseikben elvtelenül a Szociáldemokrata Párthoz dörgölőztek, és e szövetséget akarták ugródeszkául felhasználni.

A szövetség tiszavirág-életűnek bizonyult. Oka összetételében és az ebből fakadó politikai ellentétekben található. Bomlása rövidesen megalakulása után megindult, és két pólus irányában differenciálódott.

A valódi ellentét mindenekelőtt a már ekkor is megmutatkozó szociális, társadalmi nézetkülönbségekben található. Stromfeld is félreérthetetlenül ebben látta a kezdeti nézeteltérések okát. „Azért, hogy ők nemzeti irányt követnek, nem zárja ki az én nemzeti irányzatomat és

érzelmemet, mert lehet követni nemzeti irányt akkor is, ha az ember egyéb szociális reformokat óhajt."

A századforduló konzervatív, soviniszta elemei a tulajdonviszonyok megváltoztatására vonatkozó minden törekvést a legmerevebben elutasították, és e törekvések képviselőit hazafiatlannak tartották. Valójában a Gömbös megfogalmazta „konzervatív Magyarországnak rendje és szelleme" állt ellentétben Stromfeld demokratikus, a munkásosztály erejére támaszkodó elképzeléseivel, s ezt már akkor sem lehetett elkendőzni. Később ez az ellentét mélyült, de itt volt a kiindulópontja.

Kommunista vezetéssel megalakultak a leszerelt altisztek és a leszerelt közkatonák szabadszervezetei, amelyek nagyon rövid időn belül maguk mögött tudták a katonák széles táborát. E szervezetek világos vonalat húztak a proletárforradalom ügyét elhagyó szociáldemokraták és a proletárforradalom győzelméért küzdő kommunisták között. A „Népszava már nem akar többé a nyomorgók szószólója lenni... a szociáldemokrata vezérek... miniszteri, államtitkári, kormánybiztosi állásokért elárulták a proletárok felszabadításának ügyét" – hirdették a katonák közt terjesztett röplapjaik.

A forradalmi erjedéssel párhuzamosan a hadsereg felső vezetése egyik válságot a másik után élte át. A Linder Bélát követő Bartha Albert hadügyminisztert a budapesti katonatömegek december 11-én lemondásra kényszerítették. Ideiglenesen Károlyi Mihály vette át a Hadügyminisztérium irányítását. Bartha lemondásának egyik oka éppen az volt, hogy tápot adott a különböző reakciós, ellenforradalmi szervezkedéseknek, ő maga pedig ellenforradalmi karhatalmi különítmények – riadózászlóaljak – megszervezését rendelte el.

A demokratikusan gondolkodó tisztekben mindinkább az a nézet erősödött meg, hogy a hadsereg ügyeinek rendbehozása csak akkor lehetséges, ha kialakul egy olyan tiszti csoportosulás, amely a Szociáldemokrata Pártra támaszkodik, és szilárdan a kormány mellett áll. Ezen a ponton találkoztak a Szociáldemokrata Párt és a különböző helyeken, beosztásokban dolgozó demokratikus gondolkodású tisztek elképzelései, akiket a belső rend – a polgári demokratikus rend – megszilárdításának gondolata vezérelt. December közepére megértek a feltételei a haladó gondolkodású tisztek tömörítését célzó új szakszervezet megalakításának. Ezt készítette elő a Gólyavárban december 14-re összehívott zártkörű tiszti gyűlés, amelyet Stromfeld és mások, valamint a Szociáldemokrata Párt is szorgalmazott. A gyűlés tulajdonképpeni fel-

adata az volt, hogy tisztázza a szocialista ideológia néhány kérdését, és lehetővé tegye a párt és a tisztek közötti együttműködést.

A gyűlés kiküldött szónoka Weltner Jakab, a képzett, jó szónoki tehetséggel, meggyőző vitakészséggel rendelkező szociáldemokrata politikus volt. A párton belül a jobbszárnyat képviselte, s nevét, a Népszava szerkesztőjének nevét, jól ismerték. Személyének kiválasztása arra utal, hogy benne olyan politikust láttak, aki tud a tisztek nyelvén beszélni, s így kellő hajlékonysággal fogja a felvetett kérdéseket tisztázni. „A régi csillogó, de cifra nyomorúságban szenvedő katonatiszt helyébe – írta Weltner beszédének bevezető szavairól a Népszava kiküldött tudósítója – odaállította az új, dolgozó társadalomnak is hasznos és értékes, tehát ennek arányában meg is becsült katonatisztet."

Weltner három kérdéscsoportot érintett. Ezek: a szocialisták és a vallás, a szocialisták és a proletár nemzetköziség, a szocialisták és a család. A három közül kétségtelenül a haza és a proletár nemzetköziség problémája volt a leglényegesebb, mivel ez szoros kapcsolatban állt égető napi politikai kérdésekkel, és itt volt a legnagyobb zűrzavar.

A haza és a proletár nemzetköziség kérdésében Weltner az alábbi álláspontot képviselte: „A nemzetköziségre szükség van azért, mert a tőke nemzetközien zsákmányolja ki a munkásságot. Ami pedig a legfontosabb szempont: a kapitalista világban egy ország önmagában nem valósíthatja meg a szocialista átalakulást. Egyébként a munkás abban a pillanatban, amikor úgy érzi, hogy a haza nem mostohája, hanem neki is jut a jogokból és kenyérből, ezt a hazát magáénak vallja." Ennek az előadásnak jellemzésére idézte az ellenforradalmi bíróság Artner ezredes vallomását, aki azt mondotta: „Weltner Jakab volt az előadó, aki a szocialista elveket egészen polgáriasan adta be . . ." E felszínes előadás alkalmas lehetett a teljesen ellentétes vélemények, abszurd nézetek áthidalására, de nem magyarázta a kérdést tudományos, marxista alapon. Az eredmény azonban azt mutatta, hogy a tudományos szocializmus tanításaiban járatlan tisztek számára ez a magyarázat elegendő volt. „Megkérdeztük, hogy a hazafiság ellentétben áll-e a szocializmussal? – emlékezett vissza Stromfeld. – Azt mondta (mármint Weltner – H. T.), nem!" Weltner magyarázata nem a forradalmi proletár patriotizmus megvilágítását célozta. Ő arra adott választ, hogy a Szociáldemokrata Párt Magyarország polgári demokratikus rendjét és ennek védelmét magáénak vallja-e. Így került egymáshoz közelebb Weltner és Stromfeld, a Szociáldemokrata Párt és a tisztek hazafiságról vallott

elképzelése. Weltner opportunista, kétes értékű magyarázata és hallgatóinak polgári hazafisága közé – legalábbis az előadáson elhangzottak alapján – nyugodtan egyenlőségjelet lehetett tenni.

A találkozó mindkét fél részére nagy jelentőségű volt. A Szociáldemokrata Párt hallgatólagos megegyezéssel politikai bázist teremtett a tisztikarban, míg a tisztek támogatást és szervezett politikai erőt leltek a Szociáldemokrata Pártban.

A gyűlés döntő módon hozzájárult a tiszti szakszervezet megalakításához. Weltner előadása után élénk vita alakult ki, majd annak lezárása után Úrváry ezredes szólt a hallgatósághoz: „Akik tudnak és akarnak a nagy eszmék szolgálatába állni, azokat kéri, hogy csatlakozzanak." Ugyanakkor formailag is kimondta megalakulását a Tényleges Tisztek Szakszervezete, amelybe megalakulásakor kb. 300 tiszt lépett be. Létrejött a második tiszti szervezkedési központ, mégpedig úgy, hogy kivált az elsőként alakult szövetségből. Megválasztották a vezetőséget, amelynek tagjai Úrváry ezredes, Hangay százados, Steinbrück Ottó, Sohl és Weltner tartalékos főhadnagyok lettek. Stromfeldet az ellenőrző bizottság elnökévé választották.

Lehet, hogy ekkor még nem mindegyik tiszt gondolt a belépéssel járó kötelezettségekre, de a későbbiek során, amikor az önkéntes hadsereg felállítása folyt, közgyűlési határozatban rögzítették a tagok alapvető kötelességét. Kimondták: „a tényleges tisztek szakszervezetének csak az lehet a tagja, aki kötelezi magát arra, hogy bármely irányban és bármely helyen aktív munkásságot fejt ki a néphadsereg és szocialista kormány érdekében". A bármely irányban, de főként a szocialista kormány érdekében kifejezések egyértelművé teszik a kötelezettségvállalást.

A Tényleges Tisztek Szakszervezetének megalakulása után a tisztek többsége továbbra is a régi szövetségben maradt. Nemcsak a polgári demokratikus forradalommal és a Szociáldemokrata Párttal szemben éleződött ki a helyzetük, hanem a tisztikar kivált részével is. A két csoportosulás egymás elleni harca részint elvi harc volt a jobb- és baloldal között, részint személyi torzsalkodás és intrika. A tiszti-altiszti szövetség mind világosabban a szélsőjobboldali tiszti tömörülés melegágya lett, és egy hónappal később nyílt ellenforradalmi programmal bontottak zászlót.

Stromfeld a tiszti szakszervezetbe történt belépése után kötelességének tartotta, hogy minden erővel segítse a szociáldemokrata elképzelé-

sek valóra váltását. December második és január első felében azután a különböző hatások és benyomások következtében mindinkább balra fordult. Kirajzolódtak előtte a különféle politikai áramlatok, és megismerkedett a különböző álláspontokat képviselő személyekkel. Tudatosan aktív politikai tevékenységre törekedett. Nem szereplésvágy hajtotta, hanem Magyarország kibontakozásának útját kereste. Érdeklődéssel fordult a szocialista irodalom felé, ami pozitívan hatott belső fejlődésére.

Az alakuló gyűlést követő napokban gyakran megfordult a Szociáldemokrata Párt Conti utcai székházában és a Népszava szerkesztőségében. Közelebbi ismeretségbe került a párt jobbszárnyának vezéralakjával, Weltnerrel, megismerte Garami Ernőt és a centrum közismert alakját, Kunfi Zsigmondot. Szorosabbra fűzte a Szociáldemokrata Párthoz kapcsolódó szálakat, támogatást várt további munkájához.

Stromfeld és a Szociáldemokrata Párt nevét a hadseregben együtt kezdték emlegetni. Megnyilvánulásait bizonyos mértékig a szocialisták álláspontjával azonosították, de az is kétségtelen, hogy a Szociáldemokrata Párt az ő nevét és tekintélyét használta fel befolyásának erősítésére.

Stromfeldet a Magyarország jövőjéért való aggódás vezérelte, amikor a Szociáldemokrata Párthoz csatlakozott. Az ő szemében Magyarország sorsa – többek között – egy jól szervezett, fegyelmezett hadseregen múlott. Előtte játszódott le a régi hadsereg összeomlása, és azt is tudta, hogy a megmaradt katonaság sem áll feladata magaslatán. Ugyanakkor az ország az újonnan alakult fiatal és mohó burzsoá államok gyűrűjében mind válságosabb helyzetbe került. Stromfeld a Szociáldemokrata Párttól remélte az új, fegyelmezett hadsereg életrekeltését, annál is inkább, mert Bartha hadügyminiszter bukása után a Hadügyminisztérium szociáldemokrata államtitkárának, Böhm Vilmosnak, illetve pártjának befolyása megerősödött.

Ugyanakkor a Katonatanács, amelynek élén az ugyancsak szociáldemokrata Pogány József állt, nem követte a pártnak a hadseregre vonatkozó hivatalos, jobboldali irányvonalát. Különösen kiütközött ez személyi kérdésekben. Pogány, a reakciós, ellenforradalmi tisztekkel szemben sokkal keményebb, következetesebb forradalmi magatartást tanúsított. Hamarosan szembekerült saját pártjának egyes vezetőivel, akik hovatovább azzal vádolták, hogy indokolatlanul „mindenütt ellenforradalmat szimatol". Pedig csak arról volt szó, hogy Pogány a kato-

nák követelésére és a Katonatanács befolyásának növelése érdekében több olyan intézkedést tett vagy javasolt, amely elősegítette a demokratikus átalakítást, s korlátozta a tisztek befolyását. Például a Bartha lemondatásakor lefolyt tüntetés után Károlyi Mihálynak átnyújtott memorandum a bizalmi rendszerről szóló rendelet tényleges végrehajtását követelte.

Stromfeld a tüntetést és a követelések ilyenfajta előterjesztését éppoly elfogadhatatlannak tartotta, mint a szociáldemokrata pártvezetés. Azt is elítélte, hogy a csapatok élére állított tiszteket korlátozzák, így a fegyelem megszilárdításának legfőbb akadályát Pogányban látta. Önmagából kiindulva, őszintén hitte, hogy azok a tisztek, akik elfogadták a szociáldemokrata irányvonalat, valóban a demokratikus fejlődés hívei lettek. Elutasította még a gondolatát is annak, hogy a polgári demokratikus forradalom eleve védekezzék az esetleges tiszti ellenforradalom ellen. A Katonatanácsban nem a hadsereg demokratikus átalakulásának biztosítékát, hanem a fegyelem megteremtésének akadályát látta. Pogányt félreismerte, azt hitte, aknamunkát folytat a párttal szemben. „Az én meggyőződésem az volt – mondotta Stromfeld az 1918. decemberi viszonyokról –, hogyha a destrukció ellen dolgozó szociáldemokratákat követjük, mert Pogányt nem kell azonosítani az akkori szociáldemokratákkal –, akkor elkerüljük a rossz viszonyokat." Ezt a véleményét megerősítette, hogy a pártvezetőség egyes tagjai szintén elítélték Pogány tevékenységét.

Stromfeld averzióval viseltetett Pogány Józseffel szemben, ami azért méltó említésre, mert ez is gátolta tisztánlátását. Tudjuk, hogy Pogány, főleg a polgári demokratikus forradalom későbbi szakaszában, mind következetesebben támogatta a forradalmi katonatömegek jogos követeléseit.

A vajúdó időszak sebesen száguldó napjaiban Stromfeld számára a viszonylag nyugodt perceket a könyvekben való elmélyedés jelentette. Elsősorban olyan művek érdekelték, amelyekben választ talált problémáira. Valószínűleg ezért vette kézbe éppen e napokban Jean Jaures franciából németre fordított művét, a Die neue Armee-t. Jaures nevét tiszti körökben is ismerték, ha másért nem, azért, mert szembefordult a Dreyfus-per mögött acsargó reakciós francia militaristákkal. Tudták, hogy kiváló teoretikus, nemzetközileg elismert, tekintélyes szocialista. Igaz, ennél többet kevesen hallottak róla, és még kevésbé ismerték nézeteit. Jaures, aki a középbal köztársasági körökből jutott el a szocia-

lizmus elfogadásáig – bár jól ismerte a marxizmust, és az hatással is volt rá –, idealista filozófiai elveket vallott. Elméletében, társadalmi nézeteiben éppen ezért gyakori a belső ellentmondás, ami semmiképp nem csorbítja a dolgozó tömegek felemelkedéséért és a háború ellen folytatott megalkuvás nélküli harcban szerzett tekintélyét. Stromfeldben visszhangra talált az a naiv optimizmus, ami Jaures könyvének soraiból kicsengett, így közelebb került a szocializmus eszméihez. Idealista eszmevilágának sem kellett csorbát szenvednie ahhoz, hogy bizonyos szocialista elveket magáénak valljon.

Jaures a Die neue Armee-ban arra törekedett, hogy lefektesse egy népből eredő és a néppel szoros kapcsolatban álló hadsereg elveit. Stromfeld ebben a történelmi körülmények analógiáját fedezhette fel, s ezért bizonyos, hogy a polgári demokratikus forradalom szülte viszonyok között Jaures elképzelései erősen hatottak rá. Minden lakost meg kell győzni – írta Jaures –, hogy a haza megvédése a szocialista pártnak is szívügye; össze kell fogni az egész világ proletariátusával, hogy rendet lehessen teremteni a világ zűrzavarában; a nemzet minden osztálya és kasztja elfogultság nélkül szervezze meg hadseregét, kizárólag a nemzetvédelem eszméjét tartsa szem előtt. Stromfeld saját lelkiismeretének visszhangját hallhatta Jaures ugyancsak lelkiismeretre apelláló szavaiból: „Azon a ponton, amikor a nemzet fennmaradása lesz a kérdés, proletárok millióit kell majd harcba vezetniük. Milyen tehetetlenséget és milyen vigasztalan kilátást jelentene, ha köztük és a proletárok között erkölcsi szakadék tátongana, a legbensőbb érzelmek és eszmék soha többé jóvá nem tehető félreértése."

Jaures műveinek hatását Stromfeld környezetében is fellelhetjük. A polgári demokratikus forradalom győzelme után Tabódy ezredes egy milícia felállításának tervezetét juttatta el a Hadügyminisztériumhoz. Ebben részletesen kifejtette elképzeléseit, és többek között ezeket írta: „az annyira várt milícia szervezetén épül fel ez a tervezet, amelyben ott találnánk még a Jaures által elgondolt néphadsereget is . . ." Tombor Jenő pedig a Tanácsköztársaság leverése után lefolytatott Stromfeld-perben – szavainak alátámasztására – szintén Jaurest idézi, és kifejti, hogy „a szocializmus megértéséhez bizonyos felvilágosodottság és hosszabb tanulmányozás szükséges".

Stromfeld, amikor nap nap után a két világot elválasztó vonal mentén hadakozott, kézhez kapta a Hadügyminisztérium reá is vonatkozó nyugdíjazási rendeletét. E rendelet része volt azoknak az intézkedések-

nek, amelyeket Böhm dolgozott ki mint hadügyi államtitkár, a hadügyminiszteri interregnum idején. Böhm pártja befolyásának megerősítését, a polgári demokratikus rendszer számára megbízható hadsereg megteremtését tartotta szem előtt, amikor gyors intézkedésekkel segíteni akart a legkirívóbb bajokon. Nem túl erős, de fájdalmas csapást mért a szélsőjobboldalra. Ezekről az intézkedésekről a következőket írta memoárjában: „Mindenekelőtt meg kellett tisztítani a hadsereget a reakciós tisztektől... Kormányrendelettel feloszlattuk a vezérkart, saját hatáskörömben öt nap alatt elbocsátottam a tisztekkel túlzsúfolt Hadügyminisztériumból 400-nál több tisztet..."

Nyugdíjazták az ezredeseket és az ennél magasabb rendfokozatúakat. Stromfeld, az érthetetlen helyzetben, első kétségbeesésében telefonon érdeklődött a Hadügyminisztériumban. Kedvezőtlen választ kaphatott, mert segédtisztjéhez fordulva felindultan kiáltotta: „Én most felmegyek a Hadügybe, és valakit lelövök – gondoskodj a családomról."

December 21-én tiszti küldöttség kereste fel Károlyi Mihályt, akinek egy felterjesztést nyújtottak át. Ebben kérték Stromfeld szolgálatban való meghagyását. Kérésüket az alábbiakkal indokolták: Stromfeld a leghivatottabb ember az Akadémia vezetésére, amelynek régebben is tanára volt. Képességeit a Monarchia is nagyra értékelte, hisz magyar létére a bécsi Kriegsschule tanárává nevezték ki. Ötvenkét havi harctéri szolgálatával az egész hadsereg előtt ismertté vált. Őt tartják alkalmasnak az új tisztikar nevelésének irányítására, arra, hogy beoltsa a magyar fiatalságba a hazafias alapon nyugvó szociális érzelmeket.

Elkeseredett, dacos, mégis optimista volt ezekben a napokban. 24-én felkelt betegágyából, hogy a karácsonyestét – feleségével együtt – növendékei között töltse. Akkori hangulatát hűen fejezik ki alábbi sorai, amelyekben csüggedés, bizakodás, a sértett önérzet önmarcangolása és az önző emberi „én"-en való felülemelkedés egyaránt megnyilvánul:

„Romok előtt állok; romhalmaz az az ország, melyen a hálás gyermek egész szeretetével csüngöttem, melyért éltem, amelyért bármikor kész voltam meghalni... S midőn eme romhalmazhoz sietek, hogy segítsek, most karácsony előtt értesítenek, hogy nem kellek többé, nem, akkor, midőn: ‚Alle man am Bord!' (Mindenki a fedélzetre!) jelszó volna az egyetlen, hogy a viszonyokon segítsünk. Negyvenéves vagyok, telve tapasztalattal, telve életerővel, energiával, s akkor eldobnak. Nem egyénileg fáj, hiszen mi gyermekkorunktól ahhoz szoktunk, hogy a ka-

tona, ha megtette a maga dolgát, sutba lesz dobva ... De éreztem, hogy még nem tettem meg kötelességem ... S érzem, hogy a romok helyébe egy új épület emelkedik, melyben helyet kell találni a nép minden rétegének, melyben elégedettnek, boldogabbnak kell hogy legyen, mint eddig! Egy korhadt, egy romlott világ omlott össze, tehát nem arról van szó, hogy a romok fölött siránkozzunk, hanem arról, hogy az új épületet építsük fel ... S bennem új energia, új szent érzés fejlődött ki: »a népért, a néppel előre!«"

A karácsonyt követő napon Stromfeld felkereste a Hadügyminisztériumban Böhm hadügyi államtitkárt. A kölcsönös megismerkedés és beszélgetés után derűlátóbb hangulatban tért haza, munkáját tovább folytatta.

Ugyanezen a napon jelentést írt a Hadügyminisztériumnak, és közölte, hogy feltétlenül szükségesnek tartja az akadémiai ismeretterjesztő és felvilágosító előadások megszervezését Magyarország politikai átalakulásáról és a jelenleg napirenden levő kérdésekről.

„Ezen előadásokkal – indokolta jelentését – el óhajtom érni, hogy az akadémikusoknak a gondolkozásmódját révezessük a helyes útra, nehogy a mindenütt hangoztatott különböző nézetek tömkelegéből maguknak helytelen és visszás képet alkossanak."

Stromfeld a „Helyzetismertetés"-ként javasolt órák tématervét is elkészítette. Ez nemcsak mint iskolai reformjavaslat érdekes, hanem alkalmas arra, hogy a társadalomról, történelemről vallott nézeteit jobban megismerjük. A vázlat érdembeni része szó szerint így hangzik:

„Helyzet: a háborút elvesztettük. Nem fegyverrel győztek le. Végkimerülés és világeszmék ereje idézte elő az összeomlást. Még hosszú, természetes fejlődési folyamat eredményeit előzték meg e szerencsétlen háború befejeztével előállott komplikációk. A volt Osztrák–Magyar Monarchia elemeire bomlott.

Egymással ellentétben álló tényezőknek egy közös mechanizmusban elég ügyesen alkalmazott feszítő ereje volt az az egyensúlyban tartó faktor, mely befelé rendet, kifelé hatalmat képviselt.

Végelemzésben az egész államszervezet nem volt egyéb, mint egy uralkodóház hatalmi érdekének a legkülönbözőbb népelemekből összeforrasztott, egységes hadsereg erejével való biztosítása, alkotmányos formák között. Tehát csak addig létezhetett, míg a hadsereg egysége megvolt. Mikor ez az összekötő kapocs széttört, szükségképp az egész szervezet alkotó részeire oszlott.

A háború elviselhetetlen szenvedései, a nyugati demokrácia irányeszméi, a keleti forradalmi események zavaros eredményei erőhöz juttatták mindenütt a nemzetiségi demokratikus és szocialisztikus törekvéseket, ami végül is a fegyverek eldobásához, a hadsereg feloszlásához és a teljes szétszakadáshoz vezetett.

E szétszakadásban – a jelek szerint – Magyarország mint politikai egység megszűnt, mert az eddig államfenntartó magyarság teljesen izoláltan, minden rokon – vagy barátságos érzelmű – faj támogatása nélkül maradt, minthogy úgyszólván összes nemzetiségei más, velük fajrokon államalakulatokhoz gravitálnak.

Ilyen körülmények között Magyarországra, mint teljesen független és az igazi, népuralom elvén álló államra, egészen új, szép és nagy feladatok várnak. Mégpedig: a régi átkos osztályuralmi rendszer korhadt, megvolt intézményeinek gyökeres, a közjót szolgáló átszervezése, vagy a feleslegeseknek az útból való eltakarítása; a valódi demokrácia és az ideálisan szocialisztikus berendezkedés megteremtése, és ezek alapján Magyarország gazdasági erőinek oly fölényes mérvű megszervezése, hogy a régi Magyarország elvesztett politikai egysége helyébe egy magyar szupremáciával vezetett gazdasági egység lépjen."

Stromfeld világnézeti formálódásában az itt összefoglalt gondolatsor határkövet jelent. A polgári demokratikus rendszer megbecsülése iránta, a Böhmmel folytatott beszélgetés és a tervezet gyors elkészítése közti összefüggés nyilvánvaló, de az is bizonyos, hogy ezek a gondolatok már régóta érlelődtek benne. Ő eddig is úgy érezte, hogy embertársaiért, a társadalomért dolgozott, de ennek lényege az 1918. év végén módosult.

Ebből a szempontból mellékes, hogy nézeteihez milyen idealista elképzelések tapadtak. Ő a jövőben olyan társadalomért kívánt munkálkodni, amely „a régi átkos osztályuralmi rendszer korhadt intézményeit" eltakarítja az útból és helyébe „az ideálisan szocialisztikus berendezkedést" teremti meg. Ez pedig már nem általában a társadalomért, hanem egy bizonyos – „szocialisztikus" – társadalomért való munkálkodást jelent. Hogy e ponton többször kritikus pillanatokat él majd át, az nem az elvek megtagadása miatt következik be, hanem a konkrét helyzet félreismerése folytán. Az is vitathatatlan, hogy ekkor még erősebb Stromfeld gondolkodásában a nemzeti eszme, mint a szocialista, de a fent vázolt elképzelései – bármily homályos fogalmazás-

ban is – lényegében azt jelentették, hogy Stromfeld az eddigieknél radikálisabb, mondhatjuk forradalmibb változásokra gondolt.

A haza és az integritás kérdésében elfoglalt álláspontját jobban megérthetjük, ha megkíséreljük felidézni a korszellemet.

Az első világháborús nemzedék szemében Magyarország képe egészen másként élt, mint a Trianont követő idők nemzedékei előtt. A történelmi hagyományok, a gyermekkori neveltetés emlékei folytán Magyarország egy évezred óta változás nélküli természeti és társadalmi képződményként élt a hétköznapi gondolkodásban. E nézet elsősorban az uralkodó osztály tudatos, a nemzetiségek problémájának létezését tagadó, de legalábbis negligáló ideológiájából táplálkozott. Buza Barna „Magyarország igaza" című, 1919 elején megjelent füzetében az egyszerű emberek számára idillikus képben így jellemezte Magyarországot: „Egyetlen nagy és termékeny medence az egész ország, egy szép nagy kert, amelyet széles, erős, magas kerítés vesz körül: a Kárpátok nagyszerű hegykoszorúja." Emellett eltörpült az évezredes fejlődés, amelynek során teljesen megváltozott a Kárpát-medence történeti arculata – többek között egymástól elhatárolható, soknemzetiségű területté változott. Továbbra is egységes egésznek tekintették, amelynek integritása sérthetetlen.

A századforduló polgári radikális értelmisége vagy inkább egyes kiváló képviselői, felismerték a soknemzetiségű állam nemzetiségi problémáit. Nézeteikben megpróbálták a demokratikus átalakulást az integritás megőrzésével összeegyeztetni. Így ők is csak addig jutottak, hogy a nemzetiségeknek kulturális autonómiát követeljenek.

Az első világháború folyamán erőteljesebbekké váltak a nemzetiségek függetlenségi törekvései, s azzal, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a háborút veszteséggel zárta, fennmaradásának utolsó mentsvárát is elvesztette. A nemzetiségek a széthulló Monarchia romjain most már kivívták teljes önállóságukat. Ezzel végleg elveszett az a lehetőség, hogy a nemzetiségi kérdést Magyarország keretei között, demokratikusan oldják meg. A magyar uralkodó osztályoknak minden olyan törekvése, amely Magyarország területi integritását erőszakos eszközökkel akarta biztosítani, reakciós és teljesen irreális volt.

A polgári demokratikus forradalom tovább őrlődött az antant és a környező kis államok malomkövei között. A demokratikus és szociáldemokrata remények egyaránt Amerika felé szálltak, de még a reálisabb, a népi érdekeket jobban figyelembe vevő szociáldemokraták kö-

zött is homályos elképzelések éltek a jövőt illetően. A kérdést elsősorban nem proletárforradalmi, hanem nemzeti oldalról vizsgálták, s nem tanúsítottak kellő figyelmet Magyarország háború utáni külpolitikai körülményei iránt. Bíztak a győztes hatalmak bizonyos demokratikus megnyilvánulásaiban, és megfeledkeztek imperialista érdekeikről.

Az integritás megőrzésének vágya általában a céltalan és káros erőszak elvetésével kapcsolódott össze, de Magyarországon 1918 telén az erőszakos megoldás híveinek is népes tábora volt. A nemzetiségi területek elszakadásával vagyont, földet és tőkét vesztett, de a hatalomban most is részes uralkodó osztályok szították a nacionalizmust, és nem adták fel erőszakos törekvéseiket. Az emberekben reményeket ébresztő wilsonizmus csődje, az antant imperializmusának nyers megnyilvánulása is a reakciós törekvéseket erősítette a demokratikus erőkkel szemben.

Ha visszalapozunk a Stromfeld által vázolt gondolatokhoz, akkor kitűnik, hogy már benne is felülkerekedett a reálpolitikai józanság. Mi több: olyan nézeteket vallott magáénak, amelyek a polgári demokratikus elképzelések között a maximumot jelentették. Ezzel nem állítom, hogy nem volt ennél haladóbb álláspont, sem azt, hogy ez a probléma Stromfeldben nyugvópontra jutott volna, csupán beletörődött a pillanatnyilag megváltoztathatatlanba.

A kommunisták az egész kérdést a proletárforradalom részeként kezelték. Magyarországon a polgári demokratikus forradalom győzelme a burzsoáziát juttatta hatalomhoz, mint ahogy a környező államokban is a burzsoázia vagy a velük szövetséges vagyonos osztályok szerezték meg a hatalmat és „alighogy a világra jöttek, máris egymás torkának estek határaik megállapítása miatt". Ebben a harcban nem a dolgozó tömegek érdekeiről, hanem a burzsoázia elsőségéről van szó. Lenin az internacionalizmus szellemének és a proletárforradalom érdekeinek megfelelően jelölte meg a proletariátus feladatát: „. . . a proletárok – hogy úgy mondjuk – teljesen semlegesek legyenek abban a harcban, amely a különböző nemzetek burzsoáziája közt az elsőségért folyik. Ha valamely nemzet proletariátusa a legkisebb mértékben is támogatja »saját« nemzeti burzsoáziájának kiváltságait, ez elkerülhetetlenül bizalmatlanságot kelt a másik nemzet proletariátusában, gyengíti a munkások nemzetközi osztályszolidaritását, éket ver a munkások közé a burzsoázia örömére."

A kommunisták természetesen felemelték szavukat, kiléptek „sem-

lességükből", amikor a burzsoázia erőszakkal, háborúval, a dolgozók vérével akarta előnyeit biztosítani. „Csepel látta el az ellenforradalmat abrakkal – írta például a Vörös Újság a csepeli gyárak lőszergyártásával kapcsolatban –, nemrégiben is 56 vagon muníció ment a demarkációs vonalon álló székely csapatoknak, hogy legyen mivel védeni a »hazát«. És hogy legyen mivel védeni a burzsoázia uralmát, legyen mivel elfojtani a proletariátus forradalmát."

Sajnos a Kommunisták Magyarországi Pártjának sem volt kidolgozott gyakorlata a nemzetiségi kérdésben. S amíg a leninista taktikának megfelelően a proletárforradalmi célkitűzéseket – helyesen – előtérbe állították, addig a nemzetiségi kérdés – a polgári demokratikus forradalom idején – nem szerepelt kellő súllyal. Ezért ezek a problémák nemcsak Stromfeld vagy a középrétegek más képviselői előtt, hanem a proletár tömegek előtt sem tisztázódtak.

Az 1919-es esztendő viharos belpolitikai események között köszöntött be. A kormányválság és egyéb politikai jelenségek arra figyelmeztettek, hogy a forradalom ellentétei elmélyültek, a forradalom válságos szakaszhoz közeledik. A hadsereg élénken reagált: forradalmi és ellenforradalmi akciók jelezték, hogy a hadseregen belül is fokozódott az osztályerők összecsapása. A Kommunista Párt egyre erőteljesebb propagandamunkát folytatott a kaszárnyákban a katonák között. Az óév utolsó napján az 1-es és a 32-es laktanyában tartottak gyűléseket, amelyeken Kun Béla is felszólalt. Mindkét gyűlés fegyveres összetűzéssel fejeződött be. A kommunista katonák tiltakozó nagygyűlést hívtak össze a Radetzky-laktanyában. Tíz pontból álló követelést fogadtak el, amelyek közül a leglényegesebb az volt, hogy a katonaság felett a Katonatanács gyakorolja a hatalmat.

A kommunisták vezette forradalmi mozgalom erősödéséről tanúskodott a Leszerelt Közkatonák és a Leszerelt Altisztek Országos Szabadszervezetének tevékenysége is. Vezetéséből kiszorultak az opportunista elemek és a Szabadszervezet messzemenően támogatta a Kommunista Párt követeléseit. Ha kisebb mértékben, de vidéken is megindult az erjedés.

A szélsőjobboldal – amint ez az 1-es és 32-es laktanyában is történt – golyóval szerette volna elnémítani a kommunisták forradalmi agitációját. A szociáldemokrata jobboldal „jelentéktelen kommunista puccs"-nak minősítette a december 31-i gyűlést. A Kommunisták Magyarországi Pártja, józanul értékelve a kialakulóban levő helyzetet,

kinyilvánította: „Az ellenforradalom folyton erősödik. Ezért fogunk mi még fokozottabb mértékben dolgozni a kaszárnyákban, amelyeket nem engedünk az ellenforradalom melegágyaivá átváltoztatni . . ."

Jelentékeny ellenforradalmi megmozdulás volt „A tényleges tisztek, tisztviselők, rangosztályba nem sorolt havidíjasok és továbbszolgáló altisztek szövetségé"-nek január 19-i országos közgyűlése. A közgyűlést megelőzte a 18-án tartott országos tanácsülés, amelyen „Gömbös . . . nyíltan lándzsát tört a nacionalizmus és a militarizmus mellett".

A közgyűlés a Gólyavárban zajlott le, amelyen megjelentek a különböző fegyvernemekhez tartozó budapesti és vidéki tisztek, valamint ludovikás növendékek.

A közgyűlésen Stromfeld is megjelent – társaságában több demokratikus, szociáldemokratákat támogató tiszt –, és Gömbös megválasztása után felszólalt, üdvözölte a megválasztott elnököt. Noha személy szerint Gömböst és nem a közgyűlést üdvözölte, felszólalása mégis súlyos politikai melléfogás volt. A nagy nyilvánosság előtt két tűz közé szorult: közvetlen tapasztalatból ismerte meg, hogy a politikában a nyilvánosság előtt nem lehet tévedni.

A Szociáldemokrata Párt hivatalos lapja, a Népszava, a gyűlést követően támadta a nagygyűlésén elhangzottakat, hiszen a szociáldemokraták jól tudták, hogy mit takar a népköztársaság éltetése, a pirosfehér-zöld lobogó, a nemzeti irány emlegetése. A megalakult MOVE – január 22-én – tiltakozott a Népszava vádja ellen, s a kiadott kommünikében többek között azt is megírták, hogy a „gyűlésen a szociáldemokrata tisztek szónoka is üdvözölte az újonnan megválasztott elnököt . . ." Gömbösék Stromfeld nevével takaróztak.

Az ügy a kommunisták figyelmét sem kerülte el. S hogy a proletárforradalom felé hajló katonatömegek előtt rámutassanak egyes opportunista szocialista vezetők magatartására, a Stromfeld-ügyet felhasználva, keményen bírálták az újonnan kinevezett Böhm Vilmos szociáldemokrata hadügyminisztert. A politikai támadást Stromfeld személyes sérelemként könyvelte el, amire még évek múltán is fájón emlékezett vissza: „Kérem, mikor reánk azt mondották, hogy pléhgalléros semmittevők, az fájt. Ahhoz kellett lelkierő, hogy akkor is odaálljon ez a pléhgalléros, amikor ütik."

Az epizód csak apró villanás a forrongó Magyarország életében, de Stromfeldben mély nyomokat hagyott, s ez ismét a Szociáldemok-

rata Párthoz való tartozását erősítette. Aláhúzzuk azt is, hogy a kommunisták részéről ért támadás negatív hatást váltott ki. Ez minden valószínűség szerint igaz, de sokkal lényegesebb, hogy körülbelül ez időtől egyre határozottabb a határvonal közte és a jobboldal között.

Időközben életútjának jelentős állomásához érkezett: hadügyi államtitkárrá nevezték ki. Kinevezése a januári kormányválsággal állt összefüggésben. A forradalmi tömegmozgalmak és ellenforradalmi megmozdulások ugyanis a kormányon belül is kiélezték a politikai pártok közti harcot. A kormányválság megoldására Kunfi platformját fogadták el. Ő és pártja a koalíciós kormány megmaradása mellett szállt síkra, de nagyobb részt követeltek a hatalomból. A Szociáldemokrata Párt így szerezte meg a közoktatásügyi és hadügyi tárcát, és ekkor lett a január 18-án megalakult Berinkey-kormány hadügyminisztere Böhm Vilmos. „Január 19-én vettem át a hadügyminisztérium vezetését . . . – írja Böhm. – Kinevezésemmel egyidejűen Stromfeld Aurél ezredest – egy tetterős, ragyogó képességekkel bíró katonát –, a Honvéd Hadapródiskola parancsnokát kértem magam mellé államtitkári hatáskörrel munkatársul. Mindenekelőtt a hadseregszervezésre vonatkozó alapelvekben teljesen megegyeztünk."

Böhm hadügyminiszterségével és Stromfeld államtitkári kinevezésével a kormány számára végül is eredménytelen, de kétségkívül új politikai irányvonal kezdődött a hadügy területén. A Szociáldemokrata Párt a hadügyminiszteri tárcával talán a kormány legjelentősebb kulcspozícióját szerezte meg, és ennek bizonyos hatása még a proletárdiktatúra idején is érződött.

Böhm és Stromfeld előtt célként egy új, a rendszer számára megbízható hadsereg gyors megszervezése lebegett. A megvalósítást számos politikai tényező befolyásolta, de a hadügyi vezetésben és a hadseregben január közepéig kialakult konkrét viszonyok döntően hatottak. Közrejátszottak még bizonyos, a szocialista eszmékben gyökerező hadseregszervezési elképzelések is.

A hadsereg más részeiben is bonyolult helyzet uralkodott, amikor Böhm átvette a hadügy irányítását. A szervezés alatt álló hadseregről nem lehetett tudni, hogy valójában kinek az érdekeit fogja szolgálni. A koalíciós kormány – az eddigi sikertelen kísérletek után – a szociáldemokrata hadügyminiszter kinevezéséhez fűzte minden reményét. A hadügyminiszter a polgári demokratikus rendet támogató, restaurációs és kommunista befolyástól egyaránt mentes hadsereget szeretett

volna. Ebben – bizonyos meggondolásoktól eltekintve – támaszkodhatott Stromfeldre is. A tisztikar nagyobb része szemben állt a szociáldemokrata irányvonallal, még inkább a szociáldemokrata hadügyminiszterrel, és csak töredék része volt őszinte híve a hadsereg demokratizálásának. Nem lelt egyértelmű támogatásra Böhm a Katonatanácsban sem, még kevésbé Pogány Józsefben, a Katonatanács elnökében. A Katonatanács is, Pogány is, közvetlen tömegbefolyás alatt állott, s ez fokozódó balratolódást eredményezett. Pogány esetében még akkor is, ha ő a saját kommunistaellenességét korábban többször is hangsúlyozta. A katonatömegek hasonló differenciáltságot mutattak. Január közepén és végén a budapesti helyőrség zömében ugyan a Szociáldemokrata Párt hatása alatt állt, de már voltak olyan szervezetek és alakulatok, amelyekben a Kommunista Párt befolyása érvényesült. Ugyanakkor a vidéki alakulatok jelentős részében még csak elkezdődött az erjedés, főként ahol a Katonatanács vezetői tekintélyükkel és célkitűzéseik révén ellensúlyozni tudták a reakciós tisztek befolyását.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának agitációs és propagandamunkája egyre átütőbbé vált. „A munkások között folytatott felvilágosító és agitációs munka mellett – írta Szántó Béla, a KMP egyik vezetője –, a Kommunista Párt teljes erővel hozzálátott az állam erőszakszervezetének, a hadseregnek dezorganizálásához . . . Ezt még jobban gyengíteni, a burzsoá államhatalomnak ezt a hatalmi szervét még jobban dezorganizálni: ez volt a párt legközelebbi feladata . . .” Kun Béla az 1919. januári helyzetet értékelve írta: „. . . megkezdődnek a fegyveres ellenállások a kaszárnyákban a szociáldemokrata miniszter ama parancsa ellen, mely a kommunisták befolyása alatt álló katonák, leginkább fiatal korosztályok lefegyverzését rendelte el. Véres harcok után a kommunista katonák megtartják fegyvereiket . . . A Kommunista Párt növekvő erővel folytatja a fegyveres erő szervezését a burzsoá demokratikus kormány és a szervezkedni kezdő nagybirtokos monarchista ellenforradalom ellen.” A hó végén – január 29-én – jelent meg a Vörös Katona első száma. A Kié legyen a fegyver? című cikkében az újság a proletariátus felfegyverzése mellett foglalt állást: „Lefegyverezni a burzsoáziát és tiszti bérenceit, felfegyverezni minden proletárt, ez a kommunisták követelése.”

Az új szociáldemokrata hadügyminiszter kinevezése tehát olyan időpontban történt, amikor a hadsereg belső ellentétei már nem csupán lappangva jelentkeztek, hanem helyenként fegyveres összetűzéssé fajul-

tak. Ez már nemcsak szervezett szembenállás, hanem szembeszállás volt a kormány, illetőleg a hadügyminiszter törekvéseivel. Kibontakozott a hadsereg megnyerésére irányuló hármas törekvés, és ezt a politikai harcot a kommunisták, a polgári demokratikus kormány és az ellenforradalmi erők vezették. A kialakult helyzetet nagyon precízen jellemezte Böhm hadügyminiszter, amikor megállapította, hogy „csak éppen a forradalomhoz hű (Mármint a polgári demokratikus forradalomhoz hű! – H. T.) és megbízható csapataink nem voltak". A hadügyi vezetéssel szemben álltak az ellenforradalmi tiszti csoportok, bizonyos mértékig – az ellenkező oldalról – a budapesti és vidéki katonatanácsok mögött felsorakozott katonatömegek, jelentős kérdésekben a Budapesti Katonatanács és élesen: a kommunisták. Böhm a polgári demokratikus rendszer védelmében kézenfekvő és logikus következtetésre jutott. „Mindenekelőtt – mondotta – a hadseregszervezésre vonatkozó terveim végrehajtását készítettem elő. A háromhónapos időfecsérlés és mulasztás a hadseregben rémes anarchiát teremtett... az események... megerősítették bennem azt a meggyőződést, hogy a fiatalkorúakból álló hadsereget minél előbb szét kell kergetni, és új hadsereget kell szervezni, ha nem akarjuk anarchiába fullasztani a forradalmat."

Böhm elképzeléseinek lényege e néhány sorból is kiderül: az öt fiatal korosztály „szétkergetésével" megszabadulni mindazoktól, akik a polgári demokratikus vívmányoknál többet akarnak. Csakhogy ez már a kezdet kezdetén nehézségekbe ütközött. A fegyverben levő fiatalok egy része a biztos zsold miatt nem akart leszerelni, mások forradalmi érzelmeikkel összeegyeztethetetlennek tartották, hogy fegyvereiket kiadják a kezükből. Mint Böhm írta, „helyenkint, sajnos, vérengzéssel kellett a fiatalkorúak lefegyverzését kierőszakolni. Irtóztunk minden vérontástól, de a legvégső szükség és provokáció eseteiben, a forradalom további sorsa érdekében néha kötelességünk volt az erőszak alkalmazása."

Az új véderőtörvény-tervezetben, amelyet Stromfelddel együtt terjesztettek a minisztertanács elé, kifejtették: „... a legénységi állomány fedezése önkéntes jelentkezés alapján, toborzás útján történik. Katonája marad az új hadseregnek elsősorban az a katona, aki nem mezőgazdasági foglalkozású egyén, s akit a bizalmi testület alkalmasnak tart arra, hogy köztársasági érzelmeivel és fegyelmével hasznos tagja legyen az új hadseregnek. Azonfelül a szükséglet toborzás útján

lesz betöltve. Csak olyan, már katonailag kiképzett és a világháború alatt harcvonalbeli szolgálatot teljesített katonákat vesznek fel, akik huszonnégy évesek vagy annál idősebbek . . ."

Stromfeld egyetértett az önkéntes hadsereg gondolatával, és bízott is egy ilyen hadsereg megteremtésének lehetőségében. „Rögtön átlátta – állapította meg az ellenforradalmi bíróság ítélete –, hogy az öt legfiatalabb korosztályból alakított akkori hadsereg teljesen le van züllve, és semmire sem használható, és ezért határozta el egy toborzott hadseregnek felállítását, amelynek tervezete 1919. január 26-án készen volt . . ."

Bár Stromfeld egyetértett az önkéntes hadsereg szervezésével, érdemes aláhúzni azt a különbséget, ami őt és Böhmöt a véderőtörvény indoklásában elválasztotta egymástól.

Böhm kezdettől nem titkolta, hogy a hadsereget meg akarta szabadítani a legforradalmibb elemektől, azoktól, akik tevékeny előkészítői a proletárforradalomnak. Emiatt ragaszkodott a véderőtörvény megalkotásakor olyan feltételekhez, amelyek hatásukban végső soron ugyanezt eredményezték. Kétségtelen volt például, hogy az ország gazdasági helyzete parancsolóan követelte a termőföldek megmunkálását. De az a felhívás, amely a parasztságot ezen a címen távol tartotta a hadseregtől, illetőleg elűzte annak kötelékéből, egyúttal a földet követelő, forradalmi paraszti tömegek elől zárta el a hadseregbe vezető utat.

Még fokozottabb szelekció érvényesült a munkásság soraiból toborzottak között. A huszonnégy éves alsó korhatár a legjobb biztosítéknak látszott a legfiatalabb, legforradalmibb egyének távoltartására, míg a szociáldemokrata vezetés alatt álló bizalmi testületek ajánlása ismét a centrumhoz vagy a jobboldalhoz közel álló réteg befolyását növelte. Böhm tehát mindenekelőtt politikai oldaláról kezelte a kérdést, és olyan elvi szempontok vezérelték, amelyek a polgári demokratikus forradalom érdekeit szolgálták. Az új hadsereg szervezésének elveit végső soron a hadsereg belső funkcióinak előtérbe állítása határozta meg. Ám ez ellentmondott a munkásosztály érdekeinek.

Stromfeld, aki a világháború ötvenkét hónapját a fronton töltötte, tudta, hogy számarányánál fogva elsősorban a parasztság viselte a háború terhét. Végsőkig kizsarolva, kimerülten és demoralizáltan tértek haza. A parasztságot emiatt fizikailag képtelennek tartotta katonai szolgálatra. Ugyancsak helyeselte a huszonnégy évben megállapított korhatárt, mivel a fiatalabbak gyors háborús kiképzést nyertek, tehát

katonai szempontból kevésbé voltak értékesek, és benne is felmerült a gondolat, hogy a legforradalmibb elemeket távol kell tartani a hadseregtől. „A kiválogatásra nagyon vigyáztam – mondotta –, mert 1914-től kezdve rossznak tartottam a katonai kiképzést. Meglett embereket akartam, akik nem fantaszták . . .".

Jó fizikumú, jól képzett, fegyelmezhető hadsereget képzelt el, amely alkalmas hadműveletek folytatására. Szervezési elveiben tehát a hadsereg külső funkciójából indult ki. Egyik feljegyzésében az önkéntes hadsereg szervezésének gondolatát elfogadva a következőket jegyezte meg: „Elsősorban ‚állj'-t kiáltani az ellenség felé . . . Végrehajtási elv: akkor ütni, ha ököl van, addig okkal-móddal."

Természetesen el kell vetnünk azt a gondolatot, hogy nem volt tisztában az újonnan megszervezendő hadsereg belső, politikai funkciójával. De az is kétségtelen, hogy megbízatásának elsősorban honvédelmi vonatkozása érdekelte. Stromfeld és Böhm hadseregszervezési elképzeléseinek különböző indítékait egy mondatban így fogalmazhatnánk: a hadsereg belső funkcióinak előtérbe állítása elsősorban a kibontakozó proletárforradalom ellen irányult, míg a külső funkciók hangsúlyozása mögött a polgári „haza védelmének" gondolata húzódott meg.

A hadseregszervezésre ható két politikai tényező – a hadügyi vezetésben és a hadseregben kialakult helyzet – mellett érvényesült még egy harmadik is, a szocialista elmélet. Böhm mint a szociáldemokrata mozgalom régi harcosa, jó ismerője volt a háborúk és forradalmak történetének. A hódító háborúk elvetése, a hadsereg békebeli szerepéről vallott elképzelések, a hadsereg demokratizálása, a néphadsereg vagy a milícia kiharcolása – amely antimilitarista követelés és egyfajta gát a háborúra éhes militarista körök előtt, lehetőség a nép és hadsereg közelebb hozatalára, biztosíték arra, hogy a hadsereget nem használják fel népellenes célokra – mind megtalálhatók a szociáldemokrácia elméletében, a szociáldemokrata pártok ideológiájában. Böhm előtt is ezek az elképzelések lebegtek, ezeket igyekezett a magyar viszonyok között megvalósítani a polgári társadalmi rend és a munkásosztály érdekeinek összhangba hozásával.

Böhm tudta, hogy a forradalom kezdetén lehetetlen lett volna a milícia megszervezésének erőszakolása. De a közben eltelt idő tapasztalatainak, a polgári demokratikus forradalom érdekeinek és lehetőségeinek figyelembevétele alapján, 1919 február–márciusában már az önkéntesekből szervezett demokratikus hadsereg létrehozása mellett

foglalt állást. A jövő milíciájának és tisztikarának békebeli perspektíváját ekként ecsetelte egyik beszédében: „Ez az antant által megállapított kontingens azonban (6+2 hadosztály. – H. T.) nem állandó, és a békekötés után fölállítandó milícia részére talán kevés is lesz, mert mint az elvtársak közül többen tudni is fogják, többféle milíciarendszer létezik. Így fölállíthatunk olyan milíciát, amely területekre van fölosztva. Minden járásnak megvan a maga katonasága és tisztje, aki azonban nemcsak katonai oktatója lehet az ottani legénységnek, hanem egyúttal gazdasági útmutatója is a népnek. Ily módon lehetne a tisztikar sorsán is segíteni, és képzeljék el az elvtársak azt a gyönyörű ország- és népmentő föladatot, ha a tisztikart ily módon lehetne bekapcsolni az ország fejlődésébe, azt a tisztikart, amelynek megvan a maga alapműveltsége, amelyet azonban bizonyos irányban ki kell egészíteni."

Stromfeld, akit a hadseregszervezés katonai szakértőjének tekintettek, a XIX. században meghonosodott általános hadkötelezettség híve volt. „A fegyveres erő a néppel egybe van forrva, vele együtt érez – hangoztatta. – A fegyveres erő tagjai a nép minden rétegéből kerülnek ki, tehát a fegyveres erő magasabb erkölcsi színvonalon áll. Ez a rendszer igazságos, megfelel az egyenlő kötelességek és jogok elvének."

A milíciarendszer előnyeit és hátrányait a következőkben látta: „A »milíciarendszer«-nek az az előnye, hogy az állampolgárok békében rövid ideig vonatnak el rendes polgári foglalkozásuktól, ami úgy az egyes egyénre, mint az egész államra hasznos, továbbá mivel a békeállomány igen csekély, az állam békében keveset költ a fegyveres erejére. Ezen rendszer alapján kialakult fegyveres erő azonban nem teljes értékű és főképpen támadó hadviselésre kevésbé alkalmas. Azok az államok alkalmazhatják, melyeknek érdeke tisztán területének megvédésére szorítkozik (Svájc)."

Ez utóbbi gondolatok bizonyára közrejátszottak, amikor elfogadta az általános hadkötelezettség elvetését, hiszen a Magyar Köztársaság vitás területi problémái ellenére sem készült hódító háborúra. Minden további meggondolása a megváltozott körülményekből, a vesztes háború konzekvenciáinak levonásából és bizonyos mértékig a szocialista eszmék megismeréséből fakadt. A háború következményei – zilált gazdasági viszonyok, a gazdasági előfeltételek hiánya és az antimilitarista-pacifista hangulat – mellett a szociáldemokrata vezetés alatt álló hadsereg szükségességének elismerése befolyásolta hadseregszervezési ter-

vei kialakításának demokratikus irányát. A demokratikus hadseregről alkotott elképzelésének – a drill helyébe lépő öntudat, a néppel együttérző és együtthaladó hadsereg, a forradalom vívmányainak védelme – forrása az új történelmi helyzet felismerése és egyes szocialista gondolkodók írásainak megismerése volt.

Nézetei éppúgy forrásban voltak, mint más, vele közös, demokratikus vagy szocialista elveket valló katonatiszteké. A tisztek között is szép számmal akadtak olyanok, akik nemcsak lelkesedtek és beszéltek az önálló és demokratikus magyar hadseregről, hanem határozott elgondolásaik voltak, amelyeket az új helyzetben szerettek volna megvalósítani. Az idő, a kibontakozó proletárforradalom gyorsan túlhaladta ezeket a terveket, majd a felülkerekedett ellenforradalom hosszú időre elsorvasztotta.

A szocialista eszmék térhódítása a hadügyben, a polgári demokratikus forradalom megszilárdítása érdekében, Böhm és Stromfeld elképzeléseiből fakadt. Csak amíg ezt Stromfeld esetében, szubjektíve progresszív lépésnek kell tekintenünk, addig Böhmnél visszalépést jelentett, elfordulást a munkásosztály valódi érdekeitől.

Az önkéntes hadsereg szervezési terveinek sürgős kidolgozása nagy feladatokat rótt a készítőkre. A terveket Stromfeld és a vezetése alatt álló szervezési főcsoport dolgozta ki, a kész tervezetet január 26-án nyújtották be.

A tervezet két részből állt. Első fele a hadsereg új szervezetét ismertette, második része a hadseregszervezés végrehajtásának mozzanatait foglalta össze.

Áttekintve a tervnek a hadsereg szervezetére vonatkozó fejezetét, néhány szembetűnő, a hadseregszervezés szempontjából új vonást fedezhetünk fel. A tervezet a belgrádi fegyverszüneti egyezmény szabta lehetőségekből indult ki, és ennek alapján hat hadosztály felállítását irányozta elő. A fegyverszüneti egyezmény ugyan két lovashadosztály megszervezését is engedélyezte, de Stromfeld e lehetőséggel nem élt. Lovasalakulatok felállításához parasztkatonák kellettek, de mint a szervezési elvekből kiderül, az új hadsereg munkáskatonákra épült. Közrejátszott az is, hogy az ország lóállománya a háborúban nagymértékben csökkent. Viszont minden hadosztály valamennyi dandárában lovasosztályt szerveztek. A hat hadosztályon kívül a hadrendi alakulások között szerepelt a székely különítmény, amelynek létszáma és tényleges ereje meghaladta az új szervezés szerinti hadosztálylétszámot.

A világháború befejezése óta első ízben történt kísérlet arra, hogy a Monarchia idejéből visszamaradt szervezeti kereteket teljesen szétrobbantsák. Ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy a régi hadkiegészítési és területi elhelyezési beosztást kellett megváltoztatni. A hat hadosztály-parancsnokság közül három székhelyéül Budapestet jelölték ki, ami a hadsereg nagymérvű koncentráltságát jelentette, és arra utalt, hogy az ország politikai helyzetét messzemenően figyelembe vették. Reális következménye volt annak is, hogy az új hadsereg feltöltésénél elsősorban a munkásságra számítottak, amely Budapesten és környékén koncentrálódott. A 4., 5. és 6. hadosztályparancsnok székhelye Győr, Miskolc, illetőleg Szeged lett.

Fontos és jelentős újítás volt a hadosztálykötelékbe vont dandárcsoportok kialakítása. Stromfeld a kis ország testére szabott, mozgékony, önálló akciókra képes hadosztályokat kívánt szervezni. Egy-egy dandár egyesítette magában a gyalogságot, lovasságot, tüzérséget, műszakiakat, és csupán önálló repülőszázaddal nem rendelkezett – azt közvetlenül a hadosztálynak rendelték alá.

Az eredményes és gyors operatív munkát mozdította elő az az intézkedés, amely az új katonák toborzását, behívását és besorolását a területileg illetékes hadosztály toborzó bizottságának hatáskörébe utalta.

Elgondolkoztató azonban a szervezés végrehajtására vonatkozó utasítás. Még a gondolat is túl merész, ha számításba vesszük, hogy a hadsereg személyi állományát egy hónapon belül kellett részint elbocsátani, részint az új hadseregbe átvinni; belőlük és az újonnan toborzottakból a kereteket kialakítani, majd feltölteni; ugyanakkor biztosítani a demarkációs vonalak védelmének zavartalanságát. Ismerve a hadseregben uralkodó állapotokat, jogosan ébreszthet kételyeket ez a rövidre szabott terminus.

A minisztertanács február elején tárgyalta a benyújtott véderőtörvényt, de az új hadsereg tervezetének elfogadása csaknem egy hónapig húzódott. A tervet a Szociáldemokrata Párt teljes erejével támogatta, olyannyira, hogy a rendelkezést még ki sem adták, amikor a funkcionáriusok és megbízottak tömegét már a toborzás előkészítésére utasították. Polgári oldalról azonban bizonyos ellenállást váltott ki az új hadsereg terve.

Böhm – utólag – szellemesen válaszolt ezekre a kételyekre, és látszólag könnyű magyarázatot is talált: „A törvényt a jobb- és baloldali

ellenforradalom persze egyaránt ellenséges indulattal fogadta. A bolsevikok fehérgárda, a reakció nyíltan párt-, titokban bolsevik hadsereg szervezésével vádolt meg. A kétoldali heves támadás megerősítette bennem azt a tudatot, hogy jó úton haladok. Erre a hadseregre van szüksége a forradalomnak, ettől fél a jobb- és baloldali ellenforradalom, ez tehát meg fogja védelmezni a forradalmat minden támadó ellen."

A nyilvánosságra hozott terv felett a Kommunisták Magyarországi Pártja is nyomban bírálatot gyakorolt, és azonnal mozgósította a tömegeket a megvalósítás ellen. A sajtóban ismét az alapvető kérdésre irányította a figyelmet: kinek az érdekeit szolgálja az új hadsereg? „A hadsereg célja mindig az volt és mindig az lesz – érvelt a Vörös Újság –, hogy az uralmon levő osztály gazdasági érdekeit fegyverrel szolgálja... A régi sereg persze megbízhatatlan volt, a kaszárnyák katonaproletárjai a kommunizmus igazságait mohón szívták be magukba... Jól tudja a burzsoázia, hogy mit csinál. Olyan fegyveres erőt akar összeszedni, amely önként fogja letörni, vérbe fojtani a proletárforradalmat... az új hadsereg egyetlen be nem vallott célja a forradalmi proletariátus fékentartása, a proletárforradalom leverése."

A Kommunista Párt állásfoglalása március 6-án, két héttel a koalíciós kormány brutális kommunistaellenes támadása, a vezetők bebörtönzése után hangzott el, amikor a párt újraszervezve sorait, frontális támadást indított a rendszer megbuktatására, és ennek érdekében a legélesebb agitációs eszközökkel élt. Az adott szituációban a párt taktikailag helyes álláspontra helyezkedett: lehetetlenné kívánta tenni, hogy a kormány megerősítse ingatag befolyását a hadseregben. Ezt pedig csak úgy érhette el, ha rávilágított az újjászervezés céljára, ha a tervezett új hadsereg osztálytartalmát hangoztatta, ha a fegyverben levőket fegyvereik megtartására ösztönözte, és mindent elkövetett a toborzás megbénítására.

Teljesen igaz, hogy az új hadsereg a polgári társadalmi rend támasza lett volna, és mint ilyen, az adott körülmények között a proletárforradalom ellen irányult. Ez az eddigiekből is kiderül. De arról nem volt szó, hogy ez a hadsereg reakciósabb lett volna elődjénél, ne felelt volna meg a polgári demokrácia követelményeinek, ne lett volna összhangban vele, hogy új eszközt jelentett valami ellenforradalmi diktatúra megszilárdításához. Nem azért kell pálcát törnünk e hadsereg és szervezői felett, mert ellenforradalmi hadsereg, fehér gárda vagy pejoratív előjelű zsoldos hadsereg szervezését készítették elő, hanem azért,

mert ez a hadsereg is a kapitalizmust stabilizálta, akadályozta volna a forradalom továbbfejlődését. A kormánykoalíciót támogató szociáldemokrácia, közelebbről: a hadsereg kérdéseit intéző szociáldemokrata vezetők történelmi felelőssége nem abban áll, hogy ők az ellenforradalom támaszai lettek volna, hanem abban, hogy a munkásosztály tényleges érdekei ellen fordultak, antimarxistákká váltak akkor, amikor a kedvező feltételek hatására a proletárforradalom volt kibontakozóban.

A szociáldemokrata miniszterek azzal a feltétellel járultak hozzá a kommunisták elleni fellépéshez, hogy egyúttal az ellenforradalom néhány prominens képviselőjét is letartóztatják. A Katonatanács – Pogány javaslatára – ennél jelentősebb lépésre szánta el magát. Javaslatot tett arra, hogy valamennyi fegyveres erőt, amely eddig a Katonatanács hatáskörén kívül esett, helyezzék a Katonatanács felügyelete alá.

Egyidejűleg Pogány utasította a katonatanácsokat egy „tisztító folyamatnak 48 órán belüli" végrehajtására. Fellépése már nemcsak a februári események reakciója – a jobboldal irányában mért csapás –, hanem az új hadseregszervezési rendeletre történt reflexió is. A rendelet – amely ugyanezen a napon került kiadásra – a tisztek kiválasztásában a döntő szerepet a kiküldött toborzótisztnek, illetőleg végső jóváhagyóként a Hadügyminisztériumnak szánta. Pogány utasította a bizalmi testületeket: mondják meg, ki alkalmas a különböző tisztségek betöltésére, és „a Katonatanács feladata lesz, hogy a bizalmi férfi testületektől ily módon megválasztottakat a hadügyminiszter jóváhagyása alá bocsássa". Ily módon a Katonatanács – visszaszorítva a jobboldali erők pozícióját – jelentős befolyásra tett szert az új hadsereg tisztikarának kiválasztásában.

Böhm hibáztatta Pogányt azért, mert a kommunisták elleni következetesebb fellépés helyett, inkább a jobboldalt igyekezett megrendszabályozni. Közben azonban maga is kénytelen volt bizonyos fokig hasonló lépést tenni, és utasítást adott a MOVE feloszlatására.

A MOVE egyre arcátlanabb követeléseket támasztott, tagjai tiszti sztrájkot szerveztek, ellenforradalmi ellenállásra hívták fel a tiszteket. Gömbös ugyanakkor az egyesület nevében mindent elkövetett, hogy lojalitásukról meggyőzze Böhmöt. Utolsó beadványában ezeket írta: „Előre is biztosíthatjuk Miniszter Urat arról, hogy az egylet minden tagja ... teljes bizalommal fogja a néphadsereget és a Független Magyar Népköztársaságot szolgálni." Mivel Böhm is keresztüllátott eze-

ken a fogadkozásokon, semmi sem menthette meg az egyesületet a feloszlatástól.

A MOVE és vezetői Stromfeldben reménykedtek. Megpróbálták szembefordítani Böhmmel és a Szociáldemokrata Párttal. Gömbös utolsó kísérletként egy közbenjáró levelet küldött neki, amelynek hangja és érvelése korántsem volt azonos a Böhmhöz eljuttatott beadványéval. Sokkal leplezetlenebb, és a közös múltra, a feltételezett közös jelenre hivatkozik: „Tartsunk össze... A tisztikar... többé-kevésbé a társadalom konzervatív köreiből egészítődik ki... Hadjáratot intéznek ellenünk, és az újságokban követelik a MOVE feloszlatását. Mi lesz a vége? Elkeseredve eltávozunk és csatlakozunk a legszélsőbb jobbhoz..." A levél befejező része pedig már fenyegető hangú: „Ezeket előrebocsátva (talán felesleges is volt, hiszen egyformán gondolkozunk), kérek még egyszer sürgős intervenciót aziránt, hogy engedjék a MOVE-t élni. Ne taktikázzanak a szociáldemokrata körök ellenünk, mert ránk szükség van és velünk számolni kell."

A közbelépést sürgető levél nem talált meghallgatásra Stromfeldnél – és ez akkor már nem meglepő. A MOVE januári közgyűlése óta eltelt idő elégnek bizonyult az ellenforradalmi körök hazárdjátékának lelepleződésére. Ezeknek a tiszteknek java része politikailag hitelét vesztette Stromfeld előtt. Egyébként jól tudta, hogy a kommunisták és a jobboldali erők ellen intézett összehangolt politikai akció milyen célokat szolgált. Az új hadsereg megvalósításának kezdetekor mindez az ő szemében – bár nem elegendő, de általa is helyeselt lépésként – „a destrukció megszüntetésére" irányult. E napokban különben is deprimált hangulatban volt a hadseregszervezés ügyének elhúzódása miatt. Mint katona is elítélte a sztrájkszervező, intrikáló, elöljárói iránt meg nem engedett hangot használó tiszteket. Felháborodására jellemző, hogy még a bukás után, az ellenforradalmi bíróság előtt is hangoztatta: „Ami a MOVE feloszlatását illeti, azt annak a memorandumnak köszönheti, amelyet Böhmhöz adtak be. Kijelentem az uraknak, hogy az olyan hangon volt írva, hogy én azt mint katona határozottan kifogásoltam volna."

Mit bizonyít ez az egyetlen példa? Azt, amit a januári MOVE-ügy után még csak feltételeztünk, hogy Stromfeld mindjobban elhatárolta magát a jobboldaltól.

Államtitkári kinevezése óta különben teljesen lekötötte figyelmét a hadseregszervezés. Az időközben rendeleti formát öltött elképzelések

azonban a jövőre vonatkoztak, míg a jelen egészen más képet mutatott. A februári események aggasztóan vetítették Stromfeld elé a kérdést: megvalósíthatók-e a tervek, kivitelezhető-e a rendelet? Problémái arra késztették, hogy mélyrehatóan elemezze a helyzetet: felmérje, milyen erők támogatják és hátráltatják a hadseregszervezés ügyét. A forradalom pillanatnyi erőviszonyainak elemzése után arra a következtetésre jutott, hogy tervei megvalósíthatatlanok. 1919. február 25-én benyújtotta lemondását, lényegében azért, mert „öt hét óta teremtő munka nem történt".

Hogy lemondásának politikai hátterét megértsük, elég néhány jellemző adatra hivatkoznom. Ezek azonban nemcsak a lemondási szándék hátterét, hanem a forradalom erőviszonyait is megvilágítják, és alátámasztják mindazt, amit Stromfeld lemondó levelében összefoglalt.

Emlékezzünk vissza, az új hadsereg szervezésére vonatkozó tervek benyújtása és elfogadása között majdnem egy hónap telt el. Ezalatt a hadseregszervezés ügye nem haladt előre, viszont a fiatal korosztályok leszerelése tovább folytatódott, amelyet a katonák helyenként fegyveres ellenállással akartak meghiúsítani. Az elbocsátottak számottevő része a kommunistákhoz csatlakozott. A kommunista agitátorok tevékenysége, a szervezett megmozdulások, a tömeg balratolódása erősítette a katonák és a Katonatanács vezetőinek forradalmi fellépését. A Katonatanács döntő szerepet játszott, legalábbis az ellenforradalmi megmozdulásokat ellensúlyozni tudta, míg a Hadügyminisztérium és a magasabb parancsnokságok már csak részben voltak urai a helyzetnek. Mindezt számtalan megnyilatkozás példázta, amelyek alapján érthető, hogy Stromfeld miért ítélte kilátástalannak a helyzetet.

Figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz Pogány József február 7-én elhangzott beszéde, amelyben többek között ezeket mondotta: „A katona fegyvere ma már csak a nép érdekeinek, csak a köztársaságnak, csak a proletárérdekeknek, vagyis az ország összes igazi érdekeinek védelmére kapható. A hadsereg nem része többé a régi osztályuralom erőszakszervezetének . . ."

Pogány tehát a katonatömegek állásfoglalását úgy értékelte, mint amely egyértelműen a szocialista forradalom ügyét szolgálta. Véleménye nem fedi a tényleges helyzetet, mégpedig azért nem, mert a szocialista erők befolyása országosan még nem volt átütő erejű. Pogány álláspontja azért is vitatható, mert az a hadsereg, mindaddig, amíg végképp nem fordul szembe a rendszerrel, a burzsoá osztályuralom

erőszakszervezetének része, még akkor is, ha az uralkodó osztály már nem mindenben tudja akaratát a hadseregre ráerőszakolni. Az a körülmény, hogy a Szociáldemokrata Párt tagja volt a koalíciós kormánynak – sőt nyilvánvaló a kormányon belüli túlsúlya, és a hadügyminiszter is szociáldemokrata –, akadályozta azt, hogy a hadsereg egyértelműen a szocialista forradalom erőszakszervévé váljon.

Kun Béla „A pártok szerepe a diktatúra keletkezésében" című, a proletárforradalom leverése után írott tanulmányában helyesen mutatott rá erre a körülményre, nem a hadsereg, hanem az egész forradalom szempontjából. „A meglevő hatalmat – írta – voltaképpen a Szociáldemokrata Párt tartotta a kezében, anélkül, hogy ez a hatalom ezáltal megszűnt volna a burzsoázia érdekében valónak lenni... A Szociáldemokrata Párt kormányon léte csak az osztályuralmi szervezet kialakulásának az elhalasztását jelentette." Viszont az is bizonyos, hogy a katonatömegek már nem voltak engedelmes és vak eszközei a rendszernek, és a legélesebben szembefordultak minden ellenforradalmi megmozdulással. S ami a legfontosabb, a balratolódás nemcsak a Katonatanács, hanem a közvetlen kommunista agitáció hatására történt. Természetesen nem mindenütt, de ez volt az az erő, amely mint a polgári demokratikus forradalom továbbfejlesztője, a folyamatos balratolódást valóban hatékonnyá tette.

A kormány az erőszakszervezet más részeit még kezében tartotta, és ezzel bizonyos fokig ellensúlyozta a szocialista és kommunista befolyást. Dr. Nagy Vince belügyminiszter a viszonyokat így jellemezte: „Sok oka volt, hogy a fegyveres erőt nem használtuk velük (mármint a kommunistákkal – H. T.) szemben. Az első ok az volt, hogy nem volt fegyveres erőnk. Számbavehető karhatalmi erő csak az volt, ami felett a belügyminiszter rendelkezett, a budapesti rendőrség, a csendőrség és az összefutott határrendőrség. A katonaság részint szocialistának vallotta magát... részint a kommunista izgatás is behatolt a kaszárnyákba, és a fegyelem utolsó maradványait is teljesen kiirtotta onnan."

Február 20-a arról tanúskodott, hogy a kormány a rendőrség segítségével még fel tudott ugyan lépni a kommunisták ellen, de ebből semmiféle előnye nem származott. A hadsereg jelentős része valóban „a proletárérdekek támogatója" volt, de akaratát még nem tudta végképp rákényszeríteni a burzsoá demokratikus rendszerre. Ez az átmeneti állapot sokáig nem maradhatott fenn. Mint Böhm is megállapította: „Már-már úgy állt a helyzet, hogy a hadsereg két egymással ellentétes

és ellenséges csoportja egymás ellen vonul fel, hogy kibontakozik a polgárháborúnak két fegyveres szerve – és csak a csoda és a véletlen mentheti meg az országot a polgárháború véres színjátékától . . ."

Stromfeld felismerte a forradalmi fejlődésben bekövetkezett változást, és úgy érezte, hogy kezét gúzsba kötötték. Lemondási szándéka a politikai harctól való visszariadás, meghátrálás volt, egyszersmind az első – önmaga előtt még nem tisztázott – jele annak, hogy megrendült a bizalma a Szociáldemokrata Pártban. Úgy látta, mégsem képvisel olyan erőt, amelyre minden körülmények között számítani lehet, hiszen – véleménye szerint – megfelelő és erőteljes intézkedésekkel meg lehetett volna változtatni a fennálló helyzetet.

Ezek előrebocsátása után érdemes lemondóleveléből szó szerint idézni: „. . . . öt hét óta teremtő munka nem történt. A jelenleg fönnálló úgynevezett hadsereg ezen idő alatt még inkább fölbomlott, mint amennyire öt hét előtt volt. A vidéken levő haderő egy tekintélyes része fölöszlattatott, a legénység zöme szabadságoltatott. A budapesti helyőrség egyes csapattesteiben külsőleg egy bizonyos mértékben fegyelmezettség uralkodik, azonban a parancsnokság kötelezettsége az erre hivatott parancsnokok kezéből teljesen kisiklott, és azt a bizalmi testületek gyakorolják. A bizalmi testületeket sem a minisztérium, sem más parancsnokság, hanem a Budapesti Katonatanács irányítja, amely lassanként országos katonatanács jellegét veszi fel . . . Meggyőződésünk szerint ez az állapot az ügy hátrányára van, és a fennálló hatalom, valamint a rend végleges felbomlására fog vezetni, ha a hatáskörök a felelős és felelőtlen tényezők között rövid idő alatt teljesen nem szabályoztatnak." Stromfeld hozzáfűzte, hogy felmentését azért kéri „mivel erre (szabályozásra – H. T.) az összes jelenségek szerint kilátás nincs . . ."

A lemondást sem a Szociáldemokrata Párt vezetősége, sem a hadügyminiszter nem fogadta el, s miután a legmesszebbmenő támogatásról biztosították, a helyén maradt.

Csakhogy a kérdés megoldásának kulcsát nem a Szociáldemokrata Párt őrizte, a hadseregszervezés ügye nem rajtuk múlt. Az a tény, hogy a toborzás lényegében teljes kudarccal végződött, összefüggésben állt a néptömegek általános hangulatával, a Szociáldemokrata Párt politikájának elutasításával. Csőd volt ez, amelyre nem számítottak, és amely megdöbbentette a koalíciós kormányt. A Hadügyminisztérium gyors módosításokat hajtott végre a szervezési rendeleten. Felfüggesz-

tették azoknak a fiatal tiszteknek kirekesztettségét, akik rangjukat a háború alatt szerezték, és engedélyezték a fiatal korosztályok belépését, illetve átvételét az új hadseregbe.

Miben látta a kudarc okát maga a hadügyminiszter? „Ötheti toborzás után az egész országban alig 5000 ember jelentkezett – pedig 70 000-re lett volna szükségünk. Ez az eredmény a reflektor fényével világított be a forradalom jövőjébe... Minden fáradozás hiábavalónak bizonyult. Az idősebb, komoly, öntudatos ipari munkásság megunta a négyéves háború katonai szenvedéseit. Fölszólítás, toborzás, agitáció nem használt semmit, a munkás nem volt kapható arra, hogy újra a katonai életnek szentelje magát. Sajnos ez egyúttal azt is bizonyította, hogy a munkásság legnagyobb része nem értette meg, hogy eme elhatározásától függ a forradalom további sorsa."

Valóban csupán az volt a kudarc oka, hogy a munkás megunta a négyéves háború szenvedéseit, és nem akarta a katonai életnek szentelni magát? Ebben kétségtelenül van igazság, de az indoklás mégis felszínes. Ugyanígy nem állíthatom azt sem, hogy a munkás nem értette meg, hogy tőle függ a forradalom további sorsa. A munkásosztály és a parasztság tömegei nagyon is jól értették, miről van szó, s nem akartak felsorakozni a polgári társadalom védelmére, vagy részesei lenni egy esetleges, szomszéd népekkel való háborús konfliktusnak. Előtérben a közvetlen osztályérdekekért, a szociális vívmányokért folyó harc állt: a munkásosztály a kizsákmányolás ellen a jobb megélhetésért, az ipar szocializálásáért, a parasztság a földtulajdon megszerzéséért küzdött. Aki katonának ment – még a legegyszerűbb ember is – tisztában volt azzal, hogy fegyverét kinek és minek a védelmében kell elsütnie.

A Szociáldemokrata Párt a polgári pártokkal és a mögöttük felsorakozott osztályokkal olyan osztály-együttműködést hirdetett – a forradalmi honvédelem ürügye kapcsán –, amely nem szolgálta a proletár tömegek érdekeit. Előtérbe állította a honvédelmet – holott minden eszközzel egy esetleges új háború veszélye ellen kellett volna küzdenie – háttérbe szorította a szociális vívmányokért, a proletárforradalomért folytatott harcot, a burzsoá állam védelmének, a burzsoázia érdekeinek kedvéért.

„Nem akarunk többé háborút – mondotta Böhm hadügyminiszter, meghirdetve hivatalosan is a forradalmi honvédelem eszméjét –, nem akarunk többé vérontást. De ha az imperialisták és kapitalisták – akár

magyar, román vagy cseh – meg akarják a népet gazdaságilag fojtani, vagy el akarják rabolni a forradalom vívmányait, akkor védekezni fogunk a legvégső erőnkig. Erre a védelemre alkalmas a munkásosztály ... a forradalom biztosítására és ezzel együtt életünk megvédésére szívesen fog vállalkozni."

Stromfeld gyakorlati megfogalmazásában ez azt jelentette, hogy véget kell vetni a megalkuvó visszavonulásnak, a románok előnyomulását fegyveresen meg kell állítani, majd a hadsereg átszervezése után a román csapatokat vissza kell szorítani. S hogy a demokratikus gondolkodású tisztek sem idegenkedtek az osztályösszefogás eszméjétől a „haza" védelmében, ennek bizonyítására idézhetem Tombor Jenő szavait: „A haza védelmére pártkülönbség nélkül össze kell fognunk. Az ellenforradalmárnak megbélyegzett tiszt a kommunista katonával együtt harcoljon magyar földünkért ..."

Látszólag olyan program volt ez, amely a legszélesebb tömegekben népszerűségre találhatott volna. Magyarország szorongatott helyzete, a magyar uralkodó osztályok „honmentő" kísérletei és az új nemzeti államok burzsoáziájának mohósága eléggé felszította a nacionalizmust. Maga Böhm is kénytelen volt ezt utólag elismerni: „A kormánynak kényszerhelyzetből folyó politikája, sajnos, szintén ébresztő hatással volt a nacionalizmusra."

A Kommunisták Magyarországi Pártja minden eszközzel küzdött a forradalmi honvédelem ideológiájába bújtatott új háború réme ellen, és helyesen állapította meg: „A »régi haza«, melynek imperialista érdekeiért négy és fél esztendőn át vérzett a proletár, új formában újjáéled. Demokrata mázt kap és szocialista köntöst ölt."

A Kommunisták Magyarországi Pártjának a tömegek között folytatott eredményes propagandamunkája helyes elvi álláspontra, marxista–leninista álláspontra támaszkodott. Kun Béla Bogár Ignáchoz intézett levelében, Lenin áprilisi téziseinek messzemenő figyelembevétele alapján fejtette ki a párt elvi álláspontját erről: „Szakítás az úgynevezett területi, vagy mint újabban nevezik: népintegritási politikával. Erélyes támadás az osztály-együttműködés következményeként jelentkező, úgynevezett forradalmi honvédelemmel szemben, mindenáron való megakadályozása az új háborúnak a csehek, románok vagy szerbek ellen. Forradalmi háborúhoz egy proletárpárt csak az esetben adhatja beleegyezését, ha:

a) minden hatalom ténylegesen és kifejezetten az ipari és mezőgazdasági proletariátus kezébe ment át;

b) ha tényleg megszűnt minden közösség a kapitalisztikus érdekekkel;

c) ha minden garanciája megvan annak, hogy a háború nem teremt újabb nemzeti elnyomást."

A párt érvelését megértette a komoly, öntudatos ipari munkásság, amely megunta a négyéves háború katonai szenvedéseit, és felismerte, hogy az új formában, új köntösben jelentkező honvédelem mögött végső soron ugyanazon osztályok érdekei húzódnak meg. Talán hazafiatlanná váltak ezáltal a proletár tömegek? Nem. De mindenekelőtt hazát akartak szerezni: proletár államot, a proletárforradalom segítségével. A forradalmi hullám tetőpontján, közvetlenül a hatalom megragadásáért folyó harc idején, már semmi más befolyás nem tudta elterelni figyelmüket az alapvető kérdésről, még a forradalmi honvédelem jelszava sem.

Természetesen az új hadsereg szervezésének negligálása, a forradalmi honvédelemmel való szembefordulás okai ezzel még nem merültek ki. Óriási szerepet játszott a tömegek közömbössége. A parasztság nagy többségét a földtulajdon megszerzése, a saját földbirtokos elleni harc és a föld megművelése kötötte le. A munkásság – amely kiábrándult a rendszerből – hallatlanul rossz anyagi körülmények között élő tömegeit a mindennapi kenyérért folytatott küzdelme vette igénybe.

A forradalmi honvédelem ideológiája – minden demokratikusnak tűnő és látszólag antiimperialista vonása ellenére is – káros volt, mert a néptömegek figyelmét a legfontosabb harci területről, a belső osztályharctól akarta elvonni. Káros volt azért is, mert a burzsoá demokratikus köztársaság érdekében a háború kockázatától sem riadt vissza, mert a forradalmi érdekek háttérbe szorításával a nemzeti célokat hangsúlyozta, amelyeket különben sem lehetett a magyar burzsoázia érdekeire építő külpolitikával elérni.

Voltak, akik a forradalmi honvédelem jelszavának leple alatt hódító, a nemzetiségeket letipró, a régi Magyarország területi integritását fegyveres erőszakkal biztosítani kívánó imperialista politikához akartak visszatérni. Bázisuk az országon belüli burzsoázia és földbirtokos, egzisztenciát vesztett hivatalnok és katonatiszti réteg volt.

Vitathatatlan azonban, hogy a nemzetiségi területekről elmenekült vagy különböző okok folytán elszakadt egyszerű dolgozó emberek kö-

zött is talajra találtak a forradalmi honvédelem jelszavai, mint ahogy befolyása alá kerültek konzervatívabb gondolkodású paraszti rétegek is. Jóhiszeműségükhöz nem fér kétség, hiszen a képzeletükben élő haza, a megélhetést biztosító föld vagy munkalehetőség megvédelmezésére gondoltak. De – és itt Lenin szavait idézem, aki hasonló szituációra értette ezt – „kitartóan és türelmesen kell nekik megmagyarázni tévedéseiket, meg kell magyarázni a tőke és az imperialista háború közötti elválaszthatatlan összefüggést, be kell bizonyítani, hogy lehetetlen a háborút igazán demokratikus, nem erőszakos békével befejezni – a tőke megdöntése nélkül".

A gyors ütemű forradalmi fejlődés bonyolult körülmények között ment végbe. A Szociáldemokrata Párt „karrierjét", amellyel néhány hónap alatt az ország első és döntő befolyású pártja lett, Stromfeld is nyomon követte, s lám 1919 márciusában már a hanyatlásnak, a tömegek elfordulásának volt tanúja. Előtte is nyilvánvalóvá lett, hogy a frissen szerzett demokratikus szabadságjogok már elégtelenek; a megadott és főleg megígért reformok már nem elégítik ki a tömegeket; a réginél különb, demokratikus és hazafias célokat valló néphadsereghez nem csatlakoznak önként az emberek. Számára a haza védelmétől való távolmaradás volt a legérthetetlenebb. Nem fér hozzá kétség, hogy őt is jóhiszeműség és nem imperialista szándékok vezették a forradalmi honvédelem ideológiájának elfogadásában. Távol állt tőle a hódító, illetve a környező államok elleni támadó háború gondolata. Tervének – véget vetni a visszavonulásnak és a románok előnyomulását fegyveresen megállítani, visszaszorítani a magyarlakta és a fegyverszüneti szerződés értelmében is Magyarországot illető területekről – nem volt ilyesfajta háttere. De Stromfeld még nem ismerte azt a lenini gondolatot, hogy a nagy háború után „a proletariátus forradalmi akciói nélkül szó sem lehet demokratikus békéről" mindaddig, amíg a proletariátus forradalom útján nem semmisíti meg a kapitalizmust. Hiába helyezkedünk a forradalmi honvédelem látszólag demokratikus és imperialistaellenes ideológiájának álláspontjára, amikor az is a polgári társadalmi rend fenntartásának eszköze. Arra a kérdésre, hogy milyen szemszögből vizsgáljuk a háború igazságosságát, Lenin csak egy módon értelmezhető választ adott: „Csakis a szocialista proletariátusnak és a proletariátus szabadságharcának szempontjából; más szempontot nem ismerünk el." Lenin az egyetemes fejlődés és a proletár nemzetköziség álláspontját képviselte. Csak ezen az alapon érthető meg és

oldható fel az a pillanatnyi – a társadalmi haladás egészét tekintve csakis látszólagos – ellentmondás, amely az egész nép érdekeit képviselő munkásosztály közvetlen célkitűzései és a nemzeti célkitűzések között jelentkezett.

Magyarországon a hatalom még nem volt a proletariátus kezében, a fennálló rendszer kapitalista érdekek védelmét szolgálta, bel- és külpolitikája ennek felelt meg, tehát háborúja is kapitalista érdekeket szolgált volna. Semmi garancia nem volt arra, hogy a forradalmi honvédelem megmarad célkitűzéseinek keretei között, és nem válik hódító, más nemzetek ellen irányuló imperialista háborúvá.

A hadseregszervezés kudarca és a forradalmi honvédelem ideológiájának csődje elválaszthatatlanul összetartoznak.

Stromfeld tovább folytatta az új hadsereg létrehozására irányuló kísérletet. Március közepén – a forradalmi események hatására, és az új szervezés okozta technikai nehézségek következtében – a hadsereg a teljes ziláltság képét nyújtotta és a szó szoros értelmében akcióképtelenné vált. Ez a tény eddig eléggé nem hangsúlyozott momentuma volt a proletárforradalom győzelmi lehetőségének.

Magyarország számára válságos napok következtek, amelyek mégis a kibontakozás útját egyengették. Az imperialista politika talán soha nem lepleződött le látványosabb és megdöbbentőbb körülmények között, mint Magyarországon 1919 márciusában. Ez az önleleplezés a proletárforradalom malmára hajtotta a vizet: előmozdította a magyar dolgozó osztályok számára felemelkedést jelentő Magyar Tanácsköztársaság létrejöttét. A háború győztes nagyhatalmainak újabb követelései, amelyek az ismert Vix-jegyzékben öltöttek formát, lehetetlen külpolitikai helyzetbe sodorták a polgári koalíciós kormányt, és olyan belpolitikai szituációt teremtettek, amelyben nem volt más lehetőség, mint a kommunistákkal való kiegyezés. Így a munkásosztálynak alkalma nyílt a hatalom békés megragadására. De mindez csupán segítséget, alkalmas pillanatot jelentett, mert valójában a proletárdiktatúra kikiáltásának feltételeit a munkásosztály, a dolgozó tömegek osztályharca teremtette meg.

Stromfeld elé ledönthetetlennek látszó akadályok meredtek, a kibontakozás helyett válság felé sodródott az ország. Az imperializmus lelepleződése, amely előtte nyíltan és nyersen, jelentőségénél fokozottabb mértékben a Vix-jegyzékben nyilvánult meg, reményeket és illúziókat rombolt szét, eszmei tartópilléreket tört össze: ledöntötte a de-

mokratikus békébe vetett bizalmát, növelte életszemléletének diszharmóniáját. Stromfeld szemében a wilsonizmus és a Szociáldemokrata Párt volt az a két biztos tényező, amelyekre épített, s amelyeknek segítségével, úgy vélte, megrázkódtatások nélkül lehetett volna Magyarország népét egy igazságosabb társadalomba átvezetni. Mindkettőt megsemmisülni látta 1919. március 20-án. A Szociáldemokrata Pártot a belpolitikai küzdelem, a néptömegek elfordulása morzsolta széjjel, a demokratikus békereményekre maga az antant mért halálos csapást.

Amikor 1919. március 20-án Vix alezredes, a magyarországi antant misszió vezetője megjelent a köztársasági elnöknél, és átnyújtotta a győztes nagyhatalmak újabb határozatát, rákényszerítette a kormányt, hogy önmaga előtt őszintén és kertelés nélkül mondjon ítéletet saját bel- és külpolitikájáról. S a kormány, amely saját belpolitikai programját nem teljesítette, eljátszotta a tömegek bizalmát, nem volt szilárd hátországa, a külpolitikában is meghátrálni kényszerült: nem tudta vállalni az antant követeléseinek sem a visszautasítását, sem az elfogadását.

A Vix-jegyzék mögött a román uralkodó osztályok expanziós törekvéseinek kielégítése és a szovjetellenes intervenció támogatása húzódott meg. Elfogadása a román területi igények teljesítését jelentette volna, ami sértette a népek önrendelkezési jogát is, mivel színmagyar területeket juttatott volna idegen elnyomás alá. A visszautasításhoz erő kellett volna, de az sem politikai, sem katonai értelemben nem volt.

A jegyzék átnyújtásakor jelen volt Böhm hadügyminiszter is, aki ezután visszatérve a Hadügyminisztériumba, magához kérette Stromfeldet és Tombort. Ismertette előttük a jegyzék tartalmát, és véleményüket kérte. Mindketten egybehangzóan elfogadhatatlannak tartották azt. Kettőjük véleményének megokolásában és a jegyzékkel kapcsolatos politikai reflexiókban egy kényszerhelyzetben született külpolitikai koncepció körvonalaira ismerhetünk, aminek legfőbb jellemzője, hogy a nemzeti sérelmek orvoslása érdekében a bel- és külpolitikában egyaránt messzemenő engedményekre hajlandó a baloldal irányában.

A megbeszélés lényegét a Tombor Jenő ellen hozott hadbírósági ítélet így foglalta össze: „Úgy a vádlott, mint Stromfeld teljesen konsternálva az antant e hallatlan követelésétől, kijelentették, hogy azt nemzeti szempontból elfogadhatatlannak, s katonai szempontból – a kiürítendő területek nagyságára való tekintettel – végrehajthatatlannak

tartják." Ebből logikusan következett a Vix-jegyzék követeléseinek elvi visszautasítása. Csakhogy a problémát nem lehetett valamiféle elvi álláspont alapján megoldani, mivel a kormánynak a választ néhány órán belül meg kellett adnia, és a követelések teljesítésére mindössze 48 óra állt rendelkezésre. Böhm kérdése ezért nagyon is gyakorlati volt: képes lenne-e az ország sikeres ellenállásra? A nemleges válasz azt jelentette, hogy az 1919. január 20-án Böhm és Stromfeld által kezdeményezett hadsereg-átszervezési irányvonal zsákutcába jutott, s a hadsereg képtelen az ország megvédelmezésére. Figyelemre méltó, hogy Stromfeld jellemes és meggondolt módon elutasította a védekezés kalandor jellegű gondolatát.

Kivezető utat csak politikai síkon lehetett keresni, mégpedig az antanttal szemben álló erők táborában. E felismerés révén Stromfeld előtt is világossá vált az elkerülhetetlen lépés és következménye: a keleti orientáció, mint külpolitikai vonal, s a kommunistákkal való megegyezés szükségessége a belpolitikában. A kényszerhelyzet, a rendszer külpolitikai csődje, összetörte Stromfeldnek a Szociáldemokrata Pártba és a wilsonizmusba vetett hitét: „A Vix-jegyzék hátba támadott engem, mikor én a haza megmentésén fáradoztam ... Az akkori zavaros és változó időkben minden felfordult. A pacifizmus is" – mondotta Stromfeld.

Az új reményt a keleti orientáció jelentette és a szövetség az országon belüli baloldali erőkkel. Ez a politikai koncepció nem új keletű, hiszen mindennapi kérdés volt a munkásosztály körében és 1919 januárjától már a Munkástanács ülésein is. A Vix-jegyzék folytán a keleti orientáció politikája sürgető valósággá vált. Nemcsak a kormány, hanem a jegyzékre érzékenyen reagáló tömegek is a Szovjet-Oroszországgal kötendő szövetségben, a világ proletariátusához való apellálásban, az országon belül pedig a kommunistákkal való megegyezésben látták a kivezető utat.

A Vix-jegyzékkel szemben tanúsított ellenállás a társadalom valamennyi rétegét áthatotta. Még az értelmiség, a kispolgárság és a tisztikar egy része is bizonyos fokig hasonlóképp gondolkodott, mint a proletár tömegek. Az országra nehezedő veszély a kommunistákkal szembeni ellenállásukat szinte teljesen megbénította. E ponton reálissá vált egyfajta, átmeneti jellegű nemzeti egység megteremtése, de alapja ennek is már a proletárforradalom elfogadása, vezető ereje pedig a szociáldemokratákkal szövetséges Kommunista Párt volt.

A kommunisták a Vix-jegyzék elutasításakor és a hatalom megragadásánál a forradalom belső proletár erőire és a várható szovjet-orosz segítségre támaszkodtak, de – nagyon helyesen – a középrétegek támogatását elfogadták. A keleti orientáció történelmi hajtóerő volt – mint ahogy a wilsonizmusba vetett hit is annak idején –, és az adott szituációban élni kellett vele. Mélységére és erejére jellemző, hogy a szociáldemokrata jobboldali pártvezetést leszámítva, a reálisan gondolkodó radikális értelmiségi, kispolgári körökig mindenütt kedvezően fogadták.

S amikor Böhm március 20-án e politika szükségességét kezdte fejtegetni Stromfeld és Tombor előtt, mindketten egyetértettek azzal. Tombor ugyan „abbéli nézeteinek adott kifejezést, hogy talán nem kellene kikiáltani a proletárdiktatúrát, hanem elég lenne az antantot csupán megfenyegetni azzal, hogy ha ragaszkodik hallatlan követeléseihez, Magyarország, semhogy azt teljesítené, inkább a proletárdiktatúrát választja", de ő is szükségesnek tartotta a kommunistákkal való kiegyezést: „... a nyugati orientáció helyébe az Oroszország felé szóló keleti orientációt kellett a programunkba felvenni. Az ország vezetése e pillanatban más alkalmas kormányzatot nem lát, mint a fegyveres védelmet megszervezni tudó Szociáldemokrata Pártot (Tehát nem a proletárdiktatúrát! – H. T.), de ennek ki kell békülnie, meg kell egyeznie a Kommunista Párttal ..."

Stromfeld kész volt a kommunistákkal való kiegyezésre, a Szovjet-Oroszországgal való szövetségre. Nem csoda, hogy a Vix-jegyzékről folytatott megbeszélés után lelkiállapotát így jellemezte: „... bementem a szobámba és úgy éreztem magam, mint egy fejbe vágott tyúk. Az antant hátba támadott engem, mikor én a haza megmentésén fáradoztam."

Stromfeld tudatában volt állásfoglalása jelentőségének akkor is, és később is, amikor az ellenforradalom bírósága előtt erről faggatták: „Én voltam az, aki azt ajánlottam, kössünk szövetséget az egész világ proletariátusával az ország érdekében." Ez nem azt jelenti, hogy Stromfeld a proletárforradalom híve lett, de felismerte ennek a politikának szükségességét, és történelmi szempontból ez a lényeg.

Magyarországon a proletárforradalom győzelmét megkönnyítette az a körülmény, hogy a proletárforradalmi és a hazafias erők – átmenetileg a burzsoá hazafiság is – egy irányban hatottak, a hatalom megragadásakor kiszélesítették a forradalom tömegbázisát. Lenin egy he-

lyütt foglalkozott ezzel a problémával, és rámutatott arra a különbségre, amely az oroszországi és a magyar proletárforradalom megszületése között e vonatkozásban jelentkezett. „Magyarország – mondotta – a forradalomnak egy olyan példáját mutatta, amely teljesen másképp születik . . . Nálunk a helyzet nehézsége abban állott, hogy nekünk a szovjethatalmat a patriotizmus ellen kellett megszülni, szét kellett törnünk a patriotizmust, meg kellett kötnünk a breszti békét. Ez volt a legkétségbeesettebb és legveszettebb rombolás."

A középrétegek balrafordulásának, Stromfeld egyetértő megnyilatkozásának jelentőségét ebben a relációban kell vizsgálnunk, annál is inkább, mert 1919. június 24-ig – a Magyar Tanácsköztársaság által aláírt fegyverszüneti szerződésig – bár csökkenő mértékben, mégis érezhető maradt a hatása. Pozitív jelentőségű volt, amennyiben a proletár tömegeken kívül az értelmiség, kispolgárság szimpátiáját is biztosította, együtthaladásának útját egyengette. Egyértelműen visszahúzó erővé vált ez akkor, amikor a tanácskormány is aláírta a fegyverszünetet, a „legkétségbeesettebb és legveszettebb rombolást" a patriotizmus ellen, bár bizonyos negatív jelenségek már korábban is mutatkoztak.

Magyarország a súlyos helyzetből a kibontakozás útjára lépett, de Stromfeld belső problémái elmélyültek.

4

„Kössünk szövetséget az egész világ proletariátusával az ország érdekében...” (1919)

Magyarország másodszor élte át a vértelen forradalmi átalakulás napjait. Tömeglelkesedés, valamint a volt uralkodó osztályok politikai bénultsága kísérte ezt az átalakulást. A burzsoázia előzőleg még a polgári demokratikus rezsim ellen lázadozott, túl sok volt számára a forradalomból. Most megdöbbenten tapasztalta, hogy a tömegek túl kevésnek ítélték, ami történt. A polgári radikális, kispolgári és értelmiségi körök várakozással figyelték a fordulatot. Valami elégtételfélét éreztek az antanttal szemben. A Vix-jegyzék a nemzeti sérelem jelképe volt, s a proletárdiktatúra e sérelem orvoslásának szimbóluma lett szemükben. A szociáldemokrata vezetők nagyobb része is a nemzeti sérelem és nem a proletárhatalom megteremtésének lehetősége miatt tartotta szükségesnek a kommunistákkal való kiegyezést. „A kommunisták azonban – mondotta Kun Béla – a legtisztább internacionalizmust állították szemben ezzel a nacionalizmussal.” A kommunisták számára ez a történelmi szituáció a proletárforradalom lehetőségének

valóra váltását jelentette: megértek az új forradalom belső feltételei, amelyekhez kedvezően járultak hozzá a külső körülmények.

Stromfeld, a Böhmmel folytatott március 20-i beszélgetés után ugyanúgy nem tudott az események pontos alakulásáról, mint ahogy a kormány tagjai sem ismerték a való helyzetet, bár őt az államrendőrség összekötőtisztje szinte óráról órára tájékoztatta a budapesti eseményekről. „Egy nappal a proletárdiktatúra kitörése előtt figyelmeztette . . ., hogy vett értesülése szerint a proletárdiktatúra kikiáltása csak napok kérdése lehet. Annak dacára, hogy ezt egész konsternálva közölte . . . nem látszott meglepettnek és örömtől ragyogó arccal válaszolta, hogy ez már csak órák kérdése." E szavak arra engednek következtetni, hogy Stromfeld örült a fordulatnak, mégis nehéz lenne utólag pontos diagnózist adni akkori lelkiállapotáról.

A Forradalmi Kormányzótanács a hatalomátvétel után Pogány Józsefet nevezte ki a Hadügyi Népbiztosság élére. Stromfeld megítélése szerint a hadügyek vezetésében olyan ember kapott döntő hatalmat, aki vezetésre semmiképp nem alkalmas. Pogány József, mint a tények bizonyítják, másként vélekedett Stromfeldről. Amikor ugyanis, a hadseregszervezés ügye a kormány előtt napirendre került, ő a toborzott hadsereg mellett szólalt fel, mégpedig a megvalósítás alatt levő Stromfeld-féle szervezési rendelet alapján. A Vörös Hadsereg felállításáról március 24-én a kiadott elvi deklaráció mögött, Pogány gyakorlati koncepciójaként, ez a rendelet húzódott meg. Pogány mint hadügyi népbiztos a szervezési főcsoport vezetését saját magának tartotta fönn, és március 26-án maga mellé „szakközegként", szakértőnek Stromfeldet nevezte ki. Stromfeld másnap, március 27-én, betegségére hivatkozva nyugdíjazását kérte. Még aznap – Pogány József aláírásával – kézhez kapta felmentését.

Távozásának okát és körülményeit vizsgálva a legkézenfekvőbb kiindulási pont Stromfeld február végi lemondási szándéka, illetve annak tényleges oka. Ő akkor az előre látható szervezési kudarc miatt akart távozni. A kudarc okát a Katonatanács, a „destruktív elemek" ténykedésében látta, most pedig éppen a vezetőjük került a hadügyminiszteri posztra! Személyi ellenszenve és Pogány József korábbi, előtte tisztázatlan politikai megnyilatkozásai elhomályosították a lényeget, s egyes újabb megnyilvánulások, mint például a tiszti rang eltörlése, csak erősítették téves elképzeléseit.

Még egy fontos belső indítéka volt lemondásának. Az antant egyelőre nem váltotta be fenyegetéseit, elmaradt a fegyveres intervenció, nem szállták meg a magyar kormánytól követelt területeket. Stromfeld ebből a veszély pillanatnyi elhárulására következtetett, s úgy gondolta, ha majd szükség lesz rá, hívni fogják.

Az ellenforradalmi bíróság távozásának körülményeit súlyosbító oknak tekintette. Kihangsúlyozta a személyi ellentétet, amely bizonyította, hogy nem a proletárdiktatúra létrejötte miatt távozott: „... Pogány népbiztossal – hangzott az ítélet indoklása – differenciája támadt, tehát nem azért, mintha a vörös uralommal vagy a proletárdiktatúrával egyet nem értett volna. Vádlott távozását megelőzőleg ugyanis Pogány népbiztos a hadügyi népbiztosságnál új beosztást rendelt el, mely szerint a vádlott Pogány mellett a szervezést vezette volna, míg Tombor alezredes a hadműveleti osztályt kapta." Ez formailag megfelelt a valóságnak, és az is helytálló, hogy nem a rendszerrel való szembenállás miatt távozott. Valójában Stromfeld az általa feltételezett és a hadügyi vezetésben várható politikai irányvonallal nem értett egyet.

Stromfeld „saját elhatározásából" visszavonult. Elbúcsúzott az Akadémia növendékeitől. „Lehet – mondotta –, hogy mint katona az utolsó emlékemet viszem magammal." Feladta akadémiai lakását és feleségével együtt, Győrben lakó öccséhez költözött. Kezdetét vette a „győri magány", amely talán zaklatottabb volt, mint megelőző élete. Valójában nem tudott Pesttől elszakadni, s állandóan nyugtalanította az a gondolat, hogy egyszer még szükség lesz rá. Elutasította felesége tervét, hogy Bécsbe költözzenek, ahol lakásuk van és rokonaik is élnek. Az ellenforradalom bírósága még ezt is a szemére vetette: „módjában lett volna Győrből Ausztriába menni vagy átszökni", mivel nem tette, „a haditörvényszék joggal következtethette, hogy vádlott a tanácskormány alatt nyújtandó újbóli működése elől nem akart feltétlenül kibújni...". Inkább a legbizarrabb ötletek világában élt, s még kántortanítóságra is vállalkozott volna, mintsem az országot elhagyja.

A hadügyi vezetésben felmerült ellentétek néhány napon belül válságban csúcsosodtak ki. A válság megoldása érdekében a Forradalmi Kormányzótanács öttagú hadügyi kollégiumot hívott életre. Pogány József és Szamuely Tibor más beosztást nyertek. A válság a hadseregszervezés problémáit érintő vitában robbant ki, s így nem véletlen, hogy a megoldás keresésekor Stromfeld neve ismét szóba került. Április 4-én Böhm, Kun Bélával egyetértésben, magához kérette Strom-

feldet. Stromfeld megjelent a hadügyben, „informálódott, és mivel Böhmöt akkor nem találta, levélben közölte vele, hogy betegsége miatt nem vállalhat megbízatást". E levél tartalmát a bírósági ítéletben találjuk: „Böhm hadügyi népbiztoshoz levelet írt, amelyben Böhm és Kun Béla népbiztosok iránta való bizalmát megtisztelőnek mondja, kilátásba helyezi esetleges későbbi hasznos szolgálatait, maga helyett egy másik vezérkari tisztet javaslatba hozva, a hadügyi népbiztosság munkáját szépnek minősíti, és ahhoz a legszebb eredményt kívánja."

A levélből egyúttal az is megállapítható, hogy ha március 27-én kizárólag személyi ellentétek miatt kérte volna nyugdíjazását, akkor – Pogány távoztával – most már semmi oka nem lehetett a visszautasításra. De ő visszatért Győrbe.

Ismét tovagördült néhány nyugtalanító nap. „Wer rastet, der rostet" (aki rostokol, rozsdásodik) – idézte fel a német közmondást, s hozzáfűzte: „én még nem akarok rosten". Ilyen gondolatok közt fogott naplóíráshoz.

Naplótöredékének politikai alaphangja pozitív. Stromfeld a hadseregből, mint a nagy tettekre képes, jól összehangolt mechanizmusból, annak belső életéből és a háború során gyűjtött tapasztalatokból akarta megérteni „a most annyi ember által meg nem értett... állapotot: a kommunizmust". Gondolatait ezzel zárja le: „a jó katona egy kommunista társadalom nemcsak legérettebb eleme, hanem határozottan vezető szerepre van hivatva, és ennek előharcosa kell hogy legyen."

Védelmébe vette a militarizmust, amelynek fogalmát részint szűkítette, részint függetlenítette a hadsereg tényleges társadalmi funkciójától. A militarizmust megfosztotta politikai tartalmától, s a hadsereget mint ideális szervezeti életformát festette le, amelyben a jövendő kommunista társadalom képét látta. „Tehát, ha a kommunizmus praktikus keresztülvitelét és a kommunista rendszer praktikus kialakulását akarjuk tanulmányozni – írta –, akkor tessék azoknak, kik csak elavult elméletek alapján állanak, a nagy haderő belső életét tanulmányozni."

Ő a militarizmus képében egy hosszú fejlődésen átment, egészét tekintve valóban nagy dolgokra képes szervezetet védelmezett, vagy talán helyesebb, ha azt mondjuk: a jól szervezett társadalmi együttműködést féltette. De a proletárforradalom nem ezt akarta szétzúzni. A proletárforradalom a volt uralkodó osztály erőszakszerve, nem pedig a jól szervezetett mechanizmus ellen harcolt, és most – a népi érdekek védelmére – egy valóban ütőképes hadsereget kívánt teremteni.

De a proletárforradalom is csak a meglevő alapokra, kiépült keretekre, bevált előírásokra építhette új hadseregét, az új céloknak megfelelő módosításokkal.

Stromfeld gondolatainak hátterében ez a kérdés húzódott meg: Miért nem hiszik el, hogy egy jól szervezett hadseregre szükség lesz a jövőben is, amelynek történetéből tanulni lehet? „Csodálatos nagy mű volt – írja –, s bármennyire próbálják is lerántani a militarizmust, aligha hiszem, hogy helyébe jobbat tudjanak teremteni."

Eseménydús napok következtek. A sajtó nap mint nap újabb rendeleteket közölt, számos katonapolitikai jelentőségűt is, amelyek érthetőbbé tették a politikai irányvonalat. Pusztán az a tény, hogy a hadügy vezetését öttagú kollégium vette át, jelezte, hogy a tanácskormány elsőrendű fontosságot tulajdonított a hadseregnek. A további lépések – mindenekelőtt a vasfegyelmet követelő parancs megjelenése és az a rendelet, amely megtiltotta a direktóriumoknak, hogy katonai ügyekbe beleszóljanak – azt a reményt keltették Stromfeldben, hogy a hadsereg ügye kedvezőbben alakul. Néhány nappal később a Hadügyi Népbiztosság elrendelte a katonatanácsok feloszlatását is.

Kétségkívül imponált és a tömegek egyetértésével találkozott a Kormányzótanács határozott állásfoglalása a Smuts tábornokkal folytatott tanácskozáson. Mint ismeretes, Smuts a magyar tanácskormány helyzetét jött tanulmányozni, és – bár kedvezőbb feltételek mellett – az antantnak a Vix-jegyzékbe foglalt követeléseit ismételte meg. A kormány nem zárkózott el a kérdések tárgyalások útján való megoldásától, sőt kívánatosnak tartotta a további tárgyalásokat, de „az átadott föltételek olyanok – hangoztatta a válaszjegyzék –, hogy ezeket csupán, mint parancsot fogadhatják el azok, akik e föltételek mellett az ország kormányzását vállalni hajlandók."

Stromfeld a válaszjegyzéknek a területi kérdésekben leszögezett álláspontjával így egyetérthetett. „. . . határozottan kijelentjük – hangzott a kormány válasza –, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság nem a területi integritás elvének alapján áll, de a területi kérdéseknek az imperialista hódítás alapján való megvalósítását ellenzi".

A bel- és külpolitikai irányvonal, ennek katonapolitikai vonatkozásai feltétlenül kedvezően hatottak Stromfeldre. Április 16-án ismét Budapestre utazott, és informálódott a Hadügyminisztériumban. Találkozott Tombor Jenővel és Böhm Vilmossal is. A Tomborral folytatott beszélgetés egyetlen mondatával többé-kevésbé körvonalazhatjuk a

megbeszélés lényegét és utazásának célját is. Tombor érdeklődésére, hogy miért jött Budapestre, Stromfeld így válaszolt: „Inkább magánügyben, de azt hittem, valami jobbra fordulás lesz." Tomborral ezenkívül szolgálatba lépéséről is tárgyalt, és a Böhmmel folytatott beszélgetés is ekörül forgott, de mint perében vallotta: „a leghatározottabban visszautasítottam minden állást".

Azt a kijelentését, hogy a „jobbra fordulás" még nem kellő mértékben történt meg, úgy értelmezhetjük, hogy a pozitív jelenségeket, amelyekről szót ejtettünk, még mindig kevésnek tartotta. Személyekre vonatkoztatva így fejezhetnénk ki: Pogány, a radikalizmusra, anarchiára hajlamos ember (Stromfeld gyűlölte ezt a szót és rettegett az anarchiától. – H. T.) távozott, követte Böhm – akihez nézetekben közel állt –, és a tekintélynek örvendő Kun Béla, de ott volt a számára csaknem ismeretlen Szántó, Haubrich és Fiedler. Az öttagú katonai kollégiumban egyetlen hivatásos katona sem volt, s ebből a hadseregre ismét csak hátrány származhatott. Nem járunk messze az igazságtól, ha ebben keressük Stromfeld távolmaradásának okát.

Érdekes történelmi véletlen, hogy éppen április 16-án, a román intervenció kezdetének napján tagadta meg Stromfeld ismét a szolgálatba lépést, azon a napon, amikor már tulajdonképpen adva volt az a döntő tényező, amelyik Stromfeldet ismét a hadseregbe szólítja. Természetesen 16-án délben még nem lehetett tudni, hogy határincidensről vagy az intervenció megkezdéséről volt szó... Négy nap alatt azonban világossá vált a helyzet. A keleti demarkációs vonalon bekövetkezett fegyveres támadás a Magyar Tanácsköztársaság erőszakos megdöntésére irányult. Hiábavaló volt a magyar kormány minden erőfeszítése a felmerült kérdések békés rendezésére, ez a törekvés a francia–román imperialista körök miatt hajótörést szenvedett.

A Magyar Tanácsköztársaság, immár a második proletárhatalom Európában, éles tüske volt a háború győztes nagyhatalmainak szemében. Szándékaik felől nem lehettek kétségek. A fegyveres támadást fegyverrel kellett visszautasítani. „Veszélyben a forradalom!" – hangzott országszerte, és ennek a jelszónak a jegyében kezdődött a védelem a védelem megszervezése. Annyi vérzivataros esztendő és néhány hónapos nyugalom után ismét a fegyverek beszéltek...

„Mi a különbség 16-a és 20-a között?" – ezt a kérdést vetette fel Stromfeld válaszul az ellenforradalmi bíróságnak, amikor arról firtatták, miért vállalta el a vezérkari főnökséget.

Stromfeld április 20-án délelőtt 10 órakor kézhez kapott egy rövid parancsot a Hadügyi Népbiztosságtól. E parancsra utal Stromfeld a közte és a Hadügyi Népbiztosságon tartózkodó Tombor közt Hughes-gépen lefolytatott beszélgetésére, amelyben ez áll: „Ma délelőtt 10 órakor kaptam meg a 419/93. parancsot." A parancs – amely a győri hadosztály-parancsnokság címére érkezett – így szólt: „Stromfeld Győrben utasítandó, hogy jelentkezzék Haubrichnál egy magasabb katonai állás elfoglalására."

E két adat félreérthetetlenül azt jelentette, hogy még nem döntöttek Stromfeld beosztásáról, de elhatározott tényként kezelték visszahívását. Arra is magyarázatot kapunk, hogy április 20-án miért nem volt eldöntött Stromfeld beosztása. A katonai helyzetről, a szükséges intézkedésekről ugyanis csak április 21-én tárgyalt a Forradalmi Kormányzótanács, és csak ekkor döntöttek a tiszántúli hadsereg-parancsnokság felállításáról, valamint a parancsnok személyéről. „Az érvek hatása alatt – írta Böhm emlékirataiban – elvállaltam a hadsereg-parancsnok tisztséget, de csak azzal a föltétellel, hogy a Kormányzótanács valóban rendelkezésemre bocsátja mindazokat az eszközöket, amelyekkel a hadsereg fegyelmét helyreállíthatom, és, hogy vezérkari főnökké már az októberi forradalomban is meghitt munkatársamat, a kiváló katonai képességekkel rendelkező Stromfeld Aurélt nevezi ki."

Stromfeld kinevezését Böhm vetette fel, és senkinek nem volt ellenvetése. Bár a döntés 21-i, a variáció 20-án merült fel. Így az is érthető, hogy a Tombor és Stromfeld között Hughes-gépen lefolytatott beszélgetéskor Tombor miért mondotta az alábbiakat: „A rendeltetésedről Steinbrücktől (Steinbrück Ottó Kun Béla katonai összekötője volt a Hadügyi Népbiztossággal. – H. T.) annyit tudok, hogy Böhm átveszi a keleti front parancsnokságát és téged rendelt ki maga mellé vezérkari főnökéül... Úgy tudom, hogy beosztásod innen imperatíve van tervbe véve."

Az imperatíve kirendelés lényegében előrelátó óvatosság volt, amellyel a kritikus katonai helyzetben elejét akarták venni minden vitának, hiszen a 16-i beszélgetés alapján Böhm jogosan gondolhatott egy esetleges visszautasításra. Böhm csak annyiban tévedett, hogy 20-án Stromfeld önmagának is feltette a kérdést: mi a különbség 16-a és 20-a között?

Kétséget kizáróan világította meg a magatartását a Tomborral folytatott beszélgetésének hangneme, amelyből megkönnyebbült sóhaj és

tettvágy olvasható ki. „Szándékom délután három órakor Pestre menni, és azonnal hozzád jönni" – kezdte a beszélgetést Stromfeld – „kérnélek Böhm elvtársat értesíteni, hogy emberi számítás szerint ma délután hét órakor akkor hozzájövök. Azonkívül kérlek, légy szíves Ranzenberger volt százados elvtársat, ki jelenleg Csejkovits mellett van, arról értesíteni, hogy a keleti front evidenciáját még ma délután folyamán készítse el. Hozzá légy szíves Fleischacker volt százados elvtársat (jelenleg a Ludovikán) beosztani, ki a legszükségesebb irodafelszerelésnek összeállításáról szintén gondoskodjék."

Stromfeld tehát április 20-án délelőtt Győrött határozott afelől, hogy a vezérkari főnöki tisztséget elfogadja, sőt ennek megfelelően intézkedéseket is adott ki.

Ezután eredeti szándékának megfelelően Budapestre indult. Békési hadosztályparancsnok autóval jött érte, hogy Budapestre vigye. Útközben autóbaleset érte őket, de szerencsére Vác mellett Szamuelyvel találkoztak, aki autójára vette és Budapestre hozta őket. „A Szamuelyvel való utazás sok lelki megrázkódtatást jelentett... nem kívánom senkinek, még az ellenségemnek sem. A helyzet, amelyet feltárt előttem, egészen más volt, mint 16-án... Semmi vezetés, semmi nincs, az anarchia teljes képe állt előttem" – mondotta Stromfeld. Szamuely tehát tájékoztatta Stromfeldet a katonai helyzetről és ezt annál inkább megtehette, mivel jól ismerte a viszonyokat. A Szamuely Tibor által rajzolt helyzetkép megerősítette Stromfeldet abban, hogy helyesen döntött néhány órával ezelőtt. Az is nyilvánvaló, hogy miben látta ő a különbséget 16-a és 20-a között, mi volt az a döntő mozzanat, amely a közös platformot, az együttműködés lehetőségét – mert hiszen erről volt szó – elvileg is megteremtette.

Ha elhatározásának politikai-ideológiai gyökereit kutatjuk, ismét Stromfeld és a haza védelmének problémájába ütközünk. „Napóleon azt mondotta – nem mintha vele összehasonlítani akarnám magam –, akármilyen rendszer van is, hazafinak a hadseregben a helye, ha a határokon ellenség áll" – vallotta kinevezésével kapcsolatban az ellenforradalmi bíróság előtt. Célzatosan más hangsúlyt kapott a mondanivaló a kényszerhelyzetben, de elvi tartalmát tekintve egyértelmű: ha ellenség áll a határokon, akkor minden mást háttérbe kell szorítani. Vagyis, ha egy sor kérdésben nem is ért egyet a proletárdiktatúrával, ezek másodrangúak, ha ellenséges támadás éri az országot. Alig néhány hónapja Stromfeld már hivatkozott arra, hogy hajlandó „az ör-

döggel is szövetkezni" az ország védelme érdekében. Más módon, de ugyanezt a gondolatot vetette fel itt is. A különbség annyi, hogy ezt az álláspontját a proletárdiktatúra létrejötte után is fenntartotta.

A Tanácsköztársaság kikiáltása a radikális és liberális értelmiség érdeklődését, szimpátiáját, sokakban az együttérzés, az együtthaladás gondolatát is felébresztette. A Tanácsköztársaság kikiáltásának körülményei – szembefordulás az antant követelésével – is imponálóan hatottak rájuk. A Tanácsköztársaság a kultúra egészét érintő első intézkedései is az együtthaladást egyengették és szilárdították. Híres művészek, mint Rippl-Rónai, Vedres, Medgyesi; nagy írók, mint Juhász, Móricz, és akik katedrát is nyertek, mint Babits, Benedek, nagyra értékelték a hatalomra jutott munkásosztály erőfeszítéseit, amelyek valójában az egész magyarság kulturális felemelkedését előmozdító intézkedések voltak. Szemükben ez volt az a kedvező változás, az egyéni ok, amely a Tanácsköztársaság mellé sorakoztatta őket. A honvédő háború kitörésekor pedig a Tanácsköztársaság pozitív és gyors állásfoglalása, katonai erőfeszítései, fokozták az együttérzést.

Stromfeld katona volt, számára az egyéni okot a fegyelmezett hadsereg megteremtésének igenlése, a határozott és aktív honvédelem jelentette. Az intervenció és az azt követő kritikus katonai helyzet nem csupán fokozta az együttérzését, hanem pozitív cselekvésének meghatározó momentuma lett.

1919. április 20-án az esti órákban érkeztek Budapestre. Stromfeld a Szovjetházban kapott szállást. Másnap megtárgyalták a részletkérdéseket, és elkészítették a kinevezési okmányokat.

A hadműveleteket mindeddig a Hadügyi Népbiztosság hadműveleti osztálya irányította. Távol a fronttól, gyenge hírközlési hálózat mellett, ez semmiképp sem lehetett kielégítő. Szükségessé vált egy olyan operatív szerv létrehozása, amely közvetlenül irányítja a hadműveleteket. Ezért határozta el a Forradalmi Kormányzótanács a tiszántúli hadsereg-parancsnokság felállítását. A hadsereg-parancsnokság, egyelőre korlátozott hatáskörrel, a Tisza és a Maros közti területen levő csapatok, parancsnokságok és hatóságok felett vette át a parancsnoklást.

A kinevezett Böhm hadseregparancsnok és Stromfeld vezérkari főnök április 21-én érkezett Szolnokra. A hadsereg-parancsnokság a Nemzeti Szálló szobáiban kezdte meg működését, meglehetősen szerény viszonyok és kezdetleges vezetési feltételek között.

A Forradalmi Kormányzótanács – mint a szovjet-oroszországi Vörös Hadseregben – a parancsnoki állást politikai állásnak tekintette, míg a szakfeladatokat a megfelelő szakemberekre bízta. A kedvező együttműködésnek ugyanolyan tág tere volt, mint a meg nem értésnek. A szubjektív politikai és érzelmi momentumok így nem lebecsülhető szerepet játszottak a magyar Vörös Hadseregben kialakuló sajátos viszonyokban.

Böhm Vilmos személyében katonai ügyekben jártas, sőt meglehetősen jó képességű ember foglalta el a hadseregparancsnok tisztjét. (Ezt egyébként még az ellenforradalmi hadtörténetírás is elismerte róla.) A hadseregben saját politikai nézeteit és irányvonalát kívánta érvényre juttatni. Stromfeld képességeit és politikai magatartását jól ismerte korábbi együttműködésük idejéből, s noha az akkor hajótörést szenvedett, mégis ragaszkodott Stromfeld kinevezéséhez. Feltételezhető, hogy ezúttal is saját politikai céljainak megfelelő támogatására, mondhatni, szakmai alátámasztására számított.

Kettőjük viszonya azonban a megváltozott helyzetben, amikor is a Magyar Tanácsköztársaság háborút viselt, másképp alakult. Most nem a békeállapot, hanem a háború problémái álltak az előtérben, mindenekelőtt a hadműveletek vezetése. Minden más, bármilyen fontosnak tűnt is, csupán másodlagos szerepet játszott. Minthogy hadműveleti kérdésekben Böhm a legteljesebb mértékig Stromfeldre támaszkodott, így annak elképzelései befolyásolták és alakították véleményét.

A Böhm és Stromfeld között kialakult viszonyból természetesen nem következett az, mintha Stromfeld szabad kezet nyert volna a hadsereget érintő kérdésekben. Ellenkezőleg: stratégiai vonatkozásban – tehát a háború politikai céljainak kitűzésében is – csupán egyik tagja volt az elhatározást kimondó testületnek. Bár ez a testület – nevezzük haditanácsnak – nem rendszeresen és nem azonos személyi összetételben foglalkozott a háború alapvető problémáival, mégis a Tanácsköztársaságot érintő minden fontos kérdésben állást foglalt.

Stromfeld helyzetét, lehetőségeit, befolyását, alapjában véve a haditanáccsal és Böhmmel való kapcsolata határozta meg. Figyelemre méltó körülmény, hogy véleményét katonai, katonapolitikai kérdésekben rendszeresen kikérték, rendszeresen tájékoztatták, a külpolitikai kérdésekről maga Kun Béla.

Amikor Stromfeld megkezdte működését, sem az ellenség erejéről, sem a saját erők tényleges állapotáról semmiféle megbízható helyzet-

összefoglaló nem állt rendelkezésére. A parancsnokság működéséhez szükséges személyi és anyagi feltételek egyelőre csak a legminimálisabb igényeket elégítették ki. Ennek ellenére – néhány órai tájékozódás után – az esti órákban kiadta első számú hadműveleti parancsát. Ismertette a hadsereg csoportosítását, e csoportok feladatait és a legfontosabb harcászati utasításokat.

Erélyes kéz nyúlt a növekvő zűrzavar közepébe!

A keleti fronton levő valamennyi csoport és parancsnokság felett három hadosztály (az 1., 4. és 6.), valamint a debreceni katonai kerületi parancsnokság vette át a vezetést. E döntésben kifejezésre jutott az a szándék, hogy már a legközelebbi hadműveletekhez vezetésre képes magasabbparancsnokságok jöjjenek létre. Irányelveiben Stromfeld elrendelte, hogy a megfigyelő és felderítő szolgálatot „csakis felderítő osztagok" végezzék, „amelyeknek feladata feltétlenül az ellenséggel az érintkezést tartani". „A 6. hadosztály-parancsnokság – így szólt az utasítás – a rendelkezésre álló erőket egyrészt Kisjenő környékén, másrészt Nagyszalonta környékén összpontosítsa. Ezekkel az erőkkel esetleg előnyomuló román erőket meglepőleg és átkarolólag támadja meg és verje vissza."

Az 1. hadosztály és a debreceni katonai kerületi parancsnokság hasonlóképp az aktív védelmi hadműveletek folytatására kapott utasítást, míg a 4. hadosztály-parancsnokságnak meghagyta, hogy csapatait helyezze harckész állapotba.

Az április 22–23-ai események, elsősorban Debrecen elvesztése és az itt keletkezett hatalmas rés rendkívül megnehezítette, hogy Stromfeld gyorsan úrrá legyen a helyzeten. Kudarcba fulladt az az igyekezete, hogy a 4. hadosztályt visszatartsa, és egy későbbi időpontban – nagyobb siker reményében – használja fel. A helyzet stabilizálását leginkább a székely hadosztály magatartása hiúsította meg. Stromfeld arra gondolt, hogy ennél a hadosztálynál is csupán a vezetés módszerei a rosszak, ezért utasította a parancsnokságot, hogy „szakítson a kordonszerű felállítással és . . . csoportokat összevonva és ezen csoportoknak egyöntetű és támadólagos harcászati vezetése által . . . vessen gátat az inferior ellenség előnyomulásának".

Huszonnegyedikére kiadott intézkedésében még nyomatékosabban megismételte harcászati utasításának leglényegesebb alapelvét: „A hadosztályok zöme, mint az már ismételten el lett rendelve, együtt tartandó és a megfigyelő vonalat esetleg áttört ellenség egyes oszlopai ellen

támadólag alkalmazandó. A támadások mindig átkarolólag hajtassanak végre."

A keleti arcvonal középső szakaszán, Nyíregyháza térségében, április 24-én kedvezőbbek voltak a viszonyok. Az 1. hadosztály-parancsnokság eddig még harcba nem vetett erők felett rendelkezett, és ezek megfelelő csoportosításban bevetésre készen álltak. Stromfeld ezért közölte a hadosztállyal: „A Hadsereg-parancsnokság elvárja, hogy ezekkel a pihent erőkkel a hadosztály-parancsnokság helyes harcászati vezetés által a románok előnyomulását nemcsak feltartóztatja, hanem a kellő pillanatban ellentámadásba átmenve, ezek folyékony előnyomulásának hosszabb időre gátat vet." Április 25-én a hadosztály csapatai Nagykállónál megütköztek az ellenséggel, délutánig tartották magukat, de öt órakor megkezdődött visszavonulásuk. Stromfeld ismételt és erélyes parancsban közölte: „Nyíregyházát feladni nem szabad." Határozott fellépése – és időközben a hadosztály politikai megbízottjává kinevezett Pogány József népbiztos személyes példamutatása – nem maradt gyümölcs nélkül. „Az ellenség kb. két zászlóaljjal támadott – jelentette a hadosztály parancsnoka 26-án este hét óra harminc perckor –, a harc estig tartott állandó hullámzással. Pogány elvtárs személyesen vezette a harcot. Kisebb köteléknél is csak az ő személyes befolyása mellett volt lehetséges, hogy túlerővel szemben eredményt ért el. A harc az ellenség visszaverésével végződött, s ez a Nagykálló és mögötte fekvő területre vonult vissza... Saját veszteség elég nagy. Erőállapot az egész napi harcban nagyon elővéve."

Stromfeld vezetési módszerének, a helyzet realitásokon nyugvó mérlegelésének kitűnő példája az újólag kiadott rendelkezés: „Elsősorban a hadsereg-parancsnokság köszönetét fejezi ki mindama csapatoknak, amelyek ma a nyíregyházi harcokban hősiesen harcoltak és az ellenséget visszaverték... A hadosztály-parancsnokság a saját, a székely hadosztály (Stromfeld az előbbi jelentésből szerzett tudomást a székely hadosztály árulásáról. – H. T.) és az általános helyzetet szem előtt tartva, egy fél órán belül távbeszélővel jelentse, hogy az általános érdekből annyira fontos Nyíregyháza környékét 27-én a saját és az esetleg rendelkezésre bocsátott zászlóaljjal tartani tudja-e, vagy feltétlenül szükséges, hogy a hadosztály a rakamazi hídfőbe vonuljon vissza. A hadosztály-parancsnokság véleményéhez a politikai megbízott véleményét nyilvánítsa."

Negyedórával később Stromfeld és Pogány együtt mérlegelték a

helyzetet, s ezt követően született meg a végleges elhatározás, hogy visszavonulnak a rakamazi hídfőbe.

A sikeresen végrehajtott ellenlökéssel lélegzetvételnyi szünethez jutottak. Április 26-án azonban a székely hadosztály parancsnoksága aláírta az árulás okmányát, és ezzel megnyitotta az utat a román királyi csapatok előtt. Kétségtelen, hogy az általános katonai helyzet mellett ez volt döntő befolyással Stromfeld elhatározására. Még e napon tájékoztatta a Hadügyi Népbiztosságot a keleti hadsereg helyzetéről és további terveiről. „A csapatok teljes használhatatlansága a hadsereg-parancsnokságot arra kényszeríti – írta –, hogy a csapatokat a Tisza mögé vonja vissza, s ott ezekből a jelenleg csak csapat nevet viselő alakulatokból fegyelmezés és kiképzés után használható alakulatokat teremtsen... Eme elhatározás végrehajtása azonnal megkezdődik. A hadsereg-parancsnokság minden igyekezetet arra fog fordítani, hogy egyelőre legalább a Hortobágy-csatornát Karcagtól keletre, Turkeve–Mezőtúr vonalat és onnan a Körös-vonalat tartsa."

A kezdeti kudarc okát megtaláljuk a közismert objektív körülményekben: az ellenség váratlan támadásából eredő hátrányban, ténylegesen nagyobb erejében, saját csapataink – hozzá kell fűzni, hogy zömében a polgári rezsimtől örökölt, alacsony harci és morális értékű csapatok – hasznavehetetlenségében, és az április 21-ig kialakult amúgy is kedvezőtlen hadműveleti viszonyokban, ami tarthatatlanná vált a székely hadosztály parancsnokságának árulása után.

Az április 26-i elhatározás a Tiszántúl kiürítéséről elvi jellegű volt, a hadműveletek a megmaradt területeken tovább folytak. Az elkövetkező napokban azonban megindult a kiürítés végrehajtása és a későbbi időpontra tervezett hadműveletek feltételeinek biztosítása. Április 26-án Stromfeld az alárendelt magasabbparancsnokságokkal is közölte elhatározását. „Ennek a visszavonulásnak célja – írta – a kötelékek rendezése, a csapatok fegyelmezése, és így teljes harcképes állapotba való helyezése, továbbá kiképzése és begyakorlása, valamint a felszerelés kiegészítése. Az így kiképzett haderő későbbi támadólagos előnyomulása számára a Tiszától keletre Szolnoknál és Tokajnál támadó, Tiszafüredné egy védő hídfő megszállva marad."

Mint kiderül, Stromfeld eleve a harc folytatása mellett foglalt állást, mégpedig kellő felkészülés után végrehajtott támadó hadműveletre gondolt, és a tiszai hídfők problémáját is ebből a szemszögből vizsgálta. A remélt későbbi hadműveletek érdekében mindent el akart követ-

ni, hogy a jelzett két támadó hídfő kiépíthető és tartható legyen. A Hadügyi Népbiztosság hadműveleti osztályának vezetője, Tombor Jenő, nem értett egyet Stromfeld elképzelésével, és kifejtette, hogy „csupán a legfontosabb pontokon és csupán defenzív hídfők (hátbiztosítás) szállassanak meg kellő erővel . . ."

Stromfeld ennek ellenére kitartott eredeti álláspontja mellett. Válaszában kifejtette, hogy a „nagy hadműveleti terveknek megfelelően, a szolnoki támadó hídfő megtartását a hadsereg-parancsnokság igen fontosnak tartja", mert csak így lehet biztosítani a jövendő hadműveletek előfeltételét. Érvelése helytálló volt, noha végül is a csapatok egyik támadó hídfőt sem tudták megtartani.

Április 26-i parancsában és a Hadügyi Népbiztosságnak 29-én küldött átiratában vázolta a visszavont erők új csoportosítását és a Tisza-vonal tartására vonatkozó legfontosabb elgondolásait, illetve intézkedéseit. A Duna–Tisza között elhelyezett csapatokat négy hadosztály kötelékébe kívánta összevonni. „Ez a négy hadosztály – írta terveiről – képezné a támadó hadsereget, és elsősorban ezen négy hadosztály felszerelésére, kiegészítésére és kiképzésére volnának az összes anyagi eszközök és az összes erők fordítandók. A csapatok kiegészítésére csakis és kizárólag szervezett, komoly, megbízható munkások volnának felhasználandók."

Időközben azonban bekövetkezett a csehszlovák burzsoá hadsereg támadása az északi demarkációs vonalon. Merőben új helyzet keletkezett: a Magyar Tanácsköztársaságot immár északról is fenyegették. Megoldásra várt a korábbi elgondolás, hogy a keleti és északi fronton álló csapatok vezetése egy kézbe kerüljön. Kun Béla korábbi javaslatára most Böhm hozzájárult az északi front parancsnokságának átvételéhez.

A részletekről, valamint a további elképzelésekről egy Stromfeld és Tombor között lefolyt telefonbeszélgetés tájékoztat. „Stromfeld vállalja az újonnan felmerült feladatot, vezérkari főnöki minőségben – olvasható a feljegyzésben. – Stromfeld megjegyzi, hogy ha a parancsnokságot át is veszik, ezáltal azon az álláspontot nem változtatnak, hogy a keleti hadseregnek csapatai jelenleg nem harcképesek, és csak három hét múltán érnék el harcképességüket, feltéve, hogy a kívánt anyagpótlásokat és pótalakulásokat (szervezett munkásokat) megkapják. Ez is optimista számítás az ő nézete szerint."

Stromfeld megjegyzéseiből politikai felfogására is következtethetünk.

Fent idézett április 29-i és 30-i kijelentéséből nyilvánvaló egyrészt, hogy a történtek ellenére sem ítélte a katonai helyzetet katasztrofálisnak, intézkedéseit és javaslatait őszinte optimizmus hatotta át. Másrészt, hogy csak a munkásosztály mozgósításával remélt elérni lényeges javulást. „Csakis és kizárólag" a munkásosztály fegyverbe szólítása és fegyverbe állása változtathat a helyzeten, hangsúlyozta.

A főhadiszállás május elsején Szolnokról Gödöllőre költözött, és eközben néhány órára megszakadt az összeköttetés az alárendelt magasabbparancsnokságokkal. Ezalatt következett be a szolnoki Tiszahídfők összeomlása. A helyzet valóban kritikussá vált, de Stromfeldet ez sem zökkentette ki nyugalmából, egyetlen intézkedésében sem fedezhető fel a kishitűség nyoma. Május elsején délután pedig határozott utasítást kapott Budapestről, a Hadügyi Népbiztosságtól a hadsereg további magatartására: „A keleti hadsereg-parancsnokság feladata – hangoztatta a parancs – hadműveleti körletében a románoknak a Tiszán át való átkelését megakadályozni, a cseheknek előnyomulását a Duna és Tisza között feltartóztatni, és a harcvonalból jelenleg visszavont erőket mielőbb harckész állapotba helyezni, abból a célból, hogy ezekkel az erőkkel egységes ellentámadást intézhessen az ellenségnek ama részei ellen, amelyek a Tanácsköztársaság központját, Budapestet, a leghathatósabban veszélyeztetik, vagy amelyek ellen az ellentámadásnak a legtöbb sikerre van kilátása."

Este pontos értesülést nyert a történtekről, s felrémlett előtte a világháborúból jól ismert felfordulás képe. Mielőbb tisztázni akarta a szolnoki hídfő helyzetét, ezért készenlétbe helyeztette a Cegléden gyülekező csapatokat. Szeretett volna beszélni a kormány tagjaival, Budapesten azonban folytak a tanácskozások, ezért erre nem volt lehetőség.

Az általános helyzetet csak a felső párt- és állami vezetés ismerte, ezért a politikai válság első hulláma nem gyűrűzött tovább. Felszínre kerültek a felső vezetésben meglevő ellentétek: fenntartható-e még a proletárdiktatúra? Két szembenálló álláspont pregnáns megfogalmazását a centrista Kunfi és a kommunistákhoz közeledő baloldali szociáldemokrata Landler felszólalásából idézem, amelyek a Kormányzótanács május 2-án tartott ülésén hangzottak el.

Kunfi: „Minthogy a jelek azt mutatják, hogy a munkásságban ez idő szerint nincs meg a harchoz szükséges erő és képesség, véleményem szerint a szervezett és fegyveres munkásságból alakuljon egy testület,

amely a hatalmat átveszi, mert az antant a Forradalmi Kormányzótanáccsal nem tárgyal."

Landler: „... minthogy a diktatúrát nemcsak a magyar munkásság, de az egész világ proletárságának érdekében valónak tartom, ki kell a diktatúra mellett tartani. A Forradalmi Kormányzótanácsnak minden körülmények között a helyén kell maradnia."

A vélemények megoszlottak, végül is nem többségi szavazással, hanem a kommunisták és a hozzájuk csatlakozott szociáldemokraták erélyes fellépésükkel döntöttek a védelem folytatása mellett. A helyzet tényleges megfordításához döntő módon járult hozzá a Budapesti Munkástanács.

Említésre méltó Böhm hadseregparancsnok véleménye és érvelése. Böhm a katonai helyzetet ugyanolyan jól ismerte, mint Stromfeld, és esetleges kételyeit vele, a szakemberrel megtárgyalhatta. Stromfeld pedig nem ítélte kilátástalannak a helyzetet. Landler – visszaemlékezve a fent említett ülésre – így jellemezte a hadseregparancsnok magatartását: „Még ugyanaz éjjel jelentette a Vörös Hadsereg főparancsnoksága nevében Böhm a forradalmi politikai bizottságnak, hogy a románok átlépték a Tiszát, Budapest legjobb védővonalát, és így lehetetlen a várost megvédeni. Ajánlotta, hogy parlamentereket küld a románokhoz a rögtön megkötendő fegyverszünet megtárgyalására. Az ajánlat helyeslésre talált. De az ülésen részt vevő kommunisták azt ajánlották, hogy azonnal forduljunk a felfegyverzett proletariátushoz azzal a felhívással, hogy haladéktalanul menjen a frontra, a diktatúra megvédésére. A szociáldemokrata főparancsnok, Böhm Vilmos, határozottan visszautasította ezt a »forradalmi romanticizmust«, és az április 19-én történt precedensre hivatkozott, amikor hiába fordultak a proletariátushoz segítségért."

Tépelődésekkel teli éjszakát élt át Stromfeld is. Reggel hat órakor kapta meg Böhm telefonüzenetét, amely parancsot tartalmazott – katona számára az egyik legszomorúbbat: „A hadsereg-parancsnokság – szólt Böhm üzenete – azonnal parlamenterek útján csehekkel, románokkal és a délszlávokkal lépjen érintkezésbe, és a parlamenterek jelentsék be Stromfeld vezérkari főnöknél levő távirat alapján, a távirat szó szerinti szövegével, hogy a magyar kormány az antanttól táviratilag már békét kért."

Kilenc óráig várt, majd Böhm intenciója szerint az ellenséggel érintkezésben levő szolnoki csoportparancsnokságnak, az 1. és 2. hadosz-

tálynak megküldte a parancsot. A hadsereg-parancsnokság távírógépei nyomban ezután a Hadügyi Népbiztosság címére továbbították Stromfeld jelentését, amelyben hangsúlyozta: „Böhm Vilmos hadseregparancsnok parancsára, az ellenségeskedés megszüntetésére a szolnoki csoportparancsnokságnak, a 2. hadosztály-parancsnokságnak és az 1. hadosztály-parancsnokságnak a parancs kiadatott." A parancsot Stromfeld és a fronton álló parancsnokságok is kapitulációként értékelték, tekintve, hogy az az ellenségeskedések megszüntetésére intézkedett, ugyanakkor semmiféle konkrét utasítást nem tartalmazott saját csapatainak magatartására vonatkozóan.

A Forradalmi Kormányzótanács május 2-i délutáni ülésén, a jegyzőkönyv szerint, Kun Béla már arra hivatkozott, hogy Landler és Szántó népbiztosokkal egyetértőleg intézkedett a hadműveletek folytatásáról. Intézkedésük azonban nem a hadsereg-parancsnokságon keresztül történt, sőt a délutáni órákban Stromfeld még ellentétes értelmű híreket is kapott. A Forradalmi Kormányzótanács az éjszakai órákban hozta meg a további ellenállásra vonatkozó határozatát. Stromfeld ezt meg sem várva – talán a Budapesti Munkástanács délutáni órákban történt döntésének ismeretében –, este tizenegy órakor a hadműveletek erélyes folytatására intézkedett. E néhány soros parancsban nem csupán határozottságát, jellembeli tulajdonságait figyelhetjük meg, hanem egy lépéssel ismét közelebb juthatunk politikai karakterének megértéséhez is.

Hadműveleti tisztjének parancsjavaslata így hangzott: „Minden félreértés elkerülése és a forgalomban levő kósza hírek ellenére elrendelem, hogy az eddig kiadott parancsok még mindig érvényesek, tehát ahol lehetséges, az ellenséggel szemben ellenállást kell kifejteni." Stromfeld néhány vonással és beszúrással átjavította a parancsot: „Minden félreértés elkerülése és a forgalomban levő kósza hírek ellenére tudatom, hogy az eddig kiadott parancsok teljesen érvényesek, tehát az ellenséggel szemben a legerélyesebb ellenállást kell kifejteni." E mondatban az április végi elképzelések töretlen folytatását találjuk, azt a változatlan optimizmust, amely a megalkuvást elutasította, túltekintett a politikai válságon, a lényeget és a legfontosabbat tartotta szem előtt: mi a magyar nép érdeke! Ezekben a válságos órákban erősödött meg Stromfeldben az a felismerés, hogy a magyar nép érdekeit csak szilárd proletárhatalommal lehet megvédelmezni. A munkásosztállyal való együtthaladás – vagy ami ennél is több: a védelem megszerve-

zésében elsősorban a munkásosztályra támaszkodni – korábbi meggyőződése volt. Most már a szilárd proletárhatalom igenlése került előtérbe. A demoralizált környezet, a különben is vasfegyelemhez, határozottsághoz, céltudatossághoz szokott és azt igénylő Stromfeldben ilyen gondolatokat ébresztett.

Amikor a kiküldetésből visszatérő parlamenter átadta a román fegyverszüneti feltételeket – amelyek elképesztő anyagi követeléseket tartalmaztak –, Stromfeld átolvasta, és a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Íme, most már világos, hogy a románok mint Magyarország és nem mint a kommunizmus ellenségei lépnek föl . . .” Íme, most már világos – vitatkozott beosztottjaival, de úgy is mondhatta volna: ti azért nem akartok harcolni, mert nem akarjátok védeni a proletárdiktatúrát, de láthatjátok, hogy nemcsak erről van szó! Stromfeld jól érezte, hogy a proletárdiktatúra és a nemzet ügye összefonódott. Tisztában volt azzal, hogy a Magyar Tanácsköztársaság a proletárforradalom érdekeit védelmezi, de ezzel együtt a magyar nemzet érdekeit is. Sőt, Stromfeld a helyzet további konzekvenciáit is levonta. A májusi fordulat időpontjában minden tisztafejű és becsületes ember számára csak kétféle alternatíva létezhetett. Vagy a kommunistákkal együtt védelmezni jogos nemzeti érdekeinket, ami ugyanakkor a proletárdiktatúra megvédését is jelenti, vagy a proletárdiktatúra elutasításával elárulni a nemzeti érdekeket, restaurálni a burzsoá Magyarországot, a régi korhadt és romlott világot.

Stromfeldet konkrét tapasztalatai győzték meg arról, hogy a kommunisták – mert azt ő is tudta, hogy a helyzet megfordítása elsősorban nekik köszönhető – milyen komolyan vették az intervenció elleni küzdelmet, az ország védelmét. Nem kellett messzire elkalandoznia gondolataiban, csupán visszapergetnie néhány hónapot. Ő már volt abban a helyzetben, hogy hadsereget akart szervezni, de nem volt kikből. Pusztába kiáltó szó maradt a koalíciós kormány felhívása! A miértre – hogy akkor miért nem jöttek, és most miért igen – a májusi fordulat megfelelt. Ki hívta akkor és ki hívta most fegyverbe a tömegeket, a munkásosztályt? Kevés idő volt az elmélyült gondolkozásra, de a tények magukért beszéltek.

A májusi fordulat még egy szempontból előmozdította balrafordulását. Ettől kezdve új megvilágításban látta, másképp ítélte meg a területi integritás kérdését. A bűvös erő, amely e szóból áradt, kissé megtépázódott. Stromfeldet ismét a tények gondolkoztatták el. A környe-

zetében ugyanis voltak olyanok, akik a területi integritást hangoztatva lemondtak a harcról – tehát gyakorlatilag belenyugodtak az integritás elvesztésébe. Ezek közé tartozott tisztjeinek egy része is. Ezzel szemben a kormány hivatalosan elvetette a területi integritás elvét, amint azt már kifejezésre juttatta a Smuts tábornokkal folytatott tanácskozás közleményében, és most a május elsejei fegyverszüneti kérelemben is. A kommunisták tehát nem álltak a területi integritás alapján, de elismerték a népek önrendelkezési jogát. Csakhogy 1919. május 1-én a magyar nép önrendelkezési joga, mi több: állami léte forgott veszélyben, s a veszély elhárítására a kommunisták fenntartás nélkül mindent elkövettek. Nem álltak a területi integritás alapján, de a magyar nép önrendelkezésének biztosításáért fegyveres harcra szólították a népet, mindenekelőtt a munkásosztályt. És Stromfeld szemében – minden haladó gondolkodású ember szemében – ez állt összhangban a magyar nép érdekeivel.

E felismerés újabb érv volt saját lelkiismeretének megnyugtatására, hogy helyesen járt el, amikor vezérkari főnökké való kinevezését elfogadta, ugyanakkor állásfoglalást jelentett a jövőre. Most már a proletárhatalom tudatos támogatója volt, és e pillanattól kezdve – akarva, nem akarva – az osztályharc internacionalista érdekei alapján ítélte meg a problémákat. A felismerés a forradalom, a proletárdiktatúra védelmének jegyében született, ez határozta meg a tartalmát és lényegét.

Nem állíthatom, hogy Stromfeld a proletárdiktatúrával elvileg mindenben egyetértett. Ez azonban objektíve mit sem változtat azon, hogy ő ettől kezdve teljes odaadással, a kiváló szakember minden tudásával a proletárdiktatúra ügyét támogatta. Nem véletlen, hogy a felülkerekedett ellenforradalom bírósága is ezt az időszakot jelölte meg fordulópontként, és ekkor tanúsított magatartását rótta fel legfőbb bűnéül. „Nagy katonai tudásával és körültekintéssel, éjt nappallá téve a vádlott a tönkrement Vörös Hadsereget újból lábra állította, szervezte és fegyelmezte, és ezáltal a proletárdiktatúrát életben tartotta." Másutt: „Kétségtelen tehát az, hogy ezen hadsereg megfelelő megszervezése a proletárdiktatúra hatalmát és fennmaradását biztosította és azt meghosszabbította, vagyis a bellázadás nagyobbítását tette lehetővé." Ezek a tények bizonyítják a Stromfeld szemléletében végbement változást, aminek gyakorlati következménye óriási jelentőségű, mert mozgatórugója volt az új Vörös Hadsereg megszervezésére irányuló erőfeszítéseinek.

A május elsejei politikai fordulat lehetőséget teremtett a proletárdiktatúra megszilárdításához, a honvédő harc folytatásához, aminek legfőbb feltétele a tömegek lelkesedése és harckészsége volt. Most már volt kikkel megvívni a harcot a Tanácsköztársaság védelmében.

Stromfeldet a fordulat kettős feladat megoldása elé állította: ütőképes hadsereg és jó hadműveleti tervek kellettek.

A hadsereg újjászervezésében több új és helyes elvet alkalmazott. Végső soron mégis az adott helyzetből kellett kiindulnia, felhasználva a meglevő hadsereg kereteit és a forradalmi lelkesedés szülte bevonulási rendszert.

Az újjászervezésre váró hadsereg friss emberanyaga elsősorban Budapest gyárnegyedeiből jött. A Forradalmi Kormányzótanács május 2-án a munkásosztály lelkesedésére, forradalmi cselekvésére számítva elrendelte a proletariátus általános mozgósítását. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a kijelölt laktanyákban felszerelték az egyes gyárakból bevonuló, már korábban is fegyveres kiképzést nyert önkénteseket. Így a meglevő alakulatok mellé újabb, főként budapesti munkásalakulatok sorakoztak.

A megelőző időszakkal szemben lényeges különbséget jelentett az, hogy a most bevonulók zöme a munkásosztály legérettebb, forradalmi rétegeiből került ki.

A helyzet szülte bevonulási rendszer számos előnnyel járt, mindenekelőtt azzal, hogy hihetetlen gyorsan lehetett felszerelni, útnak indítani a bevonulókat. Ennek a gyors talpraállásnak a lehetősége katonailag abban rejlett, hogy a gyári munkás tartalékászlóaljak szervezése és kiképzése Budapesten már régebben folyt, és április végén mintegy 36 zászlóalj, körülbelül 20 000 főnyi ember állt fegyverben. S bár a kiképzés és felszerelés meglehetősen hiányos volt, mégis bizonyos alapot, kész keretet jelentett az újjászervezés megkezdéséhez.

Stromfeld három hetet kért az újjászervezéshez. Túlzás nélkül mondhatjuk, óriási feladat előtt állt, még akkor is, ha a hadseregszervezést „szűkebb hazájának" tekintette. Most másfajta hadseregszervezésről volt szó, mint a megdöntött rezsimben. Akkor – legalábbis formálisan – békeállapot volt, most a hadműveletek közben és arra felkészülve kellett a hadsereg újjászervezését végrehajtania. Akkor zsoldos hadsereg, most lelkesedéstől vezetett forradalmi hadsereg megteremtése volt a cél. Ez a leglényegesebb különbség. Azok az emberek, akik most

vonultak be, nem megélhetést kerestek katonai szolgálatuk fejében, hanem a proletárhatalom, az ország védelmére siettek.

Az állam- és hadseregvezetés a fegyverbe szólító mozgósítással egyidőben több fontos intézkedést adott ki. Különösen fontos a forradalmi katonai törvényszékek felállításáról szóló és a parancsnokok fegyelmi jogáról intézkedő két rendelet, amelyek a hadsereg fegyelmének megszilárdítását célozták.

Pontot tettek egy hetek óta vajúdó probléma végére, amikor a Tanácsköztársaság „összes harckész csapata" felett a parancsnoklást a május 5-én megalakuló hadsereg-parancsnokságra ruházták. Egyúttal a Hadügyi Népbiztosság és a hadsereg-parancsnokság hatáskörét kettéválasztották, feladataikat újólag szabályozták. A rendelet szerint „Böhm Vilmos népbiztos a magyar Vörös Hadsereg összes hadműveleti egységei felett átveszi a parancsnokságot, mint a magyar Vörös Hadsereg főparancsnoka... A hadsereg-parancsnokság szárazföldön, vízen és levegőben minden hadműveleti egységgel kizárólagosan intézkedik, és ezek a főparancsnokságnak alárendeltetnek". A hadseregparancsnokság vezérkari főnökévé Stromfeldet nevezték ki.

A hadsereg-parancsnokság Gödöllőn, a volt királyi kastélyban rendezkedett be. Itt dolgozott Stromfeld és a hadműveleteket irányító törzs, valamint a parancsnokság működéséhez szükséges anyagi, műszaki, egészségügyi és a többi kiegészítő osztály.

A hadseregparancsnok többnyire jól felszerelt különvonatán végezte munkáját. Így azután a hadsereget érintő politikai munka irányítása a különvonatról, a hadműveletek vezetése a kastélyból történt. Volt ebben valami praktikus is, de nem kedvezett mindenben az együttműködésnek, még kevésbé a politikai hangulatnak.

A híres, majd hírhedt vezérkar összeállítása, illetőleg lényegében bővítése, a május elsejét követő napokban erőteljes ütemben folytatódott. Stromfeld teljhatalommal válogatta össze munkatársait. Erről utóbb sok szó esett, ezért nem árt néhány megjegyzést fűzni hozzá.

Stromfeldnek átfogó képe volt a tisztikarról. Jól ismerte magatartásukat, képességüket, szakmai hozzáértésüket. Személyes tapasztalatai, néhányuknál a korábbi együttműködés, a háború idejéből származó információk segítették hozzá, hogy jól válogassa ki munkatársait. Korábban és a forradalom alatt formálódott demokratikus-szocialista nézeteivel erősen különbözött tiszttársai zömétől. Más úton haladt. Ezt tudták róla, ő is hangot adott politikai felfogásának, de mindez nem

jelentette azt, hogy régebbi kapcsolatait megszakította volna. Komolyan vette megbízatását, számára mindennél fontosabb volt, hogy a maga köré gyűjtött tisztekkel eredményt érjen el. Kiválasztásuknál nemcsak a jó képességet kutatta, hanem arra is nagy figyelmet fordított, hogy munkabíró, erős fizikumú munkatársakat találjon. Ezért vett annyi fiatalt a környezetébe. Majdnem mindegyiknek korábban tanára vagy elöljárója volt, akik parancsait szó nélkül végrehajtották.

Utólag visszatekintve megállapíthatjuk, hogy nagyon sok olyan tiszt volt a környezetében, akiből később ellenforradalmár lett. Csakhogy ezek a tisztek akkor nap mint nap lojalitásról, hazaszeretetről fecsegtek, feladatukat jól ellátták, és – bármennyire szégyenkeztek is emiatt utólag – lelkesedtek a Vörös Hadsereg sikerein. Ezek a vezérkarhoz beosztott tisztek az első világháborús tapasztalatok mellett itt, a Vörös Hadseregben szerezték meg a horthysta ellenforradalmi hadsereg szervezéséhez és vezetéséhez szükséges ismereteiket. Hogy nem voltak demokraták, többségük gyűlölte a proletárdiktatúrát, azt akkor is tudták róluk. Stromfeld is tudta. Az ellenforradalmi idők Andorkája (Fleischacker), Jányja (Hautzinger), Szombathelyije (Knausz), Sztójayja (Sztojakovics) és még folytatni lehet a felsorolást, a vörös hadseregbeli szereplésük után szép karriert futottak be az ellenforradalmi fehér hadseregben, illetve a közéletben. Utólag, hogy magukat tisztára mossák, egy részük megtagadta Stromfeldet és a Vörös Hadsereget, más részük inkább Stromfeldet is „tisztára" akarta mosni, csakhogy az egész vezérkar fehér érzelmű beállítottságát bizonyítsák. De nem voltak ezek olyan „vörösek" a Tanácsköztársaság alatt, mint azt akkor elhitetni szerették volna, s talán olyan „fehérek" sem, mint azt a bukás után mellüket döngetve hirdették.

Fontos lett volna megszervezni itt is a megfelelő ellenőrzést, megerősíteni a politikai megbízotti intézményt. Ezek elmulasztása rendkívül károsnak bizonyult. Ezt azonban elsősorban nem Stromfeldtől kell számon kérnünk. A hadsereg-parancsnokságon kiütköztek azok a hibák, amelyek a proletárdiktatúra felső vezetését is jellemezték. Az a tény, hogy a parancsnok a szociáldemokrata centrumot képviselő Böhm Vilmos volt, gátolta néhány hatékony intézkedés bevezetését. A fegyelem és a parancsnoki tekintély szorgalmazása helyes volt, mondhatni: létérdek. Ez irányban Böhm eleinte kétségkívül pozitív lépéseket tett. De a politikai ellenőrzés ellaposítása nem szolgálta a hadsereg forradalmi szellemét. Böhm, hogy a legkisebb parancsnokig biztosítsa személyes

befolyását, nem szívelte az önálló gondolatokkal, javaslatokkal, ügybuzgósággal teli politikai megbízottakat, és nem volt elszigetelt jelenség, hogy Stromfeldnek kellett kiállni mellettük.

Az 1. hadosztály politikai megbízottja, Domján Béla – aki hivatásos tiszt volt, de április közepe óta körültekintően és a forradalom érdekeinek szem előtt tartásával végezte munkáját – a májusi újjászervezéskor javaslatot tett a hadosztály, illetve a magasabbparancsnokságok politikai osztályaniak megszervezésére és hatáskörükre. Javaslatában kifejtette a parancsnok és a politikai megbízott közti viszony reális szabályozását. Így írt erről: „A hadosztály politikai biztos a hadosztály parancsnoka alá nem rendelhető, de mint a politikai osztály vezetője a hadosztályparancsnok referense, és minden ilyen irányú intézkedése a hadosztály eligazításában adandó ki." A javaslat Stromfeldhez került, aki véleményezte: „Sok igen jó eszme van a jelentésben. Célszerű volna erről tényleg komolyan gondolkodni." Böhm kézjegye is ott található – vélemény nélkül.

Stromfeldnek nyilvánvalóan nem volt könnyű a megfelelő hangot eltalálni, a cél érdekében megfelelő politikai légkört kialakítani, noha környezetét maga választotta. Nagy nehézséget okozott, hogy saját meggyőződése sem volt még elég szilárd, hol a kommunisták, hol Böhm, hol a tisztek álláspontjához közelített. Kiemelkedő szakmai tudása azonban elismeréssel találkozott, és mindenfelé tekintélyt biztosított számára. Saját véleményének formálásában viszont „sokoldalú" hatásnak volt kitéve. Stromfeld nem titkolta, hogy ő nem kommunista, számos részletkérdésben a szociáldemokratákkal, azok közül is a centrum híveivel értett egyet. Azonban egyértelmű állásfoglalása a proletárhatalom mellett (amelynek tanújelét adta), szilárd egyetértése a forradalmi honvédő háború kérdésében, tiszta politikai légkört teremtett körülötte, és ez az iránta tanúsított bizalomban nyilvánult meg.

Bármily furcsa, de sokkal több buktatót rejtett Stromfeld tisztekhez fűződő kapcsolata – elsősorban a hadsereg-parancsnokságon belül. Ahhoz, hogy beosztottai feladatukat jól ellássák, nem volt elég vezetésre termettségének feltétel nélküli elismerése. Állandóan kéznél kellett tartania a tisztek számára elfogadható politikai érveket, s ez szinte kizárólagosan a nemzeti célok hangoztatását jelentette. Akarta, nem akarta, ezen a hangszeren nap mint nap játszania kellett – pedig az ő „játéka" is nagyon bizonytalan volt!

„Az ott levő tisztekkel az ezredes úr helyzete tarthatatlan lett volna,

ha nem hangoztatja nemzeti érzelmeit" – mondotta az egyik tanú Stromfeld 1920. évi perében.

Stromfeldnek a vezérkar tagjai iránt tanúsított kompromisszumos magatartása – főleg utólag – félreértésekre adott alkalmat. A magyarázatot erre a magatartásra ne csak Stromfeldben, hanem az objektív körülményekben is keressük.

A politikai-katonai helyzet bizonyos fokú konszolidációjával párhuzamosan élénk ritmusú, sokszor megfeszített iramú tervszerű munka vette kezdetét, s ennek motorja Stromfeld volt. „A lángeszű katona – írta róla Böhm –, a terveiben biztos hadvezér, kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságokkal, bámulatra méltó fizikai erővel és hidegvérrel végezte a gyakran idegölő munkát. Éjjel-nappal íróasztala mellett volt. Akár személyesen kerestük fel az éjszaka bármely órájában, akár telefonon hívtuk fel, Stromfeld mindig ott állt őrhelyén. Egy-egy kudarc esetén a legnagyobb hidegvérrel adta ki diszpozícióit, nyugalma átragadt minden alárendeltjére, egész környezetére, és nagyban hozzájárult a sikerhez. Nem volt könnyű mellette dolgozni, beosztottaitól szintén megkövetelte az állandó készenlétét."

A hivatásának élő, szigorú hadvezért egészen más oldaláról ismerjük meg, ha elolvassuk feleségének küldött levelét: „Ma van öt éve – írja –, hogy tőled a távolba mentem, és ez idő óta csak ideiglenesen szürcsölhettem a boldogságból, amelyet mindig érzek, ha veled lehetek. Öt év elveszett, amely alatt én csak mint gép szolgáltam, és nem mint ember éltem . . . Fogom-e még veled a béke éveit élni? Ezek a gondolatok dolgoznak fejemben, ezek a gondolatok nyomják lelkemet. Megint három hete vagyok el tőled, és mikor foglak viszontlátni?"

Stromfeld május 5-én adta ki az új hadsereg első hadrendi vázlatát. Mindenekelőtt a hadműveletek vezetését jól szolgáló magasabbparancsnokságok szervezését tartotta szem előtt. Cegléden felállította az I., Székesfehérváron a II. hadtestparancsnokságot. Előbbi a Duna–Tisza közti területet és Alpártól Kisköréig a Tisza mentét kapta hadműveleti területül; az utóbbi feladata volt északon a Duna-vonal, délen a demarkációs vonal megfigyelése. Közvetlenül a hadsereg-parancsnokságnak maradt alárendelve a csehszlovák arcvonalon levő 3. és 5. hadosztály. Az Ipoly-torkolat és a Tisza közt levő fronton e két hadosztály folytatta hadműveleteit a támadásban levő csehszlovák burzsoá csapatok ellen.

A III. hadtest megszervezése az új hadsereg gerincét jelentette. „A

III. hadtest kötelékébe kerülnek – határozta meg a rendelet – az összes tartalékban, illetve gyülekezésben levő seregtestek, éspedig az 1., 4., 6. hadosztályok és a székely különítmény." A Vörös Hadsereg újjászervezésének legfontosabb mozzanatát Stromfeld tehát a III. hadtest megalakításában jelölte meg. Ez alá a hadtest alá rendelte a 6. hadosztályt, amely a tiszántúli harcokban a legjobban helytállt, és amely a legkevésbé szorult felfrissítésre, valamint a most alakuló 1. és 4. hadosztályt. E két hadosztálynak jóformán csak keretei maradtak meg az áprilisi harcokból, és ezért a két hadosztály-parancsnokságra várt az újonnan beérkező munkászászlóaljak tömörítése. Elgondolásairól ily módon tájékoztatta a 6. hadosztály parancsnokságát: „Szándék a 6. hadosztállyal és a munkászászlóaljakkal Hatvan környékén egy blokkot alakítani. Ezen csoportosítás alatt bármely irányból törne is az ellenség előre, erőket nem bevetni, hanem a csoportosítás befejeztével az egészet mint lökőerőt támadólag az ellenség ellen dobni." Stromfeld, amint látjuk, kezdettől fogva jelentős tartalék összevonására törekedett.

Május 8-ra vált áttekinthetővé a helyzet, lehetővé vált a hadsereg hadrendjének kialakítása. Lezárva egy időszakot a jövőre vonatkozóan így intézkedik: „Az utóbbi hetek eseményeinek természetes folyománya volt, hogy a hadseregen belül és az ország területén a legkülönfélébb alakulások szerveztettek meg. Hadműveleteket csak akkor lehet vezetni, ha rend és rendszer uralkodik. Minden felesleges törzset és alakulást meg kell szüntetni, mert csak így lehet a rendelkezésre álló erőt és anyagot gazdaságosan kihasználni . . . A hadsereg-parancsnokság elvárja az összes katonáktól, hogy fenti parancs intencióit megértve, a legnagyobb erőllyel és a leggyorsabban, ezt a parancsot végrehajtsák . . . Mindent el kell követni, hogy a szervezés maga folyó hó 15-ig befejezést nyerjen." Május 15-re a hadsereg szervezése kialakult – állapította meg a módosító rendelet, amelyhez Stromfeld kiegészítésként hozzáfűzte: „Ennek a szervezésnek befejeztével sem a hadsereg-parancsnokság, sem pedig a hadsereg-parancsnokság alá tartozó egyéb parancsnokságok szervezéssel többé nem foglalkoznak. Ezzel a megszervezett erővel kell a hadműveleteket végrehajtani, és ennek a vezetése leend úgy a hadsereg-parancsnokság, mint az egyéb parancsnokságok kizárólagos feladata."

A hadsereg összereje: 115 gyalogszázlóalj, 84 géppuskásszázad, 8

lovasszázad, 14 ágyúsüteg, 2 hegyi ágyúsüteg, 20 taracküteg, 3 nehézüteg, 16 műszaki század és 8 repülőszázad lett.

A háborút viselő Tanácsköztársaság érdekeinek megfelelően Stromfeld ekkor már nem vette figyelembe a fegyverszüneti szerződésben hat hadosztályra korlátozott hadseregkeretet, élt a körülmények nyújtotta lehetőségekkel. Amint a hadrendből kitűnik, egyúttal a polgári demokratikus forradalom örökségét is felszámolta, illetve módosította. Megváltozott a hadkiegészítési rendszer is, amennyiben a hadsereg-parancsnokság a továbbiakban sem pótlással, sem új alakulások szervezésével nem foglalkozott. A változtatások természetesen nem mindig Stromfeld eredeti elgondolása szerint történtek, a szükség sokszor kényszerítő erővel szólt közbe. „Az egész hadsereget az utolsó két hónapban úgyszólván újonnan kellett felállítani – írta a hó végén kiadott egyik hadrend bevezetőjében –, ez a jelenlegi különleges viszonyok mellett nem történhetett meg a 2669/eln. 6. sz. hüm. rendelettel megszabott irányban. A szervezéssel idomulni kellett a fegyverbe szólított proletárok egyik helyen lelkes, harcra kész, másutt tartózkodó magatartásához. A kiadott rendeleteket nagyon gyakran meg kellett változtatni, a szervezést majdnem teljesen a parancsnokok öntevékeny ügybuzgalmára bízni... Most már megvan a hadseregünk, rendezve vannak a kötelékek – lehet már a szervezést is eleve meghatározott irányban folytatni."

Az újjászervezett hadseregben is fenntartotta a hadosztály-kötelékbe vont dandárcsoportok bevált rendszerét. A leglényegesebb szervezeti változást a hadtest-parancsnokságok felállítása jelentette, de Stromfeld az egyes fegyvernemek szervezésén is változtatott.

A lovasság felfejlesztését gazdasági okok hátráltatták. Magyarország a háború alatt 1 500 000 lovat vesztett, a megmaradt lóállományra pedig a mezőgazdaságban feltétlenül szükség volt. Ennek ellenére a hadrendben említett újabb lovasszázadok szervezése május végén előrehaladt, és megkezdték a 7. lovasezred összevonását.

A páncélos erőket a magyar Vörös Hadseregben a páncélvonatok képviselték, nem kis eredménnyel. Mozgékonyság, védettség, nagy tűzerő és pszichológiai hatás – ezekkel jellemezhető egy-egy páncélvonat értéke. Stromfeld messzemenő figyelmet fordított számuk és tűzerejük szaporítására. Az áprilisi harcokban még csak elvétve találkoztunk velük, de az újjászervezett Vörös Hadseregben már tizenkét páncélvonat teljesített szolgálatot. Ezeket részint eredetileg annak gyártották, ré-

szint rendes vasúti kocsikból készítették. Valamennyi felett Stromfeld rendelkezett, és a hadműveleti helyzetnek megfelelően osztotta be egy-egy hadtest vagy hadosztály parancsnoksága alá.

A gyalogság mellett elsőrendű szerepe volt a hadseregben az újjászervezett hadseregtüzérségnek is. A löveganyag az első világháborúból maradt, bár a győri ágyúgyár a Magyar Tanácsköztársaság fennállása idején is teljes erővel dolgozott. A jó gazdálkodásnak és szervezésnek köszönhető, hogy a Vörös Hadsereg tüzérsége a háború során, egészen július közepéig állandóan erősödött. Május közepén összesen 39 üteg, 155 löveggel állt rendelkezésre, míg június végén 101 üteg, 365 löveggel és 16 aknavetővel szerepelt a hadrendben.

Az újjászervezés során az első hat hadosztályhoz három-három szervezetszerű tüzérezredet osztottak be, és mindegyik tüzérezred két tüzérosztályból állt. A 7. és 8. hadosztálynak nem volt szervezett tüzérsége. Közvetlenül a hadsereg-parancsnokságnak volt alárendelve a nehéztüzérség, amely összesen hét üteggel, 30,5 és 21 cm-es mozsarakkal, valamint 15 cm-es gépvontatású ágyúkkal rendelkezett. A szervezésből kitűnik, hogy Stromfeld messzemenően előnyben részesítette a hadosztályokat és a tüzérség javát a hadosztály-parancsnokságok alá rendelte.

Az újjászervezett Vörös Hadseregben nyolc repülő és egy vízirepülő századot találunk. Szervezetileg a hasonszámú hadosztály kötelékébe tartoznak, de az intézkedési jogot Stromfeld magának tartotta fenn, majd szervezetileg is a hadsereg-parancsnokság alá rendelte a légierőt. A mintegy 20–40 harci gép elsősorban a felderítésben játszott nagy szerepet, de néhány esetben – összműködésben más fegyvernemekkel – jelentősebb, a hadműveleteket közvetlenül támogató feladatot is bízott rájuk.

Nagy gonddal és gazdag tapasztalatok birtokában alakította ki a Vörös Hadsereg hadtápszervezetét. Az anyagi nehézségek ellenére a harcoló csapatok szinte semmiben nem szenvedtek hiányt. A hadtápszervezetet a mozgékonyság jellemezte, és elsősorban a vasúti szállításra épült.

Az újjászervezett Vörös Hadsereg nemcsak szervezetileg, hanem lényegét tekintve is átalakult, mindenekelőtt azért, mert a munkásság bevonult tízezrei gyökeresen megváltoztatták a hadsereg összetételét. A maga korában osztályhadseregnek, proletárhadseregnek nevezték, ho-

lott helyesebb lett volna munkás-paraszt hadseregnek, vagy – ami valójában volt – néphadseregnek nevezni.

Az új hadsereg tükörképe volt a forradalomnak: telve annak pozitívumaival és hibáival. Ezt a hadsereget forradalmi lelkesedés szülte, gerince a forradalmi gondolkodású munkások és parasztok serege volt, ők biztosították forradalmi jellegét. De nemcsak azok vonultak be, akik tudatosan a proletárhatalmat védték, hanem azok is, akik pillanatnyi lelkesedésből sorakoztak a vörös zászló alá, vagy akik az ország területét féltették. Az új forradalmi hadseregnek nem volt egységes ideológiája. Elsősorban a közös cél és a harc tüze tartotta össze, s ha a cél homályosabbá vált, a harc tüze alábbhagyott, az egységes ideológia hiánya nyomban kiütközött. „Ezen rétegződések, hangulatváltozások és ingadozások dacára – állapította meg Szántó Béla hadügyi népbiztos –, a magyar Vörös Hadsereg forradalmi hadsereg volt. Május 2-án a szovjethatalom, a forradalom védelmében született. A magyar proletariátusnak legelőrehaladottabb forradalmi része magával ragadta a munkásság ingadozó tömegeit és a parasztságot a forradalom védelmére, a Vörös Hadsereg megteremtésére. A Vörös Hadsereg tehát a forradalmi proletariátusnak forradalmi alkotása volt egy döntő pillanatban... Dacára annak, hogy a Vörös Hadseregen belül nagy volt az ideológiai rétegződés, mégis az a forradalmi cél, melyet ez az előrehaladott forradalmi élcsapat képviselt, volt a hajtóereje a Vörös Hadseregnek."

Bizonyára még gyorsabban és még eredményesebben lehetett volna a hadsereg újjászervezését végrehajtani, ha ezzel egyidejűleg nem folytatódnak a hadműveletek. Ugyanakkor az új tervek megvalósítására bénítólag hatott a Tanácsköztársaság létét fenyegető újabb ellenséges támadás.

A május 2-át követő napokban a politikai helyzet megszilárdulása a meghatározó tényező, és az első katonai sikerek még ennek jegyében születtek. A katonai fordulat teljes jelentőséggel csak az újjászervezés előrehaladott állapotában mutatkozott meg.

Amikor kiderült, hogy a román haderő nem lépte át a Tiszát, Szolnokon csupán ellenforradalmi lázadók kaparintották meg a hatalmat, feltételezhetővé vált, hogy leáll a román intervenciós támadás. A megindúló erélyes katonai ellenakció a helyzetet stabilizálta. A déli arcvonalon történt harci tevékenységről is kiderült, hogy valószínűleg csupán helyi kezdeményezés. A harci tevékenység súlya áttolódott az

északi frontra, ahol május 2-án az ellenség megszállta Miskolcot, és hadműveleteket kezdeményezett a salgótarjáni szénmedence elfoglalására. A harc hullámzó erővel folyt, és hol Eger, hol Salgótarján térségében lángolt fel nagyobb erővel. A Salgótarján körül kibontakozott események a fontosabbak.

Május 3-án ellenséges nyomás hatására a Salgótarjánt védő erők közvetlenül a város elé vonultak vissza. Stromfeld az előző napi elhatározását nyomban módosította. Eredetileg tizenkét zászlóaljat akart Hatvan környékén hadseregtartalékként összegyűjteni. A salgótarjáni helyzet arra késztette, hogy a jövendő hadseregtartalék egy részének pontosan meghatározott feladatot szánjon: Salgótarján elveszte esetén ezeket a csapatokat akarta felhasználni ellentámadásra. Május 4-én a helyzet súlyosbodott. Stromfeld figyelemmel kísérte a mind kritikusabb helyzetet, de továbbra is elsősorban a tartalékképzésre gondolt. „Védelemből támadásba átmenni" – ez volt intézkedéseinek hátsó rugója –, „beigazolódott a Tiszától keletre vívott harcokban, hogy a védőleges magatartás rosszul összeforrt csapatokat széttör, míg a támadás tüze még a heterogén elemeket is összeforrasztja, mint ezt a május 3-i szolnoki ellentámadás fényesen igazolta."

Elképzeléseiből logikusan következett Salgótarján esetleges elvesztésének elfogadása, de Salgótarján feladása árán néhány nap alatt ütőképessé tudta volna tenni a gyülekezőben levő tartalékot. Feltehető, hogy Böhm Stromfeld elgondolásával egyetértve tett erről javaslatot Kun Bélának és Szántó Bélának. „A csehek készülődése azt mutatja – írta május 5-én –, hogy Salgótarján felé támadást fognak intézni, anélkül, hogy ez a támadás egy nagy stratégiai mozdulat volna, csupán úgy látszik, hogy Salgótarjánt el akarják foglalni. A magam részéről nem tartanám helyesnek megint zászlóaljpolitikát űzni, s egyes, már kész zászlóaljakat kitolni, hogy Salgótarjánt ideig-óráig védelmezzék." Böhm javaslatát azzal indokolta, hogy a kiküldött zászlóaljak demoralizálódnának, s valószínű, hogy ennek ellenére is elveszne Salgótarján. A tervvel sem Kun, sem Szántó nem értett egyet. Mindketten a morális és politikai tényezők figyelembevételét hangsúlyozták. „Ha lehetne összeegyeztetni Salgótarján védelmét az általános felvonulási tervvel, azt nagyon szeretném – hangsúlyozta Kun Béla. – Ennek elsősorban morális és politikai szempontból volna fontossága." A pillanatnyi katonai és politikai érdekek némileg ellentétbe kerültek. Ma már a rendlekezésünkre álló adatokból kiderül, hogy a csehszlovák

burzsoá hadsereg Salgótarján térségében kezdeményezett támadása része volt annak az általános előnyomulási tervnek, amely április végén kezdődött. Helyes volt tehát Kun álláspontja, amikor a katonai és politikai meggondolások összeegyeztetését hangsúlyozta. Az ellenállás mellett történt döntés helyessége be is igazolódott, mert a csehszlovák burzsoá hadsereg május 10-ig még mérsékelt célú és erejű hadműveleteket folytatott, és ennek elhárításához megvolt minden lehetőség.

Stromfeld május 6-i intézkedései a Salgótarjánnal kapcsolatos új elhatározást tükrözték. „Délután 6 órakor a 6. hadosztály utasíttatott, hogy a legelső Hatvanba beérkező zászlóalj Salgótarjánba irányítandó." A következő napon a 6. hadosztály átvette Salgótarján védelmének irányítását. A salgótarjáni helyzet miatt Stromfeld kénytelen volt tartalékként visszatartott erőinek egy részét feláldozni.

Május 7-én még egy újabb figyelemre méltó, az eseményeket tartósan befolyásoló tényező jelentkezett. Beérkeztek az első hírek a déli demarkációs vonalon felélénkült csapatszállításokról: „Általános benyomás, hogy a délszláv fronton antanttámadás készül." Ez időtől a különféle jelentésekben mindig kifejezésre jutott ez az aggodalom, és végigkísérte a Magyar Tanácsköztársaság, valamint a magyar Vörös Hadsereg szinte valamennyi politikai és katonai döntését, és erősen befolyásolta az eseményeket június közepéig.

Május 10-én Salgótarjánnál kedvező katonai feltételek alakultak ki. Az ellenség támadásának visszaverésére kibontakozott helyi kezdeményezés eredményeként az ellenség megtorpant, majd a nap folyamán megkezdte visszavonulását.

Stromfeld ekkor már elérkezettnek látta az időt támadási parancs kiadására. A 6. hadosztálynak május 12-én vagy 13-án reggel 5 órakor Losonc irányában kellett támadnia. A támadáshoz a jobbszárnyon a 3. hadosztály csatlakozik, míg a III. hadtest „minden előkészületet tegyen meg, hogy a támadás napján egy ezredet (lehetőleg a 22. munkásezredet) a hadsereg-parancsnokság parancsára, Kisterenyére vonattal előretolhasson".

A kitűzött támadást azonban váratlan gyorsasággal, május 11-én kellett megindítani az ellenség gyors visszavonulása miatt. A 6. hadosztály-parancsnokság délelőtt 10 óra 30 perckor ezért jelentette, hogy „a 6. hadosztály előnyomulását Fülek és Losonc felé megkezdi".

Miután eldőlt az a kérdés, hogy Salgótarjánt tartani kell, Stromfeld megfelelő intézkedéseket adott ki, és ezzel még nagyobb sikerek

alapját vetette meg. Május 11-én délig semmiféle mulasztás nem történt, az ellenség üldözése nyomban a fordulat után elkezdődött. Stromfeld habozás nélkül elrendelte az északnyugati irányú előretörést. Május 11-én – a Salgótarjánból befutó kedvező jelentések pillanatában – ült össze az a tanácskozás, amely a Vörös Hadsereg stratégiai célkitűzéseit volt hivatott meghatározni. A tanácskozás azonban az általános külpolitikai helyzet, valamint az ellenségről beérkezett hírek alapján bizonyos fokú kényszer hatása alatt volt kénytelen dönteni, és ez pillanatnyilag megpecsételte az északnyugati támadás folytatásának sorsát.

A döntés megértése megkívánja a Tanácsköztársaság pillanatnyi katonai helyzetének felvázolását. A május 11-i megbeszélésen – amelyen részt vett Kun Béla, Szántó Béla, Böhm Vilmos – Stromfeld vázolta a körülményeket. „Beérkezett hírek szerint a románok offenzívájukat csak az útban levő erősítések beérkezése után folytatják. Úgy látszik, a román offenzívával egyidejűleg az antant Szeged és Gyékényes irányából is felveszi az előnyomulást." Hangsúlyozta, hogy politikailag mind a Duna–Tisza közének, mind a Dunántúlnak elvesztése „egyenként is szerfelett súlyos, de utóbbi gazdasági következményei miatt súlyosabb".

Javaslatát így fogalmazta meg: „Minden rendelkezésre álló erőt a Dunántúlra vetni, ottani ellenséget visszadobni. Duna–Tisza között (cseh frontot beleértve) hadászati defenzíva (alkalomadtán taktikai ellentámadásokkal). Ha ott nem tudjuk magunkat tartani, úgy visszavonulás a Duna-vonalra (Budapest keleti hídfővel)."

A határozatból arra következtethetünk, hogy az antanttámadás veszélyét, erejét, az előző napokban szerzett értesüléseknél is nagyobbra értékelték. A déli offenzív fellépés irányát Szegeddel szemben jelölték meg, és a hadműveletek vezetésére az alábbi irányelveket adták ki: „Az ország demarkációnális vonalain csak a legszükségesebb erők hagyandók meg, melyeknek feladata a megfigyelőszolgálat és az ellenség előnyomulásának lehető hosszú ideig való késleltetése. Az összes ekként felszabadult erők a Duna–Tisza között előnyomuló ellenség ellen támadólag alkalmazandók."

Stromfeld további intézkedéseinek a fenti határozat az elvi alapja. Szándékát diszpozícióban körvonalazta: „Beérkezett hírek szerint nagyobb ellenséges erők előnyomulásával az egész déli frontról észak felé számolni kell. A támadás megkezdése május 12-től kezdődőleg várha-

tó. A kormány elhatározásából ez esetben a hadseregnek csak legszükségesebb része marad a demarkációnális vonalakon, a többi összes erők a Duna és Tisza között összevonatnak, és egységesen az előnyomuló ellenség ellen támadólag fognak felhasználtatni." A még mindig tartalékot képező III. hadtestet és alárendelt csapatait jelölte ki erre a feladatra. „Szándékom ezt a hadtestet vasúton Kecskemét környékére eltolni, hol a hadtest a hadtestparancsnokság által akként csoportosítandó, hogy az a hadsereg-parancsnokság parancsára Kiskunfélegyháza irányában támadó előnyomulását megkezdhesse."

Az elvi határozatnak és Stromfeld intézkedéseinek stratégiai jelentősége volt. A bel- és külpolitikai, valamint a katonai helyzet figyelembevételével az egész újjászervezett Vörös Hadsereg mozgásba hozható csapataira vonatkozott. E nagy jelentőségű döntés határozott utasításokat tartalmazott a Vörös Hadsereg magatartására, számolt a Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság szövetségében rejlő lehetőségekkel is. Stromfeld Kun Béla részére készített összefoglalójában, az antant várható támadására hivatkozva, Szovjet-Oroszország katonai segítségét kérte. „A Magyar Tanácsköztársaság létérdeke – írta –, hogy az orosz erők Kolomeából Stryjen át Csap felé előretörjenek, s ezáltal a magyar csapatokat legalább a román fronton tehermentesítsék."

Ma már rendelkezésre állnak a szükséges dokumentumok annak megítéléséhez, hogy a déli antanttámadás veszélye valóban fennállott, tehát a hadsereg-parancsnokságra befutott jelentések – pontatlanságuk és eltúlzott adataik ellenére – a való helyzetet tükrözték. Ebből viszont az következik, hogy a május 11-i tanácskozás döntése egészében helyes volt. Bírálható azonban részleteiben, mivel a részletek vizsgálata hadászati hibára hívja fel a figyelmet. Stromfeld a végrehajtási irányelvekben kifejtette: „A 6. hadosztály abban az időpontban, amikor a harcászati helyzetet alkalmasnak tartja, az észak felé való előnyomulást beszünteti, és amennyire a harcászati viszonyok ezt megengedik, a... parancsnokságot, csapatokat stb., Salgótarján környékén egyelőre mint tartalékot összevonja."

Ez azt jelentette, hogy az éppen csak kibontakozó, de sikereket eredményező támadást Stromfeld leállította, és a frontszakasz, valamint a 6. hadosztály tevékenységét is alárendelte a Duna–Tisza közti felvonulási tervnek. A Duna–Tisza közti felvonulásra elvi döntés született, és kiadták az előzetes intézkedéseket is, de a csapatok elszállí-

tása nem kezdődött meg, a hadsereg-parancsnokság – helyesen – a várakozás álláspontjára helyezkedett. A tényleges átcsoportosítást – a délről várható támadást megerősítő újabb hírek alapján – csak 18-án kezdték el. A 6. hadosztály tehát egy hétig tétlenkedve várakozott. Ez nem volt indokolt. Elfogadható ellenérv csak az lehetne, hogy a felvonulásra készülő Vörös Hadsereg hátában viszonylagos nyugalomra volt szükség. De a hadsereg-parancsnokság nem mondott le az északi irányú támadás tervéről: ugyanezekben a napokban dolgozták ki a miskolci támadás tervét, amelynek végrehajtására a tartalékban álló 1. hadosztályt jelölték ki. Nem lett volna helyesebb – úgy, ahogy ezt Stromfeld az 510/28. hdm. számú parancsában eredetileg elképzelte – ragaszkodni ahhoz, hogy „eltolásra elsősorban a III. hadtestparancsnokság az 1. és 4. hadosztályokkal fog kerülni, melyek már most két nagy berakodó csoportban Hatvan és Vámosgyörk környékén vannak összpontosítva", és ugyanakkor a 6. hadosztállyal folytatni a támadást?

Hiba volt a támadás leállítása azért is, mert Salgótarján térségében kedvező feltételek alakultak ki: az ellenség az első nyomásnak engedve rendezetlenül vonult vissza – és ez a tény ismeretes volt a hadsereg-parancsnokság előtt. Az ott levő erőkkel folytatni lehetett volna az üldözést, ahogy a 6. hadosztály ezt meg is kezdte.

A kedvező helyzetre vonatkozóan idézek Piccione, a szlovákiai csehszlovák csapatok olasz parancsnoka összefoglaló jelentéséből, amelyet a prágai Nemzetvédelmi Minisztériumnak küldött: „... akár az energikus támadás mellett dönt a minisztérium, akár a jelenlegi vonal megtartása mellett, minden esetben gyors segítségét kérem, hogy felül tudjak kerekedni a kívülről jövő támadáson, és le tudjam verni az előreláthatóbelső felkelést ... Tekintettel a II. dandár helyzetére ... kérem a minisztériumot, hogy a legrövidebb időn belül bocsásson rendelkezésemre egy új dandárt, amely nélkül a szlovákiai helyzet igen kritikussá válhat."

Az ellenségnek tehát az adott pillanatban nem voltak ebben a térségben megfelelő erői ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg folytatólagos támadását feltartóztassák. A támadás leállításával azonban a kezdeményezés kicsúszott Stromfeld kezéből, és azt az ellenség vette át, amely egy héttel később ismét erőteljes támadást indított.

A hadügyi vezetés, bár a salgótarjáni támadást leállította, nem vetette el az északi irányú hadműveletek folytatásának gondolatát. A

miskolci hadműveletek terve nem új szituációban keletkezett. Stromfeld május 15-én – a ténylegesen végrehajtott Duna–Tisza közi felvonulás előtt három nappal – adta ki a III. hadtest számára a miskolci támadásra vonatkozó intézkedését. Ez arra mutat, hogy május 11-e és 14-e között sokoldalú vitában, a miskolci támadás terve is kialakult. Ebben elsősorban a preventív fellépés szükségessége játszott közre.

A kortársak és szerzők azonosan vagy hasonlóan indokolják, hogy miért a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni fellépést határozták el. Egyesek némileg alábecsülik azt a tényt, hogy a csehszlovák burzsoá hadsereg aktív hadműveleteket folytatott, míg a román és déli fronton egészben véve nyugalom volt. Tehát az északi fronton a Vörös Hadsereg mindenképp kényszerítve volt a hadműveletek folytatására, de ettől függetlenül is az északi támadás mellett szóltak a legfontosabb politikai és katonai érvek.

Mi szólt a déli, illetőleg a román támadás ellen?

A Duna–Tisza közi erőösszpontosítás és az offenzív fellépés terve helyes volt, de hiba lett volna a kezdeményezés. Ehhez hiányzott a szükséges erő, és politikailag sem volt indokolt. Mint Böhm megállapította: „A délen fekvő francia csapatok megtámadása politikai szempontból ésszerűtlen volt, mert ez nyílt fegyveres hadüzenet lett volna a nagy antant címére." Kétségtelen, hogy ez esetben a csehszlovák és román haderő azonnal és teljes erővel kapcsolódott volna be a Magyar Tanácsköztársaság elleni háborúba.

A román királyi hadsereggel szembeni fellépés ellen elsősorban katonai szempontok szóltak. Stromfeld április végén nem presztízsokokból akarta tartani a tiszai támadó hídfőket. Ő már akkor a következő lépésre gondolt. A hídfők elvesztése gyakorlatilag majdnem a semmivel tette egyenlővé a kezdeményezés lehetőségét, legalábbis május közepén. Ugyanakkor a román hadsereg kitűnő védelmi vonal mentén pihente ki az áprilisi harcokat. A Tisza védelméhez – annak ellenére, hogy több hadosztályát a besszarábiai frontra szállították – elég erővel rendelkezett. Igaz ugyanakkor, hogy gazdasági szempontból indokolt, politikailag még indokolhatóbb lett volna itt az ellentámadás.

Mindent összevetve, a stratégiai döntést az alábbiak miatt helyeselhetjük: A preventív fellépés itt tulajdonképpen csak a támadás, pontosabban az ellentámadás erejének fokozását jelentette, mivel a csehszlovák burzsoá hadsereg volt a támadó fél. A prevenció a háború kiterjesztését, de nem elkezdését jelentette, és a proletárforradalom érde-

keit, valamint védelmét szolgálta. A csehszlovák burzsoá hadsereg ugyanis átlépte az ideiglenes demarkációs vonalat, magyar városokat foglalt el.

Az erőviszonyok is a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni fellépésnek kedveztek. A rendelkezésre álló adatok azt mutatták, hogy a fojtogató gyűrűben a három ellenfél közül a csehszlovák hadsereg volt a leggyengébb létszámát, szervezettségét, főként vezetését és hadi tapasztalatait illetően. A déli és a keleti fronton nagyobb és szervezettebb erők álltak a Vörös Hadsereggel szemben.

A magyar Vörös Hadseregnek – Stromfeld összefoglalója szerint – ugyanebben az időben ténylegesen felhasználható ereje 36 zászlóalj és 24 üteg volt, a többi a demarkációs vonalakon és szervezés alatt állt.

Az elhatározásban közrejátszott olyan el nem hanyagolható politikai tényező is, mint a hadműveleti területen élő lakosság forradalmi hangulata, valamint a cseh és szlovák munkásosztály egy részének lojalitása, helyenként aktív fellépése a Magyar Tanácsköztársaság mellett.

Kétségtelenül helyes, hogy a hadvezetés a budapesti után legjelentősebb iparvidék védelmét, illetve visszaszerzését tartotta a legfontosabbnak, bár a Tiszántúl elvesztése súlyos csapást jelentett mezőgazdasági területei miatt.

Részletkérdés volt a főcsapás irányának megválasztása, ebben kétfajta álláspont létezett.

„A megindítandó hadműveletekre nézve – írta Szántó Béla – a bizottság előtt két javaslat feküdt. Az első javaslat: Salgótarjánból kiindulva, nyugati irányban megkezdeni az ellentámadást Nyitra felé; a másik javaslat: Miskolc–Kassa irányában előretörni azzal a céllal, hogy a román és a csehszlovák hadseregek között az összeköttetést átvágjuk, megszüntessük. A bizottságban hosszas tanácskozás után a második javaslat mellett döntöttünk . . .”

Az álláspontokat és a vitában részt vevők véleményét néhány mondatban Böhm és Landler is feljegyezték. Böhm Landlerre utalva fejti ki elképzeléseit, míg Landler Stromfeld érveit fogadja el. Szántó Béla véleményét nem ismerjük, Kun Béla állásfoglalása Böhm szavaiból derül ki.

Böhm ezt írta: „Landler, vezérkari főnökének, Juliernek támogatásával azt ajánlotta, hogy a támadást Salgótarján kiindulási ponttal északnyugati irányban indítsuk meg. Ezt a tervet néhány órán keresztül Kun is támogatta.”

Az indítékokról – hogy miért ne Miskolc irányában kezdődjék a támadás – Landler nyújt felvilágosítást: „A hadsereg másik részét... átcsoportosították, és egy észak felé, Miskolc–Kassa ellen irányított támadást terveztek. Ez a terv már régebben is felmerült, de akkor Stromfeld bebizonyította, hogy a terv stratégiailag használhatatlan, és veszedelmes is, mert egyrészt a csehek és románok egyesüléséhez vezethet, másrészt még a Vörös Hadsereg teljes győzelme esetén sem volna biztosítva e terv mellett a cseh hadsereg megsemmisítése."

Böhm ezzel szemben azt indokolta meg, hogy miért ne Salgótarjánból induljon ki a támadás: „Stratégiailag azonban kivihetetlen volt, mert ebben az esetben sokkal nagyobb erőkre lett volna szükség, mint amennyivel rendelkeztünk. Délről a Duna vonalát is támadni kellett volna, de nem állt elégséges tüzérség és hídanyag rendelkezésre. Politikailag is veszedelmes lett volna a végrehajtás, mert a teljesen aláaknázott Dunántúlra került volna a pótlást nyújtó közvetlen hadtápterület; és végül: így nem szakíthattuk volna meg a csehszlovák és a román hadsereg között való érintkezést sem. Minden politikai és stratégiai szempont amellett szólt tehát, hogy a támadás Miskolc irányában induljon meg, azzal a kifejezett céllal, hogy a csehszlovák és román hadsereg érintkezési pontjait szakítsa meg, hogy így az ellenséges nyomás Magyarország felé meggyengüljön."

Nyilvánvaló, hogy a főcsapás irányát nemcsak a felsorolt tényezők döntötték el. A hadászati cél és a főcsapás irányának megválasztásában a politika meghatározó szerepet játszik. Május közepén az a politikai, illetőleg katonai cél lebegett a hadügyi vezetés előtt, hogy a hadműveletek eredménye segítse elő az orosz Vörös Hadsereggel való kapcsolat megteremtését. A csehszlovák–román haderő szétválasztásának egyik célja éppen ez volt. Megvalósítani többféle módon lehetett, de azt az elgondolást kell jobbnak tartani, amelyik katonai szempontból megalapozottabb és ugyanakkor jobban segíti a kitűzött célok megvalósítását. A hadászati cél – és ezen belül a főcsapás irányának megválasztása – akkor helyes, ha mindenekelőtt realitásokon, elsősorban reális politikai koncepcióból kiindulva, a tényleges katonai helyzet mérlegelésén és nem óhajokon nyugszik.

A tanácskozás – mint tudjuk – az északkeleti főcsapás tervét fogadta el, tehát Stromfeld katonai érveivel szemben a politikai tényezőket értékelte nagyobbra. Az északkeleti irányú főcsapást, helyesebben ennek egyelőre korlátozott változatát – a Miskolc felszabadítását cél-

zó hadműveleti tervet – külpolitikai szempontok hatására fogadták el. A déli irányból feltételezett ellenséges támadás veszélye és a Duna–Tisza közti felvonulási terv, illetve az e célra szánt erők lekötöttsége folytán már nem lehetett megkockáztatni a csehszlovák hadsereg elleni, nagy erőkkel végrehajtott ellentámadást, és ezért döntöttek a korlátozott célú akció mellett. Ennek pedig jobban megfelelt a miskolci irány, mivel itt a csehszlovák burzsoá hadsereg nagy területeket foglalt el az 1918 novemberében megállapított demarkációs vonalon innen. A hadműveletek tehát egyelőre vitán felül álló területen folyhattak, az első lépésnek – kifelé – nem volt ellenoffenzíva jellege.

A hadügyi vezetésnek erre a „habozó magatartására" – amely még a miskolci sikerek után sem változott meg teljesen – Landler Jenő utal egy memorandumában. „Meggyőződésem – figyelmeztetett azzal kapcsolatban, hogy most már ideje a hadműveleteket kibontakoztatni –, hogy... csakis külpolitikai – azonban a hadműveleteket végzetesen és alaptalanul befolyásoló – tekintetből vagyunk a jelenlegi habozó magatartásra ítélve."

A főcsapás irányáról folytatott vitát és elhatározást a hadműveleti terv kidolgozásának, a felkészülésnek és a végrehajtásnak kellett követnie. Stromfeld május 15-i első intézkedésében közölte: „A hadseregparancsnokság szándéka Miskolc környékét visszafoglalni." A feladat végrehajtása a III. hadtestre várt, amelynek az 1. és 5. hadosztályt is alárendelte. „A támadás gyors és meglepetésszerű végrehajtása céljából – folytatódik intézkedése – az 1. hadosztály csapatai minél előbb Emőd, Harsány és Vatta környékén gyülekeztetendők, és akként csoportosítandók, hogy a főerővel Harsány, Miskolc irányában, mellékerőkkel pedig Mályi, Kistokaj irányában az előnyomulást megkezdhessék." A támadás megkezdésének időpontjául Stromfeld május 17-ét jelölte meg, de az 1. hadosztály parancsnokának kérésére – a jobb felkészülés érdekében – e dátumot május 19-re, majd 20-ra módosította.

A miskolci előkészületek viszonylag nyugodt mederben folytak, amikor május 17-én újabb jelentések érkeztek francia csapatmozdulatokról. Az erősen túlzott létszámadatok higgadt mérlegelés után is jelentős, több hadosztálynyi erő összevonásáról tájékoztattak. Az ugyancsak e napon érkezett jelentés arról is beszámolt, hogy de Lobit tábornok hadseregparancsnok Szegedre érkezett. Az adatok megerősítették Stromfeldben az ellenség támadási szándékáról alkotott elképzeléseket.

„Tekintettel az antant közeli támadására – adta ki parancsát –, a hadsereg-parancsnokság a 4. és 6. hadosztályok azonnali eltolását Kecskemétre határozta el. Eltolás május 18-án délelőtt 6 órával kezdődik meg." A miskolci előkészületeket azonban ez az intézkedés nem befolyásolta – ellenkezőleg: Stromfeld utasította a III. hadtestparancsnokságot, hogy a hadtest támadását Miskolc irányába meg kell kezdeni.

Világos tehát, hogy 17-én estétől a déli támadás feltételezettsége megszűnt „mindenható ok" lenni, bár a további elhatározásokra, sőt az északi fronton folyó hadműveletekre továbbra is bénítólag hatott.

A katonai helyzet 18-án azonban még tovább bonyolódott. Hajnalban megkezdték a Salgótarján térségében levő 6. hadosztály csapatainak elszállítását, és estig a hadosztály zömét kivonták a frontszakaszról. A hadműveletek vezetését ismét a 3. hadosztály-parancsnokság vette át. De ugyancsak a reggeli órákban, a csehszlovák burzsoá hadsereg három dandárának összehangolt támadása is megindult. E támadás előkészítése akkor kezdődött, amikor a magyar Vörös Hadsereg egységeinek támadása a demarkációs vonalon megállt. Az előkészületeket 17-ig befejezték, és a Letovsky altábornagy parancsnoksága alatt megalakult Losonci-csoport elkezdhette a tervezett hadműveleteket. E hadműveletek célját Letovsky tiszti parancsban rögzítette. „Hadseregünknek – írta – az újonnan megszállandó területen az a feladata, hogy mielőbb rendet és nyugalmat teremtsen, a magyar bolsevik kormányt eltávolítsa, szerezzen érvényt a csehszlovák kormány tekintélyének, biztosítsa az állami és magántulajdont, fegyverezze le a polgári lakosságot." Az újabb intervenciós támadás tehát nemcsak a salgótarjáni szénmedence elfoglalását, hanem a Magyar Tanácsköztársaság megdöntését is célozta. Az erők lépcsőzetes bevetése azonban az első 24 órában leleplezte a támadás erejét és főirányát.

Az ellenség 18-án délben elérte Pétervására, majd erőinek egy részével nyugati – Kisterenye –, más részével déli irányba fordult. Az utóbbi célja a Vörös Hadsereg 3. és 5. hadosztálya közötti érintkezési vonal megszakítása volt. Május 18-án estig további lényeges változás nem történt.

A hadsereg-parancsnoksághoz beküldött jelentések egyelőre csupán arról tájékoztattak, hogy az intervenciósok több zászlóaljnyi erővel a 3. és 5. hadosztály érintkezési vonalában, Salgótarján és Miskolc között, a Bükk nyugati oldalán előretörtek. Stromfeldet ez óvatosságra

intette. Valamennyi folyamatban levő hadműveleti előkészületet és az átcsoportosítási tervet figyelembe véve, azokkal összhangban, két intézkedést adott ki. Az egy ízben már 19-re halasztott miskolci támadás időpontját 20-ra tűzte ki, és a Salgótarján védelmét irányító 80. dandár-parancsnokságot utasította: „a demarkációs vonalon csak megfigyelő őrsök hagyandók, míglen a dandár zöme Salgótarjánban gyűjtendő össze esetleges ellentámadásra."

A következő napon súlyosbodott a helyzet Salgótarján térségében. „Délelőtt 11 óra 50 perckor, jelentés szerint, cseh erők Pétervására környékéről nyugati irányban, Kisterenye felé nyomulnak, és délelőtt 11 órakor Nádújfalut érték el" – olvashatjuk a hadsereg-parancsnokság naplójában. Ezalatt Stromfeld Budapesten tartózkodott, ahol szemlét tartott a dunai hajóraj felett. Meg akart róla győződni, hogy a hajóraj bevethető a délről meginduló ellenséges támadás esetén. Délután visszatért Gödöllőre, és tájékozódott a helyzetről. Az újabb jelentések beszámoltak arról, hogy a „délutáni órákban a csehek Kisterenyét elfoglalták, és ezáltal a Tarján völgyet elzárták, és minden közlekedést Hatvan és Salgótarján között elvágtak. A Salgótarjánt védő 80. dandár ennek következtében észak, kelet és dél felé ellenség által van körülvéve, és minden összeköttetéstől elvágva." De 19-én a csehszlovák erők északkeletről is Salgótarjánra törtek – a 4. dandár balszárnya –, és a magyar csapatokat Ajnácskő mögé nyomták vissza.

Az első, valóban bonyolult hadműveleti szituáció bekövetkezett, de a megoldáshoz szükséges feltételek és erők már adva voltak. A következő intézkedések Stromfeld hadműveleti vezetésének, merészségének és nagyvonalúságának ragyogó példáját mutatják: végrehajtotta a kecskeméti felvonulást, tisztázta a helyzetet Salgótarjánnál, és megkezdte a miskolci hadműveleteket. Az utóbbi kettő összhangja biztosította a sikert.

Tizenkilencedikén este a Salgótarján és Miskolc között harcoló 5. hadosztály három zászlóalja tervszerű előnyomulásba kezdett. Huszadikára virradó éjjel visszafoglalta Pétervására, 20-án szétverték, illetve visszavonulásukat elvágva, fogságba ejtették a Kisterenyéig nyomult ellenséget. Dél felől megszűnt Salgótarján szorongatott helyzete. 20-án reggel az 1. hadosztály támadása is megkezdődött Miskolc visszafoglalására. A siker vagy sikertelenség most már a két irányban folyó hadműveletek összehangoltságán múlt. Az 1. hadosztály munkásezredei, rövid tüzérségi előkészítő tűz után, reggel 7 órakor kezdték meg

támadásukat, estére elérték a város déli szegélyét, egyes előőrsök betörtek a városba. Május 21-én reggel az 1. hadosztály csapatai bevonultak Miskolcra. Az arcvonal középső szakaszán az 5. hadosztály is sikereket ért el, csupán az északi front balszárnya volt defenzívában. A csehszlovák burzsoá hadsereg, miután Salgótarján átkarolását célzó hadműveletе kudarcot vallott, északkeleti és északnyugati irányból indult döntő rohamra. Május 21-én egészen a város közeléig nyomult. Stromfeld a szorongatott helyzetben a Hatvanban összpontosított három zászlóaljnyi tartalékát (a 6. hadosztályhoz tartozó 46. dandárt) vetette be, és ezzel elérte, hogy még az est folyamán megszilárdult a front.

Május 22-én a kezdeményezés az északi fronton a Vörös Hadsereg, illetve Stromfeld kezében volt. Salgótarjánnál azonban a helyzetet még mindig nem érezte megnyugtatónak, ezért parancsot adott, hogy az ellenséget Szécsénytől Feledig vissza kell vetni.

Május 23-án bekövetkezett az előre látható és várható összehangolt ellenséges támadás Miskolc visszaszerzésére. Északról a csehszlovákok, keletről friss román csapatok törtek túlerővel a városra. Stromfeld számított a támadásra, s tisztában volt azzal is, hogy az itt folyó hadműveletek nehezebb szakasza most következik. A hadműveletek irányítása – immár a város védelme – a III. hadtest kezében volt. A déli órákban a védelem helyzete kritikussá vált, a vezetés kicsúszott Julier kezéből, a városban pánik tört ki. Julier délután beszámolt Stromfeldnek a helyzetről, és jelentette szándékát: „Miskolcot az éj folyamán kiüríteni és az ottan levő csapatokat Alsózsolca–Szirma–Benedekhegy–Magoshegy vonalába visszavenni. Május 24-én reggel Magoshegy és Alsózsolca irányába ellentámadással Miskolcot visszafoglalni." Stromfeld a tervvel nem értett egyet. „Hadsereg vezérkari főnök délután 6 óra 30 perckor a III. hadtest vezérkari főnökével a következőket tudatta: 1. Miskolc kiürítésével nem ért egyet, Miskolc feltétlenül tartandó. 2. Ha csapataink Miskolcot mégis kiürítenék, a fent említett vonalban gyűjtendők és az ellentámadással Miskolc visszafoglalandó." Erélyes fellépését az északi front általános helyzete indokolta. A Vörös Hadsereg csapatai az egész fronton előnyomulóban voltak. A miskolci – akárcsak átmeneti – vereség ismét kedvezőtlen irányban befolyásolhatta az általános katonai helyzetet, és ez esetben a csehszlovák vezetés mindent elkövetett volna ennek a sikernek a kiaknázására.

Az események Stromfeldet igazolták. A harcban részt vevő erők,

kiegészítve a felfegyverzett miskolci munkásokkal, megvédelmezték a várost, és mindkét ellenfél csapatainak rohamát felmorzsolták.

A magyar Vörös Hadsereg – kedvező helyzetet kiharcolva – a következő vonalon állt: Tisza–Sajó vonala Sajószentpéterig, Ózd–Feled–Fülek, az Ipoly vonala a Dunáig.

Az első jelentősebb katonai sikerek bizakodást keltettek az országban, megbecsülést szereztek az újjászervezett Vörös Hadseregnek, és új reményeket gyújtottak a hadsereg katonáiban. Számítani lehetett rá, hogy e sikerek nemzetközi visszhangja kedvezően befolyásolja a Magyar Tanácsköztársaság külpolitikai helyzetét. Az európai lapok leplezetlenül írtak a fordulatról. „A Vörös Hadsereg katonai helyzete lényegesen javult..." – írta a német Vorwärts május 31-i számában. Az olasz Corriere della Sera május 24-én e sorokkal kommentálta a magyarországi eseményeket: „A csehek és a románok egy hónap előtt elindultak, hogy Budapestet meghódítsák. De nemcsak hogy visszaverték őket, hanem erősen hozzájárultak a Vörös Hadsereg megerősödéséhez is, mely most határozottan ellentáll és verekszik. Visszafoglalta Salgótarjánt, Miskolcot, 300 foglyot ejtett, és átlépte a Tiszát." A csehszlovák kormány az elszenvedett vereségért részben az olasz tábornokokat okolta, azokat magyar szimpátiával vádolta, és az alkalmat felhasználva, erőteljes diplomáciai lépésekkel elérte leváltásukat. Szlovákiából átjött katonák beszámoltak a csehszlovák haderő demoralizálódásáról is.

A katonai és külpolitikai hatás nem engedett sok időt a tétovázásra. A kérdésre – hogyan tovább? – végleges választ kellett adni. Az erők pillanatnyi szétforgácsoltsága mellett további jelentős katonai sikerekkel számolni nem nagyon lehetett. Érezte ezt Stromfeld és mások is, köztük Landler Jenő, a III. hadtest parancsnoka, aki a miskolci helyzet stabilizálódása után – a már idézett – memorandumában fejtette ki véleményét, és végeredményben a tétovázás felszámolását javasolta.

Stromfeld május 25-én megtette előzetes intézkedéseit az északon megkezdett hadműveletek további folytatásának konkrét előkészítésére. „Az általános helyzetből kifolyólag a hadsereg-parancsnokság elhatározta, hogy a Tisza és Losonc között fekvő területen mindazon előkészületeket megteszi, amelyek egy esetleges nagyobb támadó hadműveletekhez szükségesek." Az előkészületek az egész északi frontra kiterjedtek, de a Vörös Hadsereg csoportosításából következően – ti. Miskolc

környékén volt az északi fronton álló csapatok nagyobbik része – már a Miskolc–Kassa főirány jöhetett számításba.

Stromfeld a hadműveletek szükségességét, célját, irányát, majd időpontját 26-án rögzítette, elsőként abban a parancsában, amelyben a 4. és 6. hadosztálynak Kecskemétről az északi frontra történő átcsoportosítását határozta el. Ebben közölte, hogy „politikai és gazdasági okokból a hadsereg-parancsnokság elhatározása a cseh–román haderők belső szárnyát áttörni és először a cseheket megverni, és azután a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulni".

A fenti parancs kiadásával a várt és sürgetett erélyes fordulat bekövetkezett. Ebből a szempontból nem hagyható figyelmen kívül az az ellenségről szóló helyzetmegítélés, amelyet Stromfeld 27-én tett közzé, és amelynek következtetései feltétlenül hatással voltak az új elhatározás megszületésére.

„Román részről – írta – önálló akció egyelőre nem várható, és a románok csak akkor lépnek fel támadólag, ha a francia erők is megindulnak Szeged irányából . . . A franciák támadásra készen lesznek, a támadást azonban politikai okoknál fogva (ellentét angolok és franciák között) nem kezdik meg." Ez utóbbi gondolatot a helyzetösszefoglaló politikai részében alaposan kifejtette: „A jelenlegi viszonyok között a politikai helyzet a mérvadó. Ez adja meg a kulcsot a déli határunkon tisztán katonailag majdnem érthetetlen helyzet megértéséhez! . . . Beérkezett hírek szerint, valamint újsághírek arra engednek következtetni, hogy Magyarország sorsa eldöntetlen. Ezen kérdés jelenleg két nagyhatalom különböző véleménye és célja között lebeg. Egyrészt Franciaország, mely fegyverrel akar közbelépni és amelyre az előkészületeket meg is tette, másrészt Angolország, mely féltékenyen nézi a franciáknak keleten történő módfeletti terjeszkedését, éppen ezért a fegyveres beavatkozást ellenzi, állanak egymással szemben. Ez magyarázza a francia erők tétlenségét." „Ily helyzetekben – fejeződik be helyzetmegítélése – a határozott cselekvésnek rendesen sikerre van kilátása."

Kiadott parancsában nyomatékosan aláhúzta, hogy intézkedéseivel az összes tartalékot bevetette, így ezen hadműveletek sikerétől nagyon sok függ. Elvárja, hogy a parancsnokságok és a csapatok „a legnagyobb erélyel, körültekintéssel, és sablonoktól mentes merészséggel hajtsák végre a fenti irányelveket".

Stromfeld a főirányban előnyomuló III. hadtest hadműveleteinek támogatására a Tisza mellett álló I. hadtestet is igénybe kívánta venni.

„Az első hadtest feladata a támadás megkezdésével . . . a Tiszán való átkelést tüntetni". Két nappal később utasította az I. hadtestet, hogy az északi ellentámadás kedvező alakulása esetén – amikor a III. hadtest a román haderő ellen fordul –, kapcsolódjék be a hadműveletekbe. „A hadsereg-parancsnokság szándéka június 3-a, 4-e körül Tokaj környékén a Tiszán átkelni. Előnyomulási irány nagyban Nyíregyháza felé. Ha ezen támadó előnyomulás hatása az I. hadtest előtt érezhetővé lesz, az I. hadtest Szolnoknál az összevont 2. és 7. hadosztállyal szintén a Tiszán átkelni fog."

Stromfeld tehát azzal számolt, hogy legfeljebb egy hét leforgása alatt a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni támadás eredményt ér el, és megfelelő alapot teremt a tiszántúli hadműveletek megkezdéséhez.

A terv merész és nagyvonalú, alapjaiban helyes koncepcióra és a május 25-ig elért hadműveleti sikerekre épült.

Az erőviszonyok, kevésbé lényeges különbséggel ugyan, mint előbb, de most is kedvezőek voltak Nyugat-Szlovákia irányában. Figyelembe véve, hogy megfelelő helyzet kialakulása esetén ezek az erők a román haderő ellen fordultak volna, kétségkívül helyes volt a hadműveleteket Kelet-Szlovákia irányában folytatni. Ez volt a döntő momentum Stromfeld tervében. Függetlenül a hadműveleti-politikai helyzet későbbi alakulásától, a tiszántúli hadműveletek kitűzése sem kifogásolható, bár Tokajnál a tiszai átkelés maximális erőkifejtést igényelt.

A magyar Vörös Hadsereg stratégiai elgondolásai, az északi hadjárat tervei nem reményekre, nem az orosz Vörös Hadsereggel való egyesülés reményére épültek. Kétségtelen, hogy a főcsapás irányának megválasztásánál – az utolsó elhatározás meghozatalakor – felmerült ez a tényező is. Erre utalt például Landler Jenő is az idézett memorandumában: „A kassai irány előnye – írta – az orosz Vörös Hadsereggel való összeköttetés mielőbbi helyreállításának lehetősége . . . valamint az offenzíva sikere esetén könnyebb átcsoportosítás Csap környékén a Tiszántúl felszabadítására."

A Magyar Tanácsköztársaság vezetőit kezdettől foglalkoztatta az orosz Vörös Hadsereggel való egyesülés gondolata. Ez a terv több kérdés megítélésében játszott túlzott szerepet, de arra nem gondoltak, hogy az egyesülésnek minden feltételét a magyar Vörös Hadsereg hadműveleteinek kell megteremtenie. Sokkal inkább arra számítottak, hogy az orosz Vörös Hadsereg nyomul majd előre Galícián keresztül Magyarország felé. A Lenin és Kun Béla között ez irányban történt diplomá-

ciai lépésekből lényegében ez derül ki. A magyar Vörös Hadsereget olyan hadműveleti fellépésre ösztökélni, hogy a háborút a Kárpátokon túli területekre terjessze ki, kalandor vállalkozás lett volna. Lényegében tehát, amikor az orosz Vörös Hadsereggel való egyesülést – mint a hadműveleti tervet befolyásoló tényezőt – említem, ennek létjogosultságát addig ismerhetem el, amíg a hadműveleti tervben egy tényezőként, s nem mint meghatározó tényező jelentkezik. A miskolc–kassai irány és a cseh–román korridor belső szárnyának átvágása reális, katonailag is megalapozott volt, az orosz Vörös Hadsereggel való egyesülés gondolata pedig csak lehetőségként merült fel.

Egészen más kérdés az, hogy május végén a két hadsereg egyesülésének reális előfeltételei már majdnem semmivé foszlottak, és a közeljövőben erre építeni nem lehetett. De az erről szóló megbízható és alapos tájékoztatás az északi hadjárat hadműveleteinek megkezdése után, május 31-én délután vált ismertté. Ugyanis Szamuely ezen a napon érkezett vissza repülőgéppel Szovjet-Oroszországból, ahova azért ment, hogy Leninnel tárgyaljon. S bár a sajtóban hangsúlyozta az orosz Vörös Hadsereg elért eredményeit, a besszarábiai hadműveletek tehermentesítő jelentőségét – amely miatt a román hadvezetés két hadosztályt volt kénytelen a Tisza menti frontról kivonni –, a jövő szempontjából elsősorban azokat a tényeket kellett mérlegelni, amelyeket Szamuely elmondott Kun Bélának. „Este beszámolt nekem moszkvai útjáról – írta Kun Béla. – Reggelig beszélgettünk. A beszámoló lényege az volt, hogy nem számíthatunk hamarosan arra, hogy Kelet-Galícián keresztül egyesülhessünk az orosz Vörös Hadsereggel; lehetséges, hogy a Besszarábia elleni katonai tüntetéssel a románok figyelmét keleti határokra vonja az ukrajnai szovjet kormány, de a katonai helyzet Szovjet-Oroszországban még nehezebb, mint nálunk."

Stromfeld az északi arcvonalon összpontosított minden mozgatható erőt. Ez összesen 73 zászlóaljat és 46 üteget jelentett, míg szemben – a hadműveletek indulásakor – 79 zászlóalj és 34 üteg állt. A Magyar Vörös Hadsereg tehát nem rendelkezett az egész frontra kiterjedő erőfölénnyel. A főcsapás irányában – a jobbszárnyon – a legjobb hadosztályok összpontosultak, az összevont erőnek több mint a fele. Igaz, még ez sem érte el az „előírásos" fölényt, de a további kedvező adottságok – kezdeményezés, az ellenséget ért előző vereség, a főirányban álló erők mélységbeli tagoltsága, pihentetett és teljesen friss erők bevetése – megalapozták a tervet.

Május 29-én az északi fronton befejeződtek az előkészületek, és 30-án reggel a front teljes szélességében fellángoltak a harcok.

A főirányban támadó III. hadtest csapatai nyomban erős ellenállásba ütköztek. Az 1. hadosztály egyáltalán nem, a 6. csak részben tudta feladatát teljesíteni. Az 5. hadosztály csapatai sikeres harcokban törtek előre, felszabadították Bánrévét. A balszárnyon küzdő 39. dandár szintén teljesítette az eléje tűzött feladatot. Az arcvonal nyugati szakaszán a 3. hadosztály 80. nemzetközi dandára és az 56. dandár kemény harcokban felszabadította Losoncot, míg az arcvonal legnyugatibb szakaszán támadó 1. dandár és a harcokba öntevékenyen bekapcsolódott esztergomi csapatok a meglepett ellenséget széles vonalon visszaűzték.

Az első nap legfontosabb és kétségkívül legjelentősebb eredményét a Losoncot felszabadító erők érték el.

Az első napi eredmények alapján Stromfeld május 31-re az előzőkben meghatározott feladatok végrehajtásának folytatását tűzte ki, egyúttal elrendelte a 4. tartalékhadosztály bevetését. Bár 31-én az 1. hadosztály még mindig nem tudta feladatát megoldani, Stromfeld a csapatok eddigi összteljesítményét figyelembe véve, további intézkedéseket adott ki. „A III. hadtest az 1. és a 4. hadosztállyal a Hernád-átkelést június 1-én hajtsa végre, s az ellenséget verje vissza – a visszaverés után a legerélyesebben Szerencs felé üldözze. A 6. hadosztály és a 10. dandár előnyomulását a Hernád, illetőleg Bodva völgyében az eddigi parancsoknak megfelelően folytassa. Az ellenségnek nem szabad időt engedni, hogy ismét összeszedje magát . . .” Az arcvonal közepén az 5. hadosztály egyes kikülönített részeinek folytatniuk kellett előnyomulásukat, más részei előkészültek a további támadásra. A 3. hadosztály „zömével a Losonctól északra megállott ellenséget vesse Zólyom felé vissza, és azt páncélvonat és vasúton szállítandó különítményével Zólyom felé üldözze. Fenti feladatok végrehajtása után a hadosztály zöme Losoncon egyesítendő”. A nyugati szakaszon az 1. dandár kombinált feladatot kapott: kis különítményeknek Zólyom, illetve Selmecbánya felé kellett nyomulniuk, míg egy erős csoportnak Lévát kellett elfoglalnia.

Június elején a Vörös Hadsereg csapatai a Stromfeld által meghatározott feladatok szerint folytatták hadműveleteiket.

A jobbszárnyon összevont tüzérség megtörte az ellenség védekezését, és mind az 1., mind a 4. hadosztály megverte a román erőket. Hatodik

hadosztályunk, a 10. dandár, az 5. hadosztály folytatta előnyomulását, a 3. hadosztály a Losonctól keletre és északkeletre beásott ellenség ellen küzdött, míg az 1. dandár részei Zólyom, illetve Korpona irányában törtek előre. A Léva elfoglalására kikülönített zászlóalj délután bevonult a felszabadított városba.

Stromfeldnek az a számítása, hogy az 1. dandár kis különítményekkel Zólyom felé nyomuljon az ellenség hátába, hatásosnak bizonyult. Letovsky tábornok e napon Pozsonyba küldött jelentésében erősítések bevetését szorgalmazta, „mivel az ellenség Korpona felé nyomul. Nincs tartalékom – írta –, és sehonnan sem tudok elvonni erőket, ezért kérem, hogy küldjön erősítést Zólyomra és Selmecbányára, hogy csoportom és a 7. hadosztály közötti területet is le lehessen zárni."

Stromfeld e napi utolsó parancsa így szólt: „Elvül szolgáljon a jelenlegi hadműveleteknél: az ellenséget a legnagyobb eréllyel és a csapatok teljes kihasználásával erélyesen üldözni, hogy ezáltal a csapatot megkíméljük későbbi esetleges nehéz harcoktól. Tehát, ami most látszólag kíméletlenség, az tényleg a legnagyobb kímélet. Előre!"

Június 2-a az ellenség számára még bonyolultabb helyzetet teremtett. Főleg Kassa veszélyeztetettsége és a Vörös Hadsereg nyugati – Pozsony irányú – előretörésének megítélése foglalkoztatta őket.

Az északi front jobbszárnyán az 1. és 4. hadosztály nehéz körülmények között folytatta előretörését. Az ellenségre egyelőre a Hernád völgyében előnyomuló 6. hadosztály jelentette a legnagyobb veszélyt. Hennocque tábornok, a kelet-szlovákiai haderő parancsnoka június 2-i parancsában azt a szilárd elhatározását közölte, hogy „mindenáron szándéka a Hernád völgyében való szabad átjárást megőrizni". Évégből eddig tartalékban levő csapatok előreküldését kérte. Érthetően megnövekedett tehát az ellenállás. Ugyancsak nagy erőfeszítéseket tett az ellenség, hogy a Bódva völgyében előnyomuló 5. hadosztályunkat feltartóztassa.

Kedvezően alakult a helyzet a balszárnyon is. A szemben álló csehszlovák hadvezetés Léva elfoglalásából és az érsekújvári előretörésből arra következtetett, „hogy az ellenségnek két fő támadási célkitűzése volt, az egyik Pozsony, a másik a vrutky-zilinai vasúti csomópont". Ebből kitűnik, hogy csehszlovák részről logikusnak és tervszerűnek tartották, hogy a magyar Vörös Hadsereg e célok elérésére törekszik. Mittelhauser tábornok, hogy „megvalósítsa a támadó hadműveletet, melyet a parancsnokság átvétele óta megismert, elrendelte a front egész

kiterjedésén a támadó magatartás visszaállítását". Ezen a frontszakaszon tehát az ellenség nagyobb erőfeszítésre készült pozícióinak megőrzésére, illetőleg a vörös csapatok visszaszorítására.

Stromfeld június 3-ra szóló parancsának legfontosabb momentuma a 4. hadosztálynak adott utasítása, amely szerint „Az egész 4. hadosztály igyekszik Tokajnál a Tiszát átlépni, és Rakamaznál egy támadó hídfőben Nyíregyháza felé előnyomulásra csoportosulni. Ha a tokaji hidak le lennének rombolva, az átkeléshez az előkészületek megteendők ... Ha a 4. hadosztály a Tiszán átkelt, akkor az 1. hadosztály a 4. hadosztályt közvetlenül kövesse."

Ha Stromfeld a nyugati szakaszon mindeddig nem is gondolt hadműveleteinek erőteljesebb folytatására, az 1. dandár eddigi eredményei további erőfeszítésekre sarkallták. Felismerte a szemben álló erők felső vezetésének zavarát, hogy még mindig nem tudják megítélni a Vörös Hadsereg itt bevett erőinek nagyságát. Ezért elhatározta és megparancsolta, hogy az 1. dandár egy páncélvonattal és egy válogatott emberekből összeállított különítménnyel Zsarnócán át Zólyomba, az ellenség hátába törjön. „Ha ez a vállalkozás sikerül, azok, akik benne részt vesznek, rendkívül hasznos szolgálatot tesznek az egész hadseregnek. A lévai csoportból egy különítmény kocsikon lehetőleg Verebélyt érje el." A zöm Léván maradt, a 3. ezred többsége szintén, az érsekújvári elszállításra készen.

Csakhogy Mittelhauser francia tábornok, akit a májusi kudarcok után leváltott olasz tábornok helyére neveztek ki, a számára veszélyes helyzetben egy különítményt hozott létre Bonneau őrnagy parancsnoksága alatt. „Ez a csoport azt a parancsot kapta, hogy Komáromot elhagyva a Nyitra partja mentén támadást hajtson végre Érsekújvár irányában."

Június 3-án a 4. hadosztály a kapott parancsot a tokaji híd felrobbantása miatt nem hajtotta végre. A 6. hadosztály még e napon sem tudta előnyomulását folytatni, sőt az ellenség a III. hadtest 10. dandárát is egész napos állóharcra kényszerítette, míg az 5. hadosztály csapatai ellen több ellentámadást hajtott végre. Elakadt a balszárnyon harcoló 39. dandár támadása is. A 3. hadosztálynál különösebb esemény nem történt. Az 1. dandár manőverei hatásosabbnak bizonyultak a szembenálló ellenség kísérleteinél, ezért e dandár folytatta sikersorozatát. E napon Érsekújvárt is elfoglalták.

Stromfeld 4-én este kiadott helyzetmegítélésében röviden értékelte az

északi fronton elért sikereket. Megállapította: „Támadó hadműveletünk a cseheket teljesen meglepte, és készületlenül találta. Cseh hivatalos jelentés is beismeri, hogy kedvező vasúti összeköttetésünket felhasználva, összpontosításunk meglepetésszerű volt... Támadásunk megkezdésekor az egyes csapattestek pillanatnyi helyzetnek megfelelően vetettek harcba, s így a kötelékek nagyon összekeveredtek... Összefoglalva megállapítható, hogy Pozsonytól egészen a Tiszáig 17 gyalogezred, 43–44 zászlóalj volt a támadás idején." Az újonnan érkezett zászlóaljakkal 49–50 zászlóaljra becsülte az ellenség erejét. „Ezek közül 32–34 zászlóalj már harcban állott, és veszteségei, valamint felbomlása folytán komolyan számításba sem jön." Az azóta ismertté vált adatokból megállapítható, hogy Stromfeld alábecsülte az ellenség erejét, és túlbecsülte a csehszlovák burzsoá hadseregre mért csapást.

Június 5-én közvetlenül Kassáért folyt a küzdelem. A hadműveletek gyors kibontakozását előmozdította, hogy a 3. dandár merész előretöréssel az ellenséget kiverte Sárospatakról. Az ellenséges hadvezetés minden erőt Kassa védelmére összpontosított, és ennek érdekében még a lengyel határról is elvonta 30. ezredét. Mindkét félnek jelentős tartalékok álltak rendelkezésére. Stromfeld 26 zászlóaljat vonultatott fel az első vonalban, míg a mögöttes részeken 16 tartalék zászlóalj várt bevetésre. A csatát eldöntő összecsapás Harasztdombon és Nagyidánál folyt le. A 6. hadosztály-parancsnokság, ismerve az ellenség szándékát, nem hagyott időt a Hernád menti csapatok ellentámadására, hanem tartalékait bevetve Nagyidánál áttörte a frontot, és így megnyitotta az utat Kassa felé. Az áttörés megkönnyítette az egész hadosztály és a 10. dandár további térnyerését.

Június 6-án az előrenyomulás minden irányban folytatódott, de a 4. hadosztály átkelési kísérlete Balsánál a Tiszán, a jelentős veszteségek ellenére, ismét kudarcot vallott. E balsiker hadászati jelentőségét pillanatnyilag feledtette a kassai győzelem, Sátoraljaújhely felszabadulása, a 10. dandár Bódva völgyi előretörése, Korpona és Selmecbánya elfoglalása az 1. dandár által.

Stromfeld a tiszai átkelési kísérlet kudarca ellenére továbbra is napirenden tartotta e feladat végrehajtását. Június 7-én irányelveiben közölte, hogy a „III. hadtest parancsnoksága alatt a 4. és 8. hadosztály feladata Tokajnál a tiszai átkelés kierőszakolására minden előkészületet megtenni. Előkészületek június 15-ig megteendők."

Miután a főcsapás irányában a Vörös Hadsereg csapatai teljesítették az eléjük állított feladatokat, Stromfeld a jobbszárnyon tömörült hadosztályok átcsoportosításával akarta előkészíteni a tiszai átkelést. Ennek értelmében a 6. hadosztály erőit mint hadseregtartalékot akarta visszatartani, és ugyanakkor az 1. hadosztályt előretolni. „E hadosztály feladata az előretolt vonalig terjedő területeket birtokba venni, és ellenséges támadások ellen megvédeni."

Sikeresen folytatódott az előnyomulás az 5. és 3. hadosztály térségében is. Felszabadult Tornalja, a 3. hadosztályhoz tartozó egyik különítmény az Ipoly völgyében elérte Lubenkát, a nemzetköziek elhagyva Gyetvát, Nagyszalontát foglalták el. A balszárnyon küzdő 1. dandár bevonult Zólyomba, de a dandár Lévát és Érsekújvárt felszabadító részei súlyos harcban álltak az ellentámadásba átment ellenséggel.

Stromfeld elgondolása, hogy egymást követő lökései egyszer egyik, másszor másik ponton következzenek, sikerre vezettek, szétszabdalták az ellenség erőit.

Június 8-án tovább folytatódott az ellenség üldözése, és a Vörös Hadsereg csapatai az alábbi vonalat érték el: Alsómihályi–Magyarbőd–Abós–Zsarnó–Bodvaszilas–Rozsnyó alatt Nyusta–Rimakova–Zólyom.

Stromfeld figyelme most az északnyugati arcvonal felé fordult, és e napon kiadott parancsában összehangolt, nagyobb szabású hadműveletek előkészítésére intézkedett. Az itt bevetett csapatokat – kivéve a 80. dandárt, amelyik hadseregközvetlen lett – a 3. hadosztály parancsnoksága alá rendelte, és utasította a hadosztályt, hogy csapatait Garamszentbenedek–Léva–Nagysalló környékén gyülekeztesse. Feladata „a gyülekezés befejeztével a hadsereg-parancsnokság parancsára Nyitra felé előnyomulni, és azt birtokába venni". Figyelembe véve a 7–8-i jelentéseket, Stromfeld számolt azzal, hogy a gyülekezést az ellenség nagyobb támadása megzavarja, ezért a hadosztályt utasította: „Ha az ellenség a gyülekezés alatt Léva irányában támadólag előnyomulna, az ellenségnek Garamon való átkelése feltétlenül megakadályozandó. A támadás visszaverése után pedig szintén összetartott erőkkel ellentámadásba kell átmenni, és ezzel egyidejűleg a Nyitrára való támadást végrehajtani."

Stromfeld nyilván arra gondolt, hogy kis erőkkel, meglepetésszerűen végrehajtott támadás után az ellenség magához tér, és ellentámadásba próbál átmenni. Óvatossága és figyelmeztetése ezúttal sem volt hiába-

való, amint az megállapítható Mittelhauser tábornok ellenintézkedéséből, aki támadást készített elő Léva ellen. Június 8-i rejtjeles táviratában Mittelhauser tábornok már arról értesítette Snejdarek ezredest, hogy „A 7. hadosztály támadása szabályosan halad. Lévát holnap érik el."

A 80. nemzetközi dandár – eddigi figyelemre méltó sikereit értékelve – fontos feladatot kapott: „A 80. dandárparancsnokság a nemzetközi ezredekkel és három üteggel Ruttka környékét érje el, ott összpontosítva marad, a vasúti közlekedést elzárja, és ellenséges előnyomulás esetén az ellenséget összetartott erővel megtámadja és visszaveri." Stromfeld egyelőre a helyben levő erőkkel megkísérelte az északnyugati irányú támadás kimélyítését.

Június 9-e a hadseregvezetés egyik legbonyolultabb napja volt. A délig beérkezett jelentésekből a következő helyzetkép rajzolódott ki: „A 80. nemzetközi dandár előnyomulóban Besztercebánya felé. 5. hadosztály 39. dandár élével Tiszolctól délre Hacsót érte el, a 65. dandár folytatja előnyomulását Jolsva és Rozsnyó irányában. 10. dandár Tornára érkezett. 1., 4. és 6. hadosztály változatlan. 3. dandárcsoport Tőketerebest érte el felderítő különítményével."

A fenti képet ki kell egészíteni azzal, hogy az 1. dandár meghiúsította az ellenségnek Léva visszafoglalására irányuló kísérletét, és a 6. hadosztály csapatai felszabadították Eperjest. Kilencedikén éjszaka az ellenség szándéka – az időben kiadott ellenintézkedések folytán – kudarcba fulladt, és a Léva elleni ismételt támadás végképp összeomlott.

A III. hadtestparancsnokság – Stromfeld június 7-i irányelveire hivatkozva – javaslatot terjesztett a hadsereg-parancsnokság elé. E javaslat lényege az volt, hogy a tiszai átkelés tervét fel kell adni, mert amíg a csehszlovák burzsoá csapatok nincsenek tönkreverve, nem lehet a románok ellen fordulni. Ezért a III. hadtestparancsnokság azt javasolta, hogy a Vág völgyében nagyobb erőkkel folytassák a hadműveleteket a csehszlovák hadsereg ellen.

Ismeretes Stromfeld elkészített, de nem továbbított válasza. Ebben kizárólag a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni hadműveletek folytatásának részleteivel foglalkozott, és kifejtette a román hadsereg elleni offenzíva lényegét. Válaszát érdemes szó szerint idézni: „Beérkezett hírek szerint alig lehet arra számítani, hogy nagyobb erők ellentámadása Kassa visszafoglalására az ellenségnek a közeli időben rendelkezésére állana. Még kevésbé valószínű, hogy a cseh olyan nagy erővel fellép,

mely erők a két hadosztály által biztosított Kassa környékét veszélyeztetnék. A hadsereg-parancsnokság védővonalak tartását sohasem szándékolja. Csak támadva összetartott erővel lehet a jelenlegi viszonyok között eredményre számítani. Az ellenséges utóvédek visszaverésére a hadtestparancsnokságnak Kassánál elég erő áll rendelkezésére. A felső tótság (Vág völgy) kiürítése azzal hatásosan fog elősegíttetni, hogy Ruttka környékét birtokba vesszük. Nagyobb erőkkel Kassáról a Vág völgyébe előnyomulni, és az ellenséget onnan kiverni, a hadsereg-parancsnokság nem tartja szükségesnek.

Ruttka környékének megszállására az intézkedések megtörténtek. Léva környékén jelenleg nagyobb erők vonatnak össze, hogy egy nyugat felől meginduló cseh ellentámadást visszaverjenek, és üldözve Nyitrára nyomuljanak előre. A hadsereg-parancsnokság nagy elhatározása, szándéka és ebből kifolyólag a kiadott irányelvek érvényben maradnak. Megjegyeztetik, hogy a hadsereg-parancsnokság elhatározására nemcsak katonai-harcászati dolgok, hanem elkerülhetetlenül sok más is befolyással bír."

A csehszlovák burzsoá hadsereg ellen folytatandó hadműveletek kérdésében lényegében egyetértett Stromfeld és a III. hadtest parancsnoksága, de az ellenségre mérendő csapás irányában alapvetően különböztek elképzeléseik. Stromfeld ugyanis visszatért régebbi elképzeléséhez, az északnyugati támadás tervéhez. Lényegében ő Ruttka birtokbavételével, az ellenség hadtápvonalának elvágásával, a kelet-szlovákiai erők leválasztásával akarta kierőszakolni a Vág völgyének kiürítését. Mint láttuk, ez irányban már előző nap intézkedett. Világosan utalt arra is, hogy a Léva körüli összpontosítás és a nyitrai előnyomulás „egy nyugat felől megindult cseh ellentámadás" visszaverését szolgálják, tehát a hadműveletek súlyának áthelyezése nemcsak kívánság, hanem szükségszerű lépés.

Válaszában szó sem esett a tiszai átkelés problémáiról, illetve csak utalt arra, hogy a „nagy elhatározás", a „szándék" és a „kiadott irányelvek érvényben maradnak". Ez pedig nem volt más, mint az a 607/10. hdm. számú intézkedés, amelyre a III. hadtest reflexióit megtette, és amely a tiszai átkelés előkészületeinek június 15-re való befejezését írta elő. Tehát Stromfeld a választervezetben nem mondott még le a tiszai átkelésről.

A nap folyamán – a III. hadtest részére kiadott parancsában – formát öltött a hadműveletek folytatására vonatkozó végleges elképzelé-

se. E parancs bevezetőjében közölte elhatározását: „Az általános helyzet megköveteli, hogy mielőtt a hadsereg zöme a Tiszán átkelve a román haderő ellen fordulna, a cseh hadsereggel hosszú időre leszámoljon. Ennek folytán a hadsereg-parancsnokság elhatározta, hogy a Dunától északra egy nagyobb erőcsoportot von össze és ezzel nyugati irányban támadólag lép fel, míg a Hernád és Felső-Vág völgyében jelenleg visszavonuló erőket csakis megfigyeli és egy csoportnak Ruttka felé való előretolása által a Vág völgyének kiürítését kierőszakolja."

Stromfeld azonban még ekkor sem adta fel a tiszai átkelés gondolatát – aminthogy a III. hadtestet utasította is az előkészületek folytatására –, de első helyre állította a csehszlovák burzsoá hadsereggel való „leszámolást". Maradt tehát a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni hadműveletek folytatása, de megváltozott a főcsapás iránya. Ennek politikai oka is volt, de legközvetlenebbül a katonai okok hatottak.

A hadsereg-parancsnokság az északi hadjárat megindításakor célul tűzte a cseh–román haderő szétválasztását. E célt a Vörös Hadsereg végrehajtotta, hiszen a főcsapás irányában Bártfánál elérte a történelmi Magyarország határát. A hadműveletek alatt azonban a csehszlovák burzsoá hadsereg nem szenvedett olyan mérvű vereséget, amely az eredeti terv további célkitűzéseinek megvalósítását lehetővé tette volna. Itt utalnom kell arra, hogy Stromfeld idejében rámutatott arra, hogy ebben az irányban nem lehet tartós csapást mérni a csehszlovák burzsoá hadseregre. Egyszóval, nem fordulhatott a román haderő ellen, mert az ehhez szükséges erőket továbbra is lekötötte a csehszlovák hadsereg. A rendelkezésre álló erőkkel a Vörös Hadsereg nem tudta végrehajtani a tiszai átkelést, és a feladatot még nehezítette, hogy az ellenség a tiszai hidakat felrobbantotta. Ahhoz tehát, hogy a Tiszántúl felszabadítása reális hadműveleti célkitűzéssé váljék, a csehszlovák burzsoá hadsereggel „le kellett számolni".

Bártfa elérése azonban felvetette az orosz Vörös Hadsereggel való egyesülés lehetőségének problémáját. A katonai helyzet ismeretes volt: egyelőre nem számolhattak azzal, hogy az orosz Vörös Hadsereg nagyobb erőkkel Magyarország felé előretör. Ugyanakkor mindenfajta katonai akciót, amely a hadműveleteket ebben az irányban akarta kiterjeszteni, el kellett vetni. Nyilvánvaló azonban az is, hogy a magyar Vörös Hadsereg, pontosabban a Magyar Tanácsköztársaság, megváltozott helyzet elé került: e frontszakasz hadműveleti eredményeit a jö-

vőben csak a Tisztántúl felszabadítását célzó kiindulási bázisként lehetett számba venni.

Nagyon sok érv szólt az ellen, hogy a Vörös Hadsereg a Kassa–Eperjes–Bártfa vonalból kiindulva nyugati irányban folytassa hadműveleteit. Ezen okok közül a két legfontosabbat említem. Először: a csehszlovák burzsoá hadsereg északnyugaton támadási céllal erőösszpontosítást hajtott végre, támadásba ment át. Ennek visszaverése részünkről is nagyobb erők bevetését tette szükségessé. Stromfeld a megelőző napokban és az e napon készített részletes helyzetismertetésében is elemezte az ellenség szándékát. „A támadás által a nyugati szárnyon levő 7. légiós hadosztály volt legkevésbé érintve (csak egy ezrede vett részt a harcban), ezért ezen hadosztály volt először képes ellentámadások végrehajtására. Erősítések beérkezte Komárom–Nyitra és állítólag Pozsonyba, valamint a hátország közelsége, kedvező vasúti összeköttetések és támadási irány hatásos volta egy cseh ellenintézkedésre enged következtetni ezen körletből. Másodszor: az egész északnyugati frontszakaszra kiterjedő erőteljes offenzív fellépés eldönti Kelet-Szlovákia helyzetét is."

Módosult formában, más szituációban és más kiindulópont alapján, ismét az északnyugati támadási irány került napirendre.

Aligha tévedünk, ha azt állítjuk: Stromfeld abban a szóban, hogy „leszámolni", egy nagyszabású, messzemenő célokat kitűző hadműveletre gondolt . . .

A hadsereg-parancsnokság június 8-án szerzett tudomást Clemenceau francia miniszterelnöknek, a békekonferencia elnökének első jegyzékéről. Az antant közbelépésének tényét nem szabad figyelmen kívül hagyni, de vitatható, hogy a jegyzéknek jelentős szerep jutott volna abban az elhatározásban, amely a román hadsereg elleni offenzíva elhalasztásához – és egyelőre nem a feladásához – vezetett. Nem azért halasztották el a Tiszántúl felszabadításának tervét, hogy a tiszai átkelést ne tekinthesse provokatív ellenakciónak az antant, hiszen még súlyosabb „provokációként" volt értékelhető a Vörös Hadsereg újabb támadása az északi fronton. Márpedig a Clemenceau-jegyzék éppen azt vetette a tanácskormány szemére, hogy „jelenleg hevesen támadják a cseheket, indokolatlanul hatalmukba kerítik Szlovákiát", és ezért „el vannak határozva, hogy . . . kényszerítsék Magyarországot az ellenségeskedések beszüntetésére". Nem valószínű tehát, hogy a Clemenceau-

jegyzék nagymértékben befolyásolja Stromfeldet a tiszai offenzíva elhalasztásában, ha a katonai előfeltételek különben adva lettek volna.

Nagyobb szerepe lehetett az új elhatározásban annak a táviratnak, amelyet Stromfeld június 9-én kapott a bécsi magyar követségtől a Hadügyi Népbiztosságon keresztül. Ebben Czóbel Ernő hangsúlyozta: „Ha a Tanácsköztársaság az ellenállást határozta el, akkor emiatt a jegyzék miatt semmi esetre se hagyja abba, mert ez a jegyzék bennünket is épp oly tárgyalásra hív csak, mint a németeket és a német-osztrákokat... A tervezet, melyet el akarnak fogadtatni, a románok és a csehek teljes győzelmét veszi alapul." Czóbel Ernő azt is megjegyezte, „hogy az antantnak a mi közelünkben semmiféle komoly katonai ereje nincs". Ha tehát az első Clemenceau-jegyzék hatásáról beszélünk, inkább azt kell mérlegelnünk, hogy erősítette a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni fellépés gondolatát, mintsem gátolta a tiszai átkelés tervét.

Június 9-én erősen érezhető volt a Vörös Hadsereg sikereinek politikai hatása a hátországban is. Javult a lakosság hangulata, általában megszilárdult a Vörös Hadsereg tekintélye és a tisztikarnak, mindenekelőtt Stromfeldnek megnőtt a befolyása. Külpolitikai síkon hozzájárult a Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetének erősödéséhez, de ugyanakkor kiváltotta a szövetséges hatalmak fokozott érdeklődését, jobban előtérbe került a magyar kérdés, újabb beavatkozási kísérletekre sarkallta az antanthatalmakat. Ekkor a béketanácskozások és a bolsevizmus problémái álltak a nemzetközi érdeklődés középpontjában.

A nemzetközi burzsoá sajtó, a magyar Vörös Hadsereg sikereit kommentálva, jelentős teret szentelt a magyarországi eseményeknek.

Stromfeldben a sikerek mély nyomot hagytak, erősítették demokratikus, szocialista nézeteit és megszilárdították a proletárdiktatúrához fűződő kapcsolatait. Afelett sem lehet csodálkozni, hogy személyes ambíciói is megerősödtek. Kassa felszabadításakor a budapesti Városi Színházban összehívott ünnepi gyűlés szónokai lelkes szavakkal méltatták érdemeit, és az összegyűltek felállva ünnepelték.

Nap mint nap tanújelét adta a benne végbement változásnak. Június 5-én ismertette a román sajtóiroda jelentését a hozzájuk átállt székely hadosztályról, amely „éhség miatt zendülést támasztott". A zendülést fegyverrel letörték és a hadosztályt fogságban tartották. Stromfeld elrendelte: „Az összes beosztott székely alakulásokkal ez közlen-

dő, azon hozzátevéssel, hogy ismét bebizonyosodott: minden árulás előbb vagy utóbb elveszi méltó jutalmát."

Jellemző – hiszen nem első ízben fordult elő –, mennyire elismerte a politikai megbízottak kiváló munkáját. Böhmnek az 1. dandár teljesítményét dicsérő parancsába utólag beírta az alábbiakat: „Ugyancsak teljes elismeréssel adózik Vida dandár politikai megbízottnak, ki fáradhatatlan munkájával és lelkesedésével a csapatok fegyelmét és harckész állapotba való helyezését nagyban elősegítette."

Gábor Mózes a hátországi csapatszemlékről jegyezte fel az alábbi sorokat. „A különvonat Szolnokról Kiskunfélegyházára, Kecskemétre, onnan Nagykőrösre és végül vissza Ceglédre vitt bennünket. Ezekben a városokban Böhm és mások buzdító beszédeket intéztek a csapatokhoz. Többek között Stromfeld is felszólalt vagy kétszer. Werth később gyakran visszaemlékezett Stromfeld e beszédére. Nagyon helytelenítette, és Stromfeld bonapartei hajlandóságának tulajdonította azokat." Talán nem venném „védelmembe" Stromfeldet a bonapartista vád ellen, ha nem ismerném Werth és Politovszky tanúvallomását Stromfeld 1920. évi perében. Íme a részlet:

„Politovszky István alezredes: Cegléden hadtestparancsnok voltam. Az ezredes úr szemlét rendelt el. Június 4-én különvonaton érkeztek, több tiszt és Vágó is jelen volt. El lett rendelve, hogy a csapatok foglalják el állásaikat, és a szemle úgy folyt le. Azután Stromfeld ezredes úr beszédet tartott; a beszéd egyik része a katonai fegyelemről szólt, hogy minden katona önként rendelje alá magát a vasfegyelemnek; a másik része politikai volt, hogy a katonaság rá van utalva a polgárságra és proletárságra és fordítva . . . Meg kell találni a módozatot, hogy egybeolvadjanak, csak ez tudja megerősíteni a proletárdiktatúrát . . . A beszéd után hozzám jött Morelli százados és mondotta: nem érti, hogy lehet ilyen beszédet tartani. Werth azt mondotta, hogy eddig nem ismerte ilyennek – »barátom, neked mégis igazad volt, Stromfeld behódolt a proletárdiktatúrának«.

Tárgyalásvezető: Az előbbi vallomásában élesebben állította be a beszédet; nem emlékszik, hogy a végén hogy nyilatkozott? . . .

Ügyész: Indítványozom annak felolvasását . . .

Rövid tanácskozás után a hadosztálybíróság a felolvasás mellett dönt . . . A jelentést felolvassák:

A proletárdiktatúrának erős hadseregre van szüksége, azért kell, hogy mindenki önként, önmagát vesse alá a vasfegyelemnek. A prole-

tárdiktatúra áldásához még sok hiányzik, kell, hogy a főváros lakossága ipari cikkel lássa el a hadsereget, és a vidéknek viszont élelmezni kell azt. Az utolsó leheletig ki kell tartani a tanácskormány mellett.

Tanú: Belőlem megbotránkozást váltott ki, mely még ma is él bennem."

Végül még egy jellemző adat, a Pest megyei direktórium üdvözletére küldött válaszlevele: „... megnyugvással megállapítom, hogy munkánk megértéssel találkozik, és remélem, hogy ha harcunkat megvívtuk, a jövő dolgozó-, és munkástársadalomban épp úgy megtaláljuk helyünket egymás mellett, mint ahogy megtaláltuk a megpróbáltatások és harcok óráiban".

A harcok órái azonban még nem múltak el, a csehszlovák burzsoá hadsereg elleni offenzíva új szakaszba lépett.

Az új hadműveletek előkészületei alatt Stromfeld részletes tájékoztatót készített az ellenséges erők várható fellépéséről. Az összefoglaló érdekessége, hogy a csehszlovák frontot kivéve, elveti az egyéb irányból jövő támadás valószínűségét. Stromfeld úgy gondolta, szabad kezet nyert, és most minden figyelmét az új hadműveleti tervnek szentelheti.

Feltett szándéka volt, hogy minden arcvonalról elvonja a nélkülözhető csapatokat, és az elkövetkező hadműveletekhez felhasználja a Dunántúlon levő menetkész ezredeket is.

Az északi arcvonal jobbszárnyán – az új hadműveleti elképzeléseknek megfelelően – a III. hadtest csapatai nem folytatták nagyarányú előrenyomulásukat. A nyugati frontszakaszon mérsékelt harcok folytak az újabb erők felvonultatásáig. A helyzeti előnyt kihasználva Mittelhauser tábornok ismét kísérletet tett, hogy a 2. és 7. hadosztályok támadását összehangolja. Stromfeld 8-i helyzetfelismerése, erőösszevonása – bár még csak a helyszínen levő erőkre vonatkozott – máris éreztette hatását. Tizenegyedikén a 3. hadosztály visszaverte a Lévát 3 km-re megközelítő ellenséget. Június 12-én az ellenséges 7. hadosztály csapatai ismét kísérletet tettek Léva elfoglalására, de ez a kísérletük is csődöt mondott.

A veszély elhárítása azonban korántsem volt ilyen egyszerű. Mittelhauser tábornok tudomást szerzett a Vörös Hadsereg nagyobb arányú előkészületeiről, és ezért minden intézkedést megtett, hogy a Vörös Hadsereget megelőzve vesse támadásba a csapatait. A Magyar

Tanácsköztársaság forradalmi-honvédő háborújának ez volt a legfeszültebb néhány napja.

Mittelhauser a következőképp vázolta a helyzetet: „Június 13-ra az ellenség támadása az egész nyugat-szlovákiai hadseregcsoport frontszakaszán megfeneklett. Azonban az ellenség Léva körzetében jelentős eszközöket összpontosított. Az erről szerzett értesülések után is folytatódott az ellenséges összpontosítás, feltehetően egy Nyitra irányában végrehajtandó támadás előkészítésére. E feltételek mellett a hadseregcsoport vezénylő tábornokának a terve ugyanaz maradt: csatát vívni Lévánál a két hadosztály ide összevont eszközeinek nagy részével. Ebben a sajátos helyzetben az volt a fő feladat, hogy olyan gyorsan kell cselekedni és támadni, mielőtt az ellenség fel tud készülni a saját támadás végrehajtására . . . A keleti hadseregcsoportnak a támadás támogatására általános előremozgásba kellett kerülnie."

A tábornok június 14-i parancsában elrendelte, hogy koncentrált támadást kell végrehajtani Lévánál. Ez volt a nyugat-szlovákiai csoport terve.

A nyugati és keleti csoport támadását Pellé tábornok koordinálta.

A június 9-ét követő hadműveletek a legszorosabban összefonódtak a Magyar Tanácsköztársaság külpolitikai problémáival, hiszen a Vörös Hadsereg hadműveletei és a diplomáciai jegyzékváltások, majd a fegyverszüneti tárgyalások egymással párhuzamosan haladtak. A kritikus időszak kérdéseiről, intézkedéseiről, katonai és diplomáciai lépéseiről még ma is nehéz egyértelmű képet alkotnunk. A merész tervek forradalmi romanticizmusra csábítanak, a kishitűségről tanúskodó érvek láttán pedig hajlamosak vagyunk opportunizmusra, provincializmusra, szűklátókörűségre gondolni. A Tanácsköztársaság előtt álló problémák megoldásához a tényezők higgadt mérlegelésére lett volna szükség, s ehelyett sajnos kapkodást tapasztalunk.

A Magyar Tanácsköztársaság és a magyar Vörös Hadsereg az északkeleti irányú támadás célkitűzéseinek részbeni elérése után új helyzet elé került. A sikereket ki kellett aknázni, meg kellett szilárdítani. A hadműveleti helyzet azt kívánta, hogy döntő csapást mérjenek a csehszlovák hadseregre.

Jelentős és gazdag területek szabadultak fel, a szlovák és magyar lakosság túlnyomó többsége örömmel fogadta a felszabadulást, azonban ennek tartóssá tételéhez, a gazdasági előnyök kihasználásához az elért katonai siker korántsem volt elegendő.

A hadműveletek bel- és külpolitikai hatására már utaltunk. Ezek alapján a Magyar Tanácsköztársaság és a Vörös Hadsereg helyzete kifejezetten kedvező volt.

A Kassa felszabadulását követő lelkesedés közepette tartott budapesti ünnepségen Kun Béla a következőképp jellemezte a Tanácsköztársaság belpolitikai helyzetét: „Győzelem a frontokon, ellenforradalom, harc az ínséggel, ez a három legfontosabb momentuma a mai politikai helyzetnek." Beszédéből végső soron kiderült, hogy a gazdasági és belpolitikai nehézségek ellenére a hadműveletek folytatásának nincsenek akadályai, sőt a Magyar Tanácsköztársaság ezen az úton kíván haladni.

Böhm Vilmos, ugyanezen az ülésen, félreérthetetlenül utalt a további katonai tervekre: „Előre megyünk, a nemzetközi forradalom útján. Ezt a sikert napról napra növelni kell. A Vörös Hadsereg minden katonája meg akarja és meg fogja tenni kötelességét. Önöket azonban felszólítom arra, hogy segítsenek bennünket, mert a hadi fáradalmak, a betegségek és egyéb események következtében fogyatékaink vannak. Soraink meg is ritkulnak. A sorokat be kell tölteni . . . Még több hadosztályt, még több hadtestet kell teremtenünk, hogy tényleg előre tudjuk vinni a nemzetközi proletárforradalom ügyét . . . Önök nem kívánnak tőlem haditerveket, nem kívánnak tőlünk hadititkokat . . . Önök tudják azt, hogy a Kormányzótanács mindent meg fog tenni a nemzetközi proletárforradalom sikeréért: de katonákra van szükségünk . . . Ha ezt meg tudjuk tenni . . . akkor jöhetnek a cseh imperialisták, jöhetnek a román bojárok, jöhet az antant minden ördöge, az antant minden pokla, biztos a sikerünk, biztos a győzelmünk, biztos a Magyar Tanácsköztársaság fennmaradása, és ami ennél is fontosabb, biztos a nemzetközi proletárforradalom győzelme."

Tudjuk, hogy a nagy győzelmek szülte lelkesedés pillanata túlzásokra, sőt a kor világforradalmat váró hangulata messzemenő következtetésekre ragadtat. Az is világos, hogy Clemenceau másnap érkezett felszólításának pszichológiai hatása ezt a hangulati képet rontotta. Ezzel egyidőben azonban – az új hadműveleti tervek alakulásakor – más jelentős zavaró momentum még nem jelentkezett. Így elsőként az a kérdés vetődik fel, milyen volt ezekben a napokban – június 8. és 16-a között a Vörös Hadsereg állapota, képes volt-e újabb nagy akcióra, illetőleg arra, hogy esetleg huzamosabb ideig háborút viseljen?

A hadijelentésekből kitűnik, hogy a háborús sikerek emelték a csapatok harci lelkesedését. Az északi fronton álló hadosztályok közül az 1. és a 6. szenvedett nagyobb veszteségeket, a harcok súlyosan megviselték a 80. dandárt is. Sajnos, pontos adataink nincsenek, de május és június első tíz napjának vesztesége halottakban nem haladta meg az ezer főt, a sebesültek és főleg a betegek együttes száma a 6–8000 embert. Ez – az északi front átlagában – maximum 20 százalék veszteséget jelentett. Ezzel szemben a harctéren megjelent az eddig tartalékban volt 8. hadosztály, és a Tisza mellől, a déli demarkációs vonalról, a Dunántúlról is számítani lehetett több mint egy, esetleg két hadosztálynyi erőre.

A magyar Vörös Hadsereg rendelkezett akkora erővel, amely egy jelentősebb hadműveleti terv végrehajtásához szükséges volt. Más kérdés, hogy a Vörös Hadsereg, illetőleg a Magyar Tanácsköztársaság képes volt-e huzamos ideig háborút viselni. Az ország szorongatott gazdasági helyzete, nem utolsósorban az antant gazdasági blokádja, a hadsereg további ellátásához szükséges anyagok és élelem hiánya, a Vörös Hadsereg szervezésének – a toborzási, majd a rosszul végrehajtott sorozási rendszernek – elhibázott volta ezt valóban kérdésessé tette.

A csehszlovák burzsoá hadseregben megindult demoralizálódás sem öltött olyan méreteket, mint amennyire várták, de a kelet-szlovákiai erőket mindenesetre megtépázta a kudarc. A Vörös Hadsereg nagyarányú előnyomulásának megállítása viszont időt biztosított a csapások kiheveréséhez, újabb nekigyürkőzéshez. Így a szlovákiai haderő június folyamán, sőt már június közepére megerősödött. A nyugati és keleti csoport alatt hat hadosztály, mintegy százhárom zászlóalj (60 000 puska) és harminchárom üteg egyesült.

Végeredményben azt mondhatjuk: a magyar Vörös Hadsereg június első felében abban a helyzetben volt, hogy maradandó hatású, politikai következményekkel járó csapást mérhetett a csehszlovák burzsoá hadseregre. Lényegében erre készült Stromfeld, s ehhez tette meg a szükséges előkészületeket is, bizonyára a hadseregparancsnokkal és a Forradalmi Kormányzótanáccsal egyetértésben.

A kiadott hadműveleti tervek nem feltétlenül tükrözik a hadműveletekkel kitűzött távolabbi célt. Stromfeld eddig is általában a hadműveletek előrehaladtával közölte az újabb és újabb részlet célkitűzéseket. A nyugati erőösszevonás, illetve támadás parancsai is csak a

közvetlen célokat jelölték meg. Június 12-én kiadott intézkedésében Stromfeld ezt mondja: „A hadsereg-parancsnokság szándéka egy nagyobb erőcsoportot a Lévától nyugatra fekvő és Párkánynána–Érsekújvár vasútvonal között fekvő területen felvonultatni, és a felvonulás befejeztével ezen erőkkel nyugati irányban előnyomulva a szemben talált ellenséget megverni." A megelőző napokban a hadsereg-főparancsnokság hadműveleti osztálya, Stromfeld utasítására, tervtanulmányban részletezte a feladatokat és a hadműveletekkel elérendő távolabbi célokat. E hosszabb tervezetből emelek ki néhány vezérlő gondolatot.

A nyugati arcvonal jobbszárnyán küzdő 80. dandár feladatairól szóló fejtegetés így végződik: a dandár „Ruttkát mielőbb elfoglalja, továbbá, hogy ezen fontos gócpontot, valamint Csehországból a Kárpátokon át odavezető átjárókat biztosítsa". A támadásban részt vevő erők zömének feladatát a következőkben jelölte meg: „... Pozsonyt és Nagyszombatot, egy oszloppal Trencsént elfoglalni, a Vág völgyét és Kárpátokon át vezető átjárókat biztosítani".

Világos tehát, hogy Stromfeld azzal számolt, miszerint a magyar Vörös Hadsereg újabb előnyomulása során Nyugat-Szlovákia is felszabadul, a Vörös Hadsereg csapatai elérik a Kárpátokat, és ezáltal a csehszlovák burzsoá hadsereg szlovákiai erői vereséget szenvednek.

Nem rugaszkodnak el a valóságtól azok, akik az északnyugati offenzíva és Stromfeld távlati elképzeléseinek összefüggéseire utalnak. Maga Stromfeld is „hosszabb meghatott beszédben" emlékezett perében a Kassa felszabadulását követő szándékairól. A jegyzőkönyvben csupán ennyit rögzítettek: „... neki tervei voltak a megvert ellenséget üldözni, Kassa elfoglalása után Léva felé folytatni a támadást. Azonban sajnos nem így történt."

Az északnyugati támadás perspektivikus célját megemlíti visszaemlékezéseiben Kovács Gyula, a június 16-án kikiáltott Szlovák Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa is. „Stromfeld Aurél, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke haditerve szerint csapatainknak a Vrutky-Brno vonal irányában kellett volna offenzívát indítaniok. Ezzel a francia vezetés alatt álló csehszlovák burzsoá hadsereg hátába kerülve elszigetelték volna az ország többi részétől, és megnyitották volna a cseh proletariátus előtt felszabadulásának útját."

A Kárpátok elérése ugyan a hadműveletektől várható eredmény ma-

ximumát jelentette, de lehetetlen nem gondolnunk ennek a közép-európai helyzetre gyakorolt befolyására.

Ma hajlamosak vagyunk arra, hogy forradalmi romanticizmus és a forradalom exportjának vádjától félve ne foglaljunk állást olyasmi mellett, ami a felvetődés pillanatában korántsem volt elképzelhetetlen, csak az elkövetkező hetekben rendkívül hátrányosan alakuló helyzet szüntette meg ezt a lehetőséget. De hogy ez a lehetőség megszűnt, abban a Tanácsköztársaság számos hibás politikai lépése is közrejátszott.

A Magyar Tanácsköztársaság elszigeteltségében, immár abban a tudatban, hogy Szovjet-Oroszországtól a közeli jövőben közvetlenül katonai segítséget nem kaphat, nem gondolhatott másra, minthogy katonai erővel szilárdítsa meg helyzetét. Bízzon abban, hogy ez esetleg kedvezően befolyásolná a közép-európai forradalmi mozgalom alakulását.

Június első felében a közép-európai államok egész sorában még teljesen labilis volt a politikai helyzet. A békekonferencia sem Németországgal, sem Ausztriával nem tudta elfogadtatni a békediktátumot. (Németország is csak június 28-án írta alá a békeszerződést!) Ausztriában 1918 novemberétől ugyanúgy megvoltak a proletárforradalom objektív feltételei mint Magyarországon, és érlelődőben voltak a szubjektív feltételek is. Elég talán Otto Bauer osztrák szociáldemokrata külügyminiszter szavaira hivatkozni, aki az ausztriai proletárdiktatúra irrealitásának bizonygatása mellett is megállapította: „A Magyar Tanácsköztársaságot támogathattuk, de azt meg kellett akadályoznunk, hogy Német-Ausztriában kikiáltsák a tanácsköztársaságot... Az Ausztriában uralkodó rettenetes nyomorúság, a tömeges munkanélküliség, amely májusban érte el tetőfokát, hálás talajt biztosított a kommunista propagandának. Különösen erőre kapott, amikor április 7-én Münchenben is kikiáltották a tanácsköztársaságot, és amikor májusban a magyar Vörös Hadsereg jelentős sikereket aratott a cseh csapatok fölött."

Jugoszláviában áprilisban alakult meg a Szocialista Munkáspárt. Május elseje ünneplése, sőt a júliusi általános sztrájk sikere is a forradalmi hullám erősödését jelezte. Mindenesetre kevés volt a valószínűsége, hogy jelentős katonai erő támogassa a Tanácsköztársaság elleni fellépést. A március–június közti események ezt látszanak alátámasztani.

Kétségkívül kedvezőtlenül alakult a politikai helyzet Lengyelországban. A májusi lengyel–román korridor megteremtése után júniusban

az ellenforradalmi Pilsudski-rendszer csapatai rátörtek Szovjet-Ukrajnára. Némileg ellensúlyozta ennek kedvezőtlen hatását a csehszlovák–lengyel viszony kiélezettsége, amely a tesini kérdés nagyhatalmi módszerekkel való megoldása, a kettéosztás után sem simult el.

A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetét, lehetőségeit azonban elsősorban a párizsi békekonferencia állásfoglalása befolyásolta. A győztes hatalmak irányában folytatott külpolitika, a lavírozás és kompromisszumok politikája döntő szerepet játszott. Ezért különösen fontos volt helyes ítéletet alkotni a nagyhatalmak várható fellépésének tényleges lehetőségeiről. Ha a békekonferencia jegyzőkönyvében lapozgatunk, megállapíthatjuk, hogy a nagyhatalmak érdekellentétei még mindig erősen gátolták egységes fellépésüket. Kifejező Clemenceau június 5-i felszólalásának jegyzőkönyvben rögzített részlete, amelyben Foch marsall és Franchet d'Esperey tábornokoknak a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló katonai terveihez fűz kommentárt. „Haditervet kért (mármint Clemenceau – H. T.) tőlük, és egy olyan tervet kapott, amely sokkal becsvágyóbb volt, mint Napóleon haditerve Moszkva elfoglalására. Francia, angol és olasz csapatokat kértek." Clemenceau tehát világosan utalt arra, hogy az érdekelt felek egyenetlensége folytán a szükséges katonai erő még nem állt rendelkezésre.

A magyar Vörös Hadsereg sikerei problémát jelentettek a nagyoknak. A nyugati kapitalista sajtó azonban hisztériás hangon egységes és gyors fellépést sürgetett a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

Az angol Times június 5-én azt fejtegette, hogy a cseh vereség milyen súlyos következményekkel járna Német-Ausztriában, ha a szigorú békefeltételek miatt az osztrák kormány csődbe jutna, pontosan akkor, amikor a magyar Vörös Hadsereg győzedelmeskedik. A cikk így folytatódik: „Június 12-én összeül a magyar szocialista kongresszus, június 14-én pedig a szovjetkongresszus: ha e dátumok előtt az antant minden fronton koncentráltan támadna, és egyidejűleg liberális és rokonszenvező politikájának adna kifejezést, nem valószínű, hogy ebben az esetben a katonai ellenállás sokáig tartana." Az angol Morning Post június 23-án arról írt megkésett cikkében, hogy a magyarok katonai készülődése milyen élénken foglalkoztatja a bécsi antant missziót. „Ahelyett, hogy beszüntetnék a csehek ellen indított offenzívát, a magyarok minden erőt egy ponton egyesítenek, hogy ott áttörjenek. Erre a célra fel fogják használni mind az öt hadtestet (?)...

A magyar katonai operációk célja az, hogy megszakítsa az antant és Lengyelország között az összeköttetést az oderbergi vasútvonalon." A Neues Wiener Tagblatt (1919. június 24.) saját tudósítójának jelentését közli arról, hogy a tanácskormány nyugat felé új hadműveletekre készül, ezért az összes csapattesteket Érsekújvár–Pozsony felé koncentrálták.

A győztes antant számolt a Vörös Hadsereg ilyen irányú terveivel, amelyet a Vörös Hadsereg eddigi, tényleges eredményei támasztottak alá. Ennek jelentőségét nem szabad alábecsülni. Az elgondolások, kialakulásuk időpontjában nem lépték túl a merészség és nagyvonalúság ésszerű határát.

Az új hadműveleti terv végrehajtását a forradalom védelme, elemi létérdeke követelte meg. A Tanácsköztársaság mindenekelőtt jogos önvédelmi háborút folytatott. A háborúban azonban az ellenség megsemmisítése vagy megbénítása a cél. Ha lehetséges, a hadműveleteket az ellenség területére kell átvinni. Minden forradalmi hadseregtervezés számít arra, hogy a forradalmi hullám a környező országokban erősödik. A Tanácsköztársaság hadvezetősége is bízott abban, hogy a hadműveletek sikere nyomán a szomszédos és proletárforradalommal terhes államokban is kedvező fordulat következhet be.

Stromfeld, idézett június 12-i, majd 13-i intézkedésében részletezte az új hadműveleti terv végrehajtásához szükséges előkészületeket. Az új hadműveletekben a 3., 4. és 8. hadosztály vett részt, az e célra megszervezett V. hadtest parancsnoksága alatt.

Az erők felvonulása az ellenség által nyugtalanított területen történt. Ezért Stromfeld nyomatékosan figyelembe ajánlotta a magasabb parancsnokságoknak, hogy a felvonulási körletek elfoglalása valószínűleg harcászati ténykedéseket követel meg. A hadosztály-parancsnokságokat a következő irányelvek vezessék:

„*a)* Sohasem védeni, hanem biztosítva, csoportosulva lenni, és ellenséges támadás esetén túlerővel ellentámadásba átmenve az ellenséget visszavetni és azután üldözni.

b) A támadások alkalmával összetartott csoportokkal átkarolólag dolgozni.

c) A hadosztályok egymást öntevékenyen és kölcsönösen támogassák."

A támadás megkezdésének időpontjául június 15-ét jelölte meg, mi-

vel arra számított, hogy a felvonulási körletek elfoglalása 14-én estig befejeződik.

Stromfeld valamennyi arcvonalon nyugalmat rendelt el, mely alól csak az 1. hadosztály arcvonalszakasza volt kivétel. Ez érthető, hiszen erre a hadosztályra várt, hogy a kényszerhelyzetbe jutó kelet-szlovákiai haderőt, Hennocque tábornok csapatait, hátrálásra kényszerítse és nyugat felé űzze.

Folyamatban voltak az előkészületek, vagonok százai robogtak, hogy az átcsoportosításra kerülő hadosztályokat elszállítsák, mozgásba jött az anyagi feltételeket biztosító hadtápapparátus. Megkezdődött az irgalmatlan hajsza az előkészületek mielőbbi befejezéséért. Ne feledjük, az ellenség is június 16-át jelölte meg támadása időpontjának, és mindkét oldalon tudtak egymás előkészületeiről!

Mittelhauser hangsúlyozta: „... olyan gyorsan kell cselekedni és támadni, mielőtt az ellenség fel tud készülni saját támadása végrehajtására". Stromfeld a fontos szerepet játszó 4. hadosztályt figyelmeztette: „E hadosztály gyors elszállításától függ elsősorban a meglepetés".

Az előkészületek június 12. és 14-e között hullámzó harctevékenység közben folytak, de csapataink minden ellenséges próbálkozást visszautasítottak. Hátrányos helyzet alakult ki az erősen kifáradt, jelentős veszteségeket szenvedett 80. nemzetközi dandár vonalán, és e fontos szakasz az egész front Achilles-sarka maradt. A következő napon az ellenség az arcvonal középső és keleti szakaszán kisebb sikereket ért el. Ugyanakkor a nyugati részen az újonnan beérkezett 4. hadosztály rajtaütésszerű támadását – mint arra Stromfeld számított – siker koronázta. Csapataink azonban még nem kezdhették meg a tervezett hadműveleteket, mivel az V. hadtest kérelmére a támadás időpontját 17-re kellett halasztani.

Beköszöntött június 16-a, a kritikus nap, és a csehszlovák burzsoá hadsereg Pellé tábornok parancsára az egész fronton támadásba ment át. Megelőzték a Vörös Hadsereget ...

Keleten Hannocque tábornok csapatai Eperjes visszafoglalására indultak, az arcvonal középső szakaszán a csehszlovák 4. dandár lépett harcba. Nyugaton is fellángolt a küzdelem, Mittelhauser tábornok csapatai – az ismert haditervnek megfelelően – Léva visszafoglalására készültek.

A kockát elvetették. A csehszlovák kormány és a hadvezetés nem zavartatta magát Clemenceau június 13-i felszólításától, és tervezett tá-

madását a kitűzött napon megindította. A felelet tulajdonképpen csak egy lehetett volna: a támadásra a legerélyesebb támadással válaszolni. Kitűnőbb alkalmat a hadműveleti vezetés számára elképzelni sem lehetett, hiszen a támadás visszautasításához minden eszköz rendelkezésre állt, és semmi sem állta útját, hogy a hadműveleteket folytatva, kíméletlenül üldözzék az ellenséget. Stromfeld kezét azonban megkötötték.

A békekonferencia elnökének második jegyzéke június 15-én érkezett Budapestre, akkor, amikor a Tanácsok Országos Gyűlése megkezdte munkáját. A 15-én elfogadott napirend szerint Kun Bélának másnap kellett volna megtartania a külügyi helyzetről szóló referátumát. Tizenhatodikán azonban az elnök kérte a kongresszus hozzájárulását, hogy mivel a „külpolitikai helyzet megvitatása a bizottságokban még folyik", a külügyi vitát halasszák későbbre. Kevesen tudták, hogy a halasztás a Clemenceau-jegyzék miatt történt.

Június 15-én a főhadiszállásra érkezett Kun Béla a Clemenceau-jegyzékkel kapcsolatos problémák megtárgyalására. Először Böhmmel tanácskozott, majd Stromfeld bevonásával hármasban folytatták a megbeszélést.

A békekonferencia nevében küldött második jegyzék a hadműveletek beszüntetésére, a megjelölt határok mögé való visszavonulásra szólította fel a magyar kormányt, s ígéretet tett arra, hogy a „román csapatokat abban a pillanatban visszavonják, amikor a magyar csapatok kiürítik Csehszlovákiát". „Ha a szövetséges és társult hatalmak – hangzott a felszólítás – helyszínen levő képviselőik információja alapján június 14-ének delétől számított négy napon belül nem értesültünk arról, hogy e rendelkezést tényleg végrehajtották, úgy szabadságukban állónak tekintik, hogy előrenyomuljanak, vagy bármely más intézkedést tegyenek, amely az igazságos béke biztosítására alkalmasnak látszik."

Bonyolult kérdésekről volt tehát szó. állást kellett foglalni a felszólítás elfogadása és a háború befejezése, illetőleg a visszautasítás és a háború folytatása között, vagy pedig olyan politikai lépéseket kellett kidolgozni, amelyek időt biztosítanak a döntéshez, de nem veszélyeztetik az eddigi eredményeket. Az elhatározás nem egyedül a katonai tényezőkön múlt, de a politikai kérdések eldöntésében a katonai helyzet helyes értékelése elsőrendű fontosságú volt. A Tanácsköztársaságnak minden lehetőséget meg kellett ragadnia a háború befejezésére, anélkül, hogy veszni hagyja az eredményeket, feladja előnyös katonai

helyzetét. A Magyar Tanácsköztársaságnak kötelezettségei voltak mind a magyar, mind a felszabadított, mind a nemzetközi proletariátussal szemben.

A főhadiszálláson tartott megbeszélés a kérdés első érdembeni megtárgyalása volt. Lefolyásáról, illetve kimeneteléről – korabeli dokumentumban – egyetlen utalást találtunk, s az így hangzik: „A Tanácsköztársaság népbiztosai a saját támadásuk folytatását határozták el." Tehát a főhadiszálláson hozott határozat értelmében a Vörös Hadsereg mindaddig folytatja támadását, míg a tárgyalások tartanak.

A Clemenceau-jegyzék nyomán keletkezett problémákról a kortársi emlékezések kivétel nélkül szót ejtenek. Ezeket az emlékezéseket gyakran szubjektivizmus jellemzi, aminek magyarázatát abban leljük, hogy a Tanácsköztársaság leverése után felvetődött a politikai felelősség kérdése. Ennek tudata nem szolgálta az események objektív vizsgálatát, mert a kortársak elsősorban saját magatartásukat, álláspontjukat igyekeztek megindokolni. Ugyanakkor e memoárokban az évek során lezajlott viták hatása is érződik.

A főhadiszálláson történtekre Böhm Vilmos is utal. „Június 15-én Kun megjelent Clemenceau táviratával a főhadiszálláson, és külpolitikai szempontokból késznek nyilatkozott arra, hogy a nyomásnak engedve, visszavonjuk győzelmes csapatainkat a megállapított határig. Én is helyeseltem Kun álláspontját, de más indokból. Ebben az időben érkeztek be ugyanis a főhadiszállásra a munkáscsapatok bomlásáról szóló jelentések. Célszerűbbnek találtam, ha a még kereteiben intakt hadsereget visszavonjuk, mielőtt a bomlás anarchiába fullad. Azonban azt javasoltam Kunnak, hogy mielőtt véglegesen állást foglalunk, hallgassuk meg a felelős vezérkari főnököt, Stromfeldet. Nem akartuk Stromfeldet állásfoglalásában befolyásolni, és ezért nem közöltük vele előző megbeszélésünk tartalmát. Stromfeld a napok óta beérkező bomlási jelentések hatása alatt az első pillanatban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a belpolitikai és a hadseregben uralkodó viszonyok hatása alatt kénytelenek vagyunk csapatainkat visszavonni. Ugyanazon napon délután Kun állásfoglalás céljából a pártvezetőség elé terjesztette az antantjegyzéket... A pártvezetőség ülésére meghívtuk Stromfeldet is. Kun a csapatok visszavonása mellett érvelt. Stromfeld, délelőtti állásfoglalásától eltérően, a jegyzék visszautasítása mellett foglalt állást. Fölébredt benne a győzelmes katona, az aggódó hazafi, aki

nagyszerű munkájának sikerét látta veszélyeztetve a visszavonulásban."

Idézzük meg Kun Béla idevonatkozó megjegyzéseit is: „Nekem az volt az elgondolásom, hogy abban a katonai helyzetben, melyről Stromfeld a főhadiszálláson beszámolt (Stromfeld a főhadiszálláson reggel a Clemenceau-követelés elfogadása mellett volt, estére a Budapesten folytatott tanácskozáson ellene foglalt állást), nem marad egyéb hátra, mint elfogadni Clemenceau jegyzékét. Erre késztettek engem egyéb körülmények is. A Vörös Hadsereg mindinkább a tisztek kezébe került, saját vörösparancsnokaink kiképzéséhez még alig fogtunk hozzá . . . A hadseregben felütötte a fejét a nemzetiszín-mozgalom . . . Az volt az elgondolásom, hogy egy Breszt-Litovszk-szerű békét kell elérnünk. Ezalatt rendbehozzuk belügyeinket, elintézzük nagyjában az ellenforradalmat, és különösen rendbehozzuk a hadsereget, kivárjuk a hadihelyzetnek jobbra fordulását Oroszországban, s a nemzetközi forradalom újabb győzelmét nyugaton."

Úgy tűnik, mintha a végleges elhatározásnál perdöntő szerepet játszott volna a Vörös Hadsereg állapota és helyzete – nem utolsósorban Stromfeld erről szóló tájékoztatása. Az elhatározás vezérlő motívumaként azonban nem a katonai helyzet, a hadsereg állapota, a katonailag még elérhető célok szerepeltek, hanem a bel- és külpolitikai viszonyok összessége. A tanácskongresszuson folyó vita felszólalásaiból kiderül, hogy a résztvevők, köztük mindenekelőtt Kun Béla korántsem a válságos hadihelyzet, a bomlásnak indult hadsereg szempontjából vetette fel a kérdést, hanem mérlegelte a Tanácsköztársaság belső helyzetét, összérdekeit, a nemzetközi forradalom lehetőségét. Ma, „amikor a proletariátus csak két országban lett még uralkodó osztállyá . . . – mondotta Kun Béla –, teljesen dogmatikus, doktrinér és lehetetlen álláspont volna ki nem használni azokat az ellentéteket, amelyek a különböző antant-imperialista államok közt mutatkoznak . . . holtbizonyos, hogy ezen ellentétekre ráépíthetjük nemzetközi politikánk egy részét, azt a részét, amely nem a nemzetközi forradalom várásában és istápolásában nyilvánulhat meg . . . Amiként annak idején, midőn rosszul álltunk a harctereken, kifejtettem azt, hogy hajlandó vagyok bárminemű breszti békébe belemenni, ma is . . . ez az álláspontom, akkor amidőn jól állunk, amidőn győzünk a frontokon, amidőn verjük a velünk szemben álló kis falánk imperialista államok hadseregeit . . ."

Az idézett visszaemlékezések és egyéb források rámutatnak arra, hogy Stromfeld állásfoglalása reggel a főhadiszálláson más volt, mint este a pártvezetőség előtt. Míg reggel a követelések elfogadása, este a visszautasítás mellett tört lándzsát.

Nem valószínű, hogy mint Böhm állítja, „Stromfeld a napok óta beérkező bomlási jelentések hatása alatt" foglalt állást a feltételek teljesítése mellett. Június 16-ig ugyanis semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy bármilyen bomlási folyamat megindult volna. A Vörös Hadsereg parancsnokságának és az alárendelt parancsnokságoknak az iratai közül egyetlen dokumentum sem támasztja ezt alá. Böhm a Tanácsköztársaság leverése után június 19, illetve 20-a utáni keltezésű dokumentumokkal támasztja alá érvelését.

Kun Béla, a Magyar Tanácsköztársaság születésének 5. évfordulóján közölt cikkének külpolitikai elemzésében rámutatott a tanácskormány nehézségeire, és ezeket írta: „Ennek következtében a külpolitikai lavírozás merő ingadozássá vált, mindennemű határozott irányvonal nélkül." Ez volt a kialakult helyzet helyes értékelése. De az évek távlatában a két hét eseményei magától értetődően összesűrűsödtek. A június 29-i kormányzótanácsi ülésen, amelyen a kiürítési határozat végrehajtásáról döntöttek – a jegyzőkönyv tanúsága szerint –, az alábbi indoklás szerepel: „Hosszabb vita után, amelyben a jelenlevő népbiztosok mindegyike részt vesz, a Kormányzótanács elhatározza, hogy a hadsereg állapotára való tekintettel, továbbá a diktatúrának minden vonalon való keresztülvitele, a diktatúrának megerősítése és a belső gazdasági élet megszervezése szempontjából eleget tesz annak a kívánságnak, mely a Clemenceau-jegyzékben foglaltatik . . ." Ekkor már valóban megfontolandó volt az elvi határozat végrehajtása, többek között a hadsereg erkölcsi állapotának gyors romlása következtében. Kun Bélának a Stromfelddel folytatott megbeszéléshez fűzött utólagos megjegyzései tehát érthetők, de ez nem változtat a közbenső két hét hibás politikai lépésein. A június 15-i megbeszélésen még nem lehetett a hadsereg súlyos negatív jelenségeiről beszélni, a hadsereg akkori állapota nem lehetett ok a követelések elvi elfogadásához sem, még kevésbé Stromfeld reggeli állásfoglalásának igazolásához.

Valószínű, hogy Stromfeld az eléterjesztett jegyzék pillanatnyi hatása alatt, kellően át nem gondolt érvek következtében mondhatott igent. Közrejátszhatott állásfoglalásában az is, hogy mind Kun Béla, mind Böhm Vilmos a jegyzék elfogadása mellett nyilatkoztak.

Bármely oldalról vizsgáljuk is azonban, hogy mi késztette állásfoglalásának megváltoztatására, a valódi okot abban kereshetjük, hogy a nap folyamán, és az esti pártvezetőségi ülésen olyan tényekről, a kérdésnek olyan új vonásairól szerzett tudomást, amelynek ismeretében már ő is a követelések teljesítése ellen foglalt állást. Az a körülmény pedig, hogy az elfogadás ellen többen is szót emeltek, még nagyobb hatással volt rá.

Bár az alábbi idézet erős rosszhiszeműséggel kezeli Stromfeld szerepét, mégis alátámasztja a fenti elképzelést. Bettelheim Ernő írja: „Amikor . . . Landler Jenő elvtárs, az egyik hadtest parancsnoka magából kikelve megcáfolta Böhm és Stromfeld hazug jelentését, és bebizonyította, hogy a Vörös Hadseregben határtalan támadó szellem uralkodik, amikor bebizonyította, hogy a cseh hadsereg ellenállása megszűnt, akkor ismét felállt Stromfeld vezérkari főnök és . . . kijelentette, hogy Landler felszólalása őt teljesen meggyőzte arról, hogy a visszavonulás elrendelése sem politikailag, sem katonailag nem volna indokolva, sőt ellenkezőleg, a Vörös Hadsereg visszavonulása a hadsereg teljes felbomlását jelentené, és hat hét alatt a diktatúra megszűnnék létezni . . . Landler és Stromfeld a második felszólalásában közismert tényeket adtak elő."

Mint ismeretes, végül is a kormány elvileg a Clemenceau-jegyzékben foglaltak teljesítése mellett határozott. A hadsereg magatartására vonatkozóan azonban konkrét utasításokra volt szükség.

Az első és döntő tényező, amelyet a tárgyalások során kellően nem értékeltek, a csehszlovák burzsoá hadsereg június 16-án bekövetkezett támadása. Világos jele volt annak, hogy az antant szövetségese, a csehszlovák burzsoá kormány – amely szintén megkapta a felszólítást a hadműveletek beszüntetéséről – tervbe vett támadásáról nem mondott le. Mittelhauser tábornok többször idézett összefoglalójának ismeretében még további következtetést is levonhatunk: „Miközben ezek a részlethadműveletek folytak (a Léva visszafoglalására indított sikertelen támadás utáni időről van szó, amely egészen június 23-ig terjedt), melyek a front integritásának megőrzését célozták, a hadseregcsoport vezénylő tábornoka új általános támadást készített elő Léva ellen". A csehszlovák hadvezetésnek tehát esze ágában sem volt a hadműveleteket beszüntetni.

Stromfeld a 16-án beérkezett első jelentésekből megállapította, hogy a „csehek több helyen . . . tervszerűleg támadásba mentek át", ezért

erélyes ellenintézkedéseket tett. A helyzet alapos felmérésére támaszkodó 616/17. hadm. számú parancsát később követte Böhm hadsereg-parancsnok 616/21. hdm. számú parancsa a hadműveletek beszüntetéséről. Böhm a június 15-i elvi határozatot és a Clemenceau-jegyzéket teljes terjedelemben táviratban közölte a magasabb parancsnokságokkal, kiegészítve saját parancsával, amely így szólt: „E táviratváltás alapján elrendelem, hogy a katonai konvenció végleges megkötéséig a hadműveletek beszüntessenek, a Vörös Hadsereg csapatai azon a helyen maradjanak, ahol a parancs vételekor állanak".

Böhm a pártvezetőségi ülés elvi döntését túllicitálva oly parancsot tett közzé, amellyel megbénította a hadműveleti vezetést, a legszükségesebb pillanatban megakadályozta az erélyes fellépést, elvetette a hadseregben a bomlás magvát, hiszen a határokat jóval a katonák háta mögött állapították meg. Ezzel „fait accompli" elé állította a kormányt és Stromfeldet, s mindezt azon a napon, amikor a csehszlovák burzsoá hadsereg támadása kibontakozott. Az első komoly erkölcsi csapást Böhm mérte a hadseregre.

Utalni kell arra, hogy Böhm lépése milyen végtelenül károsan befolyásolta a kormányban és a pártvezetésben napokig elhúzódó vitát. Ugyanis, ha eddig hiányoztak a hadsereg bomlásáról szóló jelentések, ezután már minden ok megvolt arra, hogy hamarosan legyenek. E parancs egyúttal súlyos csapást jelentett Stromfeld elképzeléseire is, hiszen a legkritikusabb pillanatban – amikor a legnagyobb erélyre, határozottságra, a készülő támadás bevezetésére lett volna szükség –, megkötötte, bizonytalanná tette a hadseregvezetést. Böhm, kettőjük viszonyában is elvetette a feszültség magvát. Szembefordulásuk mértéke a további lépéseken múlt.

A csehszlovák hadvezetés a történtek ellenére június 17-én tovább próbálkozott, de kísérletei a nap folyamán – a 17. dandár szakaszát kivéve – mindenütt megfeneklettek. Eperjest nem sikerült elérniük, és a Vörös Hadsereg V. hadteste az ellenséges támadás következtében – a szó szoros értelmében – kénytelen volt támadásba lépni. Léva körül védelmi harcok folytak, de a frissen bevetett 8. hadosztály előnyomulásba kezdett Érsekújvár irányába. A hadsereg-parancsnokság ismét utasította a parancsnokságokat a támadás folytatására, mivel a csehek a fegyverszüneti feltételeket nem tartották be. Ez a parancs – immár két napon belül a harmadik – a kormány és a hadsereg-parancsnokság közös lépése volt. Stromfeld ezek után úgy érezte, hogy

ismét szabad kezet kapott. Mivel az északnyugat-nyugat irányú támadás erőteljes fokozására készült, Eperjes térségében a III. hadtest csapatai továbbra is csak aktív védelmi hadműveleteket folytattak. Az arcvonal középső szakaszán a 39. dandár kimerült csapatainak megerősítésére három új zászlóaljat vetett be a tartalékból. E napon azt is megparancsolta, hogy a déli demarkációs vonalon álló 2. hadosztályt is Párkánynána körzetében összpontosítsák.

A nyugati arcvonalon a 4. hadosztály munkásezredei fejtettek ki nagy aktivitást. A hadműveleteket vezető V. hadtestparancsnokság jelezte, hogy az üldözést a legerélyesebben folytatják. A déli szárnyon küzdő 8. hadosztály Érsekújvár felett elérte a Nyitra folyót, átkelt és felszabadította Bánkeszit, majd egyes részei továbbnyomultak Érsekújvár felé.

A csehszlovák hadvezetés helyzete az arcvonal nyugati szakaszán ismét problematikussá vált. Mittelhauser tábornok nyomban konstatálta Stromfeld szándékát és a 8. hadosztály kibontakozó támadásának veszélyességét. A következőket parancsolta: „Összes erőkifejtéseit a jobbszárnyon kell végrehajtani, hogy fenyegesse az ellenség összeköttetéseit, aki döntő támadást látszik megkísérelni Nyitra irányában."

Srobár, Szlovákia teljhatalmú minisztere, Mittelhauser tábornok csapatainak kétségbeejtő helyzetéről, emlékirataiban a következőket írta: „Június 18-án este 10 órakor belépett szobámba Mittelhauser tábornok, és arra kért, hogy . . . a kormánnyal menjek Pozsonyból Trencsénbe vagy Brnóba, mivel a mieink éppen most vonultak vissza Érsekújvárról, és a Pozsonyba vezető út szabad a magyarok előtt. Megkérdeztem őt: Semmi segítség nincs, amivel meg lehetne állítani a magyar katonákat? Nincs – felelte a tábornok . . ."

Mittelhauser összefoglalójában utalt arra is, hogy a „Duna–Morva-fronton egyetlen harcbavethető egység sem maradt; az őrszolgálatot a Sokol látta el, illetve alkalmilag felfegyverzett csoportok, melyek között a raktárak utolsó készleteit osztották ki. Egyetlen embertartalék sem maradt Bratislavában".

Sajnos Stromfeld ragaszkodott eredeti tervéhez és a támadást nyugati-északnyugati irányban siettette. Nyitra–Trencsén–Ruttka elérését kívánta, mivel ezzel kész helyzetet teremtett volna a csehszlovák hadvezetés számára. Figyelmen kívül hagyta, hogy Pozsony felszabadítása elérhető közelségbe került. A hadműveleteket közvetlenül irányí-

tó V. hadtest pedig nem tudta kihasználni a kedvező alkalmat. Stromfeldet elsősorban az befolyásolhatta döntésében, hogy Pozsony birtoklása sebezhető módon megnyújtotta volna a frontvonalat, másodsorban csak nagyobb erőkkel lehetett volna lezárni és biztossá tenni a hadműveleteknek ezt a szakaszát. Erre szánhatta a 2. hadosztályt – melynek szállítása folyamatban volt –, hisz nem véletlenül jelölte meg Párkánynánát gyülekezési pontnak.

Június 19-e eseménydús nap volt. A Tanácsok Országos Gyűlése e napon tartotta a külügyi vitát, e napon közölték az újságok az antanttal történt táviratváltások szövegét, és e napon érkeztek a hadseregről az első nyugtalanító hírek.

A 16-i hadseregparancsról és az antanttal folyó jegyzékváltásról már az első vonalban harcolók is tudtak. Úgy látszott, minden nehézség, kockázat és önfeláldozás hiábavaló volt. A cél homályosult el, s a heterogén elemeket egyesítő forradalmi hadseregben nincs nagyobb baj, mint amikor a hiábavalóság érzése eluralkodik, amikor a katona úgy látja, hogy áldozatvállalása, küzdeni akarása értelmét vesztette.

Az Érsekújvár kapujában álló 8. hadosztály délután, az újságközleményből értesült az antant követeléséről. „Csapatok harcértéke – jelentette az V. hadtestparancsnokság – az utolsó napok újsághírei folytán erősen süllyedt. Hangulat letargikus vagy politizálni vágyó. A csapat támadni nem akar, s a kiadott intézkedéseket a vezetők öntevékeny túlkapásának akarja minősíteni."

A Tanácsköztársaságnak a proletárforradalom védelmében folytatott háborúja a szlovák nemzetiségű területen, a szlovák nép felszabadulási törekvéseivel egyesülve a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását, az önálló szlovák állam megalakulását eredményezte. A felszabadító háború azonban vitatott területeket is érintett, és azok magyar lakossága nemzeti felszabadulását is várta a Vörös Hadseregtől. Amikor e területeken megkezdődött a toborzás a Vörös Hadseregbe, akkor az a kívánság is felmerült, hogy a vörös zászló mellé a nemzetiszínű zászlót is kitűzzék. „A Sátoraljaújhely körül toborzott egyének a nemzeti szalag viseletét követelik" – jelentette például a III. hadtestparancsnokság.

E törekvések elsősorban a III. hadtest csapatainál jelentkeztek. A Tanácsköztársaság megdöntése után a 6. hadosztály parancsnokát, Rab Ákost a bíróság fel is mentette. Az ítélet többek között kimondta: „Vádlottól indult ki az a mozgalom, mely a nemzetiszínű zászló kitű-

zését, így a nacionalista alapra helyezkedést célozta." „Szándékában állott hadosztályával Budapest ellen vonulni és a diktatúrát letörni. Stromfeld azonban – vallomása szerint – leintette . . ." A mozgalom támogatásra talált a III. hadtest vezérkari főnökénél Juliernél is, aki felhívta a hadsereg-parancsnokság figyelmét: „Nem zárkózhatom el jelenteni, hogy a jelen pillanatban a nemzeti érzés felkeltése nélkülözhetetlenül szükséges". Julier tehát e mozgalmat összekapcsolta a Clemenceau-jegyzék következtében támadt politikai hangulattal.

A probléma megtárgyalására a hadsereg-parancsnokságon, majd a Forradalmi Kormányzótanácsban került sor. Stromfeld támogatta a nemzetiszínű zászló, illetőleg a piros-fehér-zöld szegélyű vörös zászló használatát. Az egyik ezred politikai megbízottjának mondotta: „Tudják azt maguk, hogy ebben micsoda erő van . . . Nem soviniszta érzés, hanem jobb értelemben vett nemzeti érzés kérdése ez!" Azt tartotta, hogy a háborúnak – figyelembe véve a Tanácsköztársaság helyzetét – szinte törvényszerű velejárója a „jobb értelemben vett nemzeti érzés" megerősödése. Ennek tényleges veszélyeit nem látta. Amellett, hogy számára magától értetődően összeegyeztethető volt a vörös és piros-fehér-zöld szegélyű vörös zászló együttes használata, őt a várható hatás érdekelte. Harcolni és győzni akart.

Böhm egyetértett a javaslattal és Landler is támogatta. Böhm azt mondotta: a proletárforradalom hazát adott a dolgozóknak, és az „uralmon levő proletáriátus magának vallja a hazát", tehát a nemzeti szimbólumokat sem kell elvetni. Landler – Böhm szerint – formai engedményt látott a kérdésben, amely pozitív hatással lehet a katonákra, elsősorban a tisztekre. Ugyanakkor elejét veszi az ellenforradalmi tisztek nacionalista bujtogatásának.

Landler álláspontjának az a magyarázata, hogy ő is támogatta a forradalmi háború folytatását. Az engedményt sem elvtelennek, sem összeegyeztethetetlennek nem tartotta a proletárforradalommal.

Kun Béla és mások a nemzeti szín használata ellen foglaltak állást. „A főhadiszálláson lefolyt egyik későbbi tanácskozáson – írta Kun Béla –, ahol a hadtestparancsnokok, vezető politikai megbízottak vettek részt, olyan javaslatot tettek a III. hadtest részéről, hogy a tisztikar nemzeti érdekeinek kielégítésére, a tisztek megnyerése céljából a vörös zászlót nemzetiszínű szegéllyel vonjuk körül. Amikor ez ellen többször élesen felszólaltam, csaknem kisebbségben maradtam a javaslat védelmezőivel szemben."

A megbeszélések végül is a javaslat végleges elvetésével záródtak. Az adott időpontban a mozgalom egyértelmű kísérlet volt nacionalista tendencia érvényesítésére.

A probléma azonban azzal a gondolatkomplexummal is összefüggésben állt, amely a szocialista világforradalom eszméjétől és a proletár internacionalizmustól való elfordulást látott a nemzeti színek használatában. Elvi problémát csinált egy, az osztályharcnak alárendelt kérdésből, holott ha a Tanácsköztársaság kikiáltásakor e problémát helyesen megoldják, meghiúsítják, hogy ürügyül szolgáljon a nacionalista izgatásnak.

A főhadiszállás maga sem volt mentes a negatív jelenségektől. A bomlási tünetekről érkező harctéri jelentések, az érezhető belpolitikai feszültség, az országszerte kirobbanó ellenforradalmi lázadások a hadsereg-parancsnokság tevékenységét, az ott uralkodó politikai hangulatot is erősen befolyásolták. Tulajdonképpen már a júniusi offenzíva sikerei megérlelték az ellenforradalmi beállítottságú tiszteknek azt az elhatározását, hogy új taktikai vonalat kell érvényesíteniük. Az első Clemenceau-jegyzék azt a látszatot keltette, hogy a győztes hatalmak tárgyalásra kényszerültek a tanácskormánnyal, esetleg elismerik a Tanácsköztársaságot. Ezt az ellenforradalmi érzelmű tisztek csapásnak tekintették, mint ahogy csapásnak tekintették a román és francia erők beavatkozásának elmaradását is. Tisztában voltak azzal, hogy a belső ellenforradalom gyenge ahhoz, hogy egymagában megdöntse a tanácskormányt. Így a vezérkar ellenforradalmi gondolkodású tisztjeinek létérdeke volt a követelések elutasítása, vagy bárminemű zavarkeltés, ha lehet, a nyílt ellenforradalom. „Mindenki érezte – írta Lakatos és Fleischacker, a hadsereg-parancsnokság két beosztottja –, hogy a feltételek elfogadása teljes lehetetlenség, és egyértelmű volna a Tanácsköztársaságnak és a vörös uralomnak – ha szűkebb keretek közt is – a megszilárdításával. Ehhez jött még, hogy e lépéssel azután az antant további beavatkozásának minden reménye ki lett volna zárva, mert az ellenségeskedések megszűntével a diplomáciai közeledésnek nyilvánvaló akadályai megszűntek."

Stromfeld, aki még mindig bízott abban, hogy a hadműveleteket sikerrel folytatni tudja, éberen vigyázott, hogy a vezetési feltételek csorbát ne szenvedjenek. Semmiféle belső engedményre nem volt hajlandó, amely aláásthatta a háború folytatásának lehetőségét. Június 19–20-án kihirdetett, saját kezűleg aláírt parancsában félreérthetetle-

nül megbélyegezte azokat, akik ártanak a hadsereg-parancsnokság működésének. „A hadműveletekkel és harctéri eseményekkel kapcsolatban ismételten a legkülönbözőbb való és valótlan, de mindenesetre meg nem engedhető hírek kerültek forgalomba – írta. A hadsereg-főparancsnokságnál beosztottakat figyelmeztetem, hogy a tudomásukra jutott adatokat és körülményeket a hivatalos felhasználáson kívül senkivel sem szabad közölni. Ily, sokszor látszólag csekély jelentőségű hírekből is az ellenség hasznot meríthet, aki tehát ezen tilalom ellen vét, azt ellenforradalmárnak tekintem. Ellenforradalmárként fogom kezelni azokat is, akik bár rossz szándék nélkül, csak szenzációhajhászásból vagy fontoskodásból esnek hasonló hibába."

Június 20–21-én még valamennyi támadási ponton harci sikerek születtek, noha a csapatok hangulata, harci kedve észrevehetően romlott. Az ellenségnek a stratégiai sikerre épített támadásai lényegében összeomlottak, erői közel álltak a kimerüléshez.

A hadműveletek alakulására azonban fokozódó mértékben rányomta bélyegét a belpolitikai események egészségtelen légköre. A Tanácsok Országos Gyűlésének külügyi, majd hadügyi vitája – június 21-én – tovább mélyítette a Clemenceau-követelések miatti ellentéteket. Egyetlen küldött sem vonta kétségbe a tárgyalás szükségességét, a béke megteremtésének fontosságát, de míg az egyik csoport határozottan a feltételek elfogadása mellett foglalt állást; addig mások végzetes hibát láttak abban, ha a kormány azonnal enged az antanthatalmak nyomásának, és határozattá emeli a felszabadított területek kiürítésére vonatkozó követelést.

Az elfogadást támogató Kunfi Zsigmond beszédének alapgondolata az volt, hogy a Tanácsköztársaság legfontosabb feladata biztosítani a proletárhatalom fennmaradását a reánk erőszakolt határokon belül, mivel a fegyveres harc az antant túlereje folytán úgyis hiábavaló.

Egyet kell érteni abban, hogy a háború befejezését vagy a fegyverszünet megkötését minden eszközzel, minden elvi alapon álló kompromisszummal elő kell segíteni, ha ezáltal növelni lehet a proletárforradalom erőit, s ha a kompromisszum biztosítja sértetlenségük megőrzését.

A Tanácsköztársaságnak valóban lélegzetvételi szünetre volt szüksége, de a visszavonulás támogatói ennek érdekében minden áldozatra hajlandónak mutatkoztak, mondván: az európai forradalmi mozgalom erősödésével úgyis érvényét veszti az egyezmény, és addig a forradalom

belső helyzete megszilárdul. Túlértékelték az antanthatalmak pillanatnyilag realizálható lehetőségeit, és lebecsülték a forradalom elért külpolitikai, valamint katonai eredményeit. Ezért helyezkedtek eleve a lemondás álláspontjára, ami Kunfi nézeteinek elfogadását jelentette.

Pogány József nagy figyelmet érdemlő beszédében szállt síkra a tárgyalások mellett, de mint mondotta: „... nem tudnám egy pillanatig sem helyeselni azt, ha valóban engednénk is ..." Kifejtette: „Lehetetlenségnek és végzetesnek tartanám arra a hadseregre nézve, ha a maga győzelmi színhelyéről visszaparancsolják ..., ha mi ezeket a határokat elfogadnók, akkor ezzel halálra ítélnők a Magyarországi Tanácsköztársaságot ... Egyetlen szempont diktálta ezeket a határokat: a katonai, a stratégiai szempont ... Az antant látta azt, hogyha így hagyja a dolgokat, csak még tíz napig is, akkor a csehszlovák államnak nincs többé hadserege ... ha az antant komolyan akarna hadakozni velünk szemben, a francia vagy másfajta csapatszállításhoz szintén időre van szüksége a mai nagy hajótérhiány mellett, a mai folytonos sztrájkzaklatások közepette ... Nyilvánvaló és természetes tehát az, hogy nekünk, éppen ellenkezőleg, nem halogatnunk kell a dolgot, hanem fordítva, siettetni a döntést, nem védekezni, nem visszavonulni, hanem előrenyomulni, hanem támadni, kihasználni az antant előőrseinek szorult helyzetét ... Míg fegyverünk van, addig van garanciánk. Amely percben megengedjük csapataink dezorganizálását, abban a pillanatban ránk fognak támadni és abban a pillanatban el fogunk bukni."

Böhm Vilmos, aki a hadügyi referátumot tartotta, sokfajta nehézségről, köztük a valóban létező legnagyobbról, az utánpótlás hiányáról beszélt. Egyetlen szóval nem mondta azonban, hogy a hadsereg bomlófélben van, harcképtelen, sőt utánpótlást kért.

Stromfeld ezekben a napokban nem mozdult a hadsereg-parancsnokságról. A hadműveleteket befolyásoló káros jelenségek körülötte is szaporodtak, mégis bízott abban, hogy a tanácskormány nem szánja el magát a felszabadított területek kiürítésére, annál is inkább reménykedhetett ebben, mivel a csehszlovák hadvezetés a legcsekélyebb jelét sem mutatta a hadműveletek beszüntetésének. A Tanácsok Országos Gyűlése is határozatot fogadott el, amely nagy jelentőségű lehetett volna. A határozat a Vörös Hadsereg megerősítését írta elő, és ennek érdekében „elrendeli a dolgozók általános mozgósítását", mi-

vel az „erős Vörös Hadsereg az egyetlen biztosítéka a proletáruralomnak".

Június 21-én még megjelent egy parancs a támadás folytatásáról: „mert a csehek és románok hasonlóan cselekedtek". Ezzel a nappal azonban a remény utolsó szikrái is kialudtak. Másnap megérkezett Pellé tábornoknak, a csehszlovák hadsereg főparancsnokának távirata a fegyverszünetről, a visszavonulás szabályozásáról. Bekövetkezett a kenyértörés pillanata! Tudassák velem – így fejeződött be Pellé távirata –, „hogy szándékoznak-e teljesen alkalmazkodni az itt fenn tett javaslathoz?" Böhm hadseregparancsnok válaszában kijelentette „Kormányom parancsának megfelelően kinyilatkoztatom, hogy a Foch tábornagy által hozzánk juttatott feltételeket kész vagyok teljesíteni." A kocka el volt vetve, most már csak arról lehetett szó, hogy a konkrét megállapodást néhány napig elhúzzák.

A megbeszélés a főhadiszálláson folyt le, sajnos, nem tudjuk, kiknek a jelenlétében. Annyi biztos, hogy Stromfeld ott volt, és teljes súlyával megpróbálta kiharcolni az elhatározás megmásítását. Maximális kívánsága a hadműveletek folytatására irányult, de a minimális – az elfoglalt állások megtartása – is elutasításra talált. Kerekes József, aki részt vett a megbeszéléseken, a következőket jegyezte fel: „Stromfeld emelkedett hangulatban jelent meg a VI. 22-i fegyverszüneti tárgyaláson. Elégtételül szolgált számára az antant VI. 22-i fegyverszüneti ajánlata, melyben júniusi hadműveleti tervének hatását (a III. hadtest Kassa, és az V. hadtest Léva környéki győzelmével) tökéletesen igazolva látta. Pedig a 22-i tárgyalás lefolyása és hangneme világosan mutatja azt az áthidalhatatlan szakadékot a főparancsnok és vezérkari főnökének felfogása között . . ." Ezek után a Clemenceau-követelésekhez fűzi megjegyzéseit: „. . . az antant ezt az ígéretét (ti. a Tiszántúl kiürítését) sem VI. 22-én, sem később soha nem ismételte meg. Ígéretét tehát tulajdonképpen hallgatólag visszavonta. Ezért Stromfeld határozottan szembeszállt Böhm indítványával, kijelentve, hogy nem hajlandó a felvidéki állások kiürítéséhez hozzájárulni mindaddig, míg a Tiszántúl átengedését biztosítva nem látja. Ez ugyanis közvetett kapitulációt jelentene. Egyben hivatkozott arra, hogy június 15-től kezdve végrehajtás alatt van a III. és V. hadtest támadása a csehek végleges leverésére, ami kényszeríteni fogja a nagyhatalmakat, hogy döntsenek a Tiszántúl sorsáról."

Stromfeld tehát ebben a kérdésben nyíltan állást foglalt, s egyúttal

a végső konzekvenciát is levonta a maga számára. Írásban fejtette ki nézeteit, amelynek azonban csak töredékét ismerjük. „Az ultimátum elfogadása – hangzik a levél – kapitulációt jelent. Ennek következménye egy életképtelen állam, amelynek minden tagja a csecsemőtől az aggastyánig tönkremegy. Lassú, de biztos halált jelent ez. Katonailag olyan határok vannak megállapítva, amelyek a védekezést, a megfojtás elleni intézkedéseket lehetetlenné teszik. A győzelmesen előrenyomuló csapatok visszavonulása szétzüllésre vezet, amelynek folyománya az anarchia. Ha az ultimátumot nem fogadjuk el, akkor végtelenül nehéz napok elé kerülünk, ha a proletariátus átérzi történelmi hivatását, még a győzelem lehetősége is megvan, de ha le is győzik, csak időlegesen van legyűrve."

Böhm úgy említi Stromfeld írásban benyújtott tiltakozását, mint ami egyben a vezérkari főnökségről való formai lemondást is jelentette. A tényleges lemondásnak azonban semmiféle írásos nyoma nem maradt fenn. Közvetve Böhm is beismeri együttműködésük megszűnését, de hangsúlyozza, hogy Stromfeld „a visszavonulás ügyének végleges elintézéséig helyén maradt", s mint a hadsereg vezérkari főnöke adta ki utasításait. Tehát továbbra is teljesítette a Tanácsköztársaság iránti kötelességét, csak Böhmmel szembeni magatartása változott meg.

Böhm egyébként sommásan elintézte vezérkari főnökének állásfoglalását, amikor ezeket írta: „A lángoló hazaszeretettől áthatott Stromfeldben ez az érzés még a büszke katonai öntudatot is legyőzte. Ő inkább elpusztul a hadseregével, de a visszaszerzett területet nem akarja harc nélkül ismét átengedni az ellenségnek. Stromfeld tetőtől talpig soviniszta, ízig-vérig katona volt; a gyakorlati politika nála csak másodsorban játszott szerepet; ő nem ismerte a munkásság hangulatát, érzését, elégedetlenségét annyira, mint mi, és ha ismerte is, nem érezte át úgy annak jelentőségét: ez magyarázza meg az ő álláspontját."

A gyakorlati politika útvesztőiben Böhm vitathatatlanul jobban tájékozódott, de hogy Stromfeld világosabban ismerte fel a várható következményeket, azt a történelem menete egyértelműen igazolta.

Böhm burkoltan szűklátókörűséggel is megvádolta Stromfeldet, de ez még az általa közölt levéltöredék alapján is megcáfolható. Hogy lehetne Stromfeld soviniszta, amikor átérzi „a proletariátus történelmi hivatását", s amikor a későbbiekben a proletárhaza iránti aggódás

vezeti lépéseit. Legfeljebb az vethető fel, hogy túlértékelte a háborúval elérhető és megtartható eredményeket, bár ennek sem volt semmi konkrét megnyilvánulása, ami a proletárforradalom érdekeivel ellentétesnek minősülne. A Magyar Tanácsköztársaság vezetői közül többen nem értékelték helyesen a kialakult szituációt, vagy ha felismerték is, megriadtak annak következményeitől. A harcok befejezése után Mittelhauser tábornok – jellemző egyébként, hogy egy új hadműveleti terv kidolgozása közben – a Vörös Hadsereg stratégiai célkitűzéseiről ezeket írta: „Az utóbbi magyar támadás második céljának tekinthető a Vrutky melletti Zilina elfoglalása. A zilinai vasútvonal elágazása az egyetlen vasútvonal, mely Szlovákiát Magyarországgal összeköti, s ezért fontos stratégiai célpont, különösen mozgó háborúban, melynek lényeges feltétele a vasúti szállítások működése. A magyar vezetés, elfoglalva Zilinát, megfosztaná Szlovákiát az utánpótlástól, elvágná a keleti hadseregcsoport összeköttetési útvonalait, s ugyanakkor biztosítaná saját csapatai részére a kiváló kremnica–zvolen–luceneci vasútvonalat, megkettőzve a Landomer–Nova, Baňa–Léva–Párkány vasútvonallal... Ez a bolsevista támadási irány volt az, mely a legsúlyosabb következményekkel fenyegette a Csehszlovák Köztársaságot... A magyar vezetés nem tudta elérni ezt a célját..."

Stromfeld hadvezéri működésének legnagyszerűbb és legnagyobb szabású terve állt megvalósulás alatt. Emberileg is megmagyarázható tehát, ha végsőkig elkeseredett, amikor megpecsételték tervének sorsát. S mivel állásfoglalásával nem állt egyedül, s megfelelő módon alátámasztott célját a Tanácsköztársaság érdekeivel összhangban érezte, magatartása erkölcsileg és politikailag is indokolható.

Történelmi események olykor veszedelmes hasonlóságot mutatnak, s minden korbeli és társadalmi különbözőségük ellenére is, a párhuzamvonás szinte önként kínálkozik. Annak idején Marx és Engels élénk figyelemmel és rokonszenvvel kísérte a 48-as magyar forradalom hadseregének háborúját, és elítélte Kossuthot, mert a forradalmi hadsereg a határokon megtorpant. A magyar proletárforradalom kísérteties módon megismételte ezt. Jóvátehetetlen hibát követett el, amikor a válságos pillanatban visszariadt, fenntartás nélkül elfogadott egy végzetes hatású felszólítást csapatainak visszavonásáról, ahelyett, hogy fokozta volna az imperialista hatalmak zavarát, áttörte volna katonai, politikai elszigeteltségét.

Az előzőekben idéztünk néhány gondolatot Pogány Józsefnek a Ta-

nácsok Országos Gyűlésén elhangzott felszólalásából. Ha azt összevetjük Stromfeld szűkszavú levelével, szinte azonos gondolatmenetet tapasztalunk. Pogány és Stromfeld egészében véve azonos érvekkel, azonos következtetésre jutott, holott az indítékok részben mások voltak.

Stromfeld a proletárforradalomban és küzdőképes hadseregében látta a nemzeti érdekek védelmének legfőbb biztosítékát. A harccal kivívott eredmények feladása tönkreteszi a hadsereget, meggyengül és elbukik a proletárhatalom, az a rendszer, amelyik kifejezésre juttatta és védelmezte is a magyar nép érdekeit. Pogány az egyetemes haladás álláspontján fejtette ki gondolatait, de az egyetemes haladás és a nemzet érdekei a legszorosabban összetartoztak.

A fegyverszünet, pontosabban: a felszabadult területek azonnali kiürítésére vonatkozó megegyezés, nem megnyugtató módon indokolt lépés volt a proletárforradalom érdekében, ugyanakkor, amikor „a legkétségbeesettebb és legveszettebb rombolás" volt a patriotizmus ellen –, ahogy Lenin a breszti békét e vonatkozásban jellemezte. A fegyverszünet és következményeinek elfogadása azt az összekötő kapcsot szakította szét, amelyet 1919. március 20-án kovácsoltak össze. Akkor a proletárforradalom erői és a patriotizmus egy irányban hatottak, most a proletárforradalom érdekeivel indokolt lépés már nem egyezett meg egyértelműen a patriotizmussal.

A június 22–23-án folyó diplomáciai táviratváltások a június 24-i fegyverszünet elfogadásával értek véget. A kormány minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult, hogy a legcsekélyebb garanciát is kiharcolja a Tiszántúl kiürítésére vonatkozóan. Nyilvánvaló lett, hogy az antanthatalmak semmiféle garanciát nem hajlandók adni, hiszen minden távirat, jegyzék megválaszolatlan maradt, mint ahogy elutasítás követte a román kormányhoz eljuttatott jegyzéket is. (Június 21-re virradóan a román hadvezetés megrongáltatta a Tisza-hidakat.)

Stromfeld életében többször, többféle formában jelentkezett már politikai krízis, de talán soha olyan kiélezett formában, drámai hőfokon, mint ebben a két-három napban. A szó szoros értelmében belebetegedett. Jellemet, politikai morált ölő órák következtek számára, amikor a megingás életre szóló bukást jelenthetett. Világosan kell erről is szólni, mert a hallgatás egyetértést jelent azokkal, akik június 24-ét, a budapesti ellenforradalmat és Stromfeld nevét találgatások formájában összekötötték. Találgatások, mert senki egyetlen konkrét adattal soha nem tudta ezt megerősíteni és Stromfeld életének legnehezebb pillana-

taiban, az ellenforradalmi bíróság előtt, az akasztófa árnyékában, egyetlen mondat erejéig sem kívánta tényekkel bizonyítani, hogy az ellenforradalmat bármilyen formában segítette. „Semmiféle formában nem akarta az ellenforradalmakat támogatni, amint az több tanú . . . vallomásából . . . különösen kitetszik" – állapította meg róla az ellenforradalom bírósága. Mentő tanúi a szájába adták a szót, csak meg kellett volna kapaszkodni, egyetlen igenlő fejbólintásra lett volna szükség, de ő nem bólintott, nem helyeselt, ilyen vallomást nem tett.

Az ellenforradalommal való közösség vádját sem a Tanácsköztársaság alatt, sem utána nem tudták megerősíteni. Más kérdés az, hogy az ellenforradalom exponált képviselői vagy együttérzői milyen illúziókat tápláltak akkor Stromfeld iránt, és – tegyük hozzá – milyen elkeseredett dühvel támadták őt utólag, mert reményeiket és óhajaikat nem váltotta valóra.

Stromfeld neve másfél hónap alatt országszerte ismertté vált, alakját nem csekély nimbusz övezte. Teljes mértékben megfelelt annak a bizalomnak, amelyet a Tanácsköztársaság vezetői – kommunisták és szociáldemokraták egyaránt – beléhelyeztek. Biztosítani tudta a politikailag nem egységes hadsereg-parancsnokság működését, megtalálta az együttműködés lehetőségét és formáit beosztott tisztjeivel. Ez a helyzet azonban predesztinálta őt arra, hogy esetleges jobbról – ellenforradalmi részről – jövő óhajokkal is megkeressék. Ez annál is inkább valószínű, mert az ellenforradalom a legcsekélyebb sikerre is csak úgy számíthatott, ha olyan vezető egyéniséget talál, akinek neve ismert, akinek kezében reális hatalom, fegyveres erő összpontosul, s aki ezt mozgásba tudja hozni. A hadsereg vagy annak egy része nélkül sikeres ellenforradalmi puccsot végrehajtani lehetetlen, de a hadsereg – összességét és tömegeit tekintve – forradalmi volt, még azok a részei sem voltak kaphatók ellenforradalmi célokra, akik bírálták a Tanácsköztársaságot. Eleinte legalábbis biztosítani kellett az átmeneti jelleget. Erre tartották alkalmasnak Stromfeldet. Valóban egészen vaknak kellett volna lenni az ellenforradalom szervezőinek, ha az ő személyére nem spekulálnak. Ilyen óhajoktól senki nem lehet hermetikusan elzárva, legfeljebb, ha köztudottan következetes kommunista – de hát Stromfeld nem volt az.

Mint ismeretes, a június 24-i ellenforradalom egyik szervezője, Lemberkovics százados, a Hadügyi Népbiztosság beosztott tisztje volt.

Lemberkovics eljutott – június 22-én, vasárnap – a gödöllői fő-

hadiszállásra is. Két illetékes is beszél erről. Fleischacker Rezső, a hadsereg-parancsnokság beosztottja vallotta Stromfeld 1920. évi perében: „Június 22-én Lemberkovics kint járt és bent volt az ezredes úrnál, ő mondotta nekem, hogy felajánlotta az ellenforradalom kitörése és sikere után a vezetést, (de) az ezredes úr nem fogadta el . . ." Ugyanezt némileg másként mondja el Somogyi Zoltán: „Az ellenforradalom szervezése folyamán Lemberkovics többször megfordult Gödöllőn, mert a mozgalom legfőbb vezetőjéül Stromfeldet akarta megnyerni. Célját azonban nem érte el."

Erb százados, szintén a hadsereg-parancsnokság beosztottja, tanúvallomásában a következőket mondotta: „A június 24-i ellenforradalomról tudomásom szerint nem tudott, vagyis a pontos napot nem tudhatta, mert ha igen – teszi hozzá a mentő szavakat az ellenforradalmi bíróság előtt –, valószínűleg az ezredes úr is belekapcsolódott volna."

Mi a lényeges ezekben a megnyilatkozásokban? Az elutasítás ténye, a szerepvállalás visszautasítása, az ellenforradalom szervezőinek nem titkolt szemrehányása keresztülhúzott számításaik miatt. Mindez pedig azon a napon zajlott le, amikor Böhm és Pellé között a fegyverszünet aláírása formát öltött, Stromfeld számára a legelkeserítőbb pillanatban.

Nem hagyhatunk figyelmen kívül még egy momentumot. Mint ismeretes, a tisztek a lázadást nem a fehér ellenforradalom jelszava alatt, hanem a „nemzeti szociáldemokrata párt", „tiszta szocialista kormány" jelszavával és követelésével kezdték. Jellemző, hogy a fellázadt hajók az első napon még a vörös zászlót is árbocon tartották. A nyers valóság a következő napon tűnt elő, de ekkor a legénység egy része már felismerte, hogy mibe rántották bele. A Munka nevű segédmonitor, amelyet kényszerítettek a csatlakozásra, tűzharcba keveredve elsüllyedt Paksnál, amikor a többi hajó átszökött a demarkációs vonalon. Kapcsolat a monitorok és Budapest között június 24-én volt. Ezen az éjjelen – egy újságcikk tudósítása szerint – Haubrich közölte Stromfelddel, hogy „a hajók legénysége hajlandó tárgyalni velünk, ha tiszta szocialista kormány veszi át a vezetést, és maga Stromfeld elvtárs lesz a diktátor". Stromfeld ezt a közvetítővel eljuttatott felszólítást is elutasította.

Tehát nem csupán arról van szó, hogy Stromfeld általában elhárította az ellenforradalmárok ajánlatát, hanem azok nemzeti és szocialista köntösbe bújtatott kísérlete is csődöt mondott.

Nemcsak demokratikus gondolkodása tartotta vissza, hanem meg volt győződve arról, hogy a Tanácsköztársaság nehéz külpolitikai helyzetében mindenfajta belviszály csak ártalmára lehet a munkáshatalomnak, ellentétes a magyar nép érdekeivel. Az anarchiától való rettegése – amelyre oly sokszor hivatkozott beszélgetéseiben – a nemzeti egység féltése volt. Az ország védelmét mindenek fölé helyezte, ami szorosan kapcsolódott a proletárdiktatúra létével. Pontosan ezt nem tudták megérteni az ellenforradalom képviselői, majdan történetírói.

A probléma tehát a tényeket tekintve egyértelműen tisztázható és tisztázott. Bonyolulttá bizonyos érzelmi kapocs, az ellenforradalom egyes személyei iránt táplált bajtársi érzés, a tiszti becsületre, a mindenek felett álló humanitásra való hivatkozás teszi, amely objektíve reakciós célokat szolgált, és így elvesztette igazi értékét. Arról a köztudomású tényről van szó, hogy Stromfeld az ellenforradalomban részt vevő ludovikás növendékek érdekében szót emelt. „Stromfeld arra kért engem – mondotta Haubrich József a népbiztosok perében –, kövessek el mindent, hogy az ellenforradalmárok ügyében megtartandó tárgyalás elhúzódjék, és különösen is figyelmembe ajánlotta a fiúkat, akik alatt a ludovikásokat értette. Jelezte, hogy ő is még hajnalban fel fogja keresni Böhmöt, és vele is beszélni fog erről a kérdésről." Többet erről sem tudunk, de talán nem is szükséges az érdembeli megítéléshez. Tanára, majd parancsnoka volt a Ludovika Akadémiának, a növendékeket személy szerint ismerte. Józanságra intő szavai a polgári demokratikus forradalom idején nem túlságosan termékeny talajra találtak. Utóda és az Akadémián maradt volt tanártársai egyáltalán nem törődtek a fiatalok demokratikus nevelésével, nem egy közülük az ellenforradalmi szervezkedés élvonalában állt.

Stromfeld jól tudta, milyen sors vár a napok óta tartó ellenforradalmi lázadások résztvevőire. Nem egy helyre ő vezényelte ki a katonai erőket! Aki fegyvert emelt a proletárdiktatúrára, annak számolnia kellett azzal, hogy fegyvertől vész el. A növendékek azonban az ellenforradalom másnapján, kilátástalan helyzetükben, megadták magukat, így kerültek fogságba. Stromfeld attól tartott, hogy a jogos megtorlás halálos ítélettel végződik. Más kérdés az, hogy a Magyar Tanácsköztársaság majdhogy megbocsáthatatlan engedékenységgel kezelte ügyüket. Ez volt az a pont, ahol józan politikai ítélete és emberi érzéseinek összeütközése elkerülhetetlenné vált, s ez a belső vívódás kompromisszummal végződött. Magatartása emberileg érthető, magyaráz-

ható, de kétségtelen, hogy a forradalom erkölcsével össze nem egyeztethető. Talán még jobban megértjük őt, ha Tombor Jenő esetét idézem.

Tombor hasonló pályán jutott el a proletárdiktatúrával való együttműködésig. Politikai magatartásukban, gondolkodásukban sok azonos vonást fedezhetünk fel. Stromfeldet azonban következetes elvisége, mélyebben gyökerező szociális gondolkodása, imponáló akaratereje, majdhogy konokságszámba menő következetessége továbbvitte a megkezdett úton, míg Tombor megrekedt.

Többé-kevésbé ismert okokból Tombor június közepén leköszönt állásáról. Két héttel később felszólították, hogy foglalja el helyét, amire ő hajlandónak mutatkozott, de feltételekhez kötötte. A felszólításra adott írásbeli válasza fennmaradt. Tombor ebben a levélben azt kérte, hogy függesszék fel azoknak a tiszteknek a halálos ítéletét, akik az ellenforradalomban részt vettek, de fegyvertelenül kerültek fogságba. Az alábbiakra hivatkozik:

„Bizonyára kevés tényleges volt tiszt támogatta oly benső meggyőződéssel az új társadalmi rendet mint én. Károlyi Mihály, Böhm Vilmos és Pogány József a tanúim arra, hogy már folyó év januárjában, amikor a Kommunista Párt letörése érdekében a tiszta polgári párti kabinet kérdése felmerült, mint akkori hadügyi csoportfőnök, osztályvezetőimmel szolidárisan kijelentettem, hogy tisztán polgári kabinet alakítása esetén a kormányt nem támogatom, és személyemre nézve minden konzekvenciát levonok.

Stromfeld Auréllal együtt én voltam az, aki Vix legutolsó jegyzékére azt ajánlotta Böhm Vilmos akkori hadügyminiszternek, hogy az antant hallatlan követeléseivel szemben a proletariátus vegye át az uralmat – kössön szövetséget az antant egyedüli aktív ellenségével, Oroszországgal és indirekte az egész világ proletariátusával: Magyarország léte érdekében. Én hangoztattam akkor Böhm előtt, hogy a kormányzást a kommunistákkal egyetemben és ne egyedül a Szociáldemokrata Pártra támaszkodva vegyék át . . .

A tanácskormányt hűségesen támogattam több hibás intézkedése ellenére is, mert az igazán dolgozók uralmát igazságosnak tartom.

A június 24-i ellenforradalmi kísérletet a legteljesebb mértékben elítélem. Elítélem azért is, mert még a polgári párt szempontjából is hazafiatlannak tartom ezt a lépést akkor, amidőn csapataink az ország felszabadításáért küzdöttek, a tényleges volt tisztek részéről pe-

dig tettüket hálátlanságnak kell minősítenem a tanácskormány iránt, mert ez utóbbi bizonyos ingadozás után a tényleges volt tisztikart morálisan és anyagilag is emelte, a volt tisztikart gyűléseken és a sajtóban ünnepelte . . ."

Tombor tehát hangsúlyozza a proletárdiktatúra iránti lojalitását, sőt egyetértését. Kijelenti: „bármi történik is, én a tanácskormány ellensége nem leszek". Mindez nem tartja őt vissza attól, hogy az ellenforradalmár tisztek érdekében ne csak szót emeljen, de szolgálatainak megtagadását helyezze kilátásba arra az esetre, ha az elítélt tiszteket kivégzik.

Említésre méltó még a szegedi ellenforradalmi kormánynak Stromfelddel kapcsolatos próbálkozása. A szegedi ellenforradalmi kormány igyekezett pontosan megszabni politikai irányelveit a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregére vonatkozóan is. E politikai irányvonal rövid összefoglalását tartalmazza a vezérkari főnökség tervezete a magyar nemzeti hadsereg budapesti irodájának megalakításáról. Az irodának szánt feladatok közt az alábbiakat olvashatjuk: „Stromfelddel vagy ha vele a dolog lehetetlen volna, úgy egyéb mértékadó vöröskatona tényezőkkel megegyezés volna létrehozandó, melynek célja a Vörös Hadsereg nemzeti magyar hadsereggé való átváltoztatása, s a Szegeden alakuló magyar hadsereggel való egyesítése, vagy legalább ezen tervek lehetőséghez képest való részleges keresztülvitele. Ha a terv részleteiben sem volna keresztülvihető, minden lehető meg volna teendő a Vörös Hadsereg elzüllesztése céljából."

A szó tetté válása többek között Gömbös Gyulának Stromfeldhez küldött levele. Gömbös három nappal a Tanácsköztársaság által aláírt fegyverszünet után, pontosan erre a körülményre hivatkozva írta Stromfeldnek: „A mai helyzetben nézeteinkben alapvető ellentétek nem állhatnak többé fenn . . . Tanács-Magyarország sorsa meg van pecsételve . . . Ezért teljes nyíltsággal s bajtársi őszinteséggel fordulok tehát Hozzád, s felszólítalak, állj immár nyíltan nemzeti ügyünk mellé. Piros-fehér-zöld lobogó hirdeti ismét Szegeden a régi magyar dicsőséget, hathatós francia támogatás nyomán erőnk szemlátomást nő, egy leendő szebb Magyarország bontja ki szárnyait a szőke Tisza mentén." A szívhez szóló sorokat néhány politikai észrevétel követi, majd így fejezi be: „Nem hagyhatom említetlenül, hogy egyedül tervem elfogadásában látom annak lehetőségét, miszerint mindazon személyek, akik március 21-e óta exponált állásokba kényszerítve a jövő elé a leg-

nagyobb aggályokkal tekintenek, nemzeti érzelmükről tanúságot tehessenek, s ez alapon részesüljenek változott megítélésben; csak ekként vethetnők a feledés fátylát a múlt oly sok gyászos eseményére."

Stromfeld a levelet – amint az a dokumentumokból következtethető – nem kapta meg, arra semmiféle formában nem reagált. De nagyon jól ismerte Gömböst ahhoz, hogy tisztában legyen az üggyel, amelynek ő az exponense. Különben sem az az ember volt, aki egy ilyen leplezetlen zsarolást vissza ne utasítson.

A politikai légkör a fegyverszünet életbelépését követő napokban még feszültebbé vált. A hadsereg-parancsnokságon, amelyet Stromfeld erős egyénisége eddig összetartott, most már jelentkeztek a belső ellentétek, és a hadműveletek vezetésére hivatott szerv nem titkolt politikai csatározások színhelyévé vált. A munka súlya, politikai-diplomáciai tevékenység formájában Böhm dolgozószobájába tevődött át. Stromfeld a hadsereg adminisztratív jellegű ügyeit ellátta ugyan, de Böhmmel való együttműködését megszakította, ami csak ártott a Tanácsköztársaságnak. Ebben a kilátástalan helyzetben még egyszer, egy villanásnyira kigyúltak a remény apró lámpái.

A Szlovák Tanácsköztársaság születésnapja és bukásra ítéltetése egybeesett. Június 16-a, a Magyar Tanácsköztársasággal szemben támasztott követelések elfogadása, megpecsételte a sorsát. A megszerzett szabadságról azonban nem akartak önként lemondani. A Szlovák Tanácsköztársaság vezetői elhatározták, hogy megszervezik a fegyveres ellenállást.

Tervük megvalósításához a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosait, hadseregük vezetésére Stromfeldet akarták megnyerni. Kovács Gyula, a Szlovák Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosa visszaemlékezésében erről ezeket írja: „Székely dr. (Stromfeld volt tanítványa, aki a szlovák hadügyi népbiztosságon mint katonai szakértő dolgozott) a gödöllői főhadiszálláson adta át javaslatunkat Stromfeld Aurélnak. Stromfeld nagy lelkesedéssel fogadta ezt a kezdeményezést, és azt a közlésünket is, hogy a szlovák kormányzótanács tagjai, Janousek elnök, Fehér Ferenc belügyi népbiztos, továbbá Vavrica és jómagam, mint hadügyi népbiztos, megegyezünk a magyar kormányzótanács tagjaival . . ., hogy nem fogadjuk el a francia kormány jegyzékében támasztott feltételeket, és tovább folytatjuk a harcot."

Hősies, de nem kellően megalapozott terv volt ez, amelynek csak akkor lett volna értelme, ha a Magyar Tanácsköztársaság nem fogad-

ja el a nagyhatalmak követeléseit. A fenti álláspontból viszont logikusan következett, hogy a Forradalmi Kormányzótanács nem támogatta a tervet. A fegyverszünet gyors elfogadása és a felszabadított területek kiürítésére hozott határozat végül is elvágta az ellenállás minden lehetőségét.

Június 28-án a pártvezetőség, 29-én a Forradalmi Kormányzótanács tárgyalta meg és fogadta el a felszabadított területek kiürítésére vonatkozó előterjesztést azzal az indoklással, hogy a háborút tovább viselni nem lehet. A nyomasztó politikai hangulatot nem tudta ellensúlyozni a katonákhoz és az ország közvéleményéhez intézett felhívás. Másmás indoklással ugyan, de mindenki vereségnek s nem kompromisszumnak érezte a történteket. Stromfeld tudomásul véve a megváltoztathatatlant, megszervezte a csapatok visszavonását. E napon kelt körtáviratában a visszavonulás fegyelmezett végrehajtására utasította a magasabbparancsnokságokat: „A 629/1. hdm. számú rendelet kapcsán, mint a hadsereg vezérkari főnöke kijelentem, hogy ezen fájdalmas és Magyarország jövőjére annyira fontos lépésnek végrehajtása alatt törzsemmel helyemen maradok, mert bajtársi kötelességemnek tartom, azon hadsereget, amely az általam tervezett hadműveleteket a magyar rög felszabadítására oly dicsőségesen oldotta meg, a mostani súlyos és válságos lépésen átsegítsem, míg az a további feladataira alkalmas helyzetbe jut. Felszólítom a többi törzset és volt csapattisztet, hogy hasonló önzetlen felfogással vállalják a következő idő nehéz és fájdalmas feladatát, és mindent tegyenek meg, hogy a fegyelmezett magyar Vörös Hadsereg fennmaradjon, és így a magyar proletárhaza alapköve fenntartassék."

A távirattal nyilván a kormány és a hadseregparancsnok intézkedésének elkerülhetetlen szükségességét kívánta dokumentálni. A tisztek másfajta megnyilatkozást vártak Stromfeldtől, a Tanácsköztársaság vezetői viszont számítottak rá, hogy Stromfeld a Magyar Tanácsköztársaság érdekeit szem előtt tartva fog eljárni. Nem csalatkoztak. Elkeseredését meghazudtoló mértéktartással vállalta a „következő idő nehéz és fájdalmas feladatát", ami számára is a visszavonulást jelentette. S bár a fenti táviratot még mindig mint „a hadsereg vezérkari főnöke" írta alá, valójában ő már nem tartotta magát annak.

Számára a vezérkari főnökség szakmai-erkölcsi-politikai megbecsülést, hadvezéri ambícióinak kielégítését jelentette, ami közös elvi platform alapján erősödött meg. A fegyverszünet és a visszavonulás elren-

delése a közös platform legfontosabb tartóoszlopára mért csapást, megszűnt a közös erkölcsi alap, Stromfeld belső válsága elkerülhetetlenné vált. A visszavonulásban ő a magyar nemzeti érdekkel ellentétes lépést látott. „Én nem tartottam elfogadhatónak, és ma is ezt mondom – jelentette ki nem kis megrökönyödésére az ellenforradalmi bíróságnak –, hogy ezt a határt soha el nem ismerem, és annak a vonalnak a kiürítését hazaárulásnak tartom... Az én aláírásommal ez a kiürítés nem történik meg."

Fegyverszünetre tagadhatatlanul szükség volt, de a visszavonulás elrendelése elhibázott diplomáciai-katonai lépésnek bizonyult, s ennek következtében a fegyverszünet nem érhette el célját. Ez nem kompromisszum volt, amely megerősítette, hanem meghátrálás, amely megrendítette a forradalom helyzetét.

A Gömbös-stílusú és gondolkodású tisztek számára akkor is és később is érthetetlen maradt, hogy Stromfeld miért nem vállalta akkor az ellenforradalmi vezér szerepét. Pedig a válasz egyszerű. A demokratikus-szocialista nézeteket valló Stromfeld számára az ellenforradalom céljai elfogadhatatlanok voltak. Számára az a program nemzetietlen, idegen hatalmak segítségére, az ország megszállására spekuláló program volt, antiszociális tartalommal. Jól érezték, hogy Stromfeld válságban van, csak ennek a válságnak a valódi tartalmát nem értették meg. A helyzet kulcsát kényszer hatása alatt született megnyilatkozásokban keresték, holott Stromfeld egész eddigi pályafutásának, magatartásának mérlegelése megadta volna a választ. Csak a becsvágyában és büszkeségében sértett embert látták, aki többek között „elmulasztotta kihasználni a nemzeti eszme számára azt a kedvező érzelmi helyzetet, amit a felvidéki győzelmek jelentettek". Lemondását ezért kárhoztatták, távozását ezért érezték csapásnak. Végül nemcsak azért vált bűnbakká, mert elfogadta a vezérkari főnökséget, hanem azért is, mert lemondott. „Lemondott – írja Somogyi –, ahelyett, hogy győztes katonái élén, akik úgyis nagyon zúgolódtak a felvidék kiürítése miatt... a népbiztosok ellen fordult volna... Akkor, éppen akkor, amidőn a szerencsés sors megengedte neki, hogy valóban a köz javát szolgálja... Stromfeld nem maradt helyén..."

Valóban nem lett volna szabad távoznia, mert ezzel a társadalmi haladás és a nemzeti felemelkedés ügyétől fordult el. Ártott vele a Tanácsköztársaságnak, mert lemondása káros volt a hadseregre, és ártott saját politikai hitelének is.

Július 3-án búcsút vesz a főhadiszállástól és feleségéhez utazik Győrbe. Néhány nappal később mint a Hadügyi Népbiztosság beutaltja, feleségével együtt Siófokra megy, hogy kipihenje a két és fél hónapi megfeszített munka fáradságát. Nyugalmat keres, hogy helyreálljon belső egyensúlya, feledje a büszkeségén ejtett fájó sebet.

Életének legnagyszerűbb, társadalmi tevékenységének legjelentősebb két és fél hónapja ért véget ily felemás módon. A szépséghiba azonban nem csorbítja társadalmi szerepének értékét, s nem árnyékolhatja be nimbusz övezte hadvezéri alakját. Gondolkodása, emberi és politikai magatartása kerek egésszé és igazzá teszik a hadvezérről alkotott képet, hozzátartoznak egyéniségéhez, jellemzik mint embert. De az értékmérő szerepét elsősorban hadvezéri tevékenysége s nem a gondolkodásában bekövetkezett vagy nem következett változás tölti be. Hadvezéri egyéniségének maradandó értékeit a Vörös Hadsereg harcaiban, sikereiben, s a hadművészetnek adott új vagy tökéletesített elvekben találjuk.

A visszavonuláskor kiadott parancsában jogos büszkeséggel hivatkozott az általa tervezett hadműveletek sikeres végrehajtására. De ezeknek a hadműveleteknek nemcsak a sikere jelentett maradandót, ezek révén a hadművészet is gazdagodott: a Magyar Tanácsköztársaság háborúja mind a stratégiai, mind a hadműveleti, harcászati vezetésben új vonásokat mutat fel.

A hadművészet általános elvei, eltekintve a háború jellegétől és időbeliségétől, függetlenül a vezetés szándékától minden háborúban csaknem törvényszerűen érvényesülnek. Annyiban változatlanok, hogy minden háborúban megtalálhatók, de változik belső lényegük (esetleg ugyanazon háborúban is), amelynek révén sajátos vonásokat nyernek. Ebben jelentkezik a hadművészet általános elveinek fejlődése. A hadművészet azonban különleges elveket is ismer, amelyek az egyes háborúkra jellemzők, a termelőerők és a haditechnika fejlettségét, a háború sajátosságait tükrözik, s az új feltételek kialakulásával jelennek meg. A Magyar Vörös Hadsereg hadművészetében az a valóban új, ami az általános elvek sajátos vonásaiként jelentkezik, vagy a háború új feltételei révén mint különleges elv nyilvánul meg.

Stromfeld azzal, hogy sikeresen irányította a hadműveleteket a honvédő és forradalmi felszabadító háborúban, a vezetésben jól alkalmazta a hadművészet általános elveit, amelyek új, sajátos vonásokkal gazdagodtak, és felismerte azokat a különleges elveket, amelyeket a

forradalmi háború feltételei közt alkalmazni lehetett, maradandó értéket nyújtott történelmünknek, és bizonyítékát adta történelemformáló szerepének.

A magyar Vörös Hadsereget, mint minden forradalmi, proletárforradalmi hadsereget, a támadó szellem, a kezdeményezés és aktivitás jellemezte. Még a tiszántúli védelmi hadműveletek idején bebizonyosodott, hogy a legkisebb siker is csak akkor remélhető, ha a csapatok támadásba mennek át. Stromfeld hamar felismerte ezt, s arra törekedett, hogy a csapatokat állandó lendületben tartsa. Ez a felismerés – bár fokozottabb módon érvényes az áprilisi harcokra – lényegében a továbbiakban is vezérlő elv maradt. A hadműveleti vezetésben elvetette azt a gyakorlatot, amely összefüggő frontvonalak tartásában látta a védelem megszervezésének alaptételét. Ugyanis a több száz kilométeres arcvonal tartása az adott erőkkel lehetetlennek bizonyult. A csapattisztek, mint az első világháborúban, az állásháború időszakára jellemző, összefüggő arcvonalat igyekeztek biztosítani. Ez azonban nemcsak az erők gyengesége, hanem a háború sajátos viszonyai folytán sem volt célszerű. A védelmi hadműveleteket kulcsfontosságú városok, közlekedési csomópontok megtartásáért vívták, míg az esetleges ellenlökések, ellencsapások során is hasonló célok elérését kellett szem előtt tartani.

A május–júniusi hadműveletekben, az első világháború csődbe jutott és alkalmazhatatlan hadműveleti-vezetési elveinek elvetése után, a kezdeti elképzelések, a háború sajátosságához alkalmazkodó utasítások új, erre a háborúra jellemző elvekké kristályosodtak. Az egész északi arcvonalra kiterjedő május–júniusi hadműveletekben a Vörös Hadsereg – mint láttuk – nem rendelkezett számba vehető erőfölénnyel, sőt, a főcsapás irányában alkalmazott nagyfokú erőösszpontosítás miatt az arcvonal többi szakaszán viszonylag gyenge erőkre hárult a támadó fellépés. Stromfeld, hogy a mellékirányokban is biztosítsa a sikert, az általa „pofozógép-taktikának" nevezett hadműveleti vezetési módszert követte, ami azt jelentette, hogy az arcvonal teljes hosszában, mindig más és más irányból mért csapást az ellenségre. Az északi arcvonal közepén küzdő 5. hadosztály mindvégig nagy sikerrel alkalmazta ezt, a 3. hadosztály és az 1. dandár pedig egészen addig, míg a főcsapás iránya át nem tolódott északnyugati irányba.

Stromfeld ezt így fogalmazta meg: „Az 5. hadosztálynak volt a cseh hadjárat alatt a legnehezebb helyzete. Jobbról Miskolcon állt egy

erőcsoport, balról Hatvanban állt szemben egy erőcsoporttal. Szakáll Grusszal hajtották végre terveim szerint azt a harci cselekményt, az úgynevezett pofozógépet, amely abból állt, hogy az ellenséget mindenhonnan kellett állandóan támadni és nyugtalanítani. Ezt a haditervemet, amelyet még a francia Saint-cyri katonai akadémián is példaképpen tanítják, Szakáll és Grusz kitűnően oldották meg."

Összefüggő kiépített védelmi vonalak a hadjáratnak ebben a szakaszában sem alakultak ki. Az ellenség a folyók mentén és a völgyekben, városok és csomópontok körzetében védekezett. A terepviszonyok tehát jelentősen befolyásolták a hadműveleti vezetést. Stromfeld kerülte a frontális támadásokat, ezért a hadműveletek nagyobb részében átkarolással és megkerüléssel találkozunk. A harcászati vezetés számára adott utasításai ugyancsak az átkarolást, megkerülést hangsúlyozták. Ragyogó példáit találjuk ennek a Losoncért folyó és Losonc körüli harcokban, vagy a Léva megtartásáért folyó hadműveletekben, ahol az ellenség bekerítő mozdulatát a külső szárnyra mért csapással – mint a 4. hadosztály esetében – sikerült hatástalanítani. A Léva körüli hadműveletek méltán keltettek figyelmet. A csehszlovák hadvezetés még az 1930-ban tartott hadgyakorlatán is az ő hadműveleti tervét, a vezetésben alkalmazott elveit vette alapul.

A hadművészet általános alapelveként ismeretes, hogy a hadászati siker érdekében egy adott időpontban, ha szükséges, minden nélkülözhető erőt egy irányba kell bevetni. Az erők bizonyos fokú szétforgácsolását eredményezi azonban a többfrontos háború. A Magyar Tanácsköztársaságot több ellenség vette körül. Minthogy azonban nem tudtak együttesen fellépni, Stromfeld a legmesszebbmenően kihasználta az ebből származó előnyöket. Például az északi hadjárat kezdetekor merész kockázatvállalással a keleti és déli arcvonalról a nélkülözhető erőket elvonta, a hó közepén ugyanezeket az arcvonalakat teljesen meggyengítve, minden erőt északon vetett be. Ez különleges vonása volt a háborúnak, aminek elsődleges okát a Tanácsköztársaság külpolitikai helyzetében kereshetjük. Közrejátszott azonban az is, hogy Stromfeld az erőkkel folytatott manőverezést hadászati méretekben, magas színvonalon biztosította. Az ország kis területe folytán, a centrális és megfelelő kapacitású vasúthálózat adottságai mellett 24–48 óra alatt egész hadosztályokat lehetett átirányítani az ország egyik részéből a másikba, tehát kockázatvállalás esetén a váratlan ellenséges támadás gyors kiegyenlítésének lehetőségei is adva voltak.

Stromfeld hadműveleti vezetésének rugalmassága gyors helyzetfelismerési készségén nyugodott. Ezt a kitűnő tulajdonságát, amely talán legfőbb erőssége volt vezetési képességének, egész katonai pályafutásán elismerték. A Magyar Tanácsköztársaság viszonylag kis hadseregével valóban csak rugalmas vezetéssel lehetett gyorsan és hatékonyan ellensúlyozni a bármely oldalról jövő ellenséges támadást.

Május elejétől, amikor a reális előfeltételek létrejöttek, maximális erőfeszítéseket tett azért, hogy az első vonal mögött ütőképes, hadműveleti méretekben hasznosítható tartalékok álljanak rendelkezésre. Ennek köszönhető, hogy nemcsak a váratlan és túlerejű támadások elhárítását tudta biztosítani, hanem a fegyverszünet aláírásáig tartalékaiból, az elégtelen utánpótlás ellenére is, állandóan növelte a bevetett erőket, növelte a csapás erejét. Kétségkívül a rendelkezésre álló tartalékok biztosították az olyan nagyszabású manőver végrehajtását, mint a főcsapás irányának áthelyezése június 9-e után északkeletről északnyugatra.

A modern háború hadművészetének egyik legfontosabb alapelve a fegyvernemek együttműködése. A siker nélkülözhetetlen forrása, amely nélkül elképzelhetetlen a győzelem. Újabb fegyvernemekkel a Tanácsköztársaság háborújában nem találkozunk, némelyiket – lovasság, harckocsik – egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben alkalmazzák. Erre a háborúra jellemző különleges vonás mindenekelőtt a tüzérség tömeges, sőt elsővonalbeli felhasználása – nem utolsósorban az üldözésben. Kiemelkedő szerepet játszottak a nagy tűzerőt képviselő, mozgékony, ebben a háborúban nélkülözhetetlen páncélvonatok, amelyeknek nagyszabású alkalmazását az ellenséges arcvonalakra merőlegesen futó vasúthálózat biztosította. Stromfeld messzemenően figyelembe vette a sajátos helyzetből fakadó lehetőségeket.

Az ellenség majd 500 km-es arcvonalon való lekötése és a „pofozógép" alkalmazása, a főcsapás irányában összevont erők százalékos nagysága (majdnem 80 százalék), a precíz helyzetfelismeréseken nyugvó rugalmas vezetés, mind olyan elemek a Vörös Hadsereg hadművészetében, amelyek a csődbe jutott világháborús hadművészet nyomán a forradalmi háborúban, a vezetés és az új hadseregben rejlő lehetőségek kölcsönhatásaként alakultak ki.

Barátai és ellenségei osztatlan elismeréssel nyilatkoznak kiváló szakmai tudásáról, hadvezéri kvalitásairól.

A legértékesebb azonban a harcoló proletárkatonák elismerése.

„Halljuk, hogy Stromfeld lemondott, és ez mindenkinek rosszul esik, mert bár egyikünk sem látta soha ezt az embert, bizalommal vagyunk iránta, olyan bizalommal, amit a régi hadsereg volt tisztjei irányában egyáltalán nem tudunk érezni. Stromfeldet magunkénak érezzük, és később a harcoknak egy válságos alakulása idején egy időre meg tudja állítani a visszavonulást pusztán az a hír, aminek különben nem volt alapja, hogy Stromfeld visszatért, és éppen mögöttünk vette át a parancsnokságot" – írja visszaemlékezésében egy vöröskatona.

„Csodálja a bolsevikeknél a vezetést és a szervezést" az egyik elfogott csehszlovák tiszt, s elismerően nyilatkoznak a francia, olasz tábornokok is. „Stromfeld Aurél személyében a régi Monarchia egyik legjelesebb katonáját nyerte meg (ti. a Magyar Tanácsköztársaság) a hadműveletek legfőbb intézőjéül." Károlyi Mihály így ír róla: „A kommunista hadseregnek Böhm Vilmos és vezérkari főnöke Stromfeld . . . által történt megszervezése bámulatos teljesítmény volt. Az első hetekben az egyik győzelmet a másik után aratta, a cseheket kiűzte az elfoglalt területekről . . ."

Az ellenforradalom megfosztotta rangjától, elítélte tetteiért, megalázta azt az embert, aki a társadalmi haladás útját választva, a nemzeti felemelkedés ügye mellé állt, de nem tudta megfosztani attól a dicsőségtől, amelyet a Tanácsköztársaság szolgálata jelentett, nem tudta elvitatni hadvezéri nagyságát.

„Stromfeld – írta róla Breit az ellenforradalmi Magyarország hivatásos hadtörténet írója – . . . elsőrendű katonai képzettségét jelentős háborús tapasztalatok egészítették ki, amelyeket mint hadtestvezérkari főnök gyűjtött." Majd a Tanácsköztársaság alatti működését kommentálva hozzáfűzte: „Kétségtelen azonban, hogy vállalt feladatának katonailag teljes mértékben megfelelt."

A keménykötésű újpesti fiú, aki mindenáron katona akart lenni, elhagyta fényes sikereinek színhelyét. Félreállt, s nem tudta, hogy ezzel katonai pályafutását befejezte.

Siófoki visszavonultságának rövid három hét után hirtelen szakadt vége, és a meg nem értett ember kiábrándultságát a mardosó önvád váltotta fel. Siófoki tartózkodásának valódi, mások számára érthetetlen hangulatáról egy későbbi, feleségének küldött levélben ezeket írta: „Reméltük, hogy most a világtól visszavonulva fogunk élni." – és hozzáfűzte, hogy az akkori időkben „visszafelé nézett". Félreállásának helytelenségét a proletárdiktatúra leverése után teljesen átérezte. „Vá-

dolom magamat azért, hogy nem tartottam ki tovább, és távozásommal az embert előnybe helyeztem a közzel szemben" – mondotta az ellenforradalom bírósága előtt, amikor szemébe vágták, hogy a katonákat és a tiszteket 1919. június végén kitartásra szólította fel.

A júliusi tiszai offenzíva első híreinek izgalmát néhány nap után végsőkig fokozódott idegesség váltotta fel. A képtelennek tűnő hírek hallatára augusztus elsején sínautón Gödöllőre rohant. Juliert találta ott, aki kapkodva-dadogva számolt be a front helyzetéről, az elkerülhetetlennek látszó összeomlásról. Nem volt nehéz felmérnie, hogy most már minden lehetetlen. Elkésett!

Másnap bement Pestre a Hadügyminisztériumba. Haubrichhal találkozott, aki a lemondott tanácskormány helyébe lépő szakszervezeti kormány hadügyminisztere lett. Haubrich gondolt Stromfeld visszatérésére, de a gyorsan pergő események ennek útját vágták. „Haubrich... felvetette előttünk azt a tervét – vallotta a népbiztosok perében Schrantz Ödön, a hadügyben szolgálatot teljesített vezérkari tiszt –, hogy ő Stromfeldet akarja, amire azt mondottuk, hogy ebben az esetben semmi esetre sem vagyunk hajlandók tovább egy percig sem megmaradni, és az egész tisztikar ott fogja hagyni a Hadügyminisztériumot." A „bajtársak" egy része tehát már a bukást követő első percekben megmutatta igazi énjét.

A román királyi haderő augusztus 4-én érte el Budapest határát. A békekonferencia, amelyet Romanelli, a budapesti olasz misszió vezetője tájékoztatott a tanácskormány lemondásáról, úgy intézkedett, hogy a román haderő álljon meg az elért vonalon. Ám a román királyi hadsereg parancsnoka, Marderescu tábornok elrendelte Budapest megszállását.

Stromfeld – a töredékében ránk maradt emlékiratában – nem minden irónia nélkül jegyezte meg: „Augusztus 4-én a kora délelőtti órákban világossá vált, hogy a párizsi nagykövetek tanácsa messze van, a románok csapatai azonban közel vannak Budapesthez, és hogy a diplomácia a főváros megszállását nem tudja megakadályozni, egyéb más erő kifejtéséhez pedig az előfeltételek hiányzanak. Tehát a fővárosnak a románok által való megszállása be kellett hogy következzék."

Ő is szemtanúja volt ennek a gyászos eseménynek. A román hadvezetés délután két órakor futártiszt útján értesítette Haubrichot, hogy délután négy órakor a polgármesterrel együtt jelenjék meg Kispest északi szegélyén, és ott hivatalosan adják át a várost. „Engem – foly-

tatja Stromfeld emlékiratában – Haubrich hadügyminiszter felkért, hogy kísérjem el erre a nehéz útra . . . Megérkezésünkkor Holbán román tábornok indította meg a tárgyalásokat, ki magát mint Budapest kinevezett városparancsnokát mutatta be. Rövid várakozás után megjelent a román hadsereg parancsnoka, Marderescu tábornok is vezérkari főnökével . . . Miközben ezek a tárgyalások folytak, a román gyalogság megindult a város felé, és én ott álltam azon a helyen – ahol mint gyermekifjú első katonai gyakorlataimat végeztem – román tisztek által körülvéve."

Itt következő sorai jól jellemzik gondolkodását és híven visszaadják érzéseit, melyek a Tanácsköztársaság leverésekor elfogták: „Az élen levő román csapatokat a Kálvin térnél értük utol, és a román tiszteket virágokkal láttuk földíszítve, amelyeket az útvonalon kaptak. Ez volt a legrettenetesebb, amit megéltem, mert egy időre elvesztettem hitemet mindenben. Amikor ezt láttam, tudatára jutottam annak, hogy . . . összeomlott az októberi események után fönnmaradt szervezete a dolgozó tömegeknek, hogy az emberekben kihalt a köz iránt való érzés, virággal képesek fogadni a köz, az ország ellenségeit is, akik talán önző érdekeiknek megfelelnek . . ."

A „köz", mint mindig, most is a társadalmat jelenti megfogalmazásában, de itt mégis mást ért alatta, mint az eddigiek során. Ez a „köz" az októberi események után alakult ki, s a dolgozók társadalmát jelenti. Tudja, hogy most a márciusban megbuktatott arisztokraták és nagypolgárok ünnepelnek, akik ellenségei a társadalmi haladásnak, ellenségei a tanácshatalomnak.

„Vajon ki fogja ebből ezt a szép, olyan sokat szenvedett országot kivezetni?" – kérdi Stromfeld önmagától, majd így folytatja: „rettegtem, mert Pest népe nem tudta, milyen vulkánon jár!"

Reményvesztetten, letörten tért vissza Siófokra.

5

„Az ellenforradalmi diktatúra megbuktatása... létérdeke az országnak..." (1919—1927)

A szerbiai vereség – 1914, a rovnói és uscieczkói kudarc – 1915–1916; a Monarchia és a háborús összeomlás – 1918, a polgári demokratikus forradalom bukása – 1919 tavasza, a Tanácsköztársaság veresége – 1919 ősze. Mindegyik dátum felejthetetlen eseményt rögzített Stromfeld életében is. S ezekben a napokban, amikor újra és újra végiggondolta a történteket, még inkább fokozódott pesszimista hangulata. Mindig az élvonalban küzdött, s az ügy, amelyet szolgált, elveszett, önmaga a legteljesebb bizonytalanság elé tekintett. A régi ideálok romhalmazzá váltak a viharos években, de az új ideálokat is elsodorta az idő.

Néhány hónapos megszakításokkal hatvan hónapot háborúzott a legnehezebb körülmények között.

Most, amikor Siófokra visszatért, a csalódott és meg nem értett ember kiábrándultságát mardosó önvád váltotta föl. Pedig akkor még nem is sejtette, hogy valójában milyen vulkánon járt. Elképzelni sem tudta, hogy a felülkerekedett ellenforradalom milyen vandál módon tör majd mindenre és min-

denkire, aki és ami a társadalmi haladást szolgálta, milyen véresen fog leszámolni a haladó erőkkel.

Az első darutollast még megmosolyogták a siófoki Balaton-parton, de amikor augusztus 17-én megérkezett Szegedről a többi különítményes, a helyzet megváltozott. Tudták, hogy Stromfeld Siófokon tartózkodik, így nem volt nehéz megtalálniuk. Letartóztatására Kozma Miklós százados vállalkozott. Emlékirataiban így írta le az elfogatás epizódját:

„Stromfeld egy villában lakott... Reszkető szobalány nyitott ajtót. A másik szobából belépett Stromfeld... nem viselt csillagot. Az ajtóban megállt. Láthatóan ideges volt. Egy percig mereven nézett, aztán megszólalt:

– Mit kívánnak, kérem?

Se nem »kapitány úr«, se nem »az urak« – gondolom magamban. – De most nem vörösködünk tovább!

– Ezredes úr, én Önt a nemzeti hadsereg fővezérsége parancsára letartóztatom.

Stromfeld rekedten válaszolt:

– Én nem ismerek nemzeti hadsereget.

– Ezredes úr, én nem parlamentírozok. Ha ezredes úr azonnal nem engedelmeskedik, fegyvert használok."

A letartóztatás annak rendje és módja szerint, „lovagias" keretek közt megtörtént. Az más kérdés, hogy a különítményesek a Stromfeld személyes szolgálatait ellátó vöröskatonával nyomban végeztek. Azután házkutatást tartottak „a pénz" után, ám az eredmény silány volt: mindössze néhány havi megtakarított összeget találtak – és azt is igazolni tudták. Nem pénzt – ürügyet – kerestek, de hogy valójában mit fájlaltak, azt Kozma félreérthetetlenül megfogalmazta: „Kun Béla parancsának teljesítését, mely az antant rendeletére a futó cseheket üldöző vörösöket visszarendelte, meg kellett volna tagadnia. Stromfeld kiverhette volna a cseheket, és visszafordulva felrúghatta volna Kun Béláékat."

Stromfeldet egyelőre házi őrizetbe vették, majd a Hullám Szállóba vitték. Az utána érdeklődő feleségét Soós tábornok, Horthy vezérkari főnöke elé kísérték, aki közölte, hogy férjét Budapestre szállítják. Este érkeztek a fővárosba. Stromfeldet a Honvédelmi Minisztérium épületében, majd másnap a Margit körúti fogházban helyezték el.

A katonai fogházban már tombolt a fehérterror. Ide zárták a Le-

nin-fiúkat, a Tanácsköztársaság számos ismert és exponált személyét. Itt tartották fogva Juliert, Tombort, Kerekest, Szakállt, Moussongot, Hangayt, Madarászt és még sok tisztet, akik ugyan más-más nézetet vallottak, de közös „bűnük" volt, az hogy a Vörös Hadseregben teljesítettek szolgálatot. Az utóbbiakat vizsgálati foglyoknak tekintették, és a bánásmód is ennek megfelelő volt. Stromfeldet is mint vizsgálati fogságban levő tisztet kezelték, akit – mint dokumentumok és fogolytársak tanúsítják – rokonszenv s tisztelet övezett.

„Amikor jöttem föl az ebéddel – írta Stromfeld fogadtatásáról az egyik fogoly –, Stromfeld Aurélt már kísérték végig a folyosón... Rendfokozatot nem viselt, de azért a folyosón mindenki összekapta magát és keményen tisztelgett, amikor elhaladt mellette. Nemcsak most az első napon, hanem egy év múlva is."

„Nagyon bátor ember volt – említi élményei közt egy másik fogolytársa. – Tanúja voltam, amikor egy Koháry nevű hadnagy, a Margit körút hóhéra, felelősségre vonta Stromfeld elvtársat, amiért beszélgetett velünk. Stromfeld erélyes hangon magából kikelve ezt mondta a hadnagynak: „Takarodjék. Én vezérkari ezredes vagyok. Magának ezen a helyen semmi keresnivalója nincs." Ugyancsak ő idézi Korvin Ottóval folytatott beszélgetését, aki „Stromfeldre azt mondta, bár sok hozzá hasonló lett volna."

A tisztizárka őre mindennap a következő szavakkal üdvözölte foglyát: „Jó reggelt kívánok! Ezredes úrnak alázatosan jelentem 7 óra van."

Sok minden azt a látszatot keltette, hogy nemcsak a sorsában osztozó társak tisztelete, szeretete, elismerése vette körül, hanem megértőek voltak a túloldalon is. Valójában persze nem megértésről volt szó, csupán nem tudták, hogy a hadvezéri babérokkal, elvitathatatlan tekintéllyel, széles körű személyi ismeretséggel rendelkező Stromfelddel le lehet-e számolni. (Meg ki tudja: le kell-e számolni...?) Előbb a közvéleményt kellett átformálni, amire a fehérsajtó egy része nyomban vállalkozott is. Megindult a pocskondiázó szennyáradat, hogy a győztes hadvezérből mielőbb pénz után sóvárgó, féktelen személyi ambíciótól fűtött kommunista bérencet csináljanak. Élen járt a „Nemzeti Haderő", amely Stromfeld „elvtárs" életfilozófiája címmel pogrom cikket tett közzé. A polgári sajtó mérsékeltebb fele azonban tartózkodott a véleménynyilvánítástól.

A Margit körúti fogházból Stromfeldet átmenetileg néhány társá-

val együtt a Gyáli úti kórházba szállították. 1920. január 23-án a katonai körletparancsnok ügyésze engedélyezte szabad mozgását az ország területén, azzal, hogy „köteles... mindenkor tartózkodási helyét és pontos lakcímét fenti ügyésszel közölni". Bizonyos megnyugvással fogadta a hírt, s talán némi illúziókat is táplált jövőjét illetően. Öccse közbenjárására – aki a Magyar Vasművek és Gépgyárak egyik igazgatója volt – állást is kapott. Ostffyasszonyfán koksz szállítmányozása és a vele járó adminisztratív munkák lett a feladata. A hatalom azonban nem tévesztette szem elől. Leutazását követően néhány nappal már az ostffyasszonyfai katonai állomásparancsnokságon volt az ügyész puhatolózó megkeresése, hogy „minő foglalkozást űz és... minő magatartást tanúsít az ottani lakosokkal szemben, és vajon nem fejt-e ki izgatás útján valamelyes tevékenységet a jelenlegi állami rend és a nemzeti hadsereg ellen".

Eljegyzésük 18. évfordulóján, 1920. február 9-én talán a szokottnál is melegebb hangon írt feleségének, s elérzékenyülten kérte: „Te a jóban és a rosszban mindig mellettem álltál, és kérlek maradj mindig így, mint eddig."

A nyár már beköszöntött, amikor kézhez kapta a budapesti hadosztálybíróság ügyészének vádiratát, és a bíróság vezetőjének értesítését tárgyalásának kitűzéséről. Nem sokkal később még egy értesítés jött. Dénes Pál, a közlekedési dolgozók szakszervezeti szervezője arról tájékoztatta, hogy legjobb tudomása szerint Héjjasék az életére törnek, és még a tárgyalás előtt el akarják tenni láb alól. Dénes azt javasolta, hogy sürgősen hagyja el Magyarországot.

Stromfeld számos esetben elhagyhatta volna az országot. Nem tette. Most mégis választ elé került. A józan ész kívánta: tegyen eleget a felszólításnak, halott embernek senki nem veszi hasznát. Elhatározásában közrejátszott az is, hogy az uralomra jutott ellenforradalom valamelyest konszolidálódott ugyan, de reakciós arculata minden vonatkozásban egyértelműen kirajzolódott. Márpedig a Stromfeld „bűnéül" felróttak még a paragrafusok betűi szerint is súlyos következménnyel járhattak.

Június 22-én jegyet váltott, és egy esti vonattal Ózdig utazott. Amikor át akarta lépni a demarkációs vonalat, feltartóztatták két hozzá csatlakozott társával együtt. Szocialista munkásoknak vallották magukat, de a pénzügyőr szemlész a Stromfeld nevet megismerve – letartóztatta. Másnap a budapesti katonai kerületi parancsnokság a Mar-

git körúti fogházba szállíttatta őket. A balul sikerült kísérlet – néhány nappal tárgyalása előtt – súlyosbította helyzetét.

A kurzus 1920 júliusában rendezte meg a népbiztosok perét és a Stromfeld-pert. Erre az időre készült el az a vádirat, amely nemcsak a vádlottakat, hanem egyszersmind a Tanácsköztársaságot mint a munkásosztály államformáját, társadalmi rendjét, eredményeit is hivatott volt elítélni. Jogilag és erkölcsileg szerették volna megsemmisíteni a Tanácsköztársaságot, megalapozni az ellenforradalmi rendszert. Ennek az aktusnak része volt a Stromfeld-per, mert rajta keresztül a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregét, annak forradalmi honvédő háborúját akarták dezavuálni.

A két per között azonban lényeges különbség volt. Amíg a népbiztosok perében majdnem kivétel nélkül a munkásmozgalom korábbi harcaiban részt vett kommunisták vagy szociáldemokraták szerepeltek, addig a Stromfeld-per egy vezérkari tiszt pere volt, mégha figyelembe vesszük is Stromfeld fejlődését, szocialista meggyőződését.

Amíg a népbiztosok perében nem mindenkor lehetett visszaverni a vádat – mert az például, hogy a Tanácsköztársaság elvette a földbirtokosok földjét, tény volt, amivel az ellenforradalom szemében az egyik legnagyobb bűnt, a magántulajdon megsértését követték el, addig a Stromfeld-perben a döntő mozzanatot – azt, hogy a Vörös Hadsereg védelmezte a proletárhazát, egyben a forradalmat – valójában nehéz volt ellene felhasználni. E háború a széles közvélemény szemében elsősorban a nemzeti létünkre törő ellenség ellen folytatott háború volt. A népbiztosok perében ezt az egyik védőügyvéd a következőképp fogalmazta meg: „Mi csak annyit tudunk, tekintetes törvényszék, hogy volt idő – és ezekről az eredményekről az újságokból értesültünk –, amikor ez a Vörös Hadsereg kiverte az országból a cseheket és feltartóztatta a románokat, amiből teljes objektivitással nem vonhatok le más következtetést, minthogy kellett valaminek történnie ott, abban a hadseregben, ami komoly, méltóságteljes, hazafias érzéstől áthatott akarás volt, kellett valaminek történnie, ami talán előttünk is rokonszenves lehet."

Más kérdés az, hogy az ellenforradalmi bíróság bírái és ügyészei ennek ellenére hangsúlyozták – különben logikusan –, hogy ez a háború nem a „szentistváni határokért", hanem a „forradalom fenntartásáért" folyt, nem „nemzeti" hadsereg, hanem „proletárhadsereg", „osztályhadsereg" vívta. Ez igaz, ám a forradalmi célkitűzések tagad-

hatatlanul összeolvadtak a nemzet legfontosabb érdekeivel. Olyasmit kívántak bizonyítani, amit nem tehettek anélkül, hogy ne törjenek pálcát mindenki felett, aki ezt a háborút támogatta – tehát az egész tisztikar felett is. A Vörös Hadsereg harcának nem lehetett nemzetellenes színezetet adni, mert bár a kommunisták nem azon mérték a proletárhazafiságot, hogy a proletárállam hadserege mekkora területet szabadított fel, a háború folyamán mégiscsak hatalmas területeket foglaltak el. E tények a jogi paragrafusok világában igen nagy lehetőségeket teremtettek a védelem számára.

Az ellenforradalom bírósága előtt életveszedelemben állni, nagy erőpróbát jelentett. „Judiciuma nagy – jegyezte meg Stromfeldről az egyik sajtótudósító. – Nem jogász, de tudja értékelni a vallomásokat, pillanat alatt megérzi súlyukat, jelentőségüket. Reflexiói rövidek, élesek; mondatai és gondolatcsoportosításai erős intellektusra vallanak. A nagy tehetségű ember erőteljessége megérzik rajta, és nem csoda, ha az impresszionista hallgatóságban valósággal pártja van." Hogy ki hogyan járta végig ezt a kálváriát, abban szerepet játszott meggyőződésének ereje, személyi kvalitásai, fizikai kitartása is. Világos, hogy Stromfelddel szemben csak olyan politikai követelményt támaszthatunk, ami összhangban áll korábbi meggyőződésével, s magatartása morális értelemben akkor támadható, ha saját, korábban vallott nézeteit tagadja meg.

Stromfeld ekkor még nem volt kommunista, de ügye része volt a szocializmus ügyének. Ebből szükségképp fakadt védekezésének belső ellentmondása, ami abban jutott kifejezésre, hogy korábbi progreszszív társadalmi tevékenységének védelme nem feltétlenül jelentette a proletárdiktatúra védelmét. De az ellenforradalom bírósága tetteiért, a Tanácsköztársaság támogatásáért, s nem nézeteiért állította bíróság elé! Ha nem akart saját meggyőződésével szembekerülni, akkor védelmeznie kellett a Tanácsköztársaságot, ez viszont halálbüntetést vonhatott maga után. Meg kellett tehát találnia a módját, hogy meggyőződését megtartva védje életét, s ne kerüljön ellentétbe az ügygyel, amelyet szolgált. Erre alkalmas volt a nemzeti momentum túlzott hangsúlyozása, mint ahogy ez a peren végigvonult. Természetesen a vád és a vádat támogató sajtó minden erőfeszítése arra irányult, hogy ezt elvileg és gyakorlatilag lehetetlenné tegye. Az ügyész azzal verte vissza a védelmet, hogy „a vádlott nem védekezhetik azzal, hogy a területi integritás érdekében vállalta a Vörös Hadsereg vezetését",

mert „a bolsevizmus nem ismer nemzeti érdekeket". A sajtó nyomban felkapta ezt az átlátszó hazugságot, és hogy a védelem igazságát a közvéleményben megrendítsék, Stromfeld magatartását taktikázásnak tüntették fel, amelynek az a célja, hogy „a közönség körében hangulatot keltsen Stromfeld ezredes érdekében".

A bíróság a Tanácsköztársaság háborúját nem merte vád tárgyává tenni, de a per során – a védelem Stromfeld számára kedvező, „hangulatkeltő" védekezése láttán – megpróbálta ellene és a proletárdiktatúra ellen fordítani.

Az ügyész vádbeszédében féktelen ambícióval azonosította Stromfeld tetteinek mozgatórugóit. Ő ezt a vádat visszautasította, és rámutatott, hogy minden lépésével a társadalmi haladást szolgálta: „Fanatikus ambíció vezette tetteimet, ha ez vezette is, azonban nem a személy volt előtérbe helyezve, hanem fanatikusan akartam az országnak, hazámnak és embertársaimnak szolgálni... Van egy másik, amely irányította egész életemen minden tettemet, az, hogy az a szent meggyőződésem, hogy csak akkor ember az ember, ha mindent, amit az isteni teremtés rám adott, az emberiség javára használom fel."

A bíróság közcsendháborítás és felségárulás címén emelt vádat ellene. „A közcsendháborítás bűntettére vonatkozó vádakat az ügyészség arra alapítja, hogy Stromfeld rábeszélte a tisztikart, hogy lépjenek be a Szociáldemokrata Pártba, és hogy a hadseregben valósítsák meg a katonatanács és a bizalmiférfi-rendszert, közreműködött továbbá a hadsereg fegyelmének meglazításában és a hadsereg bomlasztásában. A felségárulás bűntettét... azzal követte el a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, hogy öntudatosan megszervezte és megerősítette a Vörös Hadsereget, és ezzel lehetővé tette, nogy a vörös uralom hónapokon keresztül fönnállhasson."

Különválasztották tehát a polgári demokratikus forradalom és a proletárforradalom időszakában „elkövetett" cselekményeket. Csakhogy a közcsendháborítás vádjának minden alapvető tény ellentmondott, ezért a bíróság a mellékkörülményekbe kapaszkodott, majd az egészet elejtette. A második vádpont viszont megkerülte a leglényegesebbet: Miért harcolt ez a hadsereg? Ezért a perben, végül az ítéletben is, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökségének vállalását hangsúlyozták. Minden, „szaktudását, fáradhatatlan szorgalmát és minden képességét odairányozta – hangsúlyozta a vádirat –, hogy a tanácskormány fennmaradását biztosító Vörös Hadsereget megszervezve és

megfegyelmezve az ún. proletárdiktatúra fennállását biztosítsa." Tehát a beosztásából, a vezérkari főnökség ellátásából fakadó tevékenységének csak egy részét tették vád tárgyává. A hadsereg és vezetése azonban mindig kettős célt szolgál, s a Vörös Hadsereg esetében éppen a második – a hadműveletek vezetése külellenség ellen – volt a döntő.

Önként kínálkozott a védelem taktikájának második jellemzője, amelyet Stromfeld védője tömören így fogalmazott: „Felelősségre vonni egy katonát, aki harcolt az integritásért, ez páratlanul áll a világtörténelemben... Ha Stromfeldet bűnösnek mondják ki, akkor bűnös a Vörös Hadsereg minden egyes katonája."

Ebben a szerteágazó, sokrétű, számos mellékkörülményt érintő bírósági anyagban meglehetősen rejtve maradnak lényeges, elvi állásfoglalását jellemző momentumok. Olykor a jól fogalmazott, éllel vagy céllal elmondott körmondatok helyett egy-egy félmondatban találjuk a lényeget. Figyelemre méltó, hogy az ellenforradalmat leleplező részletek a per jegyzőkönyvében csonkán szerepelnek, és a történtek csak a lapokban megjelent tudósításokkal összehasonlítva derültek ki.

Az egyik tanú, Rácz Károly százados semleges hangvételű vallomásában megjegyezte: „én haragudtam rá, mint minden emberre, aki nem osztotta velem a nemzeti érzületet". Az ő vallomására reflektálva nyilatkozott Stromfeld elítélőleg a MOVE-ról, ugyanakkor a „nemzeti érzületre" vonatkozó megjegyzést sem hagyta megválaszolatlanul. „Azért, hogy ők nemzeti irányt követnek – mondotta –, nem zárja ki az én nemzeti irányzatomat és érzelmemet, mert lehet követni nemzeti irányt akkor is, ha az ember egyéb szociális reformokat óhajt." Más szóval, aki híve a társadalom szociális fejlődésének, szociális reformokat óhajt, annak nem kell megtagadnia nemzeti érzéseit, az nem hazaáruló, de aki melldöngetve beszél a hazafiságról, még nem biztos, hogy valóban hazafi.

A társadalmi haladás jogosságának feltétlen elismeréséből egész sor kérdés és következtetés adódott. Talán a leginkább jellemző, leleplező epizód is éppen a társadalmi haladás és a haza védelme körüli vitában robbant ki.

A bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy a Vörös Hadsereg a proletárforradalom támasza volt, s így Stromfeld a „legnagyobb ellenséget", a „vörös uralmat" támogatta. Mire ő azt válaszolta, hogy „a legnagyobb ellenség az idegen hadsereg, amely betör az országba",

s hozzátette: „példa erre a román megszállás". Ekkor a tárgyalást vezető hadbíró őrnagy buzgalmában, a hallgatóság elképedésére, nyersen kimondta a burzsoá osztálybíróság véleményét: kérdés, hogy a két ellenség közül melyik volt a nagyobb, a belső vagy a külső, és nem lett volna-e jobb, ha a külellenség bejött volna az országba?

Az ellenforradalom győzelmével hatalmukba visszakerült uralkodó osztályok nevében tehát nyíltan elhangzott, hogy csak addig érzik „hazafias kötelességnek" a haza védelmét, amíg a hatalom nincs a munkásosztály kezében. S aki ezt nem hajlandó tudomásul venni, az „bűnös". El kell ítélni, mert a haza védelmét a proletárhaza iránt is kötelességnek tartotta! Úgy is mondhatnánk: ez volt az a vádban le nem írt, de kimondatlanul is jelenlevő főbenjáró bűn!

Stromfeld büszkén nyilatkozott az általa teremtett hadseregről és eredményes hadműveleteiről. „Az ügyész büntetésem súlyosbítását kívánja – mondotta –, hogy a hadsereg presztízsét aláástam. Addig, amíg szerény személyem vezetett, megvertük az ellenséget úgy, hogy ez ritkaság. Ezt a presztízst Prága állapítja meg." Amikor pedig a bíró szemére vetette, hogy az 1919. június 29-i búcsúparancsában kitartásra szólította fel a katonákat és a tisztikart, így válaszolt: „Ezért a tettért nem vádolom magam, hanem vádolom magam azért, hogy nem tartottam ki tovább, és távozásommal az embert előnybe helyeztem a közzel szemben."

A tizenhét napi tárgyaláson hetvennégy tanú vonult fel, többnyire a vád tanúi, akiket különféle szubjektív befolyás vezetett vallomásuk megtételében. Akik szemben álltak Stromfelddel, megtagadtak minden demokratikus gondolatot, hűséges szolgái voltak az ellenforradalmi bíróságnak. Akadtak, akiket a személyes ismeretség mérsékletre intett, még többen voltak, akik közreműködtek a Vörös Hadseregben, és Stromfeld mentésével saját egzisztenciájukat védelmezték. A mentő tanúk Stromfeld Tanácsköztársaság alatti egyes megnyilatkozásainak tulajdonítottak tendenciát, amiről azonban az ellenforradalmi sajtó gúnyosan megjegyezte, hogy „szűk magánkörben jóindulatú emlékezettel megáldott, meghitt fülek előtt" tett nyilatkozatok „súlytalanok a mérlegben".

Az ellenforradalom leghűségesebb jogi támaszainak, a bíráknak és ügyészeknek, kötelességük volt példát statuálni. Ennek ellenére több ügyész visszautasította a megbízatást. A tárgyalást vezető hadbíró őrnagy maga is tagja volt annak a tiszti szakszervezetnek, amelynek

„hadseregbomlasztó" szerepét, vezetőinek bűnösségét, be kellett bizonyítani. A Legfelsőbb Katonai Törvényszék helybenhagyó ítéletét Stadler István tábornok mondotta ki, aki tanára, majd tanár kollégája volt Stromfeldnek. A vádlott lenyűgöző egyénisége, megőrzött tekintélye alól a bíróság sem tudta kivonni magát, ily módon magyarázható az a pátosz, amellyel az ügyész vádbeszédét kezdte: „megható tragédia előtt állunk". Az emberek kettőzött figyelemmel olvasták a per különböző árnyalatokban tálalt tudósításait. A per vége felé az újságok egy része nem titkolt szimpátiával közölte Stromfeldről szóló cikkeit, ami ugyan nem jelentette azt, hogy hőst faragtak belőle, de mindig kihangsúlyozták felszólalásait, amelyek rokonszenvessé tették alakját. Emiatt az ügyész a minisztériumhoz fordult: „A napilapok a tárgyalásokon felmerülő tanúvallomásokat nem a valóságnak megfelelően közlik. Különösen azok a tanúvallomások vannak helytelenül beállítva és részben elhallgatva, melyek Stromfeld ezredes ellen szólnak." Az interpelláció azonban „post festa" érkezett. Szerencsére – mint az az iratokból kiderül –, mert a sajtó a továbbiakban már csak a „tényeknek megfelelő" összefoglalásokat kaphatott volna.

A fenti körülmények a perre jelentős befolyást gyakoroltak, és igen politikussá tették a kiszabott büntetést.

A hadosztálybíróság ítélete kimondta: „Stromfeld Aurél ... nyug. vkt. ezredest, mert az ún. proletárdiktatúra alatt a tanácskormány szolgálatába szegődve 1919. évi április 21-én a Vörös Hadsereg vezérkari főnöki állását elvállalta ... ezáltal olyasmit tett, ami bellázadás nagyobbítására volt irányozva, a kbtk. 334. §-ának c) pontjába ütköző felségárulás bűntettében bűnösnek mondja ki, és ezért őt ... 2 (kettő) év és 9 (kilenc) hónapi, hónaponként egy (1) napi kenyér és víz melletti böjttel, a böjtnapokon kemény fekhellyel és a büntetési idő minden harmadik és kilencedik hónapjában magánfogságba zárással súlyosbított súlyos börtönre ítéli."

A budapesti hadosztálybíróság ítéletét végső soron a Legfelsőbb Katonai Törvényszék helybenhagyta, miután előbb kimondta a kötél általi halál jogosságát. A Legfelsőbb Katonai Törvényszék ugyanis a védő semmisségi panaszát elutasította, a vádlóét elfogadta. Ugyanakkor megállapította, hogy az elítélttel szemben a Katonai Büntetőtörvénykönyv 334. §-ának kötél általi halált meghatározó cikkelyét kellett volna alkalmazni, nem pedig ugyanezen paragrafus legenyhébb büntetést megjelölő pontját. Meg is indokolta, hogy miért. A „vádlott,

a Vörös Hadsereget végső fokban irányítani hivatott Forradalmi Kormányzótanácsnak egyik legfontosabb alárendelt közege volt... a bellázadás nagyobbításában közvetlenül működött közre..." A Legfelsőbb Katonai Törvényszék végül is egy súlyosabb, életfogytiglani börtönbüntetést megállapító paragrafust alkalmazott, de az alsófokú bíróság által kiszabott két év és kilenc hónap börtönbüntetést nem változtatta meg.

Az ítéletbe azonban számítási hiba csúszott, mert a 334. § és következménye társadalmilag, jogilag, erkölcsileg, nem utolsósorban politikailag azt az utolsó szálacskát is elszakította, amely Stromfeldet még a régi világhoz kötötte. Életreszólóan megérttette vele, hogy a társadalmi haladás nem a békés megértés jegyében folyik, s amikor a reakció pillanatnyilag felülkerekedik és erősnek érzi magát, akkor szó sincs megértésről, hanem irgalmatlanul beletipor mindenbe, ami új volt és mindenkibe, aki az újat szolgálta. Az osztályharc és osztályérdek szemléletét attól a bíróságtól tanulta meg, amelyik azt tagadta és nem létezőnek nyilvánította, de gyakorlatában a legkérlelhetetlenebbül alkalmazta mindennel és mindenkivel szemben, aki kitörni kívánt a reakciós osztálytársadalom béklyóiból. A forradalom gyorsan érlelte az újat, sokszor megkönnyítette a választást, de olykor a helyzet bonyolultsága gátolta a felismerést. Stromfeld végigjárta ezt az iskolát. A bírósági ítélet és következményei azután nyers egyszerűségben tárták fel a valóságot. Ezért csúszott értelmileg és érzelmileg egyaránt hiba a számító ítéletbe.

Stromfeld Aurél 1920. július 19-én megkezdte börtönbüntetésének kitöltését.

„Aki a haladás érdekében szenved, már a szenvedés alatt boldognak érzi magát." E sorokat ő jegyezte börtöntársa emlékkönyvébe. Bizonyos, hogy nem a sötét cellák testet, lelket ölő képe, hanem egy új és igazabb világkép, tudatossá formált új célok sugallták szavait. Bízvást leírhatom: a belső zűrzavar csitultával mélyebb gyökeret eresztettek az új világnézet palántái. A börtön azonban sokféle hatást váltott ki...

Rideg falakkal határolt néhány négyzetméternyi cella, vasrácsokkal övezett folyosó és a napfényt alig befogadó udvar az új közösség színhelye. A Margit körúti katonai fogházban töltött karácsony estén találóan jellemezte rabtársait: „A teremben zsúfolva állnak »rabtársaim«. Bűnük különböző, ismerem »mókáikat«. Egyik részük a po-

litika áldozata, vagy nyíltan kimondották véleményüket, vagy pedig hódoltak egy olyan elvnek, mely a jelenlegi rendszernek nem tetszik, sőt akadnak, kik harcoltak is érte. Nagyobbára egész emberek, akiknek elvérzése nemcsak nem hasznos, de káros a társadalomra. Egyik részük »lopótikai« ügyből kifolyólag van itt. Kis társadalmi tragédiák... Sok közöttük sem apát, sem anyát nem ismert, úgy nőtt fel, mint az útszéli kóró. Kérdem, megvethetem-e ezeket az embereket, kiknek lelkivilágát megismertem? Nem! Hány értékes egyén veszett így el, ki ha a társadalmi berendezkedések olyanok volnának, hogy ezeket nevelnék, egészen más útra tértek volna."

Idővel kialakult a munka, a „társasági élet" és a magány ritmikus ismétlődése. Mindennap rendszeresen lejárt a börtön asztalosműhelyébe: és amint megjegyezték róla: „nagyon szeretett az asztalosműhelyben dolgozni, könnyen tanult és szerette a szakmát." Sokféle emberrel ismerkedett össze, köztük Csrepka Jánossal, akit nagyon megkedvelt. Még nem sejtette, hogy ő lesz az, aki elsőként ismerteti összse a földalatti mozgalom harcosaival...

A fizikai munkával elsősorban a test satnyulását akarta meggátolni, de a szellemi bénulás elleni orvosságot is meg kellett találnia. Megtanulta tartalmassá tenni a börtöntársak között töltött időt, éppúgy, ahogy az egyedüllét óráinak is kialakult az életrendje. „Stromfeld, négy fogolytársával, ütemes, katonás léptekkel fel és alá járt, miközben élénken társalgott, vagy valamit előadott. Az elmúlt háború katonai műveleteire, csaták előkészítésére és lefolyására, a parancsnokok és parancsok kritikájára vonatkozó elemzések voltak a témák, az akkor megjelent háborús emlékiratok fényében." A fogház földszintjén – amint az imént idézett visszaemlékezésből már kiderült – kialakult egy szellemiségi sziget.

A foglyok megőrizték optimizmusukat. Erről gyózhet meg bennünket egy spicli jelentése is: „Megbánást vagy engesztelődést – egyik politikai fogolynál sem tapasztaltam... Valamennyi polgári fogoly bízik abban, hogy helyzetük rövidesen jóra fordul, s ismerve a külvilág eseményeit, az ország súlyos helyzetét, bíznak különösen az orosz Vörös Hadseregben, s minden reménységük abban van, hogy tavasszal a helyzet teljesen megváltozik... Alkalmam volt megfigyelni Stromfeld v. czredest is, aki szintén bizalommal várja a jövőt, reméli, hogy a helyzet megváltozik, azonban tőle kommunista eszméket és tanokat hallani nem lehetett."

Van azonban néhány olyan forrás, amelynek hitele és értéke sokkal nagyobb minden külső szemlélőétől: levelek, feljegyzések, naplórészletek. A történész feladata lenne a rendszerezés, a módszeres elemzés. De szabad-e rendet teremteni ott, ahol a zűrzavar a legtermészetesebb? Lehet-e sablonos kérdéseket feltenni, amikor a kérdések belső szükségszerűségből, naponként változó benyomások alapján jelentkeznek? Már elmúlt a bírósági per, ahol mérlegelni kellett a szavakat. A börtönben csak önmagát csapta be az, aki bármely meggondolásból nem mondta ki az élet szülte kérdésre a feleletet. De bezártan nagyon nehéz volt józanul mérleget készíteni, és a régmúltat egészen eldobva megfogalmazni a jövőt, akkor, amikor a jelen is tele volt csalódással. Feljegyzéseiből két jellemző vonást mégis kiragadhatunk: gyűlöletet az ellenforradalommal szemben, tettrekészséget egy szebb jövő érdekében.

A börtönélet első heteiben született meg a „Fogházfantázia" című írása. A látszólag optimista, mondhatni humoros sorok mögött a kilátástalanság érzése húzódik meg. A szabadulni vágyó fogoly naivitással határos fantáziája közel állt hozzá, de nem hitt benne: „E fogházban – írta – ez a tömegpszichológiai jelenség a legmagasabb fokra van kifejlődve, mert úgyszólván egyöntetűleg mindenki a viszonyok változásával várja saját sorsának megváltozását. Mivel oly érdekes lehetetlenségek híreszteltetnek el, elhatároztam, hogy ezeket leírom, hogy később az emberi fantázia lehetetlenségét bizonyítsam." Így kerültek egy csokorba a Királyválasztás s Margit körúti fogházban, Az orosz Vörös Hadsereg és a magyar helyzet, A Tisza-per a fogházban és Az őrnagy úr kihallgat című kis írások.

Valamennyi közül a legjellemzőbb Az orosz Vörös Hadsereg és a magyar helyzet című írása, amely rövid és summás elvetése annak a reménynek, hogy a magyar helyzet az orosz Vörös Hadsereg hadműveletei nyomán fog megváltozni. A katonai helyzet alakulása nem politikai vágyaktól függ – ez cseng ki soraiból. A kérdésnek egyébként az adott aktualitást, hogy a Vörös Hadsereg – szétverve az intervenciós csapatokat – abban az időben sikeresen nyomult előre nyugat felé. Egyébként itt nevezte a világháborút első világháborúnak, mert mint mondta: „szerintem legalább egy második előtt állunk". A közkegyelmet a „jámbor óhajok" közé sorolta. Vajon az utolsó karcolatot, Az őrnagy úr kihallgat címűt, miért sorolta a Fogházfantázia írásai közé? Ugyanis az így fejeződik be: „Ez az őrnagy

úr pedig, egyik nagyhatalmú ügyész, kinek az a rossz szokása, hogy este, rendesen már takarodó után tartja kihallgatásait, már erősen ittas állapotban, és azt, aki tagad, vagy mindazt, amit elrendel, nem csinálja meg, azt rettenetesen megkínoztatja a 13-as cellában, melyben mindenféle kínzóeszköz rendelkezésére áll . . ."

Ugyancsak a börtönélet első felében született meg a Börtönnapló, amely lényegében korábbi élményeinek, főleg az emlékezetes karácsonyesteknek felidézése. Az elején halottairól emlékezik: „Ebben az élőhalottak világában a halottak napja kell légyen a legnagyobb ünnepünk . . . – írja, majd édesanyja öngyilkosságán tűnődve hozzáfűzi: – Hányszor, de hányszor gondoltam arra, nem állott-e be nálam az az időpont, hogy példádat kövessem. – Néhány sor után elhessegeti ezt a gondolatot, és inkább jövendő életcélját fogalmazza meg: – Egyelőre az az érzésem, hogy élnem kell, összes energiámat meg kell feszítenem, hogy testileg és lelkileg le ne romoljak; még van életcélom, s ez . . . na nem vetem papírra, de Te tudod; ha belátom, hogy ezt nem tudom elérni, akkor én is jövök Hozzád önként!"

– Eszébe jut a szeretett nagymama, aki a katonapályától akarta eltántorítani –: Gondolkodom, hogy igazad volt-e? – De nem tagadja meg önmagát: nem bánom, hogy akkor ifjú tűzzel ezt a pályát választottam. – Végül, meghatóan szép sorokban búcsúztatja el vöröskatonáit –: Leghosszabban azok sírjánál időzöm, akik az én parancsszavamra fejezték be életüket Miskolc, Tokaj, Losonc, Léva, Érsekújvár alatt! . . . Ti vagytok az elsők, kiknek szenvedések és életetek árán kellett ezt a nagy átalakulási folyamatot megindítani, mely az emberiséget megrázkódtatja . . . Az a meggyőződésem, hogy nem hiába estek el. Még zivatar van, még teljesen borús az ég, de minden ember tudja, hogy a borús ég mögött ott van a napsugár és egykoron a felhőknek el kell oszlani. Ti utolsó »vörös« bajtársaim pedig tudom, hogy érzitek, miszerint ha ma nem is gondol rátok más, mint börtönben levő vezetőtök, a haladás és a nemzet boldogulásáért haltatok meg, és eljő az idő, amikor a hálás utókor néktek, éppen néktek nyújtja a pálmát."

Feleségéhez írt levelében ismét a lázongó ember szólal meg: „Vasárnap délután, előttem fekszik a biblia! . . . Minden mondat egy tűszúrás, és nem tudom magam afelől megnyugtatni, hogy csak én éljek és gondolkozzak az emberi ideálok törvényei szerint, holott mások mindezt hirdetik és utána sáros lábukkal tiporják."

Gyötrődése, kitaszítottsága talán ebből a néhány sorból tárul fel leginkább: „Hogy jössz Te Kincsecském ahhoz, hogy én miattam szenvedsz? . . . Te egész életedben csak jót tettél! És én vagyok a bűnös, hogy nincs meg az az életed, amelyet megérdemelsz. Ez a gondolat furdal, kínoz, őröl. Hogyan segíthetnék? Nem jobb, ha ennek az állapotnak véget vetek? Mi lehetek én még a számodra? Gondoskodhatom-e még valaha rólad? Örömöd lehet-e még bennem? Vagy nem vagyok-e csak teher számodra, amelyet Te szentként viselsz? Borzasztó, borzasztó! A gondolat akadozik, a szív összeszorul, a zsákutcából nem találok ki." Felesége hűsége, rajongása és szilárdsága mérhetetlen segítséget jelentett az önmagával, s önmagáért vívott harcban. Nemcsak a börtönben, hanem utána is, a visszanyert szabadság, egy merőben új világ hétköznapjaiban.

Lassan túljutott a mélyponton. Felülkerekedett erős akarata, önbizalma visszatért. Miután számot vetett a múlttal, száműzött minden illúziót, amely lélekben még a múlthoz kötötte, ismét célokat tűzött maga elé, terveket szőtt. Azok a tervek és célok, amelyekről alább idézett levelében beszél, világosan jelzik a múlttól való elszakadás társadalmilag és jogilag megpecsételt tényét, értelmileg és érzelmileg egyértelműen előrevetítik jövendő életútját. „Az események következtében cél és terv nélküli az élet? – írta feleségének – Ó, nem! Azon megismeréshez jutottam, hogy tevékenységemet tudat alatt is nagyon sokszor állítottam egy magasabb cél, az emberi haladás szolgálatába. Most pedig tudatosan látom azt a célt, amely az embert igaz emberré teszi. Így tehát valódi életcélomat, mint ember, megtaláltam. Ez új nyereség és meg vagyok győződve, hogy velem egyetértesz! Egy ember többet érhet el, minthogy önzetlenül dolgozzon embertársaiért? És igazán megteheti-e, mielőtt maga nem szenvedett érte? És most szenvedünk mind a ketten . . . Mint mondottam, itt újra életcélt leltem, a tervet könnyen meg lehet találni. A tervet a mindenkori helyzet adja.

Tavaly kedélyünk reményteljes volt. Reméltük, hogy most a világtól visszavonulva fogunk élni. Ez a gondolat túl szép ahhoz, hogy még tovább fűzzem. De most a lap megfordult! Hangulatom most is reményteljes! Nem nyugodt, csendes létet remélek, hanem fanatikus erővel akarok dolgozni az emberiségért, és szebb most, mint tavaly, mert a tavalyi hangulat visszafelé nézett, a mostani hangulat pedig előre néz, hogy teljesen kiérdemeljem az »ember« nevet . . .

Tudatában vagyok annak, hogy a reményeimhez vezető út nehéz és veszélyes, de ha ez ideálokért küzdve életemet vesztem, úgy nem születtem hiába, és becsületes embert fogsz őrizni ... Én az emberiségnek egy jobb jövőjét remélem, és talán még megérjük ez időket. Ha nem, úgy el fog egyszer következni. Ez a remény, ez a bizakodás kimeríthetetlen erőforrás, amely majdnem mindent legyőz."

Az életcél megfogalmazása és az életre szóló elkötelezetté válás mellett jelentős a Magyar Tanácsköztársasággal szembeni magatartás revíziója is. Arra már rámutattam, hogy Stromfeld 1919. július 4-én miért távozott, és arra is utaltam, hogy ennek helytelenségét belátta. De most, szemben az akkori jogos vagy jogtalan kiábrándultságból fakadó visszanéző hangulattal, most előre tekint. Meggyőződéssel vallja: a kiábrándító mellékkörülmények nem adnak jogcímet arra, hogy a társadalmi haladás szolgálatának bárki hátat fordítson.

Múltjával nem máról holnapra, és nemcsak érzelmi momentumok vagy rideg kényszerkörülmények miatt szakít. Sok az olyan mozzanat életútjában, ami erjesztő hatással volt gondolkodására. A világháború sűrítette a társadalom ellentmondásait. A forradalmak alatt mindez más megvilágítást kapott. A börtön és előzményei hozzásegítették tisztázni mindazt, ami nélkül csak egzisztenciáját vesztett ember maradt volna. „Most pedig tudatosan látom azt a célt, amely az embert igaz emberré teszi" – írja. Egy végtelenül egyszerű matematikai képlettel élve így fejezhetném ki: Az eddigi tisztultabb meggyőződés + az ellenforradalommal szembeni fellépés = a jövendő életcéllal, ami ≅ a társadalmi haladással. A múltjával való szakítás magas fokú erkölcsi bátorságról tanúskodik, ami már korábbi életútjából következik. A börtön tagadhatatlan hatását pedig azon mérhetjük le, hogy a megindult folyamatot gyorsabbá, határozottabbá, megmásíthatatlanná tette.

Stromfeld eltökélten készült új feladataira, s hogy mi módon, az kitűnik a börtönben megkezdett és félbemaradt tanulmányából, amelyben ezeket írta: „A magyaroknak legnagyobb bajuk, hogy a múltnak élnek és nem a jövőnek. A múltból tanulni kell, a tradíciók tanítsanak meg arra, hogy a jövő számára mit csináljunk."

Az összes hozzáférhető, 1920–1921 folyamán megjelent háborús emlékiratot áttanulmányozta. A könyvek a foglárőrmester jóvoltából, Lantos pesti könyvkereskedőtől jutottak a börtönbe.

Vizsgálódásainak homlokterébe került az összeomlás, amely Ma-

gyarországra súlyos következményekkel járt. Elolvasta Balassa József A magyar békefeltételek című könyvét, amely arra inspirálta, hogy a békeszerződést figyelembe véve igyekezzék „a jelenlegi helyzetet a jövő szempontjából katonailag kidolgozni." A belső helyzet rákfenéjét a horthysta zsoldoshadseregben látta. Megállapította, hogy a békeszerződésben engedélyezett 35 000 főnyi hadsereg – zsoldoshadsereg – veszélyes a társadalomra, állam az államban, a fegyveres kisebbség uralmát szolgálja.

Teljesen váratlanul, 1921. augusztus 25-én megnyílt előtte a börtönkapu. Kezében tartotta a Margit körúti fogház értesítését, amely szerint „hátralevő büntetését a m. k. Honvédelmi Miniszter 26 557/eln. 13.–1921. sz. rendelete, illetve a Kormányzó Úr Őfőméltósága kegyelemből elengedni méltóztatott . . ."

Érdemes egy kissé a szabaduló papír mögé tekinteni.

Az ellenforradalmi rendszer 1920 végén a politikai elítéltek szűk körére kiterjedő kegyelmet hirdetett. Erre hivatkozva a m. kir. budapesti hadosztálybíróság előterjesztést tett Stromfeld további börtönbüntetésének elengedésére. Mind az ügyész – nem azonos a perben vádat képviselő ügyésszel –, mind a bíró hangsúlyozta, hogy a bűnéül felróttakat „létérdekének biztosítása végett követte el", amiért „megbűnhődött". A kegyelmi tanács elnöke – Somogyi Aladár ezredes – nem értett egyet a javaslattal és kijelentette: „Nevezett egyénisége, eddig is tanúsított magatartása, kiváló szellemi képességei és energiája arra engednek következtetni, hogy tevékenységét ezután sem fogja beszüntetni, és . . . minden alkalmat fel fog használni az azokhoz való csatlakozásra, kik . . . a mai rend és a nemzeti eszme ellen" dolgoznak. Rámutatott, hogy Stromfeld „kegyelem esetén is ezredesi rangjától, kitüntetéseitől és nyugdíjától megfosztott egyén marad, aki nem fog bűnbánóan a megtorlásba belenyugodni". A Honvédelmi Minisztérium vele értett egyet, és az illetékes osztály közölte: „Stromfeld Aurél I. oszt. börtönfegyencet magas kegyelemre ajánlhatónak nem találtam."

Az ügyben akkor következett be gyors fordulat, amikor öccse, Stromfeld Ferenc, hivatkozva az amnesztia nyújtotta lehetőségekre, Stromfeld tiltakozása ellenére, kegyelmi kérvényt nyújtott be Horthyhoz. Horthy válaszát a Katonai Iroda Főnökének a honvédelmi miniszterhez írt leveléből ismerjük: „A Kormányzó Úr Őfőméltósága, akinek erről az ügyről referáltam, azt a magas kijelentést tette, hogy

ebben az esetben a kegyelem gyakorlásától esetleg nem zárkózik el." Most már a honvédelmi miniszter utasította az illetékeseket a kegyelmi ügy előkészítésére.

Budapest katonai körletparancsnoka még ellenvetésekkel próbálkozott: a „túl enyhén kiszabott büntetéssel nincs eléggé sújtva... Stromfeld szabadlábra helyezése esetén, mint a diktatúra egyik fő exponense, a kommunistákkal – ha nem is az ő kezdeményezésére – a jövőben is érintkezésbe léphet." Az ismét felszólított törvényszék kegyelmi tanácsa – ugyanannak a Somogyi ezredesnek elnökletével – a kormányzói intenciók után, ellenkező előjellel küldte vissza határozatát a minisztériumba. Most már azt hangsúlyozták, hogy az „elítélt nehéz sorsát emelkedett gondolkodásmódra való és tiszti neveléséhez méltó módon viseli. Nemcsak, hogy saját személyére nézve nem ad kifogásra okot, hanem környezetére is a legjobb hatással van..."

Persze korántsem az a legérdekesebb az ügyben, hogy rövid időn belül teljesen ellentétes módon véleményezték Stromfeld magatartását. Az ügy igazi hátterére, a valódi „megfontolásokra" részint a dokumentumokból, részint az általános politikai helyzetből következtethetünk. Ebből a szempontból közömbös volt, hogy a „megtérés" reményében mellette vagy a „javíthatatlanság" vádjával ellene szavaztak. Magasabb politikai érdekből a „megtérés" reményét állították előtérbe... Így terjesztette elő Belitska honvédelmi miniszter a javaslatát.

Még 1920-ban Soós tábornok sajnálkozva jelentette ki a nemzetgyűlésben, hogy a legkiválóbb vezérkari tisztek „nem alkalmazhatók", mivel a Tanácsköztársaság alatt exponálták magukat. A tisztek jelentős része, olyanok is, akik teljesen távol álltak a proletárdiktatúra ügyétől, de szolgálatot teljesítettek a Vörös Hadseregben, bizonytalanok voltak amiatt, hogy ha a legkiválóbbakat is felelősségre vonják, vajon milyen mértékig folytatódik majd a megtorlás? Szükség volt megnyugtatásukra azért is, mert már érezhető feszültség uralkodott a szegedi és a budapesti ellenforradalmár tisztek között.

Politikai meggondolásra vall Belitska előterjesztése is, aki a következőkkel érvelt: „... a magam részéről hozzájárulok a kegyelmi tanács javaslatához annál is inkább, mert a jelenlegi orosz kormány által reánk kényszerített egyezség nyomása alatt... éppen azok a legveszedelmesebb egyének fognak a reájuk szabott büntetés alól szabadulni, akik a bűncselekményük jellege, a büntetésük súlyos volta

miatt a magas közkegyelemben való részesítés szempontjából tekintetbe egyáltalán nem lettek volna vehetők."

Ez már világos beszéd volt. A szovjet kormány fellépésére, a fogolycsere-egyezmény értelmében, az ellenforradalmi rendszer nem tudta halálos ítéleteinek egy részét végrehajtani. Így semmi sem indokolta, hogy Stromfeldet, akit nem ítéltek halálra, sőt akinek megtérésére is számítottak, börtönben tartsák.

Szakállasan, rangjelzés nélkül, tábori egyenruhájában, micisapkával a fején és karján még az olasz frontról származó körgallérból készült felöltőben tért haza. A szabadulás örömét csak rövid ideig élvezhette. Még átöltözni sem tudott egykönnyen, hisz mindig egyenruhát hordott, civillel nem volt ellátva. Lakásuk sem volt, de a legnagyobb megrázkódtatást mégis a munkakeresés jelentette. Hamarosan rádöbbent visszanyert „szabadságának" értékére. A hivatalos Magyarország megbélyegezte. Újsághirdetésre szállodavezetőnek ajánlkozott. Néhány nap múlva értesítették, hogy nem kételkednek képességeiben, „közismert neve" miatt azonban nem alkalmazhatják. Neve, amelyet a harcok dicsősége övezett, amely összekapcsolódott a társadalmi felemelkedés és a nemzeti szabadság ügyével, megfosztotta őt a kenyérkereset lehetőségétől.

A megaláztatások deprimálttá tették. Nyomott hangulatát tetézte felesége apjának halála. Lakásgondjuk volt, amelynek megoldásán csak a véletlen segített: egyik nagynénje felajánlotta lakása egy részét. Az állásszerzésben is a véletlen játszott közre.

Kiszabadulása után Stromfeld rövidesen felkereste a Szociáldemokrata Párt központját, hogy felelevenítse kapcsolatait. Itt találkozott össze Dénes Pállal, aki a per előtt az életveszélyre figyelmeztette. Dénes a saját gyárában ajánlott fel neki raktárnoki állást, ugyanis a háború alatt szerzett vagyonát a Hungária kalaptomp- és kalapgyárba fektette. A gyárban különben is sok üldözött ember talált menedéket, kenyeret. Stromfeldnek nem volt nehéz baráti kapcsolatokat teremtenie. Számos volt vöröskatona is dolgozott a gyárban, ezek a régi tisztelettel közeledtek hozzá, de a „Stromfeld elvtárs" megszólítás most másként hangzott, elvesztette korábbi hivatalos jellegét, nem az egykori feljebbvalóhoz, hanem a mostani sorstárshoz szólt.

A gyárban végzett munkája természetesen nem elégítette ki. Mivel megfogadta, hogy a haladásért fog dolgozni, ennek lehetőségét is meg kellett keresnie.

Hamarosan a belpolitikai küzdelem egyik érdekes epizódjába csöppent. A közismerten rojalista beállítottságú ifjabb Andrássy gróf, a Monarchia utolsó külügyminisztere néhány alkalommal vendégül látta és kellő puhatolózás után elárulta, hogy Károly exkirály a sikertelen március 26-i kísérlet után – most már fegyveres erővel – készül visszatérni. Andrássy felajánlotta Stromfeldnek a puccs katonai vezetését. Stromfeld visszautasította Andrássy ajánlatát. A visszautasításban, a Habsburgok iránti ellenszenvén kívül számos más ok is közrejátszott, legfőképpen a józan külpolitikai megfontolás. Az antant Károly visszatérését „casus bellinek" tekintette. Királyi cégér alatt viselni háborút a környező országokkal egyenlő lett volna az öngyilkossággal. A belpolitikában is teljes anarchiát okozott volna, egy jottányival sem lett volna különb a meglevőnél.

Mint ismeretes, a második királypuccs alkalmával Horthy különítményesei Budaörsnél szétverték a karlistákat. Milyen elégtételt érezhetett Stromfeld – akit korábban „felségárulással" ítéltek el –, amikor Horthy fegyveresei „Őfelsége" vonatát lőtték.

Jelentősebb volt az „októbristákkal" és a különböző árnyalatú baloldaliakkal megteremtett kapcsolata. 1922-ben e csoport kezében volt a Független Szemle című kulturális havi folyóirat. A lap számos nagynevű írót, művészt, publicistát tömörített maga köré, akik haladó, demokratikus elveket vallottak, és szemben álltak az ellenforradalommal. Helyet kaptak a lapban név nélkül vagy álnéven baloldali szocialisták, emigránsok is.

Szándékukról tömör képet rajzol Madzsar Józsefnek Károlyi Mihályhoz küldött levele, amelyben többek között a következőket írja: „A lapot... mi fogjuk terjeszteni, és fő célja, az, hogy most már az emigráció megszólalhasson odahaza is, részben már neve alatt, részben név nélkül. A lap kéthetenként fog megjelenni. Pesten lassankint kialakult egy kis kör azokból az októbristákból, akik hűek és tisztességesek maradtak, azonkívül a baloldali szocialisták közül egynéhány, s ezek fogják a lap otthoni szellemi gerincét alkotni. Élénk részt vesz ebben Stromfeld is."

Stromfeldnek Népköztársaság és tanácsköztársaság Magyarországon címmel jelent meg a lapban tanulmánya, a következő megjegyzéssel: „Szerzőnek sajtó alatt levő Emlékirataiból." A jelzett emlékiratok nem jelentek meg, de bizonyos, hogy Stromfeldet foglalkoztatta és készült kiadására. Kéziratban, töredékesen fennmaradt a következő

munkája: Magyarország története 1918. október 31-től 1919. augusztus 4-ig, főképpen katonai szempontból megvilágítva. Ehhez két előszót írt. Az egyik 1919 augusztusában kelt: „Kötelességemnek tartom – írja –, hogy mindazt, amit tapasztaltam, nyilvánosságra hozzam." Ugyanaz a kiábrándultság érződik rajta, mint ami 1919-es júliusi hangulatát jellemezte. Az 1920-as Előszóban megjegyezte: „Könyvem 1919 augusztusában nagyjából elkészült. Letartóztatásom augusztus hónapban, kínos vizsgálat, végül pedig bebörtönöztetésem megakadályozták e munka korábbi megjelenését..." Tartalomjegyzékéből arra következtethetünk, hogy a Független Szemlében közölt részlet ugyanebből a munkából való.

Ezekben az írásokban már felcsillan a marxista történetírásra jellemző, osztálykategóriákban gondolkodó elemző módszer. Az óvatos fogalmazás többnyire abból adódik, hogy tekintettel kell lennie a legálisan megjelenő folyóirat nyújtotta lehetőségekre. Írása méltánylást érdemlő kísérlet, hiszen nem kisebbre vállalkozott, minthogy az 1918–1919. évi forradalmak tényleges okait kutassa és magyarázza. Nem kevés bátorság kellett ahhoz, hogy valaki szembeforduljon a törvényesített ellenforradalmi ideológia ferdítéseivel és a történelmi fejlődésben, a társadalmat átfogó politikai-ideológiai mozgalomban, kísérőjelenségeiben keresse a magyarázatot.

Stromfeld e két írásában az osztályok és pártok, valamint a „tömeglélek", a forradalmi eszmék szerepét és érvényesülését akarta vázolni. A Független Szemlében megjelent részlet már a forradalmat megelőző történelmi eszmék fejlődésével kezdődik, és a forradalmak szükségszerűségének, egy törvényszerű folyamatnak elismeréséhez vezet.

„Az utóbbi évek eseményei – írta – ismét bebizonyították, hogy az emberiség története és ezen belül az egyes népek, államok és országok története, állandó fejlődési folyamatban van. A fejlődés útja olyan időszakokon vezet keresztül, amelyek megrázkódtatással járnak. Ezek a megrázkódtatások külsőleg, egy államalakulaton belül mint »forradalmak«, több államalakulaton belül mint »háborúk« nyilvánulnak meg... A kitörés időszakának vezérlő eszméi egy magasabb rendű lénynek – a tömegnek – lelkéből fakadnak... Mennél erősebben nyomják el vagy szorítják vissza ezeket az ocsudó eszméket, annál hevesebben törnek ezek elő abban a pillanatban, mikor az új megrázkódtatás időszaka bekövetkezik."

Visszakanyarodva a magyar történelemhez megjegyzi: „Ezeket a be-

vezető gondolatokat csak azért írom, hogy a Magyarországon 1918 végén és 1919-ben lejátszódott események valódi okait jogosan ott keressem, ahol azokat valóban keresni kell, vagyis Magyarország története utolsó megrázkódtatásának időszakában az 1848–1949. évi szabadságharcban."

E sorok éles ellentétben állnak minden olyan nézettel, amely az 1918–1919. évi forradalmak elsődleges okait másutt, tehát nem a magyar társadalom 1918-at megelőző viszonyaiban kereste. Ennek az igazságnak hangoztatása aktuális és történeti szempontból egyaránt fontos volt. Szembetűnő még a személyiség és a néptömegek szerepének helyesebb szemlélete. Gondoljunk csak ismét arra, hogy az egy évtizeddel fiatalabb Stromfeld – bár korántsem esett a zsenielmélet hibájába – mennyire túlzóan ítélte meg a kiváló személyiségek hatását.

A világháború végi Magyarországi Szociáldemokrata Pártot világos célokkal, erős vezetéssel küzdő erőként jellemezte, amely „értett az egységben rejlő erő megmagyarázásához, és ahhoz, hogy a pártfegyelem által egységes és zárt tömeget hozzon létre". Ezért, mondotta, „mindinkább hatalmi tényezővé vált a politikában". Túlértékelte ugyan a Szociáldemokrata Pártot, de túlértékelése a forradalmak alatti személyes élményeiben gyökerezett, s nem tévedünk, ha a párt „mérséklő" – szemében pozitív – szerepének elismerését célozta, kitartás volt a perben hangoztatott véleménye mellett. A lényegi rész – a forradalmak története – érthetően nem jelenhetett meg, és sajnos a kézirat is elveszett.

Egyre szorosabban együttműködött a Szociáldemokrata Párttal. Neve jelentős vonzerőt gyakorolt. Közel volt még a háború, javában folyt annak katonai és politikai értékelése. Amíg a volt központi hatalmak diplomatái és hadvezérei kezüket mosták, hogy a háború nem miattuk veszett el, mindjobban erősítették azt a nézetet, hogy a vesztes háború okozói a szocialisták. A magyarországi ellenforradalom tőkét kovácsolt ebből, hogy ezzel is igazolja a szocialista mozgalom elfojtását. Mivel a háború elvesztését súlyos békefeltételek követték, ennek ódiumát is a szocialisták nyakába varrták. Épp ezért volt nagyon fontos az ilyenfajta propaganda szétzúzása. E célt szolgálta Stromfeldnek a Szocializmusban megjelent Mi okozta a központi hatalmak katonai összeomlását 1918 őszén? című tanulmánya. Erről a témáról előadásokat is tartott.

Tanulmányában rávilágított arra, hogy az „árulás" köztudatba dobása régi eszköz az igazság ködösítésére: „A központi hatalmak összeomlása után azok a körök, amelyek a világháborúban a politikai vezetést a kezükben tartották – és így, ha egyáltalában valaki, akkor ők felelősek a világháborúért –, azonnal előszedték a kipróbált régi jó fegyvert és »árulást« kiáltottak, amelyet ez esetben legveszedelmesebb politikai ellenfelük, a szocialisták követtek el . . ."

A továbbiakban adatokkal bizonyítja, hogy mint satnyult el a központi hatalmak gazdasági, katonai és politikai ereje, s közben leleplezi a háború elvesztéséről terjesztett konjunkturális jelszavak hamisságát: „Az erők végleges kimerülése az oka a központi hatalmak összeomlásának, amely külsőleg a hadsereg fölbomlásában jutott kifejezésre . . . minden egyéb megállapítás csak konjunkturális jelszóvá zsugorodik össze, amely ideig-óráig a demagógia eszköze lehet, de az igazságnak nem felel meg."

A tanulmány érdeme, hogy a háború elvesztésének okait valóban gyökerüknél keresi. Gyengéje – s itt még a Monarchia volt magas rangú katonájának szemlélete kísért –, hogy csak megállapítja a tényeket, de nem ítéli el egyértelműen az imperialista háborút. A hadiszolgálatot kényszerrel végrehajtó katonában a köz iránti kötelességét teljesítő embert látja, s nem azt, hogy az egyszerű emberek őszinte, hazafias lelkesedését az uralkodó osztály sikeresen használta fel saját céljai érdekében. Ha pedig ezt a problémát a szerző személyével kapcsolatban vetjük fel, akkor világos, hogy Stromfeldnek önmaga elítélését is ki kellett volna mondania. Ötvenkét havi küszködés után – abban a meggyőződésben, hogy a „köz" érdekeit szolgálta – ez nem lett volna könnyű.

A tanulmány ezzel a gondolattal végződik: „. . . a háború folyamán megsemmisült Európa legsötétebb része: a cári Oroszország, letört a porosz junkerizmus, és széthullván Európának utolsó középkori alkotása, az Osztrák-Magyar Monarchia, Magyarország, noha drága áron, elérkezett teljes állami függetlenségéhez".

Mint rámutattam, Stromfeld szabadulása óta gyorsan és sikerrel teremtett kontaktust az ellenforradalommal szembeszegülő progresszív erők meglehetősen népes, de távolról sem azonos szemléletű csoportjaival. Valószínű azonban, hogy már ekkor érezte: a Szociáldemokrata Párton belül, az ellenforradalmi rendszer által biztosított legalitás keretei közt nem lehet teljes értékű munkát kifejteni, mert a pártvezetés

nem akar, s részint nem is tud, sőt a tagságnak is csak egy része érett az osztályharcos politikai tevékenységre. E messzemenő következtetésre alapjában véve egyetlen momentum jogosíthat fel bennünket, mégpedig annak hangsúlyozása, hogy Stromfeldnek kapcsolata volt az illegális kommunista mozgalom egyes képviselőivel is, akikkel olyan kérdések megtárgyalásába bocsátkozott, amelyekről a Szociáldemokrata Párton belül, a legalitás keretei közt szó sem eshetett. E kapcsolat létrejöttének megértéséhez időben egy kissé vissza kell tekintenünk.

A Tanácsköztársaság leverését követően Bécsben alakult ki a magyar kommunista mozgalom jelentős bázisa. Az első évek munkájának középpontjában a tanulságok elemzése és a párt újjászervezése állt. Ez utóbbi, minden nehézség ellenére, gyors ütemű volt, és 1921-ben már Magyarország területén is céltudatos pártszervező munka folyt, az év végén számos városban és gyárban kommunista sejtek dolgoztak. A párt politikai irányvonalának, a pártépítés módszereinek kidolgozásában lényeges nézeteltérések mutatkoztak. Egyelőre közvetlen harci jelszó maradt a proletariátus diktatúrája és a sejtrendszeren felépülő, zárt és illegális párt szervezése.

A sejtek egyikében dolgozott Csrepka János, aki Stromfelddel együtt töltötte börtönbüntetését, s kiszabadulása után rövidesen kapcsolatba került az illegálisan dolgozó kommunistákkal. Miután Stromfeldet szabadon bocsátották, Csrepka hamarosan felkereste őt, majd 1921 decemberében meghívta lakására. E látogatást a következő év januárjában újabb követte. De ezen a vacsorán már mások is jelen voltak, két pártszervező, akik közül az egyik Gerő Ernő volt. Gerő ekkor, 1922 januárjában, még főként ifjúsági vonalon dolgozott. Egy hónappal később – a lebukott helyére lépve – ő vette át Greiner Ferenccel a kommunista mozgalom irányítását. Személyéből joggal arra következtethetünk, hogy a megbeszélés – amelyen Csrepka János közvetítőként volt jelen – a párt egyetértésével találkozott, a párt is alkalmasnak vélte az időt az esetleges együttműködés előfeltételeinek megteremtésére. Erről győznek meg a későbbi perben elhangzott egyes kijelentések. A vacsora hivatalos jellegének, szándékának perdöntő bizonyítéka Stromfeldnek az az elejtett megjegyzése, hogy általában az előtte „érthetetlen sejtszervezésről" beszéltek.

Az emlékezetes vacsorán megkérdezték Stromfeldet: elfogadna-e vezető katonai beosztást Szovjet-Oroszországban? Stromfeld „azt vá-

laszolta, hogy nem akar innen elmenni, mert úgy érzi, hogy ennek az országnak még szüksége lesz rá mint katonára . . ."

A másik kérdéskomplexum a Horthy-rezsim megdöntéséhez szükséges fegyveres erőre, az országban uralkodó erőviszonyok elemzésére vonatkozott, és nem általában egy hatalom, hanem a magyarországi ellenforradalmi rendszer megdöntésének lehetőségeiről beszéltek.

Nincs okunk kételkedni abban sem, hogy Stromfeld munkálkodott ezen, hisz korábban idéztük saját megjegyzéseit, amelyekből nyilvánvaló volt ez a szándék. Néhány dokumentumból is erre következtethetünk.

Stromfeld ezt a veszélyes utat még egy irányban megpróbálta járhatóvá tenni. Segítséget remélt a külföldi emigráció egy másik, nevezetesen a Károlyi Mihály köré tömörülő csoportjától. Tervei eljutottak Károlyihoz, feltehetően a „Független Szemle" és a Bécsben dolgozó Madzsar Józsefen keresztül. Az is lehetséges, hogy 1922 őszén, Bécsben jártakor, találkozott azokkal, akik terveire vonatkozó levelét továbbították. Sajnos az ügy érdembeni részéről, a levél tartalmáról sem Károlyi emlékiratai, sem a későbbi visszaemlékezés nem tesz említést.

1922 őszén nagyarányú lebukás történt. A rendőrség letartóztatta a KMP és a KIMSZ számos tagját és egész vezetőségét, abból a sejtből is többeket, ahová Csrepka is tartozott. Az ellenforradalom több mint száz kommunistát állított bíróság elé. Csrepka egyelőre elkerülte ezt a sorsot, sikerült Ausztriába mennie. 1923 februárjában azonban visszatért és ekkor a rendőrség őt is elfogta. Rettenetes kínzások árán terhelő vallomást csikartak ki tőle: a szálak most már Stromfeldig vezettek. Egy átlátszó, épp ezért veszélyes provokációval Stromfeldet is tőrbe csalták . . .

Március 2-án szállították a rendőrségre, ahol írásbeli vallomást írattak vele Csrepkával való kapcsolatáról. Leírta, hogy 1920. évi pere alkalmával a börtönben ismerte meg, és kiszabadulása után Csrepka látogatását egy ízben viszonozta. Március 3-án a főkapitányságon kihallgatták Gerő Ernőt, akit az előző év őszén tartóztattak le. Vallomásában elmondotta, hogy ismeri Csrepkát, „véletlenül" ott volt a vacsorán, amelyen részt vett egy idegen férfi, „akit bemutattak nekem, mint Stromfeld Aurélt", de „vacsora közben bort fogyasztottam . . . fizikailag is képtelen voltam arra, hogy beszélgetésére figyeljek". Természetesen mindent tagadott. Március 4-én a főkapi-

tányságon írásban rögzítették Stromfeld kiegészítő vallomását. Ekkor már elmondotta, hogy ama bizonyos vacsorán ismeretlen férfiak társaságában általánosságban tárgyaltak mindenféléről, többek között arról is szó esett, hogy 4–5000 ember tartja kézben a hatalmat. Emellett a vallomása mellett azután végig kitartott. Március 5-én kihallgatták Csrepkát. A szörnyen megkínzott, félkezére bénára vert ember beismerő vallomást tett, amelynek az volt a lényege, hogy Stromfeld 4–5000 embert kért a fennálló állam és társadalmi rend megdöntéséhez. Március 6-án szembesítették Stromfelddel. A szembesítés során fenntartotta vallomását.

Ezek után a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányi hivatala letartóztatási parancsot adott ki: „Az 1921. évi III. tc. 1. §-ába ütköző állami és társadalmi rend ellen elkövetett bűncselekménnyel gyanúsított Stromfeld Aurél budapesti ... magánhivatalnok a B. P. 141. §. 2. p. alapján előzetes letartóztatásba helyeztetik."

Másfél esztendő után ismét fogházban volt. A vád – múltját tekintve – súlyos ítéletet vonhatott maga után. Stromfeld az újságokból ismerte az elmúlt őszi kommunista letartóztatásokat, s tudta, hogy az ő ügyét is szeretnék a kommunisták perével összekapcsolni, s immár másodszor, nagy üggyé kovácsolni. Azzal azonban nem volt tisztában, hogy a rendőrség milyen konkrét bizonyítékokkal rendelkezett.

A vizsgálati fogság napjaiban megint csak bőven jutott ideje olvasásra, meditálásra. Kossuth, Eötvös, Barbusse, Darwin, Anatole France, Horatius, Strindberg, Zola, Ludendorff munkáit forgatta. De milyen más gondolatokkal mint a két és fél évvel korábbi fogsága idején. „Mindenekelőtt megemlíteni szeretném – írta feleségének –, hogy általában lelkileg teljesen egyensúlyban vagyok. A sok csapás, amelyeket az életben saját magam már kaptam és még inkább a sok tapasztalat, amelyeket szereztem, megedzett ..."

Ludendorff Kriegführung und Politik című, 1922-ben megjelent könyvének olvasása közben támadt gondolatait papírra vetette, és többek között megjegyezte: „Ha megsemmisítjük a »tőkét« ... a termelést tőke nélkül rendezzük be, úgy a dolog megoldódik, a védeszközt az ellenség fegyverei ellen megtaláltuk ... Ebben a háborúban az ellenkezője fog bekövetkezni, mint a háborúban a fegyverekkel. Ott a nép nagy tőkeszegény része vérzett a tőke és a kapitalista gazdaság

megmentéséért és fenntartásáért, most a tőkének kell elviselnie, hogy az egész népességet a morális és fizikai bukástól megmentsék."

Elemi erővel kavarta fel érzelmeit Henri Barbusse néhány év alatt világhírűvé vált könyve, a Világosság. Hosszú sorokat másolt ki belőle, majd megjegyezte: „Kiírtam ezt a néhány mondatot. Nem tudom miért éppen ezeket, mert tulajdonképpen az egész könyvet ki kellett volna írnom. Bámulom ezt az írót, ki azt, amit lát és érez, így tudja szavakba önteni."

Barbusse egy-egy mondata valósággal kényszeríti az olvasót az állásfoglalásra. Racionális érvei, szuggesztív szavai – Darwin természettudományos érveivel együtt – Stromfeld ballasztként cipelt istenhitének maradványára mértek végső csapást.

A könyv, amelynek végére a szerző 1918. szeptemberi dátumot jegyzett, annál is inkább meggyőző erejű volt, mert hiszen ugyanarról vallott, mint olvasója: „A mostani után újra fog kezdődni a háború. Újra fog kezdődni mindaddig, míg másoktól függ, s nem azoktól, akik harcolnak." Más, változhatatlannak vélt meggyőződésében is megingatta Barbusse, amikor az egyenlőségből kiindulva, a helyes okoskodás útján a demokratikus nemzetköziséghez vezette, mert – mint írta – egyedül „az internacionális nagyság fogja megengedni, hogy végre kiirtsuk a megvénült visszaéléseket, amelyeket megsokszoroznak és megszilárdítanak az egymástól fallal elválasztott nemzetek".

Barbusse könyve e szavakkal zárul: „Igen, van egy istenség, amelytől sohasem kell elfordulni, hogy vezessük a végtelen belső életet és azt a részt, amely nekünk jutott a mindenség életében: az igazság." Stromfeld nem tudott szabadulni hatása alól. Azon frissiben, 1923. május 24-én, papírra vetette: „A mai nap ünnep, mert ennek a könyvnek az olvasása által az emberi salak egy részétől, mely még mindig rajtam ragadt, megszabadultam... Legyen erőm hozzá, az igazság és világosság útján haladni."

Beköszöntött a nyár, mire az ügyészségen megszületett a vádirat, melynek első pillanatra nyilvánvaló volt bizonytalansága. Eszerint Stromfeld „... a mozgalmat vezető és irányító Csrepka Jánost, Hajduczky Miklóst és Singer (Gerő) Ernőt megerősítette abbeli elhatározásukban, hogy kitartással dolgozzanak a munkásságnak Kommunista Pártba való tömörülésén, s az ennek kivitelezéséhez szükséges fokozottabb lelkierőt nyerték ezek tőle..." Ezenkívül rámutat arra,

hogy Stromfeldben, a Vörös Hadsereg volt vezérkari főnökében „a bosszúállás érzelme uralkodik, s amikor a nevezett Kommunista Pártot építő egyénekkel tárgyalt, s a jelzett kijelentéseket tette, ezáltal ezeknek a fönt jelzett mozgalmát, illetve szervezkedését előmozdította". Egyelőre tehát nem volt semmi súlyos bizonyíték, ami abból is kiderült, hogy Csrepka kivételével, társaival együtt ideiglenesen szabadlábra helyezték. Stromfeld augusztus 31-én hagyta el a börtönt, és amíg az ügy érdembeni tárgyalására sor került, több mint két hónap telt el.

A budapesti kir. büntetőtörvényszék tárgyalásvezető elnöke – a „tárgyalási rend és a személyi biztonság megvédése céljából" naponta 10–12 főnyi rendőri készültség kivezénylését kérte. A négynapos nyílt tárgyaláson a sajtó képviselői mellett felesége is megjelent.

A formaságok után a tanácselnök megkérdezte, hogy szocialista-e Stromfeld? „Politikai állásfoglalásom . . . ma is változatlan, ma is szociáldemokratának vallom magam" – mondotta, majd a tárgyalás során elismételte rendőrségi vallomásának tartalmát. A bíró kérdései szokványos keresztkérdésekben merültek ki, amelyek közül csupán egy volt érdekes. Stromfeld elismételte, hogy Szovjet-Oroszországba hívták, de ő „nem akar innen elmenni, mert úgy érzi, hogy ennek az országnak még szüksége lesz rá, mint katonára . . .", mire az elnök nyomban közbevágott: „Hogy értette Ön azt, hogy mint katona még az országnak hasznára válhat? Talán arra gondolt – folytatta a bíró – hogy az »állítólag« fönnálló terrorral szemben fogja katonai képességeit érvényesíteni? Stromfeld a pillanat törtrésze alatt felmérte a kérdés súlyát, és nyugodtan ennyit mondott: „Nem erre gondoltam. Ha én országot mondok, akkor valamennyi dolgozót értem . . ."

A két koronatanú Gerő Ernő és Csrepka János volt. Gerő „az elnök kérdésére kijelenti, hogy Stromfelddel nem beszéltek semmiféle szervezkedési ügyről . . ." Kitartott korábbi álláspontja mellett.

Csrepka előadta, hogy a rendőrségen összeverték, a legválogatottabb kínzásokkal kényszerítették a vallomás megtételére, sőt föl is akasztották, és csak a borzasztó tortúrák hatása alatt volt kénytelen maga és társai ellen terhelő vallomást tenni. A bíró különben elhallgatta azt, hogy Csrepka a terhelő vallomást március 13-án már visszavonta. „Vallomásomnak azt a részét, amely Stromfeldre vonatkozik, nem tartom fenn – olvasható a jegyzőkönyvben –, ennek megtételére a rendőrségen kényszerítettek."

A bíróság, hogy a teljesen értékét vesztett és a Stromfeld elleni vád alapját képező vallomást „megmentse", a rendőrkapitány és az írnok ellenvallomásával próbálkozott, de erre Stromfeld is támadásba ment át. Ő is vallomástételre jelentkezett és elmondotta, hogy élénken emlékszik arra a jelenetre, „amikor Csrepkával szembesítették, és neki alá kellett írnia a jegyzőkönyvet. Csrepka ekkor a bal kezével fogta meg a jobb kezét, úgy tette föl az asztalra és úgy szorította meg a tollat, mert tönkre volt verve". Fayl elnök cinikusan közbeszólt: „Eh, csak el volt zsibbadva a karja."

Végül is nyilvánvalóvá vált, hogy Stromfelddel szemben tarthatatlan a vád. A felmentő ítélet, majd az ítélőtábla helybenhagyó ítélete kénytelen volt burkolt fenyegetésekkel beérni: „... a vád részéről ellene felhozott adatok nyomatékos gyanút foglalnak magukban arra, hogy a vádbeli cselekményben ez a vádlott is részes ..."

Stromfeld az utolsó szó jogán félórás beszédet mondott. Szavaiból sugárzott a magabiztosság és eltökéltség: „Tisztában vagyok azzal, hogy a diktatúra alatt viselt szerepem miatt a kormányzat szemében úgynevezett gyanús ember vagyok. A legnehezebb viszonyok között akkor is a lelkiismeretem vitt oda ... vállaltam érte a felelősséget ... mert éreztem, hogy úgy cselekedtem, ahogy kötelességem volt. Én az ország érdekében dolgoztam, nem törődtem a magam személyével, mert gyermekkorom óta érzem a kötelesség parancsoló szavát ... Ha valóban az egyéni érvényesülés ambíciója vezetett volna, akkor lett volna alkalmam az érvényesülésre, de én nem vágytam erre, nem akartam, belehelyezkedtem a polgári életbe, dolgozom, becsületes munkával keresem meg kenyeremet, hatalom, rang, fény, jólét nem kábít és nem csábított, megyek a magam útján, és dolgozom tovább ebben az országban, ahol élni és halni akarok."

Elkerülte a börtönt, de ez a néhány hónap sok tanulsággal szolgált, olyan tapasztalatokkal, amelyekre szüksége volt, ha a megkezdett úton tovább kívánt haladni.

Perbeli magatartásával ismét önmagára irányította a figyelmet. Ettől kezdve még a „jóindulatú" liberális polgári körök is eltávolodtak tőle. A Kommunisták Magyarországi Pártja előtt viszont megnőtt a tekintélye, de egy időre mindkét oldalról fokozott óvatosságra volt szükség. A Szociáldemokrata Párt – a Népszaván keresztül – mellette állt, segítségére volt abban, hogy a börtönt elkerülje. Munkahelyén nem sínylette meg a történteket, ellenkezőleg: cégvezetővé ne-

vezték ki, és a vizsgálati fogság tartama alatt is megkapta fizetését. Hazatérésekor – felesége emlékezete szerint – virágerdő fogadta, szervezetek és munkások szeretetének szívet melegítő megnyilatkozása. Bányászküldöttség látogatta meg, felkérték szakszervezeti titkárnak. Öccse ugyan neheztelt rá, de ez csak rövid időre árnyékolta be kettőjük viszonyát.

Felesége, mint mindig, most is egész emberként állt mellette. Ez a néhány év szerelmük és emberi kapcsolatuk próbaköve volt. Mélységét jellemzi, hogy fiatal koruk óta tartó harmonikus életüket egyetlen pillanatra sem felhőzte be a változás, amely a rang, fény, pompa világa helyett a küzdelmes kenyérkeresés éveit jelentette az ellenforradalom sötét időszakában. S ha Stromfeld alku nélküli életéről beszélünk, sorsában osztozó feleségére is gondolunk. 1924 májusában Adrienne is belépett a Szociáldemokrata Pártba. Stromfeld ezt többre értékelte politikai együttérzésénél, bizonyítékát látta annak, hogy az, akit mindenkinél jobban szeretett, megértette, és vállalta azt a sorsot, amelyet ő választott.

Az ellenforradalmi rendszer politikai és gazdasági konszolidációjának hatása 1924-től kezdődően érezhető lett. A népszövetségi kölcsön, súlyos szanálási krízisen keresztül, lendületet adott az iparfejlődésnek. A mezőgazdaság helyzetén az úgynevezett földreform nem sokat változtatott, mivel a nagybirtokos osztály megőrizte, sőt megerősítette pozícióit.

A konszolidáció nem érintette az ellenforradalmi diktatúra politikai lényegét, de befolyásolta módszereit és külsőségeit. Megtűrte korlátok közé szorított legális ellenzékét, a Szociáldemokrata Pártot, amit annál könnyebben tehetett, mivel a párt hivatalos politikája nem irányult a rendszer alapjai ellen. A gazdasági eredményekre támaszkodó szociális és a gazdasági nehézségekre hivatkozó nacionalista demagógia a társadalom széles rétegeit megfertőzte és illúziókat keltett. A tényleges változást sürgető forradalmi erők helyzetét és politikáját mindez rendkívüli módon megnehezítette. Kétségtelenné vált, hogy csak akkor tudnak eredményes politikai harcot vívni, ha minden lehetőséget kihasználva, sokféle módszert alkalmaztak.

Stromfeld figyelmét eleinte főként kulturális tevékenységre összpontosította. Elméleti tanfolyamokat vezetett, őt bízták meg kultúrestek rendezésével. Emlékezetes marad a Jaures-emlékünnepély és A mi íróink című est. Szűkebb kör számára szervezett és veze-

tett vitaesteket, amelyeken különféle témák szerepeltek, mint például a proletárdiktatúra tanulságai, a parasztpolitika, a Vörös Hadsereg visszavonulása 1919 júniusában. A munkásosztály nemzetközi ünnepén, május elsején nagyobb lélegzetű cikke jelent meg a Népszavában A láthatatlan frontok háborúja címmel.

A pártban növekvő szerepét bizonyítja, hogy a Szociáldemokrata Párt XIV. pártszervezete 1924. áprilisi gyűlésén az ellenőrző bizottság tagjává választotta.

Ebben a hónapban tartották a XXI. pártgyűlést, amelynek jelentőségét a baloldali ellenzék fellépése fokozta. Az ellenzék vezetője Vági István volt, aki ezt követően folytatta a baloldal tömörítését. 1925-ben kizárták őket a pártból és ekkor alakították meg a Magyar Szocialista Munkáspártot. Stromfeld az átlépéssel nem értett egyet.

Stromfeldnak az volt a véleménye, hogy a Szociáldemokrata Párton belül feltétlenül fenn kell tartani a legális ellenzéket. Az önkéntes kiválásnak a peyeristák, a paktumosok örülnének. Hatásossá kell tenni a baloldali ellenzék fellépését, hogy kibuktassák a jobboldali vezetőket. Szerepet játszhatott Stromfeld álláspontjának kialakításában az a tényező, hogy a magyar munkásmozgalomban a Szociáldemokrata Pártnak tradíciói voltak, erős volt a párthoz való ragaszkodás, tehát a párt egységének megőrzésére irányuló szándék is. Ő, aki csak néhány éve taposta ezt az ösvényt, inkább reménykedett ebben, mint azok, akiket sorozatos és keserves kiábrándulás vezetett a szakításhoz. Stromfeldnek még nem gyűlt meg a baja a pártvezetőséggel ellenzéki magatartása miatt. Még mindig túlzottan pozitíven vélekedett a Szociáldemokrata Pártról, s azt gondolta, hogy mint a párton belüli ellenzék tagja, együttműködhet az MSZMP-vel, ugyanakkor szabadabb a keze az illegális tevékenységhez. Nem volt mellékes az a körülmény sem, hogy nemrég hagyta el a börtönt, s minden lépését szemmel tartották.

Az MSZMP egyik brosúrája szembeszállt a Stromfeld védelmezte állásponttal: „Ezek az elvtársak (mármint a pártban maradt ellenzék) éppúgy elítélik a paktumpolitikát, mint mi, egy részük az aktivitás tekintetében sem különbözik tőlünk, és a mai munkáspártnak a Szociáldemokrata Párttól való különválása idején csak taktikai okokból nem csatlakoztak hozzánk... A pártban maradtak... azzal érveltek, hogy nem szabad a munkások áldozatából épített pártot az árulók

kezén hagyni... Már akkor is helytelennek mondottuk ezt az érvelést..."

Stromfeld politikai tevékenysége elsősorban a pártellenzék szerepének és befolyásának növelésére irányult, de mivel ő lényegét tekintve mást akart mint az SZDP vezetősége, előbb-utóbb jelentkezni kellett egy újabb konfliktusnak. Az ellenforradalmi diktatúrával való szembenállás közös platformja már nem volt elegendő, Stromfeld nem csupán a legdurvább kinövések nyesegetését, a rendszer „megreformálását", hanem az ellenforradalmi diktatúra megdöntését kívánta. A jelenlegi vezetőségtől ilyen fordulatot nem remélt, ilyesféle illúziókban nem ringatta magát, de bízott abban, hogy a párttömegek nyomásával, baloldali áramlat felülkerekedésével egy új vezetés sikerrel harcolhat a demokratikus jogokért, előkészítheti a tényleges társadalmi átalakulást. Ellenzéki tevékenységére nagy hatással volt a munkásság, főként a párton belüli munkásság elégedetlensége, a pártvezetés nyilvánvaló opportunizmusa, a Vági-csoporttal való eszmei közössége, amely az emigráns kommunistákhoz való közeledését jelentette. A jövő szempontjából ez utóbbi nagyon lényeges volt.

1925-ben a fővárosi törvényhatósági választásokon a Szociáldemokrata Párt is indult. Stromfeldet pártszervezete jelölni kívánta, neve a következő évi országgyűlési választásokkal kapcsolatosan is felmerült. A tervet mégis kénytelenek voltak elejteni, mert Stromfeldet első perében tíz évre politikai jogaitól is eltiltották.

Az MSZMP vonzó programja országosan tömegbázist teremtett a párt számára, de maga ellen ingerelte a rendszer dühét és a Szociáldemokrata Párt féltékenységét. Az üldözés 1925 júniusában Vági István és a pártvezetőség több tagjának letartóztatásához vezetett. Mint az egyik ellenforradalmi újság megjegyezte: „a börtönből nem lehetett zavart kelteni". A Szociáldemokrata Párt vezetősége viszont zavartalanul készülhetett évi kongresszusára.

Az új szituációban Stromfeldre lényegesen nagyobb felelősség hárult: neki és körének kellett a kongresszuson fellépni és hangot adni a baloldali ellenzék követeléseinek. A munkásosztály érdekeit csak úgy képviselhette eredményesen, ha a lojális ellenzékiségnek még a látszatát is elkerüli.

A közvéleményt ekkor a Beniczky-ügy tartotta izgalomban. Beniczky volt miniszterelnök Somogyi-Bacsó meggyilkolásáról Horthyt is kompromittáló adatokat hozott nyilvánosságra. A Szociáldemokrata

Párt ezt a gyilkossági, és a frankhamisítási ügyet is a maga hasznára szerette volna fordítani.

A kormány megingott helyzetét letartóztatásokkal igyekezett ellensúlyozni: az MSZMP vezetőin kívül sikerült lefogniuk az illegális KMP több vezetőjét, a Szociáldemokrata Párt gyengítésére pedig a párt belső problémáit, az ellenzék fellépését, a pártszakadás következményeit teregették a nyilvánosság elé.

A kongresszusi előjátékok jegyében a lapok első oldalán hasábos cikkek jelentek meg: Stromfeld ellenzéket alakított a Szociáldemokrata Pártban, Stromfeld volt vörös vezérkari főnök, mint a magyar munkásság új vezére. E cikkek egyrészt szították az ellentétet, és a hivatalos pártvezetéssel szemben az ellenzék javára hajtották a vizet, másrészt „óva intették" a munkásságot a balratolódástól. Az Új Magyarország például ezeket írta: „A bomlás előjelei akkor mutatkoztak, amikor a Vági-féle csoportba vándorolt át a szociáldemokraták egy része, hogy ezáltal adjanak kifejezést annak, hogy nem helyeslik a Szociáldemokrata Párt irányítását. Vágiék letartóztatása csak olaj volt a lappangó tűzre. A szocialista képviselők nem tudták semmi ellenbizonyíték dacára lemosni magukról azt a vádat, hogy ők juttatták börtönbe a Szociáldemokrata Pártból kilépett munkásokat... A kilépett munkások új szervezetet kívánnak létesíteni, s Stromfeld Aurél volt vörös vezérkari főnököt óhajtják megnyerni az újonnan alakulandó párt vezérének." A cikk az alábbi intelemmel záródik: „A munkásságnak ez a balfelé orientálódása mégsem kívánatos... A most megindulóállami munkákon kívül szociális intézkedésekkel kell levezetni az elkeseredés hullámait, s így elejét venni minden esetleges veszedelemnek."

Minden mást háttérbe szorító nagy jelentőségű eseménynek tüntették fel, hogy „magában a Szociáldemokrata Pártban alakult komoly ellenzék, amelynek vezére Stromfeld Aurél lefokozott ezredes, a Vörös Hadsereg egykori vezérkari főnöke. Ez az ellenzék a párton belül akarja a mostani vezetőséget megbuktatni... A Szociáldemokrata Párt karácsonykor tartja idei kongresszusát. Ez alkalommal fog eldőlni, vajon van-e a munkásságban akkora bátorság, hogy végre meneszti a mai pártvezetőséget, amely ellen egyre fokozódik az elkeseredés".

Stromfeld nyilvánosság előtti szereplései, a róla megjelent cikkek fokozott figyelemre sarkallták a rendőrséget. A rendőrségi jelentések

folyamatosan beszámoltak tevékenységéről és 1925 végén már valósággal sürgették ellene a fellépést. „Ismételten jelentés tárgyává tettük azt, hogy a Szociáldemokrata Pártban Stromfeld Aurél köré csoportosulnak azok az elemek, amelyek a pártból ez idáig még nem váltak ki, nem léptek be a Magyarországi Szocialista Munkáspártba, de elégedetlenek a szociáldemokraták mai működésével. Ez a csoport »munkásellenzéknek« mondja magát, és azon van, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetőségét, éppúgy mint annak idején Vágiék megtették, az osztályharcos politika terére vigye."

Stromfeld és a szervezkedő osztálytudatos ellenzék valóban arra készült, hogy a párt kongresszusa elé terjessze a legégetőbb javaslatokat, és az osztályharcos politika terére vigye a pártot. „Két kérdésben kívánok felszólalni – mondotta Stromfeld egy interjú alkalmával. – Először is a munkásság gazdasági helyzetéről beszélek. Minden érző szívű embernek látnia kell, milyen nélkülözés és nyomor fojtogatja a munkásokat, és mindenkinek be kell látnia, hogy ezen segíteni kell . . . ezért a célért sokkal többet kell tenni, mint amennyit eddig tettek azok, akik a pártot vezetik . . . A másik kérdés, amiben felszólalok, az agrárkérdés. A nincstelen gazdasági proletariátust emberi sorba kell juttatni." Az óvatos hangú nyilatkozat figyelemre méltó kérdések napirendre tűzését említette, de az élesebb problémákról nem beszélt a nyilvánosság előtt.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XXIII. kongresszusa Budapesten, 1925. december 25–27-e között ült össze. Stromfeld a XIV. pártszervezet küldötteként jelent meg. Kevés ellenzéki küldött vehetett részt a kongresszuson, hisz egy részüket kizárták, míg mások a választókerületi beosztás miatt estek el a fellépés lehetőségétől. A jobboldal abszolút többségét a fizetett funkcionáriusok, hivatali küldöttek eleve biztosították. A pártvezetőség ezen kívül még két biztonsági szelepet alkalmazott: a bolsevizmussal szembeni pártegység jelszavát és az előzetes zártkörű értekezletet. Így azután nem csoda, hogy a kongresszus arculatát a közterhek enyhítése, közszabadság, sajtószabadság problémái alakították ki.

Az ellenzék mégis szóhoz jutott, az MSZMP-nek is sikerült röplapjait szétosztani. A kongresszusról beszámoló nyomozói jelentés a kongresszus lefolyásáról többek között ezeket írta: „Támadták a kormányt is, és ezekbe a támadásokba belekapcsolták Stromfeld Aurél volt ve-

zérkari ezredest is, aki úgy látszik azt hitte, hogy ismét eljött az ideje."

Stromfeld – akit a kongresszus küldöttei nagy lelkesedéssel fogadtak – hozzászólásában több kérdést érintett, így a paktum ügyét, a parlamenti harcot és a nyílt osztályharcot az októberi vívmányok elérése érdekében. Majd a beszámoló alábbi megállapításához kapcsolódott: „Az ország érdekében kell tehát arra törekednünk, hogy szívós kitartással, áldozatkész harccal, a helytelenül látó, elvakult kormányzatot jobb belátásra bírjuk. A kormányzatot jobb belátásra bírni – mondotta a baloldal helyeslése közben –, véleményem szerint, nem lehet... A jobb belátásra bírás helyett én részemről azt tűzöm feladatául a magyar proletariátusnak, hogy a kormányzati rendszeren kell változtatni. Ha helyes a célkitűzés, akkor „őszintén és nyíltan odaállok a magyarországi proletariátus elé azzal, hogy mit akarunk – mert... sokan nem látják, hogy mit akarunk... Mi, azt hiszem mindnyájan, akik itt vagyunk, teljesen tudatosan állunk az osztályharc alapján a kapitalizmussal szemben. Ezt mindenkinek, aki hozzánk tartozik, nyíltan meg kell mondani és vallani a tömeggel szemben és a tömeg előtt. Ezen osztályharcon belül a magyarországi proletariátusnak a következő feladata az, hogy az októberi vívmányokat elérje."

A kormányzati rendszer, illetve a kapitalizmus megdöntéséért folytatott harcban közvetlen célként tehát az októberi vívmányok, azaz valamilyen demokratikus köztársaság elérését tűzte ki, nem annyira a társadalmi viszonyok alapos elemzése, mint inkább a következetes harc sikere iránti bizalom alapján. Az októberi vívmányok tömegekre ható jelszó volt, amelynek éle az ellenforradalmi rendszer ellen, a Habsburg-restaurációs törekvések ellen irányult, de nem jelentette a munkás-paraszt kormány követelését. Egészében véve megfelelt az MSZMP programjának.

A Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak a Bethlen–Peyer-paktumba nyomorított politikai tevékenységét talán legpregnánsabb módon a parlamenti munka és annak értékelése jellemezte. Még a kongresszusi beszámoló is megállapította: „A parlamenti csoport a törvényalkotás szempontjából meddőnek mondhatja a több mint hároméves küzdelmet." Stromfeld felszólalásában helyesen jellemezte a magyarországi parlamentarizmus rákfenéjét: „Valljuk be és legyünk tudatosak a tekintetben, hogy Magyarországon a proletariátusnak nincsenek meg azon segéderői a közszabadságokért és polgári szabadságokért

való küzdelemben, mint más országokban. Ez az ország történelmi fejlődésével van összefüggésben." A parlamenti munka szükségességét nem tagadta, mint eszközt a forradalmi harcban. Magyarországon azonban még annyi értéke sem volt ennek, mint egy polgári demokráciában. Annál kevésbé, mert a Szociáldemokrata Pártnak a polgári pártokkal való együttműködése egy olyan demokratikus blokkot eredményezett, amely mint mondotta, csak hadtápcsapat és megeszi, amit a harcos elér.

A párt kongresszusának végeredménye nem keltett szenzációt. Összetételénél fogva várható volt, hogy a baloldal javaslatait leszavazzák. Mégis kifejezésre jutott, „a mesterségesen összetákolt paktumpárthatalmi instrumentumon keresztül is, hogy izzik a parázs a hamu alatt, és nem sokáig lehet azt már elfojtani". Az ellenzékről azonban a Kommunisták Magyarországi Pártja megállapította, hogy az nem valami erős lábon állt. Fellépésük ezen a kongresszuson nem volt olyan szervezett és határozott, mint a megelőző évben. Bénítólag hatott az MSZMP és vezetői, a kizártakkal és a kilépettekkel szembeni megtorlás, valamint az a taktika, amely a párton belüli eszközökkel remélte céljai megvalósítását.

Stromfeld a kongresszust megelőzően nyilatkozott arról, hogy kérni fogja a parasztpolitika napirendre tűzését. Feltehető, hogy javaslatait a kongresszusi előértekezleten elgáncsolták. Stromfeld a parasztkérdéssel saját pártszervezetében és másutt is foglalkozott. A római világbirodalom földbirtokreformjai című előadásában írta: „Magyarországon e kérdés már hosszú ideje foglalkoztatja a közvéleményt... anélkül, hogy véglegesen meg volna oldva. Ezen okból talán némi érdeklődésre tarthat számot egy olyan tanulmány, mely a világtörténelem egyik olyan korával foglalkozik, melyben a termőföld elosztása szintén nagy küzdelmek középpontja volt...". Stromfeld Gracchust és földreformjavaslatait állította előadásának középpontjába. Gracchus fellépésekor a római birodalom belső ellentmondásai már élessé váltak. Törvényjavaslatát forradalmi módon fogadtatta el, és a három tagú földosztó bizottság elnökévé is őt választották meg. Törvényjavaslata értelmében – ez volt törvényének gerince – egy család fejének nem lehetett 500 jugerumnál (Stromfeld előadásában 500 holdnál) nagyobb földje.

Stromfeld helyesen látta, hogy Magyarországon a parasztpolitika kulcskérdés. Benne erős tradíciók éltek – fiatal tiszt korából, az I. világháborúból – a parasztság társadalmi jelentőségét illetően. A Ta-

nácsköztársaság belső problémái pedig ugyancsak a parasztkérdés fontosságára figyelmeztették. Elképzelései, tevékenysége egészében megfelelt a KMP követte gyakorlati irányvonalnak. A Szociáldemokrata Párt programjában szerepelt ugyan a földosztás, de politikájában teljesen háttérbe szorult. Várható volt, hogy a KMP és az MSZMP ez irányú tevékenysége revízióra kényszeríti majd a szociáldemokrata pártvezetést is.

A hézagos, gyakran ellentmondó adatokból arra is szeretnék választ adni, hogyan alakult ki a Kommunisták Magyarországi Pártja és Stromfeld együttműködése. A közös cél, az alapvető eszmei azonosság, a párt vezetőivel való személyes kapcsolat, politikai viták kölcsönhatása, nem utolsósorban a már egyszer megteremtett, bár megszakadt kapcsolat, közösen egyengették az utat. Stromfeldnek szüksége volt a Kommunista Pártra. Mint ahogy a polgári demokratikus forradalom idején szövetségest keresett, de akkor saját, szocialisztikus céljaihoz, most a szocialista forradalom győzelemre jutásához akart segítőtársakat találni. Az 1924–1925-ös évek, különösen az 1925. évi pártkongresszus lefolyása és eredménytelensége felvetette az MSZMP-vel való szorosabb és a KMP-vel való közvetlen együttműködés gondolatát. Sajátos személyi adottságai folytán a párt számára is fontossá vált az együttműködés szilárd alapokon való megteremtése.

A XIV-es pártszervezetben 1925-ben élénk baloldali szellem uralkodott. Szép számmal voltak olyan párttagok, akikről tudták vagy sejtették, hogy illegális kommunisták. Ebben a pártszervezetben dolgozott Normai Ernő, Smelkó Pál, Kubis Gyula és felesége, valamint Fürst Sándor. A baloldali pártellenzék tagjai közül szorosabb barátság fűzte Stromfeldet Madzsar Józsefhez, a IV. pártszervezet elnökéhez, a mérsékelt ellenzéki Kis Jenőhöz és Arató Emilhez, aki orvosa is volt. Arató Emil írja visszaemlékezésében: 1924 után „mind határozottabb utasítások jöttek Stromfeld támogatására". Megemlíti továbbá, hogy a KMP első kongresszusa után bizonyos előkészítő szerep várt Stromfeldre, az MSZMP és a Szociáldemokrata Párt közötti megegyezés létrehozásában.

Stromfeld, Madzsar és Fürst között 1926-ban tovább szövődtek a baráti szálak. A két utóbbi ekkor már tagja volt a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Más jelekből arra következtethetünk, hogy Stromfeld Normai Ernőn keresztül is talált kapcsolatot az idehaza tevékenykedő kommunistákkal.

A Kommunisták Magyarországi Pártja Bécsből irányította a párt munkáját. A Központi Bizottság tagjainak egy része, köztük Landler Jenő is, állandóan ott tartózkodott, mint ahogy a magyar kommunista, szocialista emigráció számos tagja is ott talált politikai menedéket. Stromfeld 1924 után gyakran utazott Ausztriába, főként Bécsbe, ahol felkereste emigrációban élő ismerőseit. Találkozott Kunfival, Böhmmel, a „két és felesekkel", a Világosság-csoport tagjaival és másokkal, köztük a KMP tagjaival.

Az együtt töltött meghitt órákról kedves sorokban emlékezik meg Gárdos Mariska: „A régi harcostársak sorában új barátaink is felfelkeresték az emigrációt. Meglátogatott bennünket a nagy hadvezér, Stromfeld Aurél is... Felesége, Adrienne kíséretében köszönthettük azt a férfit, akivel minket a Tanácsköztársaság ajándékozott meg. Sajátságos élmény volt, hogy a letűnt császári és királyi uralom hadseregének egyik oszlopa most úgy ült körünkben, mint meghitt barátunk, leghívebb küzdőtársunk és megbízható elvtársunk... Amint elnéztem a mi hadvezérünket, s hallgattam elviségtől fűtött, proletárfüleknek olyannyira jóleső, harcos szavait, Leo Tolsztoj egyik mondata jutott eszembe: legyen meg mindenkiben a bátorság ahhoz, hogy életét összhangba hozza azokkal az eszmékkel, melyek gondolatait irányítják."

E bécsi utak egyikén Stromfeld együtt utazott Fürst Sándorral és együtt keresték fel Landler Jenőt. Ekkor történt Stromfeld felvétele a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A tagfelvétel körülményeiről Szántó Béla visszaemlékezése tájékoztat: „1926-ban a KMP Központi Bizottsága előtt a proletárdiktatúra idején tanúsított magatartása fölött önkritikát gyakorolt, belátta elkövetett hibáit és belépett a KMP-be. Ettől fogva a KMP irányítása mellett dolgozott a Szociáldemokrata Pártban, és vezette az általa szervezett R-gárdát." 1926 nyarán Stromfeld már mint a KMP tagja folytatott megbeszéléseket a KMP és a Komintern tagjaival.

Stromfeld életében mélyreható változást eredményezett a pártba történt felvétele. Erősítette benne az elhivatottság érzését, és tisztultabb, egyértelműbb, céltudatosabb lett a fellépése. Talán ez idő tájt érezte meg, hogy ő, aki „egykor más pályán működött", most többet, igazabbat tehet ezen a pályán, a hivatásos forradalmárok között. Életében ezek az évek a szorgos és módszeres tanulás évei voltak: új stratégiát és taktikát tanult, elmélyedt a marxizmus klasszikusainak alkotásaiban. Bécsi útjairól sohasem felejtett el újabb könyveket magával hozni.

A húszas évek magyar munkásmozgalmában új színfoltot jelentett a különféle kultúr- és sportegyesületek tevékenysége. Az egyesületek egy részében számottevő befolyásra tett szert a Kommunisták Magyarországi Pártja. Jelentőségüket aláhúzta az a körülmény, hogy az ellenforradalmi rendszer a maga ideológiáját hasonló szervezeteken keresztül igyekezett hatékonyabbá tenni, tehát minden sikeres kísérlet, amely szembeszállt ezzel a törekvéssel, a szocialista ideológiát, végső soron a szocialista mozgalmat erősítette. A kommunisták kultúrtevékenysége különösen az 1925. évi pártkongresszus után bontakozott ki, és e szervezeteket a legális-illegális munka fontos területévé változtatták. Kulturális, sport, művészi, egyben politikai sikereik szembetűnő módon bontakoztak ki az MSZMP és a szociáldemokrata ellenzéki mozgalom erősödésével párhuzamosan.

Stromfeld is felismerte, hogy milyen lehetőség nyílik ezekben a szervezetekben a széles körű tömegkapcsolatok fejlesztésére. Szívesen látták az Alkoholellenes Munkás Szövetségben, amelynek alapító tagja és lelkes propagandistája volt barátja Madzsar József. Hallatta szavát az eszperantisták közt is.

Egy rendőrségi jelentés dühös kifakadással állapította meg, hogy a „bolseviki propaganda karöltve járt a Természetbarátok Turistaegyesülete és az Alkoholellenes Munkás Szövetség hasonló tevékenységével. Az egyesület melegágya lett a bolseviki propagandának . . . Ugyanebben az időben nyert megállapítást, hogy a Stromfeld Aurél által megszervezett és még ma is működő bőrsapkások (rendezőgárda) gárdája tagjainak egy része a munkás-eszperantistákból toborzódott."

E munkásmozgalmi szervezetek közül is kitűnt jelentőségével a Természetbarátok Turista Egyesülete, amely a húszas években országszerte működő hálózattal rendelkezett. A turisztika nemcsak természetszeretetre nevelt, testedzésre szoktatott, hanem résztvevőit kivonta a rendőrök, nyomozók, spiclik gyűrűjéből is, mert a természet védelmet nyújtott. Ezért is fordult a kommunisták figyelme az egyesületek felé, amelyek közül nem egy kommunista vezetés alatt állt. A magántisztviselői csoportot Stromfeld vezette, de tagja volt az egyesület központi vezetőségének is.

A magántisztviselői csoport rendszeres kirándulásait összekapcsolták más munkáscsoportok összejöveteleivel. A 81-es és a 83-as villamossal, helyiérdekűvel és vonattal utaztak Zugligetbe, a Nagykovácsi erdőbe, Csillaghegyre, Pomázra, Gödre, Solymárra, Pilisvörösvárra és

környékére. Egy-egy csoportban 30–50 kiránduló, de olykor száznál is többen voltak. „1925-ben Szentiványon a forrásnál, majd 1926. május elsején a pilisborosjenői hegyekben már több százan gyűltek össze – emlékezik Tóth István pilisvörösvári bányász. – Egész nap együtt voltunk Stromfeld Auréllal és sok más pesti elvtárssal. A dombtetőre kitűztük a vörös zászlót. Három község csendőrei fogtak közre bennünket, hogy elvegyék tőlünk, de a vörös zászló akkorra már eltűnt."

A kirándulások rendjét, megszokott hangulatát gyakran megzavarták illetéktelenek. Egy ilyen megbolygatott találkozásról Szaton Rezsőné emlékezik meg: „Egy tisztáson megpihenve játszottunk, labdáztunk, majd a sport, a játék után pihenőre vágyva, körülültük Stromfeld elvtársat, hogy meghallgassuk előadását. Alig fogott azonban hozzá, amikor az őrszemre kiállított elvtársak jelentették: detektívekkel vagyunk körülvéve. Sokan megijedtek. Stromfeld azonban nem vesztette el nyugalmát, hidegvérét... kijelentette, hogy most majd mesét mond a gyerekeknek... De milyen mese volt ez! Még ma, több mint harminc év távlatából is emlékszem rá. Arról szólt, hogy egy szegény asszony, mielőtt munkába indul, mindent elkészít kicsi fiának, akit kénytelen egyedül otthon hagyni, mert nincs aki vigyázzon rá és ellássa. Mikor a gyerek felkel, minden tárgy, amihez hozzányúl, megszólal és elmondja, hogyan készült... A közben odaérkezett detektívek csak feszülten figyelő, kipirult arcú gyermekeket és felnőtteket találtak, így kénytelenek voltak hosszú orral távozni – nem tudtak belénk kötni."

Stromfeld lebilincselően tudott előadni, közérthető példákkal értette meg mondanivalóját. De a pártnak a kört bővíteni kellett, ez pedig már nem mindig történhetett élőszóval. Helyet kapott a röplap, amely komoly illegális fegyver volt, s amely a kirándulások során tömegesen jutott el a címzettekhez. Pest vármegye testnevelési felügyelőjének jelentéséből valók az alábbi sorok: „Pilisszentiványra kiszállottam. Ez alkalommal megállapítottam, hogy a jelentés mellékletét képező röpirat a Hernád utcai Vági–Szántó-féle szocialista-kommunista párt irodájában állíttatik elő. Ezen párt agitátorai – közöttük Stromfeld is – már négy hónap óta minden szombaton kijárnak Pilisszentiványra, ahová súlypontjukat Pilisvörösvárról áthelyezték és mint »Természetbarátok Egyesülete« tartják az ifjúmunkásokkal gyűléseiket a környező erdőknek mindig más és más részén." Az említett röplap a kizsákmá-

nyolás, az új háborús készülődés és a leventeintézmény elleni fellépésre szólította fel a leventéket.

Stromfeld rendszeresen tartott előadást a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben. A szakszervezeti újságokban gyakran szerepelt a neve az előadók sorában. Pártszervezetében tisztújító gyűlésre került sor, mert Stromfeld, aki végre önálló lakáshoz jutott, új pártszervezetbe távozott. A baloldali vezetőség politikai erőfeszítései arra irányultak, hogy újra baloldali vezetőséget válasszanak. A jelölőlistára kizárólag baloldali szociáldemokrata és kommunista jelöltek kerültek, akiket kettő kivételével megválasztottak. Stromfeld azzal az érzéssel távozott, hogy jó kezekben hagyta a pártszervezet irányítását.

A jelölőlista néhány sorban körvonalazta a megválasztandó új vezetőség programját is, és előrebocsátotta: „Az új végrehajtó bizottságnak harcolnia kell a párt felelős fórumain: a tömegharc alkalmazásáért, a pártszervezetek kiépítéséért, a földmunkásság megszervezéséért, a pártdemokráciáért, a munkásmozgalom egységéért, a szakszervezetek megvédéséért a kormány támadásával szemben." A jelölőlistán tehát azok a programpontok szerepeltek, amelyeket a szociáldemokrata ellenzéki mozgalom, végső soron az MSZMP is követelt.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1926. október 31. és november 2. között tartotta XXIV. kongresszusát. Stromfeld a XIV. pártszervezet választott küldötteként, de már a XVIII. pártszervezet határozati javaslatával jelent meg a kongresszuson. A pártvezetőség beszámolóját élesen bírálta, s kijelentette, hogy az „nem felel meg ... föladatának". Vitába szállt a beszámoló egyes megállapításaival, kifogásolta, hogy a referátum sem az ország társadalmi viszonyairól, sem az ellenforradalmi rendszerről, sem a párt célkitűzéseiről, politikai irányvonaláról nem nyújtott képet. „Az én véleményem szerint – mondotta Stromfeld – sok-sok hibája van a jelenlegi magyarországi mozgalomnak, annak a politikának, amelyet a párt követ. Természetes, hogy a látható eredménytelenség a vezetőkben és a tömegekben a hitet csökkenti ... Két út között van választásunk. Az egyik út az, amelyiken eddig haladtunk és haladt a párt a mai napig. Ennek az útnak a következményeit az elvtársaknak látniuk kell. De van egy másik út, az erősebb, és ez: a küzdelem útja. Az első út megint a parlamenthez vezet. Lesznek képviselők, lesznek nagyon szép beszédek, nagyon kevés eredménnyel ... A másik út, az sokkal nehezebb, de reményteljesebb út."

A küldöttek egy része jogosnak tartotta a bírálatot, annál elementárisabb méltatlankodást váltott ki az erélyes ellenzéki hang a jobboldal vezetőiből. „Akik azt akarják – mondotta Peyer válaszul –, hogy radikálisabb politikát folytassunk, azok menjenek azokra a területekre, ahol nincs szervezett munkásság . . . – mutassák meg, hogy különben tudják csinálni, mint mi!"

A kongresszusi ellenzék, Stromfeld vezetésével, lényegesen szervezettebben, határozottabban, világosabb célokkal és programpontokkal lépett fel mint a megelőző évben. Több javaslat került szavazásra, amelyek kiegészítették Stromfeld felszólalását és előterjesztését. A kongresszus légkörén érződött, hogy a válságban levő pártvezetés ellen felsorakozott ellenzékiek változást, mindenekelőtt személyi változást szeretnének, s ennek révén fordulatot a párt politikai irányvonalában. A hivatalos jelölőlistával szemben ellenzéki jelölőlistát nyújtottak be. A jelölőlista élén Stromfeld állt.

Stromfeld az ellenforradalmi diktatúra jellegének leleplezésére fordította figyelmét, hogy ezen keresztül még nyomatékosabban világítson rá a Szociáldemokrata Párt parlamenti szereplésének meddőségére. Az alábbi részletet felszólalásából idézzük, ahogy azt a jegyzőkönyvben rögzítették:

„Magyarország évtizedes és évszázados beidegződött gondolkodás folytán a formáknak az országa. Itt a formát találja meg a kapitalizmus uralmának a biztosítására, és itt a formába öltöztet valamit, ami a következőképpen néz ki: Választat, választási színjátékkal, egy kinevezett többségi parlamentet. (Úgy van!) Most főrendiházat vagy felsőházat neveztet ki – egészen nyíltan nevezteti ki –, és ez a nyíltan kinevezett főrendiház javaslatokat is hozhat, ami sehol a világon nincs. Megyei önkormányzatot mutat, olyan önkormányzatot, amelynek tagjait 16–18 esztendő előtt választották meg és amely »önkormányzatok« csak politikai múmiákként jelölhetők meg. Budapesten, a fővárosban tényleg választat, és akkor azután, hogy a formának elég legyen téve, annyi bizottsági tagot nevez még hozzá ki, amennyi uralmának a biztosítására szükséges. Mindezeknek a szerveknek segítségével formailag megszavaztat minden törvényt, törvénnyé teszi mindazt, ami részére szükséges, mert a többség megszavaz mindent, amit akarnak, és mindazt, ami ellentéte az érdekeinek, leszavazza. Nemzeti és hazafias irányt és fajvédelmet hirdet. Ezzel szemben a kapitalizmustól, a faj és nemzet nélküli kapitalizmustól a kölcsönök tömegét

veszi föl ebben az országban, a kapitalizmus támogatására, a kapitalizmus támogatásával. Ez a helyzet. Azok a törvények, amiket itt ez a többség hoz, ha az emberek kissé történelmileg nézik, a kvintesszenciáját mutatják annak a négyszázéves tapasztalatnak, amelyre a Habsburg-uralom ebben a nehezen összetartható Monarchiában jutott. Meglehetősen csekély anyagi áldozattal, a kapitalizmus támogatásával ilyen politikai rendszert inaugurált. (Propper Sándor elnök: Még egy perce van, Stromfeld elvtárs.) Akkor be fogom fejezni, ha a kongresszus nem engedi folytatni. (Fölkiáltások: Halljuk!) Kérni fogom beszédidőm meghosszabbítását. Ezt az uralmi rendszert azért hozták létre, mert ezen a kis, de földrajzilag oly fontos területen ebben a nagy küzdelemben nyugodt harcteret akarnak teremteni. Ez a valóságos helyzet és struccpolitikának tovább nincs helye. Nyíltan meg kell mondani, hogy mivel állunk szemben. Ezért voltam bátor előrebocsátani, amit mondottam. (Propper Sándor elnök: Figyelmeztetem Stromfeld elvtársat, hogy egy perce van még hátra beszédidejéből.) Kérem a pártgyűlést, beszédidőm meghosszabbításához hozzájárulni. (Az elnök: A pártgyűlés öt perccel meghosszabbította Stromfeld elvtárs beszédidejét.) Nyíltan kell tudnunk, hogy mivel állunk szemben. 1922 óta olyan politikát követtünk, mint hogyha egy nyugati állam parlamentjében, egy igazi állam parlamentjében küzdenénk, nem pedig a mi álparlamentünkben. Minden erőnk erre koncentrálódott és erre irányult. A tömegben azt a hitet keltettük, hogy ettől a parlamenttől várhattuk a viszonyok megváltozását. Ez szerintem helytelen volt, mert nem nyugati parlamenttel állunk szemben, hanem más viszonyok között élünk. A nyugati államokban valóságos parlament van, de ott sem küzd a proletariátus egyedül a parlamentben, hanem más eszközökkel is küzd. Nálunk erre a csekély térre koncentrálódott minden."

Az ellenzék nevében Halász Alfréd a munkásmozgalom egységének kérdését, Kis Jenő a parlamenti harc problémáját érintette felszólalásában. Stromfeld előterjesztését támogatták mindketten, míg Reichel János a földreformjavaslat mellett szólalt fel.

A Stromfeld által benyújtott és szavazásra bocsátott határozattervezet bevezetője néhány elvi jellegű kitétel után ezzel a megállapítással zárult: „Az ellenforradalmi diktatúra megbuktatása tehát létérdeke az országnak." Stromfeld e célok elérése érdekében javasolta a munkásmozgalom egységének helyreállítását, a parlamenti tevékenység

alátámasztására tömegmozgalmak szervezését, „a parlamenti tevékenység olyan irányítását, amely nem adja meg a mai rendszernek az igazi parlamentarizmus látszatát", önálló szocialista politika folytatását, a polgári pártokkal való kapcsolatok mellőzésével, országos agitációt egy „egészséges földreformért, amely a földet azoknak juttatja, akik azt megművelik".

Peyer válaszában a legnagyobb teret Stromfeld felszólalásának szentelte, de a határozati javaslatot érdemben, érvekkel visszautasítani nem tudta. Így beszélt: „Nem lehetett eredményt elérni... nem nyílott alkalom nagyobb aktivitás kifejtésére... ennek okát ne keressék a pártvezetőségben, hanem a rettenetes gazdasági viszonyokban..." Majd kijelentette: „ezeket a kitételeket a magyar pártra nézve sértőnek tartom". Így intézte el a felszólalást, valamint a javaslatot is. Szavazás előtt mégis szükségét érezte közölni, hogy az indítványt helyteleníti, és az indítványt a kongresszus ne fogadja el.

A küldöttek többsége elvetette az ellenzék határozattervezetét. Most is, mint a megelőző kongresszuson a szakszervezetek és a pártapparátus küldötteivel túlsúlyban volt a jobboldal. Ezek után természetes, hogy az ellenzéki jelölőlista is hasonló sorsra jutott, 210:35 arányban azt is elvetették.

Mérlegelve az ellenzék szerepét, megállapíthatjuk, hogy osztályharcos szellemben, a párt és a néptömegek kívánságát tükröző radikális javaslatokat tett. Felszólalásaikban tiltakoztak a pártvezetőség opportunista politikája ellen. Tevékenységük hatékonyságát rontotta, hogy fellépésük csupán bírálatra és programpontok előterjesztésére szorítkozott, hiányzott a program konkrét feladatokká bővítése, annak megjelölése: hogyan tovább?

Radikális hangon határozatban követelték az ellenzékiek a munkásmozgalom egységének helyreállítását is, de inkább csak érezték, hogy ennek előfeltételei vannak. Fel sem merült hozzászólásaikban a közös akcióprogram követelése, ami pedig első számú előfeltétele volt az egység helyreállításának.

A KMP a kongresszust megelőzően, 1926. október 13-i keltezéssel, levelet juttatott el Stromfeldhez. Az üzenet – Stromfeld várható kongresszusi felszólalásának ismeretében – taktikai észrevételeket tartalmazott. Arra kérték, vegye megfontolóra a helyzetanalízisre vonatkozó észrevételeket, valamint („a pártnak, melyhez organikusan és integránsan hozzátartozónak számítjuk") a stratégiai tervbe beillesz-

tett taktikai elképzeléseket is. A levél, minden valószínűség szerint, már késve érkezett.

A Kommunisták Magyarországi Pártja éles szavakkal ostorozta az opportunista szociáldemokrata pártvezetést, és bírálta az ellenzék fogyatékosságát is. Végkövetkeztetéseiben mégis megállapította, hogy a „pártgyűlés – mindezek ellenére – az ellenzék, az osztályharcos egységkövetelés jegyében játszódott le, erősebben mint bármely régebbi kongresszuson. Ha az elégedetlen munkások le tudják vonni a kongresszusi sikertelenség tapasztalatait, ha csakugyan be tudják vinni a kongresszuson hangoztatott követeléseiket a tömegekbe, és ezekért a követelésekért szervezett akciókba tudják belevinni, akkor ez a kongresszus a pártválasztmány formai győzelme ellenére lépés lehet a magyar munkásosztály osztályharcos egységének helyreállítása irányában."

A földreformmal – a határozati javaslatbeli ponttól eltekintve – Stromfeld nem foglalkozott. A kongresszustól függetlenül annál többet. A pártkongresszust követő parlamenti választások után, a kedvezőtlen eredmények láttán, az ipari munkások és mezőgazdasági munkások összefogásának szükségességét hangsúlyozta. Az 1927. évi pártválasztmányon pedig a földreform szorgalmazását követelte, és határozati javaslatot nyújtott be, hogy a párt indítson minden rendelkezésre álló eszköz felhasználásával országos akciót. Ellenzéki barátai körében gyakran beszélt elképzeléseiről, az e téren legszükségesebbnek tartott feladatokról. „Aki ma Magyarországon az osztályharc alapján áll – mondotta –, aki szocialistának nevezi magát, annak Magyarországon ma a nagybirtok kisajátítását kell első céljául kitűzni, mert csakis akkor, de csakis akkor lehet megdönteni a mai rendszert."

A KMP – az 1925–1926-os pártdokumentumok tanúsága szerint – inkább hajlott az agrárforradalom irányába, bár a reform követelése is napirenden volt. Stromfeld a KMP agrárpolitikáját követve, mint az ellenzék képviselője, a földreform követelését hangoztatta, amelyet összekötött a demokratikus átalakulás szükségességével.

A Kommunisták Magyarországi Pártja fokozott bizalommal és munkája iránti várakozással figyelte Stromfeld tevékenységét. Segítségére sietett és kikérte véleményét, bevonta őt az országon belüli pártvezetés munkájába. Stromfeld 1926–1927 telén, a parlamenti választások után, részt vett a KMP Központi Bizottságának Pesthidegkúton tartott megbeszélésén. Ezen az ülésen többek között a választási ered-

ményeket értékelték. Stromfeld ismertette a Szociáldemokrata Párt vereségének adatait, rámutatott a vereségben közrejátszó néhány okra: „52,7 százalék a munkásság és csak 5,7 százalék a szoc. dem. képv., 898 ezer szavazat egységes, 18 865 szocdem a nyílt kerületekben. A titkosban egységes 101 659, szocdem 107 924%" – mondotta. A rövidítésekkel tűzdelt jegyzőkönyvi részlet Stromfeldnek azt a fejtegetését tartalmazza, hogy egy választókerületben, ahol nyílt szavazással választották a képviselőket, 898 600: 18 865 volt az Egységes Párt (kormánypárt) és a Szociáldemokrata Párt aránya, míg ott, ahol titkos választás folyt 101 659 : 107 924 volt az eredmény. „A választás tanulságait – mondotta Stromfeld – az egész ország dolgozó népe elé kell tárni . . . Nem kívánhatjuk, hogy kényszerítés nélkül a jelenlegi választási rendszer megváltoztassék. Egységes szervezett erővel kell háttérbe szorítani."

A nemzetközi, különösen a közép-európai reakció, egyre szívesebben látta hivatalos erőszakszervei mellett a különféle jobboldali önkéntes, felfegyverzett, kisegítő csapatokat. Zavarkeltésre, munkásmozgalmi megmozdulások letörésére, jobboldali akciók támogatására gyakran felhasználták őket. A fasiszta rohamcsapatok megjelenése szükségessé tette munkásgárdák létrehozását. Ausztriában Julius Deutsch, korábban szociáldemokrata hadügyminiszter foglalkozott megszervezésükkel. 1923-ban jelent meg Die Faschistengefahr című röpirata, amelyben ismertette az olasz és osztrák reakciós és fasiszta szervezetek céljait, valamint az osztrák Republikanischer Schutzbund megszervezésének fontosságát, amely – mint azt könyvében írta – a munkásmegmozdulások védelmét fogja szolgálni. Az osztrák Schutzbundba rövid hónapok alatt ezrével léptek be a szociáldemokrata és kommunista munkások.

A szervezésben, majd a vezetésben részt vett Theodor Körner, Stromfeld egykori kriegsschulei tanártársa. Stromfeld ausztriai útjain gyakran találkozott vele és Julius Deutschcsal, tőlük hallott a Schutzbund eszméjéről, célkitűzéséről. A későbbi adatokból arra következtethetünk, hogy együttműködés alakult ki közöttük.

A magyar munkásmozgalom hasonló szervezetének élén Stromfeld állt, aki baloldali szociáldemokratákból és kommunistákból szervezte meg az R-gárdát. Az R-gárda nemcsak a szociáldemokrata rendezvények védelmét szolgálta, hanem gyülekezőhelye volt a szocialista forradalom győzelméért fegyverrel harcolni akaró és tudó munkásoknak,

és élvezte a KMP támogatását. Létrejöttét siettették az 1927-es ausztriai események, a januári schattendorfi fasiszta támadás, amelyben munkások vesztették életüket, majd márciusban a bécsi Arzenálon történt rajtaütés, ahol a rendőrség nagy tömeg elrejtett fegyvert zsákmányolt a munkásoktól. Stromfeld fiatal tiszt korára emlékeztető energiával vetette magát új életének legtöbbet ígérő vállalkozásába. Egy új vörös hadsereg magja, korábbi kísérleteinek új alapokon nyugvó, nagyobb sikerrel kecsegtető képe lebegett szeme előtt.

A Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak volt már korábban is rendező gárdája, de ennek nem volt különösebb jelentősége. Szakasits Árpád javaslatára – akivel Stromfeld 1923-ban, letartóztatása idején ismerkedett meg közelebbről – 1927-ben sor került az R-gárda átszervezésére. Az újjáalakulás a MÉMOSZ tanácskozótermében történt, ahol a megjelent 300 gárdista hatalmas ovációval fogadta Stromfeldet, akit Szakasits Árpád javaslatára egyhangúlag főrendezőnek választottak meg.

Az R-gárda hivatalosan „a párt kiegészítő részét alkotja és így természetesen a központi pártvezetőség, illetve a központi párttitkárság fennhatósága alatt áll" – mondotta ki határozványaiban a működési szabályzat. A tagok felvételi rendje, az utasítások rendszere viszont biztosította a főrendezőség, tehát Stromfeld irányítási lehetőségeit. A működési szabályzat előírta, hogy „a rendező gárda olyan önként jelentkező elvtársakból áll, akiket a pártszervezetek végrehajtó bizottságainak ajánlása alapján a rendező gárda helyi csoportjának felvételi bizottsága a tagok sorába iktat", de a szabályzat biztosította a csoportoknak, illetve a főrendezőségnek – „az ajánlás ellenére" is – a visszautasítási jogot. A parancsok kiadása és végrehajtása pedig kizárólag az R-gárda funkcionáriusain keresztül történhetett, a határozványok szerint „a rendező gárda tagjai a pártszervezet utasításait csak a saját funkcionáriusaikon keresztül vehetik át".

Stromfeld a választókerületi, illetőleg pártszervezeti beosztást alapul véve hat fő csoportba sorolta az R-gárdát. Megalakult az I. (budai), dr. Madzsar József vezetésével, a II. (észak-pesti), Torma Béla, a III. (dél-pesti), Morgenstern Ignác, a kispesti Fa József, a pesterzsébeti, Kukucska István és a csepeli, Kalamár József irányításával. R-gárda alakult még Cinkotán, Csömörön, Sashalmon, Rákospalotán, Pilisvörösváron.

Az R-gárda tagjai bőrsapkát, derékszíjat és jelvényt viseltek, de a

későbbiekre tervbe vették a kék szövetből, nyárra mosóvászonból, munkászubbony jellegű egyenruha hordását. Fogadalmat tettek, hogy „a szocialista eszme terjesztése és megvédése érdekében önzetlen munka" végrehajtását vállalják, s „a gárda ügyeiről senkinek közlést" nem tesznek. A fogadalomtétel után minden taggal ismertették, hogy „rendes körülmények között kerékpáros futár útján, sürgősebb esetekben gyári szirénák jelzésével kapnak behívót", s akkor azonnal kötelesek beosztási helyükön megjelenni.

1927 tavaszán kezdetét vette az R-gárda tagjainak csoportos kiképzése, teoretikus, majd a budai hegyekben gyakorlati oktatása. Sem az előbbi, még kevésbé az utóbbi nem folyhatott teljesen észrevétlenül. Az első gyanúra okot szolgáltató figyelmeztetést a Belügyminisztériumhoz érkezett egyik jelentés tartalmazta: „Vett bizalmas értesülés szerint Stromfeld szereplése az utóbbi időben egyre nagyobb mérveket öltött. Állítólag valami gárda szervezése körül működik. Részt vett a Szociáldemokrata Párt bécsi találkozásain, és minden jel arra vall, hogy nemcsak elvállalta, hanem lelkesedéssel végre is igyekszik hajtani a munkásság ezen katonai megszervezését, illetve egy fegyveres alakulat létesítését az osztrák Republikanischer Schutzbund mintájára." E jelentés láttán a belügyminiszter utasította a budapesti rendőrfőkapitányt, majd a vidéki kapitányságokat, hogy tegyék „sürgős nyomozat tárgyává" e jelentéseket. „Hozzám érkezett bizalmas jelentés szerint... szervezkedés indult meg a munkásság között, amelynek célja, egy szociáldemokrata fegyveres alakulatnak osztrák mintára való megszervezése. A szervezést Stromfeld vezérkari ezredes vezeti." Az első nyomozási eredmények ennek ellenére kudarccal végződtek, és a budapesti főkapitány október közepi jelentése is még csak arról számolt be, hogy „nem merült fel megbízható adat arra vonatkozólag, hogy az időközben elhunyt Stromfeld Aurél a szociáldemokrata gárdát megszervezte volna".

A belügyminiszter utasította Hetényi főkapitányt, hogy a proletariátus felfegyverkezéséről szóló különböző híreknek járjon a végére. Rendőrök, detektívek, spiclik és ügynökök siserahada látott munkához, majd több oldalas jelentést készítettek az ügyről. Ebben megírták: „Stromfeld Aurél 1927 nyarán a Szociáldemokrata Párt kebelén belül megalakította az úgynevezett rendező gárdát. Célja volt a szociáldemokraták által tartott gyűléseken, ünnepélyeken, mulatságokon, temetéseken a rend fenntartása. Ez a protextus. A gárdának rejtett

célja is van. Már 1927. év nyarán Stromfeld Aurél a Hűvösvölgyben, a budai hegyekben, a Nagyszénáson, a Pilisben ötvenével, százával gyűjtötte össze a gárdistákat, és azokat katonai kiképzésben részesítette. Ilyenkor elméleti oktatást tartott arról, hogy adott helyzetben és esetleges összeütközések alkalmával úgy a katonaság, mint a rendőrség embereivel szemben milyen legpraktikusabb módon tudnak védekezni. Előadásainak volt egy külön fejezete, amely arról szólt, hogy a rendező gárda tagjai, ha eljön az ideje, jelentkezzenek önként a hadseregbe való felvételre, ahol antimilitarista propagandát fognak kifejteni. Kiképzést nyertek a gárda tagjai forradalmi gerillaharcokra is."

Stromfeld 1927. június végén ismét Ausztriába utazott. Schönbrunnban 27-én feladott levelében sokat sejtető sorokban ennyit írt feleségének: „Impozáns fogadtatás. Ez időtől fogva a dolgok érdekesen állnak." A bécsi munkások általános sztrájkját követő felkelés július 15–16-án tört ki. A kommunisták gyengék voltak, hogy a felkelést győzelemre segítsék, a Szociáldemokrata Párt cserbenhagyta az ügyet, a Schutzbundnak is csak egyes alakulatai küzdöttek a barikádokon. Stromfeld már előtte hazatért, újsághírekből tudta meg, hogy csalódott reményeiben.

Mindig tettrekészen, a megélhetést biztosító robot kimerültségét feledve, fáradhatatlanul végezte a mozgalom kisebb-nagyobb feladatait. A hétköznap délutáni előadások éjfélbe nyúló vitáit a felüdülést, de munkát is jelentő vasárnapi természetjárás követte. Híveinek tábora a megfontolt, elvhű, hajlíthatatlan Stromfeldben látta példaképét, s nem csoda, hogy már életében legendák lengték körül. Régen vajúdó gondolatait vetette papírra otthona csendjében. Könyvében tiltakozva emelte fel szavát egy újabb véres tragédia ellen, mert nem akart „sem gyáva, sem bűnrészes lenni". „A kötelesség parancsolta érzésen felül jogom van ezt a füzetet kiadni – írta előszavában –, mert a világháború előtt, sajnos, magam is ott voltam abban a konyhában, ahol a háborút előkészítették." A kötelesség és jog mellett a meggyőződés és vezeklés szándéka késztette e könyv megírására, mert az „olyan ember – vallja könyvében –, aki meglátja, hogy egy embertársát valamely oldalról veszély vagy szerencsétlenség fenyegeti, és arra az illetőt nem figyelmezteti, nem érdemli meg, hogy az »ember« nevet viselje."

Műve nem egyszerű pacifista alkotás, hanem antiimperialista vallomás; nem a háború ellen, hanem a készülő háború elleni küzdelemre szólít. Megrázó erővel feszegeti a háborús készülődés célját, várható

fejleményeit. Lázító röpirat, amely parancsolóan adja ki a „háborút a háború ellen" jelszót, mert az emberiség „a meghunyászkodás és gyávaság helyett csak az öntudatos fellépés által mentheti meg saját magát és családját". A háború a politika, de a politika a „gazdálkodás folytatása", s ezzel Stromfeld a háború legmélyebb dialektikus összefüggésére utal.

Aki ismeri a baj gyökerét, az nem válhat tétlen szemlélővé. „A kapitalizmus a háború – a szocializmus a béke, ez kétségtelen igazság... Kétségtelen, hogy a háború elleni küzdelemnek legbiztosabb módja: a szocializmus megteremtése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne volna kötelessége minden munkásnak és minden parasztnak a kapitalizmus uralkodása idején is aktív harcot folytatni a háború ellen." Nem is lesz többé háború, „ha a munkásosztály, ha a nép nagy tömegei nem akarják, ha küzdenek lankadatlanul, rendíthetetlenül a szocializmusért, ha harcolnak a háború ellen". Majd így fejezi be: „A béke sem rózsapárnás ágy a szegény ember számára, hanem csak rongyos vacok, amelyről lelóg a feje is és a lába is, amely oldalát szúrja, a hátát sebzi föl. De a háború a mai haditechnika mellett biztos halált és nyomorúságot jelent a résztvevők és az otthonmaradottak megsokszorozott százalékának. Ezért nem nagy semmi áldozat a harcban a háború ellen, a küzdelemben a békéért."

„Ez a füzet vészjel, „S. O. S." akar lenni. Vajha ezt a vészjelet megérteně Magyarország dolgozó népe..."

A „Készül az új háború" című írásában meggyőző erővel fejeződik ki internacionalizmusa is.

„Szeretem az emberiséget – mondotta még 1925-ben egy újságnyilatkozatban – és szeretem ezt a kört, amely népemnek és hazámnak rendeltetett." Kongresszusi fölszólalását e szavakkal vezette be: „Mindnyájan látjuk azt, hogy mi a föladatunk nekünk a jövőre, hogy nem egyedül állunk itt, nem saját magunkért, nemcsak ezért az országért egyedül, hanem az egész proletariátusért szól küzdelmünk."

Szeptemberben ismét Ausztriába látogatott és felkereste barátait, elvtársait. Feleségével együtt meglátogatta a kedvenc kirándulóhelyeket, az Alpok festői környezetét, ahol nagyon szeretett megpihenni. Vidám hangulatú képeslapot küldtek saját maguknak címezve. Új feladatokkal tért haza.

A hónap utolsó vasárnapján barátok társaságában kirándultak Kevélynyeregre. Akkor kezdték építeni azt a turistaházat, amely a fel-

szabadulás után az ő névét viselte. Október 7-én a kalapgyárból hazatérve megvacsorázott és feleségével Madzsarékhoz ment az ellenzék tagjainak megbeszélésére. Útközben panaszkodott, hogy fáj a mandulája. Megbeszélés közben rosszul lett, a lázmérő 39° körül mozgott. „Bocsássanak meg az elvtársak, de nem bírom tovább . . .” – mondotta kilenc óra körül, és ezzel elbúcsúzott. Másnap orvosa mandulagyulladást és a rá következő napon diftériát állapított meg. Délután a mentők kórházba szállították, az orvosok nem közölték a diagnózist. Az utolsó évek megpróbáltatásaiban leromlott szervezete, börtönökben meggyengült szíve képtelen volt megbirkózni a betegséggel. 1927. október 10-én hajnali két órakor elhunyt.

Egyenes jellemű, nyílt szívű, humanista gondolkodású volt ifjúkorától, mindig harcot folytatott az igazságtalanság ellen, meggyőződését soha nem áldozta fel pillanatnyi előnyökért. Életét áthatotta a társadalom önzetlen szolgálata, amely szükségképpen a társadalmi haladás szolgálatához vezetett. Reakciós célokért csak lelepleződésükig szállt síkra, de az igaz ügytől csalódásai, megtorpanásai sem tántorították el.

A kommünt követő években értetlenség és kétkedés kísérte lépéseit. Hányan inkább lojalitást vállaltak az ellenforradalommal, csakhogy elkerüljék a kitaszítottság keserű világát. Pedig akiben meggyőződéssé vált a társadalmi haladás ügye, annak egyformán meg kellett küzdeni a bizalmatlansággal és a kitaszítottság érzésével. Egykori pályatársai féktelen ambícióval, majd később konok sértődöttséggel vádolták, s alig akadt valaki, aki valóban megpróbált volna magyarázatot keresni magatartására. Stromfeldet mindig a „köz”, a társadalom, az emberiség haszna érdekelte, s annyiban volt becsvágyó, hogy ezt ő is nagymértékben elő kívánta mozdítani. De ez érdem. Figyelemmel kísérte a „köz” óhaját, érezte, majd megértette a társadalom kívánságait, képes volt magasabb szintézisben feloldva küzdeni megvalósulásáért. Ezt tette ösztönösen a forradalmak előtt, s ez vált vérévé, életre szóló elkötelezettséggé utána.

Váratlan, korai halálakor megdöbbenés, csalódottság, az elszegényedés tudata fogta el azok szívét, akiknek ígéretteljes reménysége volt, s történelmi távlat nélkül is fel tudták mérni, hogy mit jelent számukra. „A magyar proletárság a túlsó oldalról jött hős katonában megérezte az igaz és egész embert, fölismerte benne a saját emberét. Szeretetével körülölelte, hitt benne, személyéhez kapcsolta jövendő vágyait és reményeit. Lelkében vezérévé avatta, mielőtt igazán vezére lehetett vol-

na" – írta róla búcsújában a Munkás Kultúra 1927. novemberi száma.

A nekrológoknál ékesebben beszélt azoknak az ezreknek búcsúja, akik 1927. október 12-én sírját körülállták. Felesége szerető férjétől, mások a letiport Tanácsköztársaság győztes hadvezérétől búcsúztak. Ott voltak utolsó éveinek harcostársai, akik a jövő, az új Magyarország reményét hantolták el az egyszerű tölgyfakoporsóban. Feliratos koszorúk százai borították el sírhelyét: „Felejthetetlen jó férjemnek", „Felejthetetlen vezetőjének a rendező gárda", „Stromfeld Aurélnak, a szegény nép legendás hősének – a Szervezett Szállítási és Közlekedési Munkások", „Hűséges munkatársának – a Hungária". A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és szervezeteinek, tisztelőknek és barátoknak búcsúszava és a szeretet virágai kísérték utolsó útján. A kommunisták tűzpiros virágokkal díszített koszorúja kegyelettel rótta le tiszteletét: „A forradalmi munkásmozgalom nagy halottjának – a Magyarországi Szocialista Munkáspárttól".

Gyászülések, megemlékezések, cikkek méltatták érdemeit. Budapesten, vidéken, Bécsben, Párizsban és másutt is a nagy embernek kijáró tisztelettel ejtették ki nevét. Csak a hatalom nem osztozott a gyászban. Riadókészültség, kardlapozó rendőrök, brutális erőszakoskodás kísérte a gyászszertartást. Az „ember" nevet – amelyért egész életén át küzdött, s amely szemében a legmagasabb méltóságot jelentette – kiérdemelte.

Stromfeld Aurél katona volt, a Monarchia ezredese, de a tábornoknak kijáró tölgyfalombot a munkásosztálytól kapta, mert közöttük munkásgenerálissá lett. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége 1945. május 1-én Stromfeld Aurél volt vezérkari ezredest vezérezredessé léptette elő.

Tartalom

1. „Az egyén egy magasabb cél, a 'köz' részére született . . ." (1878–1914) 5

2. „Por és hamu lett a hadsereg, amelynek évtizedeken át tagja voltam . . ." (1914–1918) 24

3. „Érzem, hogy a romok helyébe egy új épület emelkedik . . ." (1918–1919) 43

4. „Kössünk szövetséget az egész világ proletariátusával az ország érdekében . . ." (1919) 89

5. „Az ellenforradalmi diktatúra megbuktatása . . . létérdeke az országnak . . ." (1919–1927) 184

Felelős kiadó a Zrínyi Katonai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Paréj Lajos őrnagy
Műszaki vezető: Darvas István
Védőborító- és kötésterv: Markó József
Műszaki szerkesztő: Dvorák Ede
Képszerkesztő: Verseci Miklós
Készült az MSZ 5602–67 szabvány szerint
Példányszám: 6000. Terjedelem: 16,5 (A/5) ív
12(74) Zi 572–f–7980

Zrínyi Nyomda, Budapest (78.1429/1–2511
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató

Családi körben
(Elöl az édesanya és a nagyanya)

A Ludovika Akadémia
millenniumi díszszemléje (festmény)

A Ludovika Akadémia növendéke

Főhadnagyi képe 1903-ból

A vezérkari vizsga után

Feleségével, Urbány Adrienne-nel

A kassai kerületi tiszti iskolán 1907-ben

A Ludovika Akadémia tanára

Hadfy altábornaggyal Galíciában

A 16. hadtest vezérkari főnöke

Usciszkában

A gödöllői főhadiszálláson

A Vörös Hadsereg vezérkari főnöke
Böhm Vilmossal

Böhm Vilmos hadseregparancsnokkal

A hadsereg-parancsnokság
különvonatán

A főhadiszállás parkjában

Az ellenforradalmi bíróság előtt, 1920 júliusában

A börtön után

A második per idején

Az R-gárdistákkal
és Szakasits Árpáddal
a Budai hegyekben

Építő kiránduláson az ifikkel
a Kevély-nyergi - ma Stromfeld
Aurél – turistaháznál

Életének utolsó évében

Budapest IX. ker., Mester u. 33–35.

Temetés (1927. október)

Díszsírhelye a Kerepesi temető munkásmozgalmi panteonjában

HONVÉDSÉGI KÖZLÖNY

KIADJA A MAGYAR HONVÉDELMI MINISZTÉRIUM

ELŐFIZETÉSI ÁRA 1945. ÉVRE 200.— PENGŐ EGYES PÉLDÁNY BOLTI ÁRA PENGŐ

I. rész.

Szabályrendeletek

36 634 eln. Psz—1945. sz. körrendelet

HAZATÉRŐ HADIFOGLYOK KATONAI ÜGYEI MINISZTERI BIZTOSÁNAK ÉS HELYETTESÉNEK KINEVEZÉSE.

A Honvédelmi Miniszter a hazatérő hadifoglyok ügyeinek miniszteri biztosává Vásárhelyi Andor altábornagyot, helyettesévé dr. Battha Lászlót, a Hadifoglyok és Hozzátartozók Országos Szövetségének elnökét kinevezte.

36.520. eln. bjogi.—1945. számú körrendelet.

HÁBORÚ IDEJÉRE SZÓLÓ KÜLÖNÖS ANYAGI BÜNTETŐJOGI RENDELKEZÉSEK ALKALMAZÁSÁNAK MEGSZÜNTETÉSE ÉS AZ EZZEL KAPCSOLATBAN SZÜKSÉGES RENDELKEZÉSEK.

A minisztérium 7300/1945. M. E. számú rendeletét az alábbiakban teljes tartalmában közzéteszem:

„Az ideiglenes nemzeti kormány 7290/1945. számú számú rendelete

a háború idejére szóló — különös anyagi büntetőjogi rendelkezések alkalmazásának megszüntetése és az ezzel kapcsolatban szükséges rendelkezések tárgyában.

A minisztérium az ideiglenes nemzetgyűlés által az 1944. évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §.

(1) A háború idejére szóló különös anyagi büntetőjogi rendelkezéseknek a 2.730/1941. M. E. (Budapesti Közlöny 82. szám) és a 4.850/1941. M. E. (Budapesti Közlöny 146. szám) számú rendeleteivel elrendelt alkalmazása mind a polgári, mind a honvéd büntetőbíráskodás körében, a jelen rendelet hatálybalépésének napján véget ér.

(2) A polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyek felett a 4.850/1941. M. E. számú rendelet 3. és 4. §-ai (az 1.420/1944. M. E. számú rendelet 49. §-a) alapján gyakorolt honvéd büntetőbíráskodás a jelen rendelet hatálybalépésének napján megszűnik.

2. §.

A hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárásnak az 1.420/1944. M. E. számú rendeletben (Budapesti Közlöny 84. szám), valamint az annak végrehajtásáról rendelkező 29.689 eln. 13.—1944. H. M. számú rendeletben (Budapesti Közlöny 90. szám) foglalt szabályai alkalmazását a jelen rendelet nem érinti.

3. §.

A jelen rendelet kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a honvédelmi miniszter gondoskodik.

Budapest, 1945. évi augusztus hó 16-án.

Miklós Béla s. k.
miniszterelnök.

36.519. eln. bjogi. 1945. számú körrendelet.

HADITÖRVÉNYSZÉKEK MEGALAKÍTÁSA.

A minisztérium 7290/1945. M. E. számú rendeletét az alábbiakban teljes tartalmában közzéteszem:

„Az ideiglenes nemzeti kormány 7290/1945. M. E. rendelete

a haditörvényszék megalakítása és az ezzel kapcsolatban szükséges rendelkezések tárgyában.

A minisztérium az ideiglenes nemzetgyűlés által az 1945. évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §.

(1) A honvéd büntetőbíráskodásban — mind a rendes, mind a rögtönítélő eljárás során — ítélőbíróságként háromtagú haditörvényszék jár el, amely egy hadbiróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonaállományú ülnökből alakul.

(2) Tiszt bűnügyében mindkét ülnök tiszt, tiszthelyettes bűnügyében az egyik ülnök tiszt, a másik tiszthelyettes, legénységi állományú egyen bűnügyében az egyik ülnök tiszt, a másik legénységi állományú egyén.

(3) A vádlott rendfokozatánál egyik ülnök sem lehet alacsonyabb rendfokozatú.

(4) Polgári személy bűnügyében, ha a honvédség nem tényleges állományába tartozik, a haditörvényszéket a (2) bekezdés értelmében kell megalakítani. Más polgári személy bűnügyében a haditörvényszéket úgy kell megalakítani, mintha a vádlott legénységi állományú egyén lenne.

(5) Ha külföldi katonai személy (hadifogoly) a vádlott, a haditörvényszék — viszonosság esetében — ugyanúgy alakul, mintha a vádlott a honvédséghez tartoznék.

(6) Ha két vagy több személy ellen együttesen emelnek vádat, az ítélőbíróságot — amennyiben elkülönítésnek nincs helye — a legmagasabb rendfokozatú vádlottra nézve irányadó szabályok szerint kell megalakítani.

2. §.

Az 1912:XXXIII. törvénycikk (Kbp.) értelmében a haditörvényszék elnökét illető jogok és kötelességek a jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve a tárgyalásvezetőt illetik meg, a Kbp. 266. §-ának második bekezdésében, 267. §-ának második bekezdésében, úgyszintén 268. §-ának első bekezdésében meghatározott fegyelmi fenyítőjog kivételével. Ez utóbbi esetekben a tárgyalásvezető az ott említett személyeket előljáró parancsnokságuknál megfenyítésük céljából feljelentheti.

3. §.

(1) A jelen rendelet kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a honvédelmi miniszter gondoskodik.

(2) A jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve a Kbp. 55. és 57. §-a, valamint 73. §-a második bekezdésének első mondata nem nyer alkalmazást. Az 1420/1944. M. E. számú rendelet (Habp.; Budapesti Közlöny 84. szám) 13., 14., 15. és 16. §-ai ha-

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a honvéd vezérkar főnöke és a honvédelmi minisztérium politikai államtitkárának együttes előterjesztésére

néhai **Stromfeld** Aurél volt vezérkari ezredest, az ezredesi rendfokozatba való visszahelyezése mellett

1945. évi május hó 1-ével:

vezérezredessé

előléptette.

(Rendelet száma: 27.335/eln. szü.—1945. szeptember 6-án.)

Emléktárgyai az Országos
Hadtörténeti Múzeumban